

การศึกษาวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท

ชินวรา สุทธิประภา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2566

การศึกษาวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท

ชินวรา สุทธิประภา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2566

AN ANALYSIS STUDY OF THE ESSENCE OF KALAKAT BASED ON THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

CHINVARA SUTTIPAPRA

A THESISE SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS

PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY

GRDUATE SCHOOL

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2023

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	**การศึกษาวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท**
ชื่อนักศึกษา	:	**ชินวรา สุทธิประภา**
ชื่อปริญญา	:	**ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสนาและปรัชญา**
ปีพุทธศักราช	:	**2566**
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	:	**พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร.**
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	:	**รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย .....
(พระสุทธิสารเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ :

ประธานกรรมการ .....
(พระเทพวชิรวิมล, ดร.)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก) .....
(พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร.)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม) .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์)

กรรมการ .....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์)

กรรมการ .....
(ดร.สงวน หล้าโพนทัน)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic	:	An Analysis Study of the Essence of Kalaket Based on Theravada Buddhist Philosophy
Student's Name	:	Chinvara Suttipapra
Degree Sought	:	Master of Arts
Program	:	Buddhism and Philosophy
Anno Domini	:	2023
Advisor	:	Phramaha Sakol Subharamedhi, Dr.
Co-Advisor	:	Assoc.Prof.Dr.Sowit Bamrungphak

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts (Buddhism and Philosophy)

Dean of Graduate School .....
(Phrasutthisanmethi, Asst.Prof.Dr.)

Thesis Committee :
Chairman .....
(Phrathepvachiravimon, Dr.)

Member (Advisor) .....
(Phramaha Sakol Subharamedhi, Dr.)

Member (Co-Advisor) .....
(Assoc.Prof.Dr.Sowit Bamrungphak)

Member .....
(Asst.Prof.Dr.Prapas Kaewketpong)

Member .....
(Dr.Sanguan Laphontan)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	**การศึกษาวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท**
ชื่อนักศึกษา	:	**ชินวรา สุทธิประภา**
ชื่อปริญญา	:	**ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสนาและปรัชญา**
ปีพุทธศักราช	:	**2566**
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	:	**พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร.**
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	:	**รองศาสตราจารย์ ดร. โสวิทย์ บำรุงภักดิ์**

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ 3) เพื่อวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาข้อมูลจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องกาฬะเกษ ฉบับของพระอริยานุวัตร พระไตรปิฎก เอกสารวิชาการทางวรรณกรรมและทางพระพุทธศาสนา และงานวิจัยวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า:

1) วรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษเป็นนิทานชาดก แก่นของเรื่องเป็นการพลัดพรากและการผจญภัย พระเอกเป็นพระโพธิสัตว์จุติมาในโลกมนุษย์เพื่อชดใช้กรรมเก่า ได้ปราบยักษ์ผู้ชั่วร้ายจนสำนึกบาปสอนให้ประพฤติตนให้อยู่ในศีลธรรม นางมาลีจันทร์เป็นผู้ประพฤติธรรมเคร่งครัดเหมาะสมที่เป็นนางเอกในนิทานธรรม ตัวประกอบที่เป็นมนุษย์ฝ่ายดี เช่น ท้าวเกสนุราชสุริวงศ์ มีพันธมิตรในท้องฟ้าและฟื้นดิน คือ พญาสุบรรณ และพญากุมภณฑ์ ตัวละครที่เป็นอมนุษย์ที่สำคัญ คือ พญาผีมนต์บิดานางมาลี กาฬะเกษมีลักษณะเป็นนิทาน ให้ความคิดในรูปนามธรรม เช่น เรื่องของความดี ความชั่ว ความฉลาด ความโง่ ได้เปลี่ยนรูปออกมาเป็นเชิงรูปธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความเพลิดเพลินและ มีอิทธิพลต่อสังคมคืออิทธิพลภายนอก ได้แก่ การแต่งกายหรือการกระทำ ส่วนอิทธิพลภายใน ได้แก่ อิทธิพลทางความคิด การสร้างค่านิยม ความเชื่อและทัศนคติ

2) พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง กรรมหนักที่พรากโจรจากลูกเมียในชาติก่อน ซึ่งเป็นผลให้ท้าวกาฬะเกษต้องถือกำเนิดในโลกมนุษย์ เป็นแกนสำคัญในการดำเนินเรื่อง คือ ต้องพลัดพรากทุกสิ่งอันเป็นที่รักเป็นการชดใช้กรรม, บุญในเรื่องกาฬะเกษเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนแสวงหาเป็นความดีที่เน้นคุณธรรม ประเภทของบุญส่วนมากจะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 10, ทาน คือ การให้และการให้นั้นจะต้องมีเจตนาอันปราศจากโลภะ ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้รับและ

ประโยชน์แก่คนอื่น, ศีลเป็นเจตนาที่เป็นเหตุงดเว้นหรือควรงดเว้นที่บังเกิดขึ้นในใจ ความสำรวมระวังไม่ละเมิด ความตั้งกายธรรมไว้ด้วยดี ทรงกุศลธรรมทั้งหลาย และปัญญาคือความรู้ทั่วหรือความรู้ชัด วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่สร้างแนวทางแห่งความคิด นำไปสู่การปฏิบัติให้บุคคลผู้สนใจได้เกิดปัญญา

3) ผลของการวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท คือ กรรม เป็นเรื่องสำคัญในพระพุทธปรัชญาเถรวาทที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมือนกัน การดำเนินชีวิตของมนุษย์ล้วนเป็นกรรมที่ก่อไว้ในอดีต ปัจจุบันและจะส่งผลยังอนาคต กรรมที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตามล้วนเกิดจากแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ, บุญ คือ ความดี วิธีทำความดี ความสุข ผลของความดี ความเจริญ เครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ผ่องแผ้ว บุญ เป็นคำกริยาหมายถึงการกระทำความดี บุญ เป็นคำคุณศัพท์หมายถึงผู้มีความดี ผู้มีความสุข, ศีล คือ ความเป็นปกติ ความเยือกเย็น ความงดเว้นหรือเป็นข้อห้าม บุคคลผู้สิ้นกิเลสอันมีพระอริยบุคคลเท่านั้น จึงเป็นผู้มีศีลอันบริสุทธิ์ กล่าวคือ มีการรักษาศีลอันบริสุทธิ์ที่เต็มเปี่ยมไม่มีด่างพร้อย มีศีลเป็นประมุขและเป็นประธานแห่งธรรมทั้งหลาย และปัญญาคือความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งอริยสัจ 4 มีทุกขอริยสัจ ไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะ เป็นต้น ปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงหมายถึงวิปัสสนาญาณที่ประกอบด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา และปัญญามีลักษณะของความรู้ตามความเป็นจริง

คำสำคัญ : การศึกษาวิเคราะห์, สารัตถะเรื่องกาฬะเกษ, พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

Thesis Topic	:	**An Analysis Study of the Essence of Kalakat based on Theravada Buddhist Philosophy**
Student's Name	:	**Chinvara Suttipapra**
Degree Sought	:	**Master of Arts**
Program	:	**Buddhism and Philosophy**
Anno Domoni	:	**2023**
Advisor	:	**Phramaha Sakol Supornmethee, Dr.**
Co-Advisor	:	**Assoc. Prof. Dr. Sowit Bamrungphak**

The objectives of this thesis were: 1) to study Isan literature of Kalaket 2) to study the principles of Theravada Buddhist Philosophy appearing in the Isan literature of Kalaket 3) to analyze the essence of Kalaket based on Theravada Buddhist Philosophy. It was a qualitative research by studying the information from Isan literature of kalaket, version of Phra Ariyanuwat, Tripitaka, academic documents in literature and Buddhism, and related researches. Then presented the research results using descriptive and analytical methods according to the meaning of intuition.

The results showed that:

1) Isan literature about Kalaket was a Jataka tale. The theme of the story was separation and adventure. The hero was a bodhisattva reborn into the human world to atone for past karma. He defeated an evil giant until he repented of his sin and taught him to behave in a moral manner. Mrs. Malichan was a strict practitioner of Dhamma, deserved to be a heroine in a Dhamma story, supporting actors who were good human being such as Thao Kesanuratchasuriwong ahd allies both in the sky and on the earth, namely Phaya Suban and Phaya. The most important nonhuman characters were Phaya Phi Mon, the father of Nang Malee. Kalaket was like a story giving ideas in abstract form such as goodness, evil, intelligence, and stupidity which be transformed into concrete forms, created enjoyment and has an influences society were external influences, including clothing or actions. As for internal influences, they included thought influences, creating Values beliefs and attitudes.

2) Theravada Buddhist Philosophy appearing in literature. The story of the heavy karma, separated the thieves from their families in a previous life. As a result, Thao Kalaket had to be born in the world which it was an important main point of the story, which was having to separated everything you loved as retribution for your karma. Merit in the story of Kalaket was a good thing that everyone was try to find. It was goodness that emphasizes morality. The types of merit are mostly mentioned as Three meritorious deeds and ten meritorious deeds, were Giving and giving must be done with intention without greed which was the benefit for recipient and benefits to others, precepts was the intention that caused to refrain or should refrain that arisen in the mind. Composure, no infringing, setting up the Dharma body well, had all good deeds. He has all good deeds, and wisdom which was general knowledge or clear knowledge. Isan literature was literature that created a way of thinking which led to practice for interested persons to gain wisdom.

3) The result of the analysis of the literature on Kalaket in Theravada Buddhist philosophy was karma, an important issue in Theravada Buddhist philosophy. It showed that all human being had a different lifestyle, human life was all karma that was committed in the past, present and would affect to the future. The karma that occurred, whether it was good karma or bad karma, arisen from the expression of body, speech, and mind. Merit was goodness, how to do goodness, happiness, the result of goodness, prosperity, an instrument for purifying the nature of beings. Merit was a verb meaning good deed, when it was adjective meaning someone who was good person and happy person, morality, Sila means to normalcy, serenity, abstinence or prohibition. Only people who had lost their defilements had the noble personality. Therefore, he is a person with pure morality, which was complete and unblemished maintenance of pure precepts. Having morality as the chief and being the president of all dhamma. And wisdom was general knowledge and insight into the truth, which the 4 Noble Truths contain. The trilaksa had impermanence, etc. Wisdom in Theravada Buddhist philosophy therefore refers to vipassana knowledge that consists of virtuous consciousness as a wisdom, and wisdom had the characteristics of knowledge according to reality.

Keywords : An Analytical Study, The Essence of Kalaket, Theravada Buddhist Philosophy

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้เนื่องจากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ช่วยเหลือในครั้งนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางการศึกษาด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ในระดับปริญญาโทและระดับอื่นๆ ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร. ที่ให้ความอนุเคราะห์รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และ รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้ให้คำปรึกษาด้านเนื้อหาเชิงวิชาการ ตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดียิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ขอกราบขอบพระคุณ ประธานสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา และขอบคุณคณาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทุกท่าน เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย รวมถึงคณาจารย์เจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ที่เมตตาแนะนำให้ความรู้ให้กำลังใจ ตลอดจนตรวจแก้ไข รูปแบบวิทยานิพนธ์จนเสร็จลงด้วยดี

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ทุกท่าน เจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาค้นคว้าและขอขอบพระคุณเพื่อนพระนักศึกษาและนักศึกษาทุกท่าน ที่เป็นกำลังใจ จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

หากคุณงามความดีและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้พึงมีแล้วไซร้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของบิดา- มารดา ครู-อาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง และขอแผ่คุณความดีนี้ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนามในโลกนี้ พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรในทุกภพทุกชาติด้วยเทอญ

ชินวรา สุทธิประภา

สารบัญคำย่อ

พระไตรปิฎกที่ได้ใช้ค้นคว้าหลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทสำหรับเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล (ภาษาไทย) ฉบับของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบรอบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรกรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 จำนวน 91 เล่ม โดยมีคำย่อและคำเต็มชื่อคัมภีร์ที่ใช้อ้างอิง ดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม
พระวินัยปิฎก	
วิ.มหา	วินยปิฎก มหาวรรค
พระสุตตันตปิฎก	
สํ.ส.	สุตฺตนฺตปิฎก สํยุตฺตนิกาย สถาถวคฺค
สํ.ข.	สุตฺตนฺตปิฎก สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺค
ขุ.ธ	สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปท
ขุ.เถร	สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย เถรคาถา
ม.อุ.	สุตฺตนฺตปิฎก มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก
องฺ.อฏฺฐก.	สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตรนิกาย อฏฺฐกนิปาต
องฺ.ทุก.	สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตรนิกาย ทุกนิปาต
องฺ.จตุกฺก.	สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตรนิกาย จตุกฺกนิปาต
องฺ.สตฺตก.	สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตรนิกาย สตฺตกนิปาต
ที.ปา.	สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค
ที.ม.	สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺค
พระอภิธรรมปิฎก	
อภิ.สํ.	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณี
อภิ.วิ.	อภิธมฺมปิฎก วิภงฺค
อรรถกถาพระวินัยปิฎก	
วิ.อ.	วินยปิฎก สมนฺตปาสาทิกา ปาราชิกณฺฑสงฺฆาทิเสสามหาวคฺคฏฺฐกถา

สำหรับการอ้างตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์มี 2 แบบ คือ

1. แบบ 3 ตอน คือ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น สำ.ส. 15/159/50 หมายถึง สุตตนฺตปิฎก สำยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค เล่มที่ 15 ข้อที่ 159 หน้าที่ 50

2. แบบ 2 ตอน คือ เล่ม/หน้า เช่น วิ.อ. 1/2 หมายถึง อ้างในอรรถกถา ชื่อคัมภีร์ วินยปิฎก สมนฺตปาสาทิกา ปาราชิกณฺฑสงฺฆาทิเสสามหาวคฺคฏฺฐกถา เล่มที่ 1 หน้าที่ 2

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	**จ**
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	**ช**
กิตติกรรมประกาศ	**ฌ**
สารบัญคำย่อ	**ญ**
สารบัญ	**ฎ**
บทที่ 1 บทนำ	**1**
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย	4
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	12
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	12
บทที่ 2 วรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ	**13**
2.1 ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมพื้นบ้าน	13
2.2 วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน	15
2.2.1 ลักษณะวรรณกรรมอีสาน	15
2.2.2 ประเภทวรรณกรรมอีสาน	18
2.3 วรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ	25
2.3.1 เนื้อเรื่องย่อกาฬะเกษ	31
2.3.2 ลักษณะคำประพันธ์	34
2.3.3 ลักษณะเนื้อเรื่องและตัวละคร	35
2.3.4 ประเภทเรื่องกาฬะเกษ	36
2.3.5 ลักษณะตัวละคร	41
2.4 สรุป	**62**

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 3 พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ **64**

3.1 กรรมในเรื่องกาฬะเกษ 64

3.2 บุญในเรื่องกาฬะเกษ 68

3.3 ทานในเรื่องกาฬะเกษ 70

3.4 ศีลในเรื่องกาฬะเกษ 72

3.5 ปัญญาในเรื่องกาฬะเกษ 74

3.6 สรุป 75

บทที่ 4 วิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญา **77**

4.1 ความรู้เรื่องพุทธปรัชญาเถรวาท 77

4.1.1 ความหมายของพุทธปรัชญา 77

4.1.2 ความเป็นมาของพุทธปรัชญาเถรวาท 78

4.1.3 สารัตถะของพุทธปรัชญาเถรวาทในกาฬะเกษ 81

4.2 กรรมพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ 84

4.2.1 ความหมายของกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท 85

4.2.2 ประเภทของกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท 86

4.2.3 การให้ผลของกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท 88

4.3 บุญพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ 90

4.3.1 ความหมายของบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท 90

4.3.2 ประเภทของบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท 92

4.3.3 หลักการทำบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท 94

4.3.4 อานิสงส์ของการทำบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท 95

4.4 ทานพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ 97

4.4.1 ความหมายของทานในพุทธปรัชญาเถรวาท 97

4.4.2 ลักษณะของการให้ทานในพุทธปรัชญาเถรวาท 99

4.4.3 ประเภทของทานในพุทธปรัชญาเถรวาท 102

4.4.4 อานิสงส์ของการให้ทานในพุทธปรัชญาเถรวาท 104

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.5 ศีลพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ	106
4.5.1 ความหมายของศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท	106
4.5.2 ประเภทของศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท	108
4.5.3 ลักษณะของศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท	110
4.5.4 อานิสงส์ของศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท	111
4.6 ปัญญาพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ	114
4.6.1 ความหมายของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท	114
4.6.2 องค์ประกอบของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท	115
4.6.3 ประเภทของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท	115
4.6.4 ลักษณะของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท	117
4.6.5 อานิสงส์ของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท	118
4.7 สรุป	120
บทที่ 5 บทสรุป และข้อเสนอแนะ	**123**
5.1 บทสรุป	123
5.2 ข้อเสนอแนะ	128
บรรณานุกรม	**129**
ประวัติผู้วิจัย	**134**

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าอย่างหนึ่งที่ตกทอดมาแต่อดีต ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่อุดมด้วยวัฒนธรรมอันเก่าแก่ โดยเฉพาะด้านวรรณกรรมที่ปรากฏแพร่หลายทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ สะท้อนลักษณะท้องถิ่นที่มีคุณสมบัติเด่นของตนเองที่สัมพันธ์กับวรรณกรรมของกลุ่มชนประเทศลาว ดังที่ ธวัช ปุณโณทก กล่าวว่า[1] วรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่ได้รับการสืบทอดมาจากวรรณกรรมที่รุ่งเรืองในลุ่มแม่น้ำโขง และบางส่วนนักปราชญ์ในท้องถิ่นได้คิดสร้างสรรค์ขึ้นมาแต่ก็ยังรักษารูปแบบเดิมทั้งสิ้น ส่วนเจตนา นาควัชระ กล่าวว่า[2]วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งที่แสดงความสามารถและสื่อความคิดจิตนาการตลอดจนพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ซึ่งวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นเสมือนกระจกเงาสะท้อนสภาพสังคมที่ส่องลึกและกว้างไกลไปกว่าที่เคยปรากฏในวรรณกรรมฉบับหลวงหรือวรรณคดีแห่งชาติเพราะเป็นภาพสะท้อนผ่านประสบการณ์และทรรศนะของคนในท้องถิ่นโดยตรง

ชาวอีสานส่วนใหญ่ เป็นคนที่ยึดมั่นในหลักธรรมในทางพุทธศาสนา มีความเชื่อในเรื่องของ บุญ บาป และกรรม รวมทั้งยังมีความตระหนักในคุณค่าของการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ มีความโอบอ้อมอารีมีน้ำใจอ่อนโยน ปรนผ่อนต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของชนชาวอีสานนั่นเอง รวมทั้งชาวอีสานยังเป็นกลุ่มคนที่มีความรักความสงบ ไม่ชอบความขัดแย้งและดำรงตนอย่างเรียบง่าย[3] ซึ่งเป็นผลจากการบ่มเพาะจากพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญให้เกิดอัตลักษณ์เช่นนี้ นอกจากพระพุทธศาสนาจะคติความเชื่อนิสัยใจคอรวมทั้งพฤติกรรมที่ของชาวอีสานแล้ว ยังมีผลต่อแนวคิดส่งเสริมต่อความเจริญรุ่งเรืองในทางจิตใจ ความเป็นผู้มีอารยะธรรมมาก่อนซึ่งสิ่งหนึ่งที่ยืนยันในเรื่องนี้ได้ก็คือวรรณกรรมอีสานที่มีอยู่อย่างหลากหลายเก่าแก่มาเป็นร้อย ๆ ปี ดังปรากฏเห็นได้ในปัจจุบัน เช่น เรื่องผาแดงนางไอ่ เรื่อง กาฬะเกษ เรื่อง กำพร้าไก่แก้ว เรื่อง ขูลูนางอั้ว เรื่อง ท้าวก่ำกาดำ เรื่อง ท้าวโสวัตร์ เรื่อง ท้าวจักรษิณพรหมริน เรื่อง นางผมหอม เรื่องพญาคันคาก เรื่อง สังข์ศิลป์ชัย เป็นต้น

---

[1]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมอีสาน,* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2522), หน้า 26.

[2]เจตนา นาควัชระ, *ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์,* (กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ, 2524), หน้า 8.

[3]บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล และพร พิมพ์วรเมธากุล, *ฮีด-คอง-คะลำ,* (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2546), หน้า 121

วรรณกรรมของชาวอีสานที่กล่าวมานี้เป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีการเน้นอบรมสั่งสอนในทางจริยธรรม การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม การรักษาศีล 5 รวมทั้งแสดงออกถึง ความผูกพันความสัมพันธ์ที่ดีของคนในครอบครัวโดยมีหลักยึดว่าผู้หลักผู้ใหญ่ ผู้ที่มีความอาวุโสจะเป็น ผู้ดูแลปกปูองครอบครัวมีสิทธิ์ในการอบรมสั่งสอนแก่ผู้น้อย คือภรรยาลูกหลานข้าราชการผู้อยู่ใต้ ปกครองให้เป็นคนดีมีศีลธรรมตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาและในวรรณกรรมอีสานที่กล่าวมาข้างต้น มีเนื้อหากล่าวถึงหน้าที่ของผู้ใหญ่ในการอบรมแก่ผู้เป็นลูกหลานในเรื่องต่างๆ ทั้งเรื่องการงาน การทำหน้าที่ศีลธรรม คุณธรรม สิ่งดีไม่ดี รวมทั้งหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เป็นพุทธปรัชญาที่สอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมเหล่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสั่งสอนอบรมเยาวชนในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ด้วยเนื้อหาที่มุ่งการสอนในเรื่องต่างๆ หลายเรื่อง เช่น การรักษาศีล การคบมิตร การใช้ชีวิต การสอนจริยธรรมที่ดีงามต่าง ๆ ในวรรณกรรมพื้นบ้าน กวีจะสอดแทรกแนวความคิด คติความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิตไว้ด้วยเสมอเพื่อเป็นคติเตือนใจ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตสำหรับผู้อ่านวรรณกรรมเหล่านั้นด้านเนื้อหาและสารัตถะยังอุดมไปด้วยปรัชญาชีวิต จารีตประเพณี ตลอดจนความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและสังคม รวมไปถึงการประพฤติปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์เหล่านั้น เพื่อความสงบร่มเย็นของตนเองและสังคมส่วนรวมกลุ่มชนอีสาน[4]

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้เป็นที่น่าสนใจว่าท้องถิ่นอีสานซึ่งเคยเป็นดินแดนที่เจริญมาก่อนมีวัฒนธรรม ความเป็นอยู่อย่างไร วรรณคดีอีสานมีหลายเรื่องและหลายประเภทแต่ยังไม่แพร่หลายเป็นที่รู้จักกันมากนัก การเลือกศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องหนึ่งเรื่องใดอย่างละเอียดน่าจะส่งเสริมให้ผู้สนใจได้รู้จักชาวอีสานดียิ่งขึ้นทางหนึ่งด้วยกุหลาบ มัลสิกะมาศ กล่าวว่า วรรณคดีเรื่องกาฬะเกษเป็นที่นิยมของชาวอีสานมานานมักอ้างกันว่า“อยู่ในปัญญาสชาดกซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาต”[5] พระอริยานุวัตร ผู้อำนวยการศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีอีสานได้ตรวจทานชำระเรื่องกาฬะเกษและจัดพิมพ์เผยแพร่โดย ใช้อักษรไทยกลางให้ชื่อเรื่องว่า“วรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ”ได้แสดงความเห็นในคำนำว่าวรรณคดีเรื่องนี้มีสำนวนไพเราะเพราะพริ้งชาวอีสานนิยมกันนัก เนื้อหามีสาระสำคัญ ถือเป็นของมีค่ามีประโยชน์มักมีไว้ประจำบ้านเรือน ใช้อ่านในเวลาว่างหรือเศร้าโศก ไม่มีอะไรแก้ได้ จึงชวนให้ศึกษาวิเคราะห์ว่าหนังสือนี้จะมีคุณค่า[6] ซึ่งสารัตถะของเรื่องคือ การพลัดพรากและการผจญภัย

---

[4]อภิศักดิ์ โสมอินทร์, *โลกทัศน์อีสาน,* พิมพ์ครั้งที่ 2. (มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์, 2537), หน้า 8.

[5]กุหลาบ มัลสิกะมาศ, *คติชาวบ้าน,* (พระนคร : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, 2509), หน้าคำนำ.

[6]พระอริยานุวัตร, ผู้รวบรวมและชำระ, *วรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ,* (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2519), หน้า 3.

โดยแสดงแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรม เรื่อง กรรม บุญ ทาน ศีล และปัญญาแสดงให้เห็นว่าทรงบำเพ็ญขันติบารมีอย่างเด่นชัด นอกจากนั้นยังทรงมีวิริยะบารมี มุ่งจะกลับพระนครไม่ท้อถอย บำเพ็ญเมตตาบารมีต่อศัตรูก็เพื่อเอาชนะตามกลสงคราม เมื่อศัตรูสำนึกผิดก็ชุบชีวิตคืนให้ใหม่ และได้ครองนครตามเดิม รวมทั้งทรงสั่งสอนหลักธรรมให้เป็นทางประพฤติปฏิบัติต่อไปด้วย จริยาวัตรของท้าวกาฬะเกษ เป็นอุทาหรณ์ที่พุทธศาสนิกชนควรจะเอาอย่างบุคคล ควรจะประกอบด้วยความมานะอดทนบากบั่นทำงานให้สำเร็จ มีความเมตตาเอื้อเฟื้อ ตั้งตนอยู่ในทางที่ชอบที่ควร เพื่อให้บรรลุความสุขในชีวิตนี้และเป็นผลในชาติหน้า

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจในการศึกษาประวัติความเป็นมาเนื้อหาวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่อง กาฬะเกษ รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์หาหลักพุทธปรัชญา ที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน วิเคราะห์วรรณกรรมเชิงพุทธปรัชญาเพื่อนำมาสู่การอนุรักษ์ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและการรักษาวรรณกรรมอีสานเหล่านี้ให้คงอยู่คู่กับชาวอีสานต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ

1.2.2 เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ

1.2.3 เพื่อวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ เพื่อหาแนวคิดของวรรณกรรมมาวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬเกษทางพุธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวางขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

1.3.1 ค้นคว้าเอกสารในชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยพิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 และพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 เพื่อศึกษาพุทธปรัชญา

1.3.2 ศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เป็นเอกสารในชั้นทุติยภูมิ คือ คัมภีร์ที่เกี่ยวกับพุทธปรัชญา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับพุทธปรัชญา นิทานพื้นบ้าน

1.3.3 ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องกาฬะเกษฉบับของพระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี) ผู้ชำระที่โรงพิมพ์ศิริธรรม จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2520

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุธปรัชญาเถรวาท” เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร คือสำรวจและรวบรวมข้อมูลเอกสาร(Documentary Research) ทั้งเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) ทางวิชาการอื่นๆ ที่เป็นผลงานของท่านผู้รู้ทางด้านพระพุทธศาสนาอันเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการทั่วไป โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.4.1 รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

ในการวิจัยด้านเอกสาร ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเอกสารออกเป็น 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

1) ศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน เรื่องกาฬะเกษ ฉบับของพระอริยานุวัตร(อารีย์ เขมจารี) ผู้ชำระ เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพุทธปรัชญา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและเอกสารที่เกี่ยวกับภาพสะท้อนวิถีชีวิตที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้าน เรื่องกาฬะเกษ

2) สำรวจวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา คัมภีร์ ตำรา บทความ เอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านและพุทธปรัชญาเถรวาท

1.4.2 ขั้นรวบรวมข้อมูล

1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ วรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องกาฬะเกษ ฉบับของพระอริยานุวัตร(อารีย์ เขมจารี) ผู้ชำระ

2) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) จากหนังสือพุทธปรัชญา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญา เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่

3) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานกับพุทธปรัชญาเถรวาท

1.4.3 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

1) นำข้อมูลเกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญ ลักษณะและประโยชน์ของการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องกาฬะเกษที่ปรากฏมาศึกษาวิเคราะห์ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

2) ศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่างๆตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้เกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท

1.4.4 ขั้นนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสำหรับใช้เป็นข้อมูลในงานวิจัยนี้ มี 2 ประเภท คือ

1.5.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

กุหลาบ มัลลิกะมาศ กล่าวไว้ ในหนังสือคติชาวบ้านว่า วรรณกรรมพื้นเมือง เช่น นิทานชาวบ้าน เกิดจากคนธรรมดาทั่วไป อันจัดว่าเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ ฉะนั้นแม้วรรณกรรมพื้นเมืองดูเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม โดยแท้จริงแล้ว มีสมบัติอันควรแก่การศึกษาอย่างลึกซึ้ง เพื่อเข้าใจมนุษย์และสังคมส่วนใหญ่[7]

จารุบุตร เรืองสุวรรณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือของดีอีสานว่า วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนานิยม วรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนานั่น คือเค้าโครงเรื่องของวรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่ มีที่มาจากนิทานชาดกทั้งนิบาตชาดกและปัญญาสชาดก พบได้ว่ามีหนังสือผูกซึ่งเป็นวรรณคดีชั้นสูงในภาษาไทยอีสานตรงกับชีวประวัตินิทานชาดกพระเจ้า 500 ชาติ เป็นวรรณคดี 500 ชาติหรือผูกชาดกพระเจ้า 500 ชาติ ก็มี 500 ผูก หรือชาดกพระเจ้า 10 ชาติก็มี 10 ผูก นอกจากกวีจะนำเค้าเรื่องจากนิบาตชาดกต่าง ๆ มาแต่งเป็นวรรณกรรมแล้ว การแต่งเรื่องอื่นๆ ที่ไม่ใช่เรื่องนิทานในชาดก ผู้แต่งจะขมวดเรื่องของตนให้เป็นเรื่องทำนองชาดก คือกำหนดตัวเอกของเรื่องเป็นพระโพธิสัตว์ปางหนึ่ง ดำเนินเรื่องแบบชาดก ตอนท้ายชาดกจะลงว่าพระโพธิสัตว์ ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระสิทธัตถะและตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า และตัวละครอื่นที่สำคัญกลับชาติมาเป็นใครในสมัยพระพุทธองค์ วรรณกรรมทำนองชาดกนี้เช่น เรื่องการะเกด จำปาสี่ต้น ขูลูนางอั้ว[8]

จารุวรรณ ธรรมวัตร กล่าวไว้ในหนังสือ ลักษณะวรรณกรรมอีสานว่า รูปแบบวรรณกรรมมีรูปแบบเฉพาะตัว กล่าวคือ ตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่นอีสาน และเป็น การสะท้อนสังคมอีสาน รวมถึงคตินิยม ภาษาสำนวนโวหาร และสาระที่เป็นประโยชน์ต่อจิตใจอีกด้วย ในการพิจารณาแก่นของเรื่องในวรรณกรรมอีสานต่าง ๆ พบว่า โดยส่วนมากแล้วได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา แต่วรรณกรรมอีสานอีกไม่น้อยที่ได้ แนวคิดมาจากความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ และตอบสนองความต้องการของชาวท้องถิ่นในเรื่องความเชื่อ ค่านิยมของสังคม เช่น เรื่องท้าวผาแดงนางไอ่ (ความเชื่อเรื่องขอฝนและตำนานการแห่บั้งไฟ) ธรรมดาสอนโลก (ความเชื่อเรื่องวิญญาณและจารีต)[9]

ธวัช ปุณโณทก กล่าวว่า วรรณกรรมอีสานมีรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมภาคกลาง คือ เป็นวรรณกรรมชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านเป็นเจ้าของสิทธิเป็นผู้ใช้ศึกษา เป็น

---

[7]กุหลาบ มัลลิกะมาศ, *คติชาวบ้าน,* (พระนคร : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, 2509), หน้าคำนำ.

[8]จารุบุตร เรืองสุวรรณ, *ของดีอีสาน,* พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2530), หน้า 67.

[9]จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน,* (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522), หน้า 94.

ผู้อ่านและเป็นผู้สร้าง โดยวัดเป็นสถาบันกลางที่เก็บรักษาเพื่อเผยแพร่และเป็นแหล่งอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านั้น เนื่องจากวรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่เจริญรุ่งเรืองในหมู่ชาวบ้านฉะนั้น รูปแบบของวรรณกรรมจึงมีรูปแบบเฉพาะตัว คือตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่นอีสานและเป็นการสะท้อนท้องถิ่นอีสานรวมถึงคตินิยม ภาษาสำนวนโวหาร และสาระที่เป็นประโยชน์ ต่อจิตใจอีกด้วย ฉะนั้นวรรณกรรมอีสานจึงมีรูปแบบ เนื้อหา ภาษา สำนวนโวหาร คุณค่า (สุนทรีย สารัตถะ และจริยธรรม) ความเชื่อ และอุดมคติของสังคมเป็นเฉพาะของท้องถิ่นอีสาน ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชนไทยที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง[10]

ปรีชา พิณทอง กล่าวไว้ในหนังสือ ไขภาษิตโบราณอีสาน เป็นงานเขียนที่คัดเอาภาษิตของชาวอีสานจากที่ต่าง ๆ มารวมไว้ด้วยกัน พร้อมทั้งอธิบายภาษิตเหล่านั้นให้ถูกต้องตามความหมายเดิมของภาษิต นอกจากนั้นยังมีการจัดภาษิตให้เป็นหมวดหมู่ตามลักษณะความหมายที่เหมือนกัน เช่น หมวดกิน หมวดทุกข์ หมวดสุข หมวดคน เป็นต้น เพื่อเน้นย้ำให้เห็นถึงแนวคิด ภูมิปัญญาของชาวอีสานที่มุ่งสั่งสอนคนให้เป็นคนดี[11]

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวไว้ในหนังสือ ปรัชญาทั่วไปว่า งานเขียนที่เริ่มด้วยการตั้งปัญหาในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ธรรมชาติของโลก ความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แล้วจึงนำทฤษฎีของลัทธิปรัชญาของสำนักต่าง ๆ มาอธิบายเพื่อตอบปัญหาเหล่านี้ เมื่อศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาสำนักต่างๆ แล้วผู้เขียนก็โยงไปถึงปัญหาที่ว่าปรัชญาคืออะไร โดยสรุปว่าปรัชญามีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ (1) มีลักษณะวิพากย์ (2) ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน (3) ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์[12]

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ กล่าวไว้ในหนังสือวรรณคดีวิเคราะห์ว่าจุดมุ่งหมายใหญ่ของการสร้างโครงเรื่อง คือ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน ชวนให้ติดตามเรื่องอย่างตื่นเต้น กระหายใคร่รู้ โครงเรื่องเป็นเหตุการณ์ที่จัดเรียงตามลำดับเวลาที่เกิดเป็นเหตุเป็นผลกัน กล่าวคือ เหตุการณ์การณ์หนึ่ง เป็นเหตุก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่ตามมา[13]

แสง จันทร์งาม ได้กล่าวไว้ในหนังสือศาสนศาสตร์ว่า งานเขียนที่ว่าด้วยธรรมชาติอันแท้จริงของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา หรือหลักการที่อยู่เบื้องหลังศาสนาทั้งปวง เช่น ปัญหาที่ว่าศาสนาคืออะไร ศาสนามีบทบาทต่อชีวิตและสังคมอย่างไร ประสบการณ์ทางศาสนาของคนมีลักษณะอย่างไรบ้าง ความรู้ทางศาสนาของศาสนาต่าง ๆ เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ศาสนาเกิดขึ้นจากอะไรบ้าง ศาสนามี

---

[10]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมท้องถิ่น*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดี้ยนสโตร ,2525), หน้า 174.

[11]ปรีชา พิณทอง, *ไขภาษิตโบราณอีสาน,* (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2528), หน้า 52.

[12]วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์ โลกและความหมายของชีวิต,* พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2533), หน้า 49.

[13]สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, *วรรณคดีวิเคราะห์,* (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 61.

องค์ประกอบที่สำคัญอย่างไรบ้าง ศาสนาได้วิวัฒนาการไปในประวัติศาสตร์อย่างไร เป็นต้น โดยไม่ได้เน้นที่ศาสนาใดศาสนาหนึ่งอย่างจำเพาะเจาะจง หากมองศาสนาตามความเป็นจริงที่ศาสนานั้นมีอยู่ เป็นการมองแบบภววิสัย ตรงไปตรงมา กล่าวถึงศาสนาพุทธทุกแง่ทุกมุม ทั้งแง่บวก แง่ลบ เพื่อให้เข้าใจความจริงของศาสนาอย่างถ่องแท้ ผู้เขียนยังได้กล่าวถึงวิวัฒนาการทางความเชื่อของมนุษย์ไว้อย่างลุ่มลึก อันเป็นรากฐานที่เป็นบ่อเกิดของศาสนาทุกศาสนาในโลก[14]

1.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คะนึงชัย วิริยะสุนทร กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ การวิเคราะห์เรื่องขูลูนางอั้วสำนวนท้องถิ่นอีสานว่า เป็นการปริวรรตวรรณกรรมเรื่องขูลูนางอั้วจากหลายฉบับให้มีลักษณะแบบแผนเดียวกัน และได้ศึกษาค้นคว้าในด้านประเพณี วัฒนธรรมและจริยธรรม ซึ่งเนื้อเรื่องได้แสดงให้เห็นถึงกฎแห่งกรรม อันเป็นเหตุให้เกิดโศกนาฏกรรมขึ้น ต่อเมื่อชดใช้เวรกรรมหมดจึงพบความสุข เรื่องกฎแห่งกรรม เวรกรรมยังมีอิทธิพลต่อแนวคิดของชาวอีสานตลอดเวลาเพื่อเป็นคติเตือนใจให้ผู้คนตระหนักถึงบาปบุญคุณโทษมุ่งสร้างสวรรค์คุณงามความดีเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งชีวิตและความสงบสุขของสังคม[15]

สุพรรณ ทองคล้อย ลักษณะร้อยกรองพื้นถิ่นอีสาน เป็นวิทยานิพนธ์ที่วิจัยถึงลักษณะการใช้บทกวีร้อยกรองพื้นถิ่นอีสาน โดยผู้วิจัยสรุปจุดประสงค์ของการใช้บทร้อยกรองว่ามี 2 ประเด็นคือ ประเด็นแรกใช้เพื่อควบคุมสังคม ชาวอีสานได้นำเอาหลักความประพฤติที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมมาผสมผสานเข้ากับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วประพันธ์เป็นบทร้อยกรองขึ้น เพื่อประยุกต์ใช้ในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคม ประการที่สองใช้เพื่อความบันเทิง เนื่องจากชาวอีสานมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันหลายอย่าง เช่น การลงแขกตีข้าว เป็นต้น ฉะนั้นจึงมีการประพันธ์บทร้อยกรองขึ้นเพื่อใช้ขับร้องในกิจกรรมเหล่านั้น แต่บทร้อยกรองที่ใช้เพื่อความบันเทิงก็มีจุดมุ่งหมายอื่นสอดแทรกอยู่ด้วยเสมอ เช่นใช้เพื่อกล่อมลูกใช้ฝึกไหวพริบปฏิภาณ เป็นต้น[16]

จารุวรรณ ธรรมวัตร ศึกษาลักษณะวรรณกรรมอีสาน พบว่า วรรณกรรมร้อยกรองมีแพร่หลายในภาคอีสาน เช่น กาพย์ กลอน โคลง ร่าย ซึ่งตามภาษาอีสานเรียกว่า กาบ โคงกอนฮ่าย ในวรรณกรรมร้อยกรองขออีสานยังไม่พบคำว่าฉันท์ และยังพบว่าคนอีสานมีนิสัยเจ้าบทเจ้ากลอนมาแต่โบราณ ขนาดวิธีการทางคณิตศาสตร์ยังนำมาผูกเป็นคำคล้องจองเข้ากันเพื่อจะทำให้จดจำได้ง่าย เช่น ถ้าจะเอา 1+2+3+4+5 ทวีเข้าไปถึงจำนวนเท่าใดก็ตามจะได้ผลลัพท์ตามสูตรว่า “หนึ่งบวกเข้า

---

[14]แสง จันทร์งาม, *ศาสนศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2542), หน้า 36

[15]คนึงชัย วิริยะสุนทร, *การวิเคราะห์เรื่องขูลูนางอั้วสำนวนท้องถิ่นอีสาน,* (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2532), หน้า 37.

[16]สุพรรณ ทองคล้อย, *ลักษณะร้อยกรองพื้นถิ่นอีสาน,* (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 121.

ของเก่ามาคูณ สองหารตัด ขาดลงเป็นบั้น” นอกจากนี้แม้ว่าจารึกประเพณีและคำสอนต่าง ๆบันทึกไว้เป็นร้อยกรองทั้งนั้น เช่น ฮีตสิบสอง ว่าดังนี้[17]

“ฮีตหนึ่งนั้น	พอแต่เดือนยี่ได้	ล่วงล้ำมาเถิง
ให่พา	กันหาฟืน	สู่คนโฮมไว้
อย่าได้	ไลคองนี้	มันสิสูญเสียเปล่า
ข้าวและ	ของหมู่นี้	สิหายเสี่ยงบ่ยัง
จงให่	ฟังคองนี้	แนวกอนเฮาบอก
อย่าเอา	ใจออกเว้น	เข็นฮ้ายสิแล่นเถิง”

ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้ศึกษาเรื่อง“มหากาพย์เรื่อง ท้าวบาเจือง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” ได้ศึกษาเปรียบเทียบนิทานเรื่องท้าวฮุ่ง ท้าวเจืองของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในสำนวนต่าง ชี้ให้เห็นว่านิทานเรื่องท้าวฮุ่ง ท้าวเจืองนั้นได้แพร่กระจายอย่างกว้างขวางในกลุ่มคนไทล้านนา สิบสองพันนาและเชียงตุง รวมทั้งยังพบบ้างในบางชนเผ่า เช่นกลุ่มขมุ สะเตียง เป็นต้น ข้อค้นพบที่น่าสนใจอีกประการคือ ตั้งข้อสันนิษฐานการแพร่กระจายของท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง ออกเป็น 2 ข้อ คือ เรื่องท้าวฮุ่ง ท้าวเจืองเป็นเรื่องของชนเผ่าไทที่แพร่ไปยังชนเผ่าอื่นๆ เรื่องนี้เป็นของชนเผ่าอื่น แต่ชนเผ่าไทรับมาพัฒนาเป็นวีรบุรุษ[18]

วลาวัลย์ อุดมศิลป์ ศึกษาเรื่อง“ศึกษาบทบาทของนิทานชาดกในการสร้างเอกลักษณ์ของชาวลาวพวนในอำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี” ได้นำเอานิทานชาดกของชาวลาวพวนมาศึกษา เพื่ออธิบาย ให้เห็นว่านิทานเหล่านี้มีบทบาทต่อการสร้างเอกลักษณ์ของชาวลาวพวนในอำเภอโคกปีบอย่างไรบ้าง พบว่า นิทานชาดกดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวลาวพวนทั้งในด้านประเพณี การตั้งถิ่นฐานและความเชื่อต่างๆ[19]

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ ศึกษาเรื่อง“กาละเกด : พระโพธิสัตว์ในอุดมคติและเจ้าพ่อในโลกทัศน์ของไทยพวน” เป็นการศึกษาการดำรงอยู่และบทบาทของ นิทานชาดกเรื่อง“กาละเกด” ในวิถีชีวิตของลาวพวน จังหวัดนครนายก กับการตีความนัยความหมาย บทบาทดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า นิทาน

---

[17]จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน,* (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522), หน้า 89.

[18]ประคอง นิมมานเหมินท์, *“มหากาพย์เรื่องท้าวบางเจือง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”*, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย), 2530, หน้า 83.

[19]วิลาวัลย์ อุดมศิลป์, *“การศึกษาวิเคราะห์นิทานชาดกไทยพวนบ้านม่วงขาว ตำบลโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี”*, (วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), 2548, หน้าบทคัดย่อ.

ชาดกเรื่องนี้ยังมีบทบาทในงานประเพณีพิธีการ เช่น การอ่านในงานบุญเข้าพรรษา การอ่านในงานงันเฮือนดี การอ่านในงานอยู่กรรม[20]

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล ศึกษาเรื่อง“ตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทยการ :สร้างสรรค์และบทบาท” พบว่า ตำนานพระศรีอาริย์มีบทบาทสาคัญในฐานะตำนานศาสนา ในการสร้างระบบความเชื่อเรื่องอนาคตพุทธเจ้าและโลกอุดมคติ เป็นกลไกตอบสนองความปรารถนาทางใจแก่พุทธศาสนิกชน สร้างมาตรฐานทางศีลธรรม และสร้างคำอธิบายเรื่องที่มาของ พิธีกรรมทางศาสนา มีบทบาทในทางการเมืองในการสร้างคำอธิบายสถานภาพและความชอบธรรมทาง การเมือง และสร้างกฎเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติให้แก่สมาชิกในสังคม รวมถึงบทบาทในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรม ทั้งทางด้านประติมากรรม จิตรกรรม และคีตกรรม ทั้งหมดนี้ได้สะท้อนเห็นความแพร่หลายและบทบาทของตำนานพระศรีอาริย์ในหลากหลายมิติในสังคมไทย[21]

สุภณ สมจิตศรีปัญญา ได้ศึกษารายงานการวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องผาแดงนางไอ่ ด้านความเชื่อ จารีตและประเพณี ที่มีต่อสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย” พบว่าในสังคมภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีการจัดประเพณีบุญบั้งไฟอันเกิดจากอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่อง ผาแดงนางไอโดยไม่ละเว้นแต่ละปีไม่เว้นแต่ละจังหวัด จนเป็นประเพณีสาคัญและขึ้นตามของชาวอีสาน นอกจากนี้ก็มีแนวโน้มจะทำมากขึ้นและพัฒนาให้ดีที่สุดเพื่อเป็นการเชิดหน้าชูตา ของชาวอีสานไปอีกนานเท่านาน ซึ่งการจัดประเพณีดูแล้วเป็นการจัดนิทรรศการวรรณกรรมเรื่อง แดงนางไอ่ค่อนข้างเต็มรูปแบบ” [22]

กุสุมา ชัยวินิตย์ ศึกษาเรื่องศาสนาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสานจำนวน 8 เรื่องคือ ท้าวฮุ่งหรือท้าวเจือง บุนบรม ขุนทึ่ง พญาคันคาก หน้าฝากไกลกะด้น ผาแดงนางไอ่ขูลูนางอั้ว กำพร้าผีน้อย โดยศึกษาระบบและลักษณะของศาสนาชาวบ้านที่มีต่อวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานในด้านการวางโครงเรื่อง แนวคิด และพฤติกรรมตัวละคร กับศึกษาอิทธิพลของวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสานที่มีต่อการเสริมความเชื่อ การเผยแพร่ปรัชญา การสะท้อนภาพความขัดแย้งหรือความกลมกลืนทางศาสนา ผลการวิจัย ระบบศาสนาชาวบ้าน เป็นระบบความเชื่อที่ผสมผสานกันอยู่ระหว่างความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา กับความเชื่อในพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน ความเชื่อผีที่ปรากฏมี ผี

---

[20]ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์, *กาละเกด : พระ โพธิสัตว์ในอุดมคติและเจ้าพ่อในโลกทัศน์ของไทยพวน,* (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 114.

[21]อภิลักษณ์ เกษมผลกูล, *ตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทยการ : สร้างสรรค์และบทบาท,* (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 136.

[22]สุภณ สมจิตศรีปัญญา, *อิทธิพลของวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องผาแดงนางไอ่ ด้านความเชื่อจารีตและประเพณีที่มีต่อสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย,* (โครงการวิจัยศูนย์วัฒนธรรมมหาสารคาม, 2524), หน้า 96.

ด้ำ ผีแถน ผีนางธรณีและนางเมขลา ผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง (ผีมเหสักข์หลักเมือง) ผีเชื้อ ผีปู่ตา ผีบ้านผีเรือน ผีประจำธรรมชาติ ความเชื่อในพุทธศาสนาที่ปรากฏมีความเชื่อเรื่องบุญกรรม ศีล การเวียนว่ายตายเกิดนรก สวรรค์ และเรื่องบาปเวร ลักษณะของศาสนาชาวบ้านซึ่งปรากฏในแนวคิดหลักแนวคิดย่อย มีทั้งลักษณะที่กลมกลืนและขัดแย้งระหว่างความเชื่อเรื่องผีกับความเชื่อในพุทธศาสนาคือ ความเชื่อทั้งสองจะปรากฏควบคู่กันและปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟ จะมีทั้งการประกอบกิจทางพุทธศาสนา คือ การบวชและการทำบั้งไฟเพื่อบูชาแถน ส่วนความขัดแย้งจะปรากฏในเหตุการณ์ต่อสู้และตัวละครที่เป็นปรปักษ์กัน ศาสนาชาวบ้านมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมในด้านขนบการเขียน แนวคิด การวางโครงเรื่องและพฤติกรรมตัวละคร [23]

จรูญรัตน์ รัตนากร ศึกษาโลกทัศน์ชาวอีสานจากวรรณกรรมคำสอน ปริญญานิพนธ์ที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงโลกทัศน์ชาวอีสานที่มีต่อมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งได้ข้อสรุปดังนี้ คือ โลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์ เช่น สตรีต้องรักนวลสงวนตัว เป็นกุลสตรี บุรุษต้องกล้าหาญ ผู้ปกครองต้องมีคุณธรรม ซื่อสัตย์ ผู้ใต้ปกครองต้องเคารพเชื่อฟังเจ้านาย เป็นต้น โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ ชาวอีสานมีความซาบซึ้ง และเห็นคุณค่าของธรรมชาติเพราะให้ประโยชน์นานัปการ ซึ่งไม่พยายามทำลายโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวอีสานเชื่อว่าแถนคือผีที่ยิ่งใหญ่กว่าผีทั้งหลายและมีลักษณะคล้ายกับเทวดามากกว่าผีทั่วไป มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยปกป้องคุ้มครองให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ส่วนคติทางพระพุทธศาสนา ชาวอีสานเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม บาปบุญ มีความใฝ่ฝันถึงยุคในอุดมคติและเชื่อเรื่องนิพพานที่เป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา[24]

นัยนา นาควัชระ ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาในภาษิตไทย วิทยานิพนธ์ที่ผู้วิจัยนำภาษิตไทยมา วิเคราะห์เพื่อให้เห็นลักษณะแห่งแนวคิดเชิงปรัชญาที่สอดแทรกอยู่ในภาษิตต่างๆ และใช้สากลปรัชญาคือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์มาจัดระบบแนวคิดทางปรัชญาไทยให้มีความชัดเจนเป็นหมวดหมู่ จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ปรัชญาไทยให้ความสำคัญกับมนุษย์ในทุกๆด้าน เพราะมนุษย์ต่างกับสัตว์ทั้งในด้านสติปัญญาและศักดิ์ศรีแต่ในขณะเดียวกัน มนุษย์ก็ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ มนุษย์จึงไม่ใช่ศูนย์กลางสรรพสิ่ง หากเป็นเพียงส่วนย่อยภายใต้ส่วนใหญ่ทั้งหมดเหมือนกับสิ่งอื่น[25]

---

[23]กุสุมา ชัยวินิตย์, *"ศาสนาชาวบ้านในวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน",* ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม., (มหาสารคาม : มหาวิทยลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม), 2531, หน้า 132.

[24]จรูญรัตน์ รัตนากร, *"โลกทัศน์ชาวอีสานจากวรรณกรรมคำสอน",* ปริญญานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม), 2535, หน้า 94.

[25]นัยนา นาควัชระ, *"การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาในภาษิตไทย",* วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2531, หน้า 142.

เหรียญทอง สมศักดิ์ ได้ทำการศึกษาเชิงวิจารณ์แนวความคิดทางจริยศาสตร์ในวรรณกรรมของสุนทรภู่ วิทยานิพนธ์นี้ผู้วิจัยสรุปว่า วรรณกรรมสุนทรภู่มีความสอดคล้องกลมกลืนกับจริยศาสตร์แบบมนุญนิยม ที่เน้นให้มนุษย์มีความสำคัญเหนือสิ่งใดในโลกและให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่าง สุนทรภู่สอนให้มนุษย์คิดและกระทำในสิ่งที่เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและส่วนรวม กล่าวได้ว่า แนวคิดทางจริยศาสตร์ในวรรณกรรมของสุนทรภู่มีความสอดคล้องกับจริยศาสตร์ปรัชญาแบบมนุษย์นิยมอย่างแท้จริง[26]

สัญญา สะสอง ศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน พบว่า แนวคิดด้านอภิปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติของโลกและมนุษย์เชื่อว่า พญาแถนทรงสร้างโลก มนุษย์และสรรพสิ่งต่างๆขึ้น ควบคุมดูแลให้ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่ทรงวางไว้ ให้อยู่ในฮีตคองของบ้านเมือง จัดเป็นแนวคิดแบบวิญญาณนิยม (Animism) หรือทฤษฎีผีสร้าง แนวคิดเชิงอภิปรัชญาแบบดั้งเดิมของคนอีสานจะเป็นวิญญาณนิยม จนพัฒนาไปสู่ทฤษฎีแบบสัพพัตถเทวนิยม (Pantheism) และแนวคิดด้านจริยศาสตร์ ด้านจริยธรรมสำหรับชีวิตและสังคม จริยธรรมทางการเมืองการปกครอง และแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม ยึดถือฮีตคอง ธรรมเนียม ประเพณี วิธีปฏิบัติอันเกิดจากระบบความเชื่อต่าง ๆ ผสมผสานกันเป็นแนวปฏิบัติที่สั่งสมมาจากประสบการณ์ ส่วนแนวคิดเชิงจริยศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธปรัชญา คือ เรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อนรก สวรรค์ บาปบุญผู้ประพันธ์แบ่งตัวละครออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายธรรมซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง ต้องได้รับความลำบากต่างๆ[27]

จากวรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่เจริญรุ่งเรืองในหมู่ชาวบ้านฉะนั้นรูปแบบของวรรณกรรมจึงมีรูปแบบเฉพาะตัว คือตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่นอีสานและเป็นการสะท้อนท้องถิ่นอีสานรวมถึงคตินิยม ภาษาสำนวนโวหาร และสาระที่เป็นประโยชน์ ต่อจิตใจอีกด้วย ฉะนั้นวรรณกรรมอีสานจึงมีรูปแบบเนื้อหา ภาษา สำนวนโวหาร คุณค่าสุนทรียะ สารัตถะและจริยธรรมความเชื่อและอุดมคติของสังคมเป็นเฉพาะของท้องถิ่นอีสาน สารัตถะของเรื่องกาฬะเกษ คือ การพลัดพรากและการผจญภัย โดยแสดงแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรม เรื่องกรรม บุญ ทาน ศีล และปัญญาแสดงให้เห็นว่าทรงบำเพ็ญขันติบารมีอย่างเด่นชัด มีวิริยะบารมี บำเพ็ญเมตตาบารมีต่อศัตรูก็เพื่อเอาชนะตามกลสงคราม จริยาวัตรของท้าวกาฬะเกษ เป็นอุทาหรณ์ที่พุทธศาสนิกชนควรจะเอาอย่างบุคคลควรจะประกอบด้วยความมานะอดทน บากบั่นทำงานให้สำเร็จ มีความเมตตาเอื้อเฟื้อ ตั้งตนอยู่ในทางที่ชอบที่ควร เพื่อให้บรรลุความสุขในชีวิตนี้และเป็นผลในชาติหน้า

---

[26]เหรียญทอง สมศักดิ์, *การศึกษาเชิงวิจารณ์แนวความคิดทางจริยศาสตร์ในวรรณกรรมของสุนทรภู่,* (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529), หน้า 114.

[27]สัญญา สะสอง, *"แนวคิดเชิงปรัชญาในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน"*, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2544, หน้า 131.

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1.6.1 ทำให้ทราบวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ

1.6.2 ทำให้เข้าใจหลักพุทธปรัชญาที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ

1.6.3 ทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬเกษ และนำไปเป็นข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง ปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับความดี ความชั่ว กรรมผลของกรรม ความผิดความถูก สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้าน เรื่องกาฬะเกษ

วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมลายลักษณ์ที่ปรากฏในท้องถิ่นอีสานที่เป็นกรอบความคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานซึ่งสะท้อนให้เป็นระบบความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวอีสาน

กาฬะเกษ หมายถึง วรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องกาฬะเกษ ฉบับของพระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี) ผู้ชำระที่โรงพิมพ์ศิริธรรม จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ.2520

สารัตถะ หมายถึง ขันติบารมี วิริยะบารมี เมตตาบารมี ของพระโพธิสัตว์กาฬะเกษและหลักธรรมพระพุทธศาสนาเถรวาท เรื่อง กรรม บุญ ทาน ศีลและปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกาฬะเกษ

บทที่ 2
วรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ

บทที่ 2 นี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬเกษ ซึ่งประกอบด้วยลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมพื้นบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ลักษณะวรรณกรรมอีสาน ประเภทวรรณกรรมอีสาน วรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ เนื้อเรื่องย่อกาฬะเกษ ลักษณะคำประพันธ์ ลักษณะเนื้อเรื่อง ตัวละคร ประเภทเรื่องกาฬะเกษและลักษณะตัวละคร มีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมพื้นบ้าน

วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง ผลงานที่เกิดขึ้นจากการใช้ภาษาโดยการพูดและการเขียนของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่น เช่น วรรณกรรมพื้นบ้านภาคเหนือ วรรณกรรมพื้นบ้านภาคอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็จะใช้ภาษาพื้นบ้านถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์วรรณกรรมที่สื่อเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น จารีตประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ทัศนคติ ค่านิยม ตลอดจนความเชื่อต่างๆของบรรพบุรุษ อันเป็นพื้นฐานของความคิดและพฤติกรรมของคนในปัจจุบัน

2.1.1 ลักษณะของวรรณกรรมพื้นบ้าน

1) เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากมุขปาฐะ คือ เป็นการเล่าสืบต่อกันมาจากปากต่อปากและแพร่หลายกันอยู่ในกลุ่มชนท้องถิ่น

2) เป็นแหล่งข้อมูลที่บันทึกข้อมูลด้านขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนท้องถิ่นเป็นแบบฉบับให้คนยุคต่อมาเชื่อถือและปฏิบัติตาม

3) มักไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง เพราะเป็นเรื่องที่บอกเล่าสืบต่อกันมาจากปากต่อปาก

4) ใช้ภาษาท้องถิ่น ลักษณะถ้อยคำเป็นคำง่ายๆ สื่อความหมายตรงไปตรงมา

5) สนองความต้องการของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น เช่น เพื่อความบันเทิง เพื่ออธิบายสิ่งที่คนในสมัยนั้นยังไม่เข้าใจ เพื่อสอนจริยธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและพฤติกรรมด้านต่าง ๆ

2.1.2 ประเภทของวรรณกรรมพื้นบ้าน

ประเภทวรรณกรรมพื้นบ้านท่านผู้รู้จำแนกโดยอาศัยเขตท้องถิ่นได้ 4 ประเภท คือ

1) วรรณกรรมพื้นบ้านภาคเหนือ (วรรณกรรมล้านนา)

2) วรรณกรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3) วรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้

4) วรรณกรรมพื้นบ้านภาคกลาง

2.1.3 ลักษณะของวรรณกรรม

ลักษณะของวรรณกรรมพื้นบ้านในทั้ง 4 ภาค มีดังนี้

1) ใช้ภาษาถิ่นและตัวอักษรท้องถิ่นเดิมโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาในท้องถิ่น วรรณกรรมท้องถิ่นในยุคที่ใช้ระบบการคัดลอกด้วยมือใช้ตัวอักษรของถิ่นในการบันทึกตัวอักษรที่ใช้บันทึกในแต่ละภาคมีความต่างกัน และมีประวัติเก่าแก่เช่นเดียวกับอักษร ที่เราใช้อยู่ปัจจุบัน

2) ใช้รูปแบบคำประพันธ์ท้องถิ่น วรรณกรรมทั้ง 4 ภาค ส่วนใหญ่เป็นร้อยกรองมากกว่าร้อยแก้ว คำประพันธ์ที่ใช้เรียงร้อยถ้อยคำเข้าด้วยกันมีลีลาคล้องกับสำเนียงภาษาท้องถิ่นและเอื้อต่อการออกเสียงเป็นทำนอง รูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้แต่งวรรณกรรม จึงแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละภาค

3) ใช้รูปแบบการประพันธ์คล้ายคลึงกัน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวทางศาสนา ได้แก่ นิทานชาดกและวรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมส่วนใหญ่มุ่งสอนจริยธรรมแก่สังคมโดยยึดหลักธรรมทางพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการให้ความบันเทิง

4) เป็นวรรณกรรมนิทานนิยาย แบบนิยายชีวิตเป็นวรรณกรรมที่ชาวท้องถิ่นนิยมมาก นอกจากอ่านหรือเล่าสู่กันฟังแล้วยังนำไปแสดงในรูปแบบของละครพื้นบ้าน วรรณกรรมชนิดนี้จำลองชีวิตครอบครัวที่อาจจะเกิดขึ้นกับใครก็ได้ มีหลายรสมีทั้งรัก โศก ตัดพ้อต่อว่าและสอนคติธรรม

5) รายละเอียดในวรรณกรรมสะท้อนวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ฉากภูมิประเทศ ชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีค่านิยมต่าง ๆ จะสะท้อนวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ

2.1.4 การบันทึกวรรณกรรม

การบันทึกท่านผู้รู้ได้จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) วรรณกรรมมุขปาฐะ หมายถึง วรรณกรรมที่ใช้วิธีเล่าจากปากต่อปาก(มุขปาฐะ)ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ บทกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทาย ภาษิต สำนวนโวหาร คำกล่าวในพิธีกรรมต่าง ๆ และตัวบทที่ท่องจำในการแสดงเพลงพื้นบ้าน

2) วรรณกรรมลายลักษณ์อักษร หมายถึง วรรณกรรมที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ นิทาน คำกลอน บันทึกทางประวัติศาสตร์ ในท้องถิ่นและตำราความรู้ต่าง

2.1.5 คุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน

คุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้านท่านผู้รู้สรุปได้ ดังนี้

1) ด้านจริยศาสตร์ มีคุณค่าต่อจิตใจ มีคติเตือนใจและสอนให้เป็นคนดีละเว้นการทำความชั่ว

2) ด้านสุนทรียศาสตร์ มีคุณค่าต่อความไพเราะ ความงามของภาษา ถ้อยคำ ลีลาท่วงทำนองของบทเพลงและบทกวี

3) ด้านศาสนา เป็นสื่อถ่ายทอดคำสอนและปรัชญาทางศาสนา เผยแพร่สู่ประชาชนได้กว้างขวาง ทำให้ประชาชนมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจและได้ข้อคิดในการดำรงชีวิต

4) ด้านการศึกษา ให้ประชาชนได้ฟังหรืออ่านเพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์

5) ด้านภาษา เป็นสื่อให้ภาษาท้องถิ่นดำรงอยู่ ซึ่งควรแก่การอนุรักษ์และสืบทอด

6) ด้านสังคม ปลูกฝังการช่วยเหลือกัน การผูกมิตร การมีมนุษยสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยกัน

7) ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ได้ความรู้เกี่ยวกับตำนาน ชื่อสถานที่ในประวัติศาสตร์ โบราณสถานโบราณวัตถุ ให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้เกี่ยวกับความเป็นมา และรายละเอียด

8) ด้านประโยชน์ใช้สอย โดยการนำวรรณกรรมท้องถิ่นไปใช้ เช่น นำบทกล่อมเด็ก ไปใช้กล่อมเด็ก นำเพลงพื้นบ้านไปใช้ประกอบการแสดง หรือการนำตำรารักษาโรคไปใช้ประกอบอาชีพ

ดังนั้น สรุปได้ว่าวรรณกรรมพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดในกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งมาเป็นเวลานาน มีทั้งที่เขียนเป็นลายลักษณ์ เช่น นิทาน ตารางและบันทึกมีทั้งที่ไม่ได้เขียนเป็นลายลักษณ์หรือมุขปาฐะใช้การพูด การบอก การเล่า หรือการร้องสืบทอดกันมา เช่น เพลงพื้นบ้านและบทกล่อมเด็ก เป็นต้น วรรณกรรมพื้นบ้านมีคุณค่าต่อชีวิตความเป็นอยู่ ได้ความรู้ ได้ข้อคิดในการดำรงชีวิต ให้ข้อคิด ข้อเตือนใจตลอดจนสามารถนาความรู้จากการได้ศึกษาไปประยุกต์ใช้ประกอบอาชีพได้

2.2 วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน

เนื่องจากชาวอีสานเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน รักการพูดเป็นจังหวะและสัมผัสมาแต่โบราณ จึงเป็นเหตุให้เชื่อว่าชาวอีสานมีวรรณกรรมเป็นของตนเองด้วยการสร้างสรรค์วรรณกรรมให้ เป็นแบบฉบับของตนเอง ซึ่งมีประเด็นที่ควรนำเสนอประกอบการวิจัย ดังนี้

2.2.1 ลักษณะวรรณกรรมอีสาน

วรรณกรรมอีสานมีรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมภาคกลาง กล่าวคือ วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านเป็นเจ้าของสิทธิเป็นผู้ใช้ศึกษาเป็นผู้อ่าน และเป็นผู้สร้างวรรณกรรมเหล่านั้น โดยที่วัดเป็นสถาบันกลางเป็นสถานที่เก็บรักษาเพื่อเผยแพร่และเป็นแหล่งอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านั้น ส่วนวรรณกรรมภาคกลางมีลักษณะเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูงและราชสำนัก มากกว่าวรรณกรรมชาวบ้าน คือ ชาวบ้านมีสิทธิมีส่วนในวรรณกรรมเหล่านั้นน้อยและยังมีการกีดกันไม่ให้ มีสิทธิ์มีส่วนเท่าที่ควร ฉะนั้นวรรณกรรมภาคกลางจึงเจริญอยู่ ในกลุ่มชั้นสูงนักปราชญ์และราชสำนัก จริงอยู่มีวรรณกรรมภาคกลางบางเรื่องเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผนและนิทานจักร ๆ วงศ์ๆ ที่นิยมเล่นละครนอกในสมัยก่อน แต่ก็มีวรรณกรรม

ชาวบ้านภาคกลางหลายเรื่องที่นักปราชญ ราชกวีได้นำไปปรับปรุงให้ประณีตด้วยศิลปะและอุดมไปด้วยคำศัพท์ และกลายเป็นวรรณกรรมที่เจริญอยู่ในราชสำนัก เช่น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน บทละครเรื่องไกรทอง และกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ เป็นต้น

วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่เจริญรุ่งเรืองในหมู่ชาวบ้าน ฉะนั้น รูปแบบของวรรณกรรมจึงมี รูปแบบเฉพาะตัว กล่าวคือ ตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่นอีสาน และเป็นการสะท้อนท้องถิ่นอีสาน รวมถึงคตินิยม ภาษาสำนวนโวหาร และสาระที่เป็นประโยชน์ ต่อจิตใจอีกด้วย ฉะนั้น วรรณกรรมอีสานจึงมีรูปแบบ เนื้อหา ภาษา สำนวนโวหาร คุณค่า (สุนทรีย สารัตถะ และจริยธรรม) ความเชื่อ และอุดม

คติของสังคมเป็นเฉพาะของท้องถิ่นอีสาน ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชนไทยที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง[1] วรรณกรรมของชาติใดถิ่นใดจะมีลักษณะหรือแนวโน้มอย่างไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ยุคสมัยเหตุการณ์บ้านเมืองลักษณะภูมิประเทศ สภาพสังคม ลัทธิความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีอันเป็นภูมิหลัง ซึ่งมีส่วนกำหนดให้วรรณกรรมของชาตินั้นหรือท้องถิ่นนั้นมีลักษณะเช่นนั้น วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานก็เช่นเดียวกัน เรื่องราวต่าง ๆ อันเป็นภูมิหลังดังกล่าว มีส่วนหล่อหลอมวรรณกรรมอีสานขึ้นมาให้มีลักษณะ ดังนี้

1) เป็นวรรณกรรมนิรนาม คือเป็นวรรณกรรมที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง วรรณกรรมอีสานซึ่งจารลงในใบลานด้วยตัวอักษรอีสาน ที่เรียกว่าหนังสือผูกนั้นจะไม่บอกชื่อผู้แต่งแต่กลับบอกชื่อผู้จาร วัน เวลา ที่จารเสร็จไว้ ตอนท้ายเรื่องอย่างชัดเจน เป็นธรรมเนียมที่ผู้แต่งมีความสำคัญที่เป็นเช่นนี้ประการหนึ่งก็คือ จารีตที่ควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนอีสานในข้อต้องห้ามที่เรียกว่า “ขะลำ” นั้น อาจมีส่วนทำให้ผู้แต่งหนังสือไม่ประสงค์จะออกนาม เพราะถ้าใครอยากมีชื่อเสียงเป็นคนเด่นด้วยการนึกถึงตัวเองเป็นสำคัญ อาจเห็นเป็นขะลำคือไม่ดีอันเป็นการแสดงถึงลักษณะสังคม อีสานสมัยก่อนว่าวรรณกรรมอีสานนั้นจารหรือคัดลอกต่อ ๆ กันมา จึงยากที่จะสืบค้นว่าต้นฉบับที่แท้จริงอยู่ที่ไหนได้ลงนามผู้แต่งไว้หรือไม่เวลาผ่านมานาน วรรณกรรมอีสานจึงเป็นวรรณกรรมนิรนาม

2) เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนานิยม วรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนานั่นคือเค้าโครงเรื่องของวรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่ มีที่มาจากนิทานชาดกทั้งนิบาตชาดกและปัญญาสชาดก ซึ่งพบได้ ว่ามีหนังสือผูกซึ่งเป็นวรรณคดีชั้นสูงในภาษาไทยอีสานตรงกับ ชีวประวัตินิทานชาดกพระเจ้า 500 ชาติ เป็นวรรณคดี 500 ชาติหรือผูกชาดกพระเจ้า 500 ชาติ ก็มี 500 ผูก หรือชาดกพระเจ้า 10 ชาติก็มี 10 ผูก[2]นอกจากกวีจะนำเค้าเรื่องจากนิบาตชาดกต่าง ๆ มาแต่งเป็นวรรณกรรมแล้ว ในการแต่งเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ ใช่ เรื่องนิทานในชาดกผู้แต่งจะขมวดเรื่อง ของตนให้เป็น

---

[1]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมท้องถิ่น,* (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2525), หน้า 174.

[2]จารุบุตร เรืองสุวรรณ, *ของดีอีสาน,* พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2520), หน้า 54–55.

เรื่องทำนองชาดก คือ กำหนดตัวเอกของเรื่องเป็นพระโพธิสัตว์ ปางหนึ่ง ดำเนินเรื่อง แบบชาดก ตอนท้ายชาดกจะลงว่าพระโพธิสัตว์ ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า และตัวละครอื่นที่สำคัญกลับชาติมาเป็นใครในสมัยพระพุทธองค์ วรรณกรรมทำนองชาดกนี้เช่น เรื่อง การะเกด จำปาสี่ต้น ขูลูนางอั้ว เป็นต้น

วรรณกรรมอีสานมิใช่จะมุ่งแต่ความงดงามทางการใช้ภาษาหรือความไพเราะเท่านั้น แต่ประสงค์จะใช้วรรณกรรมเป็นกุศโลบายในการสอนหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเพื่อซึมซับเข้าถึงทุก ชนชั้นทุกสังคม จึงต้องอาศัยศิลปะในเชิงวรรณคดีแต่การจะอบรมสั่งสอนธรรมนั้นจะต้องวางวิธีการให้ เหมาะสมกับกาลเทศะและสังคม สังคมยุคก่อนที่คนไม่มีโรงเรียนจะเข้าศึกษา วัดมีส่วนอย่างมากที่จะ ช่วยอบรมจิตใจให้ เป็นคนมีความประพฤติอยู่ในกรอบศีลธรรม การสอนโดยเล่านิทานประกอบธรรม เช่น นิทานชาดกจึงเหมาะอย่างยิ่งกับบุคคลและกาลสมัยนั้นวรรณกรรมชาดกทุกเรื่อง พระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องจะเป็นบุคคลตัวอย่างของผู้บำเพ็ญความดีมีคุณธรรมสูง ตามหลักการบำเพ็ญ บารมี 10 ประการ ของพระโพธิสัตว์จะเห็นว่าตัวเอกจะต้องต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ด้วย คุณธรรม ไม่ก่อบาป มีแต่ความเมตตากรุณาที่จะช่วยเหลือ ผู้อื่นในที่สุดจะชนะอุปสรรค ศัตรูทั้งปวง และประสบความสำเร็จในชีวิต

3) เป็นวรรณกรรมจักร ๆ วงศ์ๆ อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมอีสานแทบทุกเรื่องมีลักษณะ เป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ๆ คือ ในเรื่องต้องเป็นมีท้าวพระยาหรือกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองแบบราชาธิป ไตย ลักษณะของเรื่องต้องการแสดงความสามารถของตัวเอก มักจะเป็นพระโพธิสัตว์ให้ปรากฏซึ่งมี หลายแบบ เช่น ตัวเอกเป็นลูกกษัตริย์ พอเจริญวัยต้องออกจากบ้านเมืองไปศึกษาหาความรู้ ตามแบบ ฉบับ สำเร็จวิชากลับมาบ้านเมือง แต่ในการเดินทางนั้นจะพบอุปสรรคมากมาย ทั้งที่เป็นมนุษย์และ สัตว์ ร้ายต้องต่อสู้จนได้ รับชัยชนะจึงกลับเข้าบ้านเมือง และได้ ครองเมืองต่อมาตัวเอกเป็นลูกกษัตริย์ ถูกกลั่นแกล้ง ต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองได้ดีในภายหลัง เรื่องทั้งหลายเปิดเผยความจริง ได้ครอง บ้านเมืองเป็นสุขต่อมา ตัวอย่างเช่นเรื่อง คัชนาม ตัวเอกเป็น พระโพธิสัตว์ เป็นลูกคนยากจนมีเหตุ ต้องเดินทางตามหาบิดา ขณะเดินผ่านเมืองต่าง ๆแต่ละเมืองเกิดเหตุการณ์ เดือดร้อนต่าง ๆ ตัวเอก เดินทางผ่านไปได้ ช่วยแก้ไขขจัดเหตุร้ายได้สิ้น เจ้าเมืองยกธิดา และบ้านเมืองให้ครอง ระหว่าง เดินทางตัวเอกต้องผจญภัยอุปสรรคต่าง ๆ ได้แสดงความสามารถ และคุณธรรมให้ ปรากฏตามแบบ พระโพธิสัตว คือเป็นผู้มีความสามารถและคุณธรรมสูง ท้ายที่สุดก็ พบบิดาและได้ ครองบ้านเมืองเป็น สุขจนสิ้นอายุขัย

4) เป็นวรรณกรรมสุขนาฏกรรม กล่าวคือวรรณกรรมอีสานส่วนมากจบลงอย่างมี ความสุขเรียกว่าสุขนาฏกรรมคือ เมื่อตัวเอกได้ต่อสู้กับเหตุการณ์อุปสรรค ศัตรูเมื่อพ้นจากความ ลำบากนั้นแล้ว ผลที่ได้รับตอบแทนด้วยการปกครองบ้านเมืองเช่นนี้เสมอ อย่างเรื่องผาแดงนางไอ่ หรือเรื่องขูลูนางอั้ว เป็นต้น

5) เป็นวรรณกรรมประเพณีนิยม ส่วนใหญ่วรรณกรรมอีสานจะแต่งตามเค้าเรื่อง นิทานชาดกก็ตาม แต่ผู้แต่งจะสอดแทรกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวอีสาน เช่น วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ สภาพสังคม ความเป็นอยู่ ของคน คติข้อคิด ภูมิประเทศ เป็นต้น ทำให้บรรยากาศในเรื่องใกล้ชิดกับชาวอีสาน เรื่องจึงดูเป็นจริงและมีความหมายต่อวิถีชีวิตของคนชาว อีสานมาก อันเป็นเหตุให้ชวนฟังชวนอ่าน ผลที่ได้นอกจากความเพลิดเพลินแล้วที่สำคัญคือคติธรรมในเรื่องที่ได้รับโดยไม่รู้ตัว อันเป็นจุดมุ่งหมายที่ต้องการอันสำคัญที่สุดของผู้ประพันธ์

6) เป็นวรรณกรรมธรรมชาตินิยม วรรณกรรมอีสานโดยเฉพาะประเภทร้อยกรองมีธรรมเนียมอยู่อย่างคือ เมื่อเรื่องกำลังดำเนินไปจะมียกบทชมธรรมชาติชมต้นไม้ ชมดอกไม้ ขึ้นมาแทบทุกระยะแม้ว่าเรื่องตอนนั้นจะไม่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติไม่อำนวยให้ แทรกเรื่องธรรมชาติลงก็ตามแต่จะพบว่ามีบทชมธรรมชาติแทรกเข้ามาในตอนต่าง ๆของเรื่องทุกระยะ ถ้าเป็นวรรณกรรมชาดกเมื่อกล่าวถึงป่าที่ตัวเอก คือพระโพธิสัตว์เดินทางผ่านไปนั้น กล่าวว่าเป็นป่าหิมพานต์ มีลักษณะร่มรื่นสะดวกสบาย อุดมสมบูรณ์ งดงาม และไม่มีภัยจากธรรมชาติและสัตว์ร้าย

2.2.2 ประเภทวรรณกรรมอีสาน

เนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่เจริญรุ่งเรืองในหมู่ชาวบ้าน ดังนั้น รูปแบบวรรณกรรมจึงมีรูปแบบเฉพาะตัว กล่าวคือตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่นอีสาน และเป็นการสะท้อนสังคมอีสาน รวมถึงคตินิยม ภาษาสำนวนโวหารและสาระที่เป็นประโยชน์ ต่อจิตใจอีกด้วย ฉะนั้นวรรณกรรมอีสานจึงมีรูปแบบ เนื้อหา ภาษา สำนวนโวหาร คุณค่า (สุนทรียะ สารัตถะและจริยธรรม) ความเชื่อและอุดมการณ์ของสังคมเป็นเฉพาะของชาวอีสาน ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชนไทยที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงในการพิจารณาแก่นของเรื่องในวรรณกรรมอีสานพบว่า โดยส่วนมากแล้วได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา แต่วรรณกรรมอีสานอีกไม่น้อยที่ได้ แนวคิดมาจากความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ และตอบสนองความต้องการของชาวท้องถิ่นในเรื่องความเชื่อ ค่านิยมของสังคม เช่น เรื่องท้าวผาแดงนางไอ่ (ความเชื่อเรื่องขอฝนและตำนานการแห่บั้งไฟ) ธรรมดาสอนโลก (ความเชื่อเรื่องวิญญาณและจารีต)[3]

ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือ การประสมประสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณและปรัชญาทางพุทธศาสนาในภูมิภาคอีสานนั้นช่างกลมกลืนกันอย่างดีกล่าวคือ พิธีกรรมอันเนื่องด้วยความเชื่อวิญญาณเหล่านั้น ชาวท้องถิ่นอีสาน (รวมถึงพระสงฆ์ด้วย) ได้นำเข้ามาผนวกเป็นพิธีกรรมร่วมกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาได้ อย่างสนิท เช่น การไหว้ ผีตาแฮก (ผีประจำไร่นา) การแห่บั้งไฟ การไหว้ผีปู่ตา(ผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน) รวมถึงความเชื่อเรื่องพ่อมดหมอผี(หมอธรรม ผีฟ้านางเทียม ซึ่งมีลักษณะคล้ายทรงจ้าของภาคกลาง) พิธีขอฝนจะมีการนำเอาวรรณกรรมเรื่อง พญาคันคาก

---

[3]จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน,* (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521), หน้า 78.

มาเทศน์ให้ชาวบ้านฟังด้วยขณะเดียวกันพระสงฆ์ ก็สวดคาถาปลาค่อ (ปลาช่อน) 108 จบ (พระสงฆ์ประพันธ์ เป็นคาถาภาษาบาลีเพื่อใช้ในการนี้โดยเฉพาะ) แสดงให้เห็นความกลมกลืนระหว่างพิธีกรรมทางด้านความเชื่อและพุทธศาสนาในท้องถิ่นอีสาน มีการตอบสนองชาวท้องถิ่นอย่างดียิ่ง

วรรณกรรมอีสานจำนวนหนึ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อตอบสนองความเชื่อเรื่องภูตผี วิญญาณของชาวบ้าน เนื้อหาของเรื่องจึงเสริมความสำนึก ความคิด ความเชื่อเรื่องภูตผีอย่างแน่นแฟ้น อย่างไรก็ตามวรรณกรรมอีสานนั้นยังอุดมไปด้วยวรรณกรรมพุทธศาสนา เพราะวัดเป็นสถาบันกลางในการส่งเสริมอนุรักษ์ รวมถึงการสรรค์ สร้างวรรณกรรมอีกด้วย ฉะนั้นวรรณกรรมที่ มีเนื้อหาสาระของเรื่องประเภทชาดก นิทานสอนจริยธรรมจำนวนมากวรรณกรรมเหล่านี้ ชาวบ้านยอมรับว่าเป็นชาดก ทั้ง ๆ ที่ไม่ปรากฏอยู่ ในนิบาตชาดกและวรรณกรรมเหล่านี้ได้ นำมาอ่านในที่ประชุมชนอยู่เนือง ๆ ในสมัยอดีต ซึ่งมีความมุ่งหมายในการบันเทิงและสอนคติธรรมไปในตัวเพราะเรื่องเหล่านั้นมักจะแทรกพุทธจริยาวัตรอันดีปรัชญาพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏในจริยาวัตรตัวเอกของเรื่อง เป็นการเน้นถึงการดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านจดจำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในสังคม แสดงให้เห็นถึงกุศโลบายในการสอนศีลธรรมแก่สังคม นักปราชญ์อีสานที่สร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาท่านจะมีแนวคิดเช่นนี้หรือไม่ก็ไม่ทราบ แต่จากการศึกษาเชิงสำรวจวรรณกรรมอีสานแล้ว พบว่า แก่นของเรื่องมีลักษณะเดียวกัน น่าจะเชื่อได้ว่าเป็นความตั้งใจของปราชญ์โบราณเหล่านั้น พยายามจะใช้วรรณกรรมเป็นสื่อในการสอนจริยธรรม สอนศีลธรรมตลอดจนสอนปรัชญาพุทธศาสนาให้แก่สังคม อย่างไรก็ตามเราน่าจะเชื่อได้ว่าปรัชญาชีวิตที่กวีสอดแทรกลงในวรรณกรรมอีสานนั้น เป็นที่ยอมรับของสังคม กล่าวคือ ผู้อ่าน ผู้ฟังวรรณกรรมยินยอมเชื่อฟังและอาจจะชื่นชอบในจริยาวัตรของตัวเอกของเรื่องด้วย วรรณกรรมเหล่านั้นจึงอยู่ ในความนิยมและอนุรักษ์ ไว้สืบต่อ ๆ มาเป็นปรัชญาพุทธศาสนาให้แก่สังคม อย่างไรก็ตามเราน่าจะเชื่อได้ว่าปรัชญาชีวิตที่กวีสอดแทรกลงในวรรณกรรมอีสานนั้นเป็นที่ยอมรับของสังคม กล่าวคือ ผู้อ่าน ผู้ฟังวรรณกรรมยินยอมเชื่อฟังและอาจจะชื่นชอบในจริยาวัตรของตัวเอกของเรื่องด้วย วรรณกรรมเหล่านั้นจึงอยู่ในความนิยมและอนุรักษ์ ไว้สืบต่อ ๆ มา

ในการจัดประเภทวรรณกรรมอีสานในที่นี้จะจัดอย่างรวม ๆ โดยการมองด้านเนื้อหาของเรื่องเป็นเกณฑ์ ในการพิจารณาเนื่องจากวรรณกรรมอีสานเป็นลักษณะวรรณกรรมอเนกประสงค์ กล่าวคือ จะเป็นเรื่องตำนานแต่ก็มีการสอนศีลธรรมด้วยในขณะเดียวกันก็เป็นการเทิดทูนวีรบุรุษอีกด้วย ฉะนั้นจึงจำแนกได้อย่างกว้าง ๆ โดยวิธีพิจารณาจากน้ำหนักของสาระในเรื่องเป็นเกณฑ์ ดังนี้

ก. วรรณกรรมพุทธศาสนาได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องชาดก ตำนานทางพุทธศาสนา นอกจากนี้นิทานคติธรรมบางเรื่องก็จะจัดอยู่ในวรรณกรรมพุทธศาสนาได้เพราะชาวบ้านเชื่อว่า เป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า และเป็นจริยาวัตรของพระพุทธองค์แต่ไม่ปรากฏว่ามีในนิบาตชาดกที่เรียกว่า ชาดกนอกนิบาต วรรณกรรมพุทธศาสนาของอีสานจำแนกได้ 6 ประเภท ดังนี้[4]

[4]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมท้องถิ่น,* อ้างแล้ว, หน้า 176

1) ประเภทชาดก คือ วรรณกรรมที่ปรากฏอยู่ในนิบาตชาดกของพุทธศาสนา ได้แก่ ลำมหาชาติ คือ เรื่องพระเวสสันดรชาดก ต่างแต่เป็นสำนวนโวหารอีสาน ภาษาถิ่นอีสาน ยกคำบาลีมาและแปลเป็นภาษาอีสาน ร้อยกรองตามลักษณะคำประพันธ์อีสานเรียกว่ากลอนลำท้าวสีทน (พระสุธนมโนราห์) ท้าวปาจิต (เป็นเรื่องเดียวกับปาจิตตกุมารชาดก) ท้าวคันธนามหรือ ท้าวคัชนาม(ไม่ทราบว่าเป็นเรื่องชาดกในนิบาตชาดกหรือไม่) เสียวสวาด หรือศรีเสลียวเสียวสวาด ท้าวโสวัจ แลนมูน (แลนหมายถึง ตะกวด) และนกกระจอก พญาคันคาก เป็นต้น

2) ประเภทธรรม เป็นการจัดธรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น พระอภิธรรม 7 คัมภีร์ แทนน้ำนมแม่ อาการวัตตสูตร (มหายาน) มูลนิพพาน เทวทูตสูตร แปดหมื่นสี่พันขันธ์ อภิธรรมปิฎก ภาวะทั้งสาม อริยสัจ นามปัญหา ฉลองมูลนิพพาน บุญกิริยาวัตถุ 10 มูลวาทกถา สังปัญจมธาตุเมตตาสูตร ฎีการัตนสูตร ปัญญาบารมีหลวง เผตวัตถุบารมีหลวง วินัยสำรวม

3) ประเภทประวัติและตำนานพุทธศาสนา ได้แก่ เรื่องราวของการสืบศาสนา ประวัติปูชนียบุคคล และเรื่องราวเหล่านี้จัดอยู่ในวรรณกรรมไดเพราะไม่ได้ เป็นเรื่องตำราทางวิชาการพุทธศาสนาอย่างเดียว เช่น มูลสถาปนาหรือปฐมฐูปนา เชตพนหรือเสตพน เป็นเรื่องการสืบศาสนาเขียนเป็นกลอนลำอีสาน สมาสสงสาร อุรังคนิทาน (ตำนานการสร้างพระธาตุพนม) ชินธาตุ ปุจฉาพยากรณ์ (เป็นเรื่องคล้ายกับพุทธพยากรณ์) มาลัยเลียบโลก (คล้ายพระมาลัยคำหลวง) พระธาตุพนม (ตำนานพระธาตุพนม) ชมพูทีป (ชมพูทวีป) มาลัยหมื่นมาลัยแสน ปฐมกัปป์ มูลกิต กาลนับมื้อส่วย เป็นต้น [5]

นอกจากนี้มีการแบ่งเป็นประเภทประวัติ เช่น อนาคตวงศ์นิพพานสูตร ปฐมสมโพธิกถา เมตไตย นางพิมพา และประเภทตำนาน เช่น มาลัยสูตร สังฮอมธาตุ ลำเชตพน อุรังคธาตุ ปฐมมูล ฉลองพระธาตุพนม เชตพน ตำนานสิริมหามายา หงศ์หิน

4) ประเภทอื่นๆ ส่วนมากเป็นประเภทไวยากรณ์บาลี เช่น ศัพท์ สวดมนต์ มูลกัจจายนะ ธาตุอุณณาทิศัพท์ สนธิประเภทอรรถกถา เช่น นาคเสน ประเภททำนาย เช่น พุทธทำนาย บัวรคันธะ (บัวรพันธะ) [6]

ข. วรรณกรรมประวัติศาสตร์หรือพงศาวดาร[7] ได้แก่ วรรณกรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือวรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์ เป็นวรรณกรรมที่มีอยู่จำนวนน้อย เพราะเหตุว่า วรรณกรรมอีสาน

---

[5]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมท้องถิ่น,* อ้างแล้ว, หน้า 181.

[6]สุวิทย จิตรพลี,*"คัชนาม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์",* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยศิลปากร), 2524, หน้า 20.

[7]ประคอง จิตรเจริญกรรม, *"วรรณกรรมอีสาน: สังข์ศิลป์ชัย",* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2519, หน้า 6–7.

เจริญอยู่ในกลุ่มชาวบ้าน ไม่ได้เจริญอยู่ในราชสำนัก ฉะนั้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จึงได้รับความสนใจน้อยกว่าเรื่องราวทางพุทธศาสนา ได้แก่

1) ท้าวฮุงหรือเจือง เป็นเรื่องราวนักรบไทยลุ่มน้ำโขง ที่มีบทบาทในการขยายอาณาเขตของกลุ่มคนชาติไทยไปได้กว้างขวาง ทิศเหนือจดเมืองแถน (นาน้อยอ่อยหนู) ทิศตะวันตก จดเมืองมอญ เมืองน่าน ทิศตะวันออก ได้เมืองแกวประกัน (ญวนเหนือ) มีศูนย์กลางปกครองอยู่ ที่เมืองเงินยวง (หิรัญเงินยวงเชียงแสน) เรื่องนี้เป็นเรื่องน่าศึกษามาก เพราะตรงกับพงศาวดารโยนกและตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่ยกย่องพระยาเจื่องเมืองยวงเป็นวีรบุรุษองค์ ที่ 19 และจากตำนาน พื้นเมืองเชียงใหม่ นั้นกล่าวถึงวีรกรรมของพระยาเจื่อง สอดคล้องกับเรื่องท้าวฮุงหรือเจืองอีกด้วย ในตำนานเมืองเชียงใหม่ได้ กล่าวถึงขุนเม็งรายเป็นกษัตริย์ องค์ที่ 25 จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าท้าวฮุงท้าวเจืองหรือพระเจื่อง คงจะเป็นวีรบุรุษของชาติไทยที่ได้รวบรวมอาณาจักรไทยเป็นปึกแผ่นอีกครั้ง ก่อนสมัยสุโขทัย จึงเป็นวีรบุรุษของคนไทยกลุ่มลุ่มน้ำโขง (ลาว) และกลุ่มล้านนาไทย เรื่องนี้ มหาศิลา วีระวงศ์ ได้ถอดต้นฉบับอักษรตัวธรรมเป็นอักษรไทยเมื่อปี พ.ศ. 2486

2) พื้นเมืองเวียงจันทน์ เป็นตำนานสร้างเมืองเวียงจันทน์ และเมืองนครพนม ในเรื่องเรียกว่า ศรีโครตรบูรหรือโครตบอง

3) พื้นเวียง เป็นเรื่องราวเฉพาะเหตุการณ์ ในรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์ เวียงจันทน์ และสงครามระหว่างไทยกับญวนสมัย ร.3 ทางด้านประเทศลาว

4) ตำนานขุนบรมหรือนิทานขุนบรมเป็นตำนานพงศาวดารกลุ่มคนไทยที่มีภูมิลำเนาลุ่มน้ำโขง

5) พงศาวดารนครจำปาศักดิ์

6) ตำนานพระพุทธรูป เช่น พื้นพระบาง พื้นพระแก้ว พื้นพระแซกคำ พื้นพระแก่นจันทน์แดง

ค. วรรณกรรมนิทานได้แก่ วรรณกรรมที่บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการเล่าสืบ ๆ มา วรรณกรรมอีสานที่อุดมไปด้วยวรรณกรรมนิทาน เพราะสมัยก่อนวรรณกรรมเป็นประหนึ่งมหรสพของชาวอีสาน จึงเป็นปัจจัยที่เราให้กวีได้สร้างเสริมวรรณกรรมประเภทนิทานออกมาอย่างมากมาย และวรรณกรรมเหล่านี้ถ้ามองในรูปจุดมุ่งหมายและสาระประโยชน์ทางจิตใจแล้ว จะพบว่ากวีผู้ประพันธ์ได้พยายามสอดแทรกไว้อย่างมากมาย เพื่อเป็นการสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่สังคมไปด้วย ตลอดจนอุปนิสัยของตัวเอกในเรื่อง มักจะเป็นแบบอย่างสอนการดำเนินชีวิตในสังคม ตามคตินิยมของพุทธศาสนา ฉะนั้นวรรณกรรมอีสานประเภทนี้น่าจะจัดอยู่ ในวรรณกรรมคติธรรม เพราะอุดมไปด้วยสาระประโยชน์ ทางด้านจิตใจและสังคมอย่างแท้จริง เช่น บัวฮม บัวฮอง (บัวรม บัวรอง) ไก่แก้ว กำพร้าผีน้อย ปลาแดก ปลาสมอ ลินทอง จำปาสี่ต้น นางผมหอม สินไซ (ศิลป์ชัย) พระลัก

พระราม (ฉบับกลอนลำ) เรื่องคล้ายเรื่องรามเกียรติ์แต่มีส่วนแตกต่างกันอยู่มากทั้งโครงเรื่องและตัวละครสุพรหมโมกขา กาละเกด นางแตงอ่อน ขุนทึงขุนเทือง ท้าวผาแดงนางไอ่ ขูลูนางอั้ว เป็นต้น

ง. วรรณกรรมคำสอนได้แก่ วรรณกรรมที่ประกอบด้วยหลักธรรมคำสอน ซึ่งในภูมิภาคอีสานจะมีวรรณกรรมประเภทคำสอนอยู่เป็นจำนวนมาก วรรณกรรมเหล่านี้เป็นแบบเทศนาโวหาร คือเป็นคำสอนตลอดเรื่อง สุภาษิตคล้ายกับคำโคลงโลกนิติและที่ต่างออกไปก็คือ มีวรรณกรรมประเภทนี้จำนวนมากที่เป็นคำสอนแนวประพฤติปฏิบัติโดยยึดคตินิยมของพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อในวิญญาณ เช่น ธรรมดาสอนโลก ยึดคติความเชื่อเรื่องวิญญาณตามคตินิยมทางพุทธศาสนา ฮีตสิบสองคองสิบสี่ พระยาคำกองสอนไพร่ อินทิญาณสอนลูก ท้าวคำสอน กาพย์ปู่สอนหลาน ยอดคำสอน สาส์นสมที่คิด ลึปสูญ (ลบบ่ สูญ) สิริจันโทวาทคำสอน ย่าสอนหลาน

จึงกล่าวได้ว่าวรรณกรรมประเภทคำสอนส่วนมากมุ่งสอนทางจริยธรรมและฝึกทางด้านปัญญาให้ แก่ ผู้อ่าน ผู้ฟังซึ่งออกมาในรูปคำสอนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม วรรณกรรมประเภทสอนโดยตรงนี้จะแสดงให้เห็นชัดเจนว่ามีเจตนาโดยตรง เรื่องประเภทนี้ได้แก่

1) ธรรมดาสอนโลก

2) อินทิญาณสอนลูก (อินทิยาน)

3) กาพย์ปู่สอนหลาน

4) กาพย์หลานสอนปู่

5) ประเภทสุภาษิตต่าง ๆ คัมภีร์ โลกนิติภาษิตต่าง ๆ และคำพังเพย ส่วนวรรณกรรมประเภทคำสอนโดยทางอ้อม เป็นวรรณกรรมที่ไม่ใช้วิธีสอนให้ผู้อ่านผู้ฟังรู้ตัว วิธีการที่ใช้ มักให้ตัวละครในเรื่องเล่านิทานที่มีคติสอนใจให้ ตัวละครอีกตัวหนึ่งฟัง ทำนอง เดียวกันกับวิธีการที่ใช้ในหนังสือนิทานปัญจตันตระของสันสกฤต วรรณกรรมคำสอนของภาค อีสานที่ใช้กลวิธีนี้ได้แก่ 1) นิทานนางตันไตร แต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยแก้วและร้อยกรอง แบ่งออกเป็น 4 ภาค คือ (หรือ 4 ปกรณ์) นันทปกรณ์ สกุณาปกรณ์ มัณฑุปกรณ์ และปีศาจปกรณ์ 2) ท้าวเสียวสวาสดิ์ (เสียวสวาด)

จ. วรรณกรรมตำนานบ้าน ตำนานเมือง ได้แก่ วรรณกรรมที่เล่าเรื่องราวของบ้านของเมืองในอดีตการที่ยกวรรณกรรมตำนานบ้าน ตำนานเมืองมาไว้เป็นข้อพิเศษต่างหากเพราะวรรณกรรมอีสานประเภทนี้มีลักษณะเฉพาะ และคนไทยในภูมิภาคอีสานก็มีความเชื่อเรื่องราวเหล่านี้ว่าเป็นเรื่องจริงจังกันส่วนใหญ่ ความจริงแล้วเรื่องราวเหล่านี้ถ้าจะจัดตามรูปแบบ ที่นิยมการจัดกลุ่มของวรรณกรรมแล้วก็จะรวมอยู่กับวรรณกรรมกลุ่มอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ววรรณกรรมเหล่านี้ ได้แก่

1) พระลัก พระราม ฉบับร้อยแก้วเป็นการกล่าวอ้างถึงเรื่องชื่อบ้านนามเมืองต่างๆ ชื่อภูเขา แม่น้ำ สถานที่สำคัญในภูมิภาคอีสานและดินแดนลุ่มน้ำโขง และเป็นการเล่าถึงมูลเหตุแห่งชื่อบ้านนามเมืองผสมผสานไปกับเนื้อเรื่อง

2) ท้าวคันธนามหรือท้าวคัชนาม เป็นการกล่าวอ้างถึงมูลเหตุแห่งชื่อบ้านนามเมือง ชื่อ ภูเขา แม่น้ำ เช่น แก่งลีผี เขาดงพญาไฟ (ดงพระยาเย็น) ผสมผสานไปกับเนื้อเรื่อง

3) ท้าวประจิตหรือนางอรพิมพ์ (อรพิน) ตำนานการสร้างปราสาทหินพิมาย

4) ผาแดงนางไอ่ ฯลฯ

ฉ. วรรณกรรมประเภทผญาและคำสู่ขวัญเป็นวรรณกรรมที่จัดอยู่ในระยะแรกที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ที่เรียกว่าเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า oral literature เป็นวรรณกรรมที่สืบต่อกันมาด้วยปากเป็นเวลาช้านานจนถึงปัจจุบันนี้จึงมีการบันทึกไว้ด้วยลายลักษณ์อักษร

ผญา คือ ข้อความที่เป็นคำคม ซึ่งคู่สนทนานำมาพูดโต้ตอบกัน บางทีก็นำเอาข้อความที่เคยพบมาจากชีวิตในที่อื่น แต่บางทีก็อาจจะแต่งขึ้นเองโดยฉับพลัน จึงต้องใช้เชาว์ปัญญาที่ว่องไวและค่อนข้างหลักแหลมในการคิดโต้ตอบ คนที่เก่งๆ จะสามารถทำให้คนดูสนุกสนานกับคำคมที่เขา หามาโต้ตอบกัน ผญามี 3 ชนิดด้วยกันคือ 1) ผญาภาษิต คือคำพูดเป็นสุภาษิต มีคติเตือนใจ 2) ผญาคำโตงโตย คือคำพังเพยต่าง ๆ 3) ผญาย่อย คือคำพูดโต ตอบเกี้ยวพาราสีระหว่างหญิงกับชาย บางทีก็แทรกบทตลกคะนองต่าง ๆ เมื่อชายหนุ่มหญิงสาวชาวอีสานได้พบกันในโอกาสต่าง ๆ ผญาชนิดนี้ได้รับความนิยมกันอย่างแพร่ หลายมากในภาคอีสาน และเป็นผญาที่แสดงให้เห็นความรักกาพย์กลอนของชาวอีสาน ที่ยังฝังติดแน่นอยู่ในสายเลือดของชาวอีสานด้วย

คำสู่ขวัญ คือคำเรียกขวัญในพิธีต่าง ๆ ที่ร้อยกรองขึ้น มีข้อความแสดงให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อของชาวอีสานแสดงความห่วงใยและความหวังดีในโอกาสที่มีผู้มาเยือนถิ่นหรือมีคนในท้องถิ่นนั้นจากไปหรือในพิธีมงคลต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน (กินดอง) ผู้ประกอบพิธีมักเป็นผู้ สูงอายุและสามารถกล่าวคำสู่ขวัญได้ยาว ๆ และไพเราะ

ช. วรรณกรรมประเภทเพลงพื้นเมืองวรรณกรรมประเภทนี้ใช้ให้ความบันเทิงแก่ชาวอีสานในปัจจุบันนี้ก็ยังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในท้องถิ่นอีสาน เพลงพื้นเมืองเหล่านี้ คือ

1) เพลงกล่อมเด็ก นอกจากจะใช้กล่อมเด็กและให้ความบันเทิงแก่ผู้กล่อมแล้ว เพลงกล่อมเด็กยังสะท้อนภาพชีวิตของชาวอีสาน ความเชื่อถือยึดมั่นของคนในท้องถิ่นนั้น เนื้อความจึงมีคุณค่าแก่การศึกษากันต่อไป เช่น “นอนสาแมเยอ นอนสาแมเยอ หลับตาสาแมเยอ นอนสาแมเยอ หลับตาสาแมเยอนอนอู่แก้ว นอนหลับแล้วแม่สิก่วย แม่สิไปเข็นฝ้าย เดี๋ยนหงายเอ๋า พอเอ๋า พอนำมาเลี้ยงใหญ่สูง”[8] คำที่ใช้ในบทเพลงกล่อมลูกของภาคอีสาน เป็นคำที่ง่าย ๆ และใช้กันอยู่ในท้องถิ่นนั้น เนื้อความและภาษาช่วยให้เห็นความซื่อและความจริงใจของชาวอีสาน

---

[8]จารุณี กองพลพรหม, *“เพลงกล่อมเด็กภาษาอีสาน”, อักษรศาสตร์ เล่ม 8,* (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 154.

2) กลอนลำ ในภาคอีสานมีการละเล่นเพื่อความบันเทิงอย่างหนึ่ง เป็นการขับข้อความที่ประพันธ์ ขึ้นไว้ ให้มีทำนองประกอบกับดนตรีพื้นเมืองที่เรียกว่า แคน และมีการฟ้อนรำ สลับระหว่างการขับเป็นระยะ ๆ ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการขับ หรือ “ลำ” นี้เรียกว่า “หมอลำ” การละเล่นนี้ได้รับความนิยมมากในภาคอีสานและยังได้แพร่หลายเข้ามายังภาคกลางด้วย หมอลำนี้ มีอยู่หลายประเภท เช่น หมอลำพื้น ให้ ชายคนเดียวขับร้องและเป่าแคน หมอลำกลอน นิยมลำกลอนเกี้ยวหรือ “กลอนสวด” ซึ่งได้แก่ กลอนพูดประชดประชันโต้ คารมกัน หรือกลอนเบ็ดเตล็ดลำกัน เพียง 2 คนเท่านั้น จะเป็นชายทั้งคู่ก็ได้ หรือเป็นหญิงกับชายก็ได้ ส่วนหมอลำชิงชู้ ใช้ 3 คน ถ้าชิง ชายฝ่ายหญิงก็มีสองคน ถ้าชิงหญิงก็มีชายสองคน หญิงหรือชายที่แย่งกันนั้นจะขับโดยใช้ เนื้อความไปทางใดก็แล้วแต่กลอนของผู้นั้น แต่มีใจความยกคุณสมบัติที่ดีของตนมากล่าวเพื่อให้คนที่ตนจะชิงนั้นเห็นว่าตนดีจะได้รัก ขณะเดียวกันก็ขุดคุ้ยความไม่ดีของอีกฝ่ายมาประจาน อีกชนิดหนึ่งคือ“หมอลำเรื่อง”หรือ“หมอลำหมู่”เป็นหมอลำที่วิวัฒนาการมาจากลำเดิมหรือลำพื้น เพราะในสมัย หลังชาวอีสานหันมานิยมลิเกของภาคกลางมากขึ้น พวกหมอลำจึงเป็นเรื่องราวเลียนแบบลิเก มีตัวละครหลายตัวแต่ขับร้องด้วยทำนองหมอลำ ลักษณะกลอนของหมอลำนี้คล้ายโครงสาร คือมีคำเติมข้างหน้าและข้างหลังได้บ้าง มักจะมีสัมผัสเกี่ยวเนื่องกันระหว่างวรรค หรือแม้แต่ในวรรคเดียวกันก็อาจจะมีสัมผัสด้วยก็ได้

3) กาพย์เซิ้ง ใช้ขับลำประกอบหน้าขบวนแห่บั้งไฟ คำประพันธ์ที่ใช้แบ่งเป็นวรรคๆ ละ 7 คำ คำสุดท้ายของวรรคต้นจะสัมผัสกับคำที่หนึ่ง สอง หรือสามของวรรคต่อไป เพลงพื้นเมืองของชาวอีสานทั้งหมด ล้วนแต่จะต้องมีดนตรีประกอบที่เราเรียกกันว่า แคน ซึ่งเรื่องแคนนี้ท่านเจ้าคุณพระธรรมธีรราชมหามุนี(ธีร ปุณฺณโก) ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า แคน หมายถึงเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งใช้เป่าเป็นเพลง ทำด้วยไม้ชนิดหนึ่งเรียกว่า ไม้คู แคน เป็นไม้ตระกูลไม้ไผ่เข้าใจว่าเป็นไม้ชนิดเดียวกันกับที่ภาคกลางเรียกว่า ไม้ซาง ใช้ 6 ลำบ้าง 14 ลำบ้าง 16 ลำบ้าง 18 ลำบ้าง ประกบเป็นคู่ ๆ ข้างละเท่าๆ กัน เจาะรูทุกลำ มีเต้าแคนอยู่กลาง มีลิ้นทำด้วยทองเหลืองหรือเงิน[9] การละเล่นที่ใช้แคนนี้ยังมีอยู่อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า “หมอแคน” คือ การลำหรือขับร้องที่คู่กับแคน โดยมีแคนเป็นเครื่องประสานเสียงและให้จังหวะ

ซ. วรรณกรรมเบ็ดเตล็ดได้ แก่วรรณกรรมที่ไม่สามารถจะจัดเข้ากับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้ เพราะการสรรค์สร้างวรรณกรรมเหล่านี้ขึ้นมาด้วยจุดมุ่งหมายต่างกัน เช่น

1) เพื่อใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ บทสูดขวน (สู่ขวัญ) มีสูดขวัญอยู่กรรม สูดขวัญเด็ก สูดขวัญหนุ่มสาว (แต่งงาน) สูดขวัญเฮือน (เรือน) ฯลฯ

2) ใช้เทศน์ในพิธีขอฝน ได้แก่ พระยาคันคาก พระยาปลาข่อ

---

[9]พระธรรมธีรราชมหามุนี (ธีร ปุณฺณโก), *“แคน” มรดกชาวอีสาน,* รวบรวมโดย บุญเรือง จรรยาศรี, (พระนคร : โรงพิมพ์ประยูร, 2505), หน้า 395.

3) เพื่อเกี้ยวพาราสี ระหว่างหนุ่มสาว ได้แก่ คำผญา (เป็นแบบมุขปาฐะ)

4) เพื่อเล่ากันเล่นสนุกสนาน ได้แก่ เซียงเมี่ยง (คล้ายเรื่องศรีธนญชัย) นิทานโตงโตย (มุขปาฐะ) และนิทานก้อม

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าภูมิหลังของวรรณกรรมอีสานมาจากชาวไทยพวกหนึ่งอพยพมาตามลุ่มน้ำโขง และได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ต่อจากนั้นได้อพยพข้ามฟากมาตั้งถิ่นฐานทางฝั่งไทยได้นำคติความเชื่อและจารีตประเพณีต่าง ๆ เข้ามาด้วยถือว่านี้คือ การเริ่มต้นของวรรณกรรมอีสานอย่างแท้จริง โดยทั่วไปวรรณกรรมอีสานมีลักษณะที่เด่น ได้แก่ เป็นวรรณกรรมนิรนามและเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนานิยม อันหมายถึง เป็นวรรณกรรมที่นำคำสอนในพระพุทธศาสนาไปสอดแทรกลงในเนื้อเรื่องโดยผ่านตัวละครเอกหรือตัวละครร้ายไปพร้อม ๆ กันและที่สำคัญคือ วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยจัดเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา

2.3 วรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ

การะเกด เป็นชื่อดอกไม้หอมของไทยที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในด้านวรรณคดีนั้น มีทั้งที่เป็นบทกล่อมเด็กสมัยอยุธยา บทละครนอกเรื่องการะเกดของภาคกลาง เรื่องการะเกดของภาคใต้และภาคอีสาน บทละครเรื่องพญาจิงโจ้ และเด่นที่สุดคือ บทละครและภาพยนตร์เรื่องการะเกดในสมัยรัชกาลที่ 9 กรุงรัตนโกสินทร์

น. ณ ปากน้ำ กล่าวถึงเรื่องการะเกดว่าน่าจะเป็นนิยายต่างแดนที่แพร่เข้ามากรุงศรีอยุธยา เข้าใจว่าจะมาจากราชอาณาจักรลาวโดยตรง คนไทยเห็นว่าเป็นเรื่องแปลก ผิดกับนิยายที่เคยมีอยู่ จึงหลุดเข้าไปในคำกล่อมเด็ก ในสมัยนั้นคงจะมีฝรั่งรักษาป้อมกำแพงวัง ด้วยมีภาพเขียนสมัยอยุธยาตอนปลายปรากฏที่ผนังอุโบสถวัดไชยพิศ เขียนทหารปืนใหญ่ประจำป้อมเป็นฝรั่ง แม้ภาพเขียนบนตู้พระไตรปิฎกวัดอนงคาราม ธนบุรี อันเป็นเมืองของสมัยอยุธยาตอนปลาย ก็เขียนรูปทหารฝรั่งประจำปืนใหญ่กำลังยิงปืนและอยู่ประจำป้อม การที่มีฝรั่งประจำป้อมปืนนี้คงจะมีคนไทยหมั่นไส้อยู่มากพอมีวีรบุรุษจากนิยายใหม่เอยม คือ การะเกด แพร่เข้ามาจากลาว จึงผูกเรื่องให้ “การะเกดขี่ม้าเทศถือดาบด้ามแดงว่าจะแทงฝรั่ง” เป็นตัวแทนของผู้คนที่ไม่ชอบความยะโสของฝรั่ง แต่งเป็นเพลงกล่อมเด็กให้การะเกดไปแทงฝรั่ง[10]

สุจิตต์ วงษ์เทศ ให้ความเห็นไว้ว่าไม่อาจจะสรุปว่าไทยรับเรื่องการะเกดมาจากชาวใต้เพราะขาดหลักฐานสนับสนุน ซึ่งอาจจะพูดในทางกลับกันได้เช่นกันว่า ลาวรับไปจากกรุงศรีอยุธยาเพราะมีบทละครนอกเรื่อง การะเกด เหลือเป็นข้ออ้างอยู่ และยังกล่าวถึงความแพร่หลายเรื่องเจ้าการะเกดว่า การที่ได้รับความนิยมในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวางนั้น น่าจะเป็นเพราะเป็นนิทาน

[10]น. ณ ปากน้ำ อ้างจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, *การะเกด,* หน้า 2.

พื้นบ้านมาก่อน พระเอกเป็นชาวบ้านธรรมดา ที่สำคัญคือ พระเอกการะเกดมีม้าเป็นพาหนะสำคัญ ชาวบ้านในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายชื่นชมพระเอกขี่ม้าอย่างสูง เช่นเรื่องขุนแผนกับม้าสีหมอก ที่รู้จักกันกว้างขวางตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระราชาธิบดีที่ 2 แล้ว[11]

ต่อมามีผู้ประดิษฐ์ทำนองเพลงกล่อมเด็กขึ้น จึงนำเอาความประทับใจเรื่องพระเอกขี่ม้า และเหตุการณ์ทางสังคมที่มีฝรั่งต่างชาติเข้ามามีบทบาทเป็นที่ไม่พอใจของชาวกรุงศรีอยุธยามารวมไว้ด้วยกัน ที่ไม่รับเอาพระเอกเรื่องอื่น ๆ มา“แทงฝรั่ง”ก็เพราะไม่ประทับใจพระเอกคนอื่น ๆ เนื่องจากไม่ได้ขี่ม้า

ปราณี วงษ์เทศ กล่าวถึงสภาพสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยา หลังรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่สะท้อนจากเนื้อเพลงว่า คนทั่วไปรู้สึกต่อต้านชาวต่างชาติโดยเฉพาะที่เป็น “ฝรั่ง”หรือชาวยุโรปเกิด “ขบถมักกะสัน” ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากนายทหารฝรั่งเศสเป็นผู้รักษาป้อมวิชัยประสิทธิ์ทีฝั่งธนบุรีปัจจุบันนี้ พวกแขกมักกะสันหรือ “มากัสซาร์” มีเหตุทะเลาะเบาะแว้ง และต้องยึดป้อมนี้ ฉะนั้นเนื้อความในเพลงกล่อมเด็ก จึงเป็นเหตุของความต้องการต่อสู้ที่จะไปแทงฝรั่ง เจ้าการะเกด จึงขี่ม้าเทศ ไม่ใช่ม้าไทย และชักกริช อันเป็นอาวะประจำวัฒนธรรมของพวกแขก ไม่ใช่ชักดาบ[12]

กล่าวได้ว่า บทละครนอกน่าจะเกิดขึ้นก่อน ภายหลังเมื่อมีการเล่นกันแพร่หลายในหมู่ราษฎรสามัญแล้วจึงมีผู้นำไปเล่าต่อในถิ่นอีสาน และภาคใต้ต่อไป ข้อที่จะคิดว่า การะเกดเริ่มต้นจากลาว แล้วแพร่หลายมาสู่ไทยภาคกลาง และภาคใต้นั้น ดูไม่น่าจะเป็นไปได้ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศภาคอีสานและภาคใต้ไม่อำนวยให้มีการติดต่อกันโดยสะดวก

ตามประวัติศาสตร์เอเชียระหว่าง ค.ศ.1713–1747 (พ.ศ.2256–2290) ลาวไม่มีความสัมพันธ์กับญวน แต่มามีไมตรีใกล้ชิดกับไทย มีบรรณาการสม่ำเสมอกับกัมพูชานั้นขึ้นอยู่กับไทย ฉะนั้นตามข้อที่สมเด็จอ้างว่า เขียน เรื่อง การะเกษขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2281 จึงพอจะลงความเห็นได้ว่าลาวได้รับเรื่องการะเกดไปจากกรุงศรีอยุธยาชาวอีสานมีวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับลาวอยู่ตลอดมาจึงมีเรื่องการะเกดเล่ากันในงานบุญต่าง ๆ ให้ความสนุกเพลิดเพลิน มีการแทรกคติชีวิตเชิงสั่งสอนไว้เป็นตอน ๆ การผจญภัยเพื่อปราบจึงมีซ้ำซ้อนกันหลายครั้ง ตามธรรมเนียมวรรณคดีอีสาน ที่ชอบอธิบายขยายความให้ชัดเจน ฉบับที่มีรายละเอียดมากมายจึงไม่น่าจะเป็นฉบับแรก[13]

---

[11]เรื่องเดียวกัน, หน้า 12–15.

[12]ปราณี วงษ์เทศ, *เพศและวัฒนธรรม,* พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปวัฒนธรรม, 2544), หน้า 124.

[13]นิตยสารปุถุชน ฉบับที่ 7 กันยายน 2518, *ดนตรีไทยปฏิวัติ สัมภาษณ์ต้นกล้า,* หน้า 85, อ้างถึงใน คติชนวิทยา (เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 184 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2519), หน้า 229.

ส่วนเรื่องการะเกดของชาวใต้น่าจะเป็นว่า รับเรื่องการะเกดไปจากภาคกลางเช่นกัน วรรณคดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรของภาคใต้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางเมื่อเทียบว่า ละครนอกเรื่องการะเกดมีเล่นแพร่หลายอยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงดูเป็นไปได้ว่าที่ชาวใต้ได้ทราบและนำไปเล่ากัน จนมีผู้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์ในสมัยหลัง การที่มีบทกล่อมเด็กกาเกด อาจจะรับเอาชื่อ การะเกดมาจากนิทาน เพราะวรรณคดีที่เชื่อมโยงกับบทกล่อมเด็กของภาคใต้มีอยู่มาก[14]

อุทัย สินธุสาร กล่าวว่ากระเกดคำหาง ภาคอีสานใช้เรียกต้นลำเจียก (Tandanus Tectorius, tacvis) ที่นิยมปลูกกันเพื่อใช้กาบที่หุ้มดอกตัวอยู่และมีกลิ่นหอม ไม้พันธุ์นี้พบขึ้นทั่วไปในดินทรายชายทะเล ลำต้นเป็นพุ่มแจ้ สูงประมาณ 1-2 เมตร แตกกิ่งก้านมากและมีดอกตามลำต้นหยั่งลงมาถึงดินช่วยค้ำยันให้ลำต้นทรงตัวอยู่ได้ใบสีเขียวความยาว 1- 2 เมตร ปลายใบเรียวแหลมขอบใบมีหนามห่าง ๆหรือไม่มีเลย ดอกตัวผู้ออกดอกชุดตั้งตรงกลางยอด กาบหุ้มดอกสีเหลืองนวล มีกลิ่นหอมจัด ผลมีสัณฐานคล้ายผลสับปะรด ตรงกลางยอดเหมือนกันมีก้านยาวและห้อยลงมาข้าง ๆ แก่จัดสีแดงสด คนโบราณนิยมนำดอกไปใส่หีบอบเสื้อผ้าให้หอมและดอกเคี่ยวน้ำมันหมูหรือน้ำมันมะพร้าวเป็นน้ำมันใส่ผม ประโยชน์ทางยา ดอกมีรสขมเล็กน้อยแก้เจ็บอก แก้เสมหะบำรุงธาตุ ปรุงเป็นยาหอมบำรุงหัวใจ นอกจากมีการะเกดด่าง (Tandanus tectorius variegatus) ใบมีลายสีเหลืองเป็นทางออกดอกผล ขยายพันธุ์โดยแยกหน่อ ปลูกเป็นไม้[15]

หมอบรัดเลย์ กล่าวไว้ในหนังสือ“อักขราภิธานศรับท์”พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1873 (พ.ศ. 2416) เขียนว่า “การะเกศ” และให้คำอธิบายไว้ว่าเป็นดอกไม้สีเหลืองกลิ่นหอม ต้นเท่าค้ำกาย ใบเป็นหนามขึ้นอยู่ที่ดินเปียกริมน้ำ และเพลงสมัยใหม่ วรรณคดีเหล่านี้เอ่ยถึงบุคคลชื่อ การะเกด ยกให้เป็นตัวเอกของเรื่อง ดังนี้[16]

1. บทกล่อมเด็ก

1.1 บทกล่อมเด็กของภาคกลาง

เพลงการะเกดเป็นเพลงกล่อมเด็กของชาวบ้านที่สันนิษฐานว่าเกิดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช – พระเจ้าทรงธรรม [17] เนื้อหาเกี่ยวกับการต่อสู้ของชายหนุ่มชื่อ การะเกด

---

[14]สุเวทย์ เวชสาร, *บทกล่อมเด็ก,* (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนางสาคร สิทธิการ (ผาด กุลตัณฑ์), 2519), หน้า 9.

[15]อุทัย สินธุสาร, *สารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2,* (ม.ป.ป), หน้า 1209.

[16]หมอบรัดเลย์, *อักขราภิธานศัพท์,* (พระนคร : คุรุสภา พิมพ์ซ้ำตามต้นฉบับเดิม, 2514), หน้า 48.

[17]นิพนธ์ อินสิน, *“วิเคราะห์เพลงต่อสู้และประท้วง,”คติชนวิทยา,* เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 184 กรมการฝึกหัดครู, หน้า 262.

เจ้าการะเกดเอย ขี่ม้าเทศจะไปท้ายวัง
ชักกริชออกแกว่ง ว่าจะแทงฝรั่ง
เมียห้ามก็ไม่ฟัง เจ้ากระเกดเอย

บทกล่อมเด็กบทนี้เมื่อถึงยุคที่มีการต่อสู้ประท้วงแสดงความเป็นประชาธิปไตย ได้มีการนำมาดัดแปลง ให้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการต่อสู้โดยใช้ชื่อการะเกด เป็นสัญลักษณ์ของผู้ทำการต่อสู้เพื่อขับไล่จักรวรรดินิยม ดังนี้

(สร้อย) เจ้าการะเกดเอย เจ้าขี่ม้าเทศว่าจะไปท้ายวัง
ชักกริชออกแกว่ง ว่าจะแทงฝรั่ง
เมียห้ามก็ไม่ฟัง เจ้าการะเกดเอย
การะเกดไปแล้ว เป็นทิวแถวทุกหนแห่ง
ไปตามตะวันสีแดง ที่สาดทั่วแผ่นดินไทย
ไปกับกริชคู่มือ กระชับถือด้วยมั่นใจ
เลือดใครก็เลือดใคร คงจะได้นองปฐพี
แผ่นดินถิ่นกำเนิด ตั้งแต่เกิดจนเป็นผี
มันกล้ามาราวี ไอ้อัปรีย์จัญไร
ออกไป ไปไป ไอ้กันจัญไรไสหัว (สร้อย)
จากอุบลราชธานี ถึงตาคลีอู่ตะเภา
น้ำพองเป็นของเรา มันจะเข้ามาทำเป็นซ่องโจร
มากันเถิดประชาไทย เป็นเปลวไฟที่ลุกโชน
ยิ่งถล่มให้ลุกโพลง ความทุกข์ยากในแผ่นดิน
บ้านแตกสาแหรกขาด ด้วยอุบาทว์ขากเครื่องบิน
เสียงร้องไห้มีใครยืน นอกจากเราประชาชน
ออกไป ไปไป ไอ้กันจัญไรไสหัว (สร้อย)
ประเทศไร้เอกราช เพราะถูกต่างชาติมาครอบงำ

1.2 บทกล่อมเด็กของชาวภาคใต้

บทกล่อมเด็ก“กาเกด”ภาคใต้ มีผู้จำได้เก็บไว้เป็นหลักฐานที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา มี 2 สำนวน [18] ดังนี้

กาเกดเหอ

ทัดดอกหวายเทค รักน้องหมแพรขาว
สัญญากับพี่ ให้พี่นั่งถ้าอยู่คมเช้า
รักน้องหมแพรขาว เหตุใดไตรหลาวที่ไม่มาให้น้องนั่งถ้า...อยู่

กาเกดเหอ กาเกด

ทัดดอกหลายเทค รักน้องหมแพรดำ
สัญญากับพี่ ให้พี่นั่งถ้าอยู่คมค่ำ
รักน้องหมแพรดำ เหตุใดไตรหลาวพี่ไม่มาให้น้องนั่งถ้า...อยู่

2. บทละครนอก เรื่องการะเกด

ละครนอกเป็นละครรำประเภทหนึ่งซึ่งผู้เล่นเป็นชายล้วนมีวิวัฒนาการมาจากละครโนห์รา หรือชาตรี โดยขยายวิธีเล่นเพลงที่ใช้ร้องตลอดจนเครื่องดนตรีประกอบให้พิสดารออกไป และเรื่องที่ใช้เล่นมากกว่าละครชาตรี

บทละครนอกที่มีหลักฐานในหอพระสมุดวชิรญาณเป็นบทละครสมัยกรุงศรีอยุธยา จำนวน 14 เรื่อง คือ การเกด คาวี ไชยทัต พิกุลทอง พิมสวรรค์ พิณสุริยวงศ์ มโนห์รา โม่งป่า มณีพิชัย สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงส์และโสวัตร ส่วนนามผู้แต่งนั้นไม่มีระบุไว้เลยบทละครนอกเรื่อง การเกด มีจำนวน 3 เล่ม สมุดไทย

เล่ม 1 นายร้อยตรีศุก ถวายหอพระสมุดฯ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2450 สมุดไทยขาวอักษรไทยเส้นดินสอดำตอนพระการเกดยกศรได้นางสาวหยุดจนถึงนางสาวหยุดไปตามหาพระการเกดได้พบนางผีดิบบานไม่รู้โรย

เล่ม 2 สมบัติเก่าของหอพระสมุดฯ สมุดไทยดำ อักษรไทยเส้นดินสอขาว ตอนพระการเกดได้นางมะลิทอง จนถึงนางมะลิทองคร่ำครวญหาพระการเกดที่ตาย

เล่ม 3 สมบัติเก่าของหอพระสมุดฯสมุดไทยดำ อักษรไทย เส้นดินสอขาวตอนพระการเกดฟื้นขึ้นมาแล้วไปรับนางมะลิทอง

ลักษณะคำประพันธ์ของบทละครนอก

เป็นกลอนบทละครที่เขียนลงไว้เต็มบรรทัดไม่มีการวางรูปแบบคำประพันธ์เหมือนกลอนบทละคร ที่นิยมเขียนกันอยู่ในปัจจุบัน

---

[18]พระอริยานุวัตร, *วรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ,* (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2520), หน้า 2-3.

ตัวอย่างจากบทละครนอกเรื่องที่ 1 ตอนพระการะเกดกับร้อยเอ็ดกษัตริย์ ฯ

เมื่อนั้นพระการะเกษผู้รุ่งเรืองรหง กวัดแกว่งพระแสงไม้ท้าวทรงรณรง
รับรองป้องกัน ร้อยเอจเข้ากลุมรุมรบ พระลิกลบพลัดเปลี่ยนเหียนหัน
ได้ทีติด้วยไม้เท้าพลันพลขันไทรนายกระจายไป ทรงชี้ด้วยไม้เท้าทอง
เหลากระสัทท้งผองก็ตัดไส ไพรนายตายเตมพระลานไข.. .
ตอนพระการะเกดชมโฉมนางสาวหยุด
รัว เชิดฉิ่งฯ ชมโฉม ขึ้นบนแท่นแสนพิศวาศน้องกรประคอง
รับขวัญด้วยหันษา พิตพักตร์ผุดผ่องดังทองทาทั้งสองปราง
ดังพลาผลอินทร์งามขนง ดังหนึ่งวงทะนูวาศ โอสเอี่ยมเทียมชาติ์
สะอาดสิ้น พิศเนตรดังเนตรมฤกคิน พลดำดังนิลสิ้นราคี ทั้งสองกร
อ่อนดังงวงคชาชาติ์ งามศอดังคอราชปักษี สองถันดังบุศบันพ้น
วารีครัดเคร่ง เปล่งอินทรีน่าใคร่ชม

กาฬะเกษเป็นวรรณคดีที่คนรู้จักกันในท้องถิ่นอีสานมาช้านาน ซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระโพธิสัตว์ ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อไปจุดมุ่งหมายสำคัญคือ สอนธรรมให้ผู้อ่านผู้ฟังโดยยึดตัวละครในท้องเรื่องเป็นตัวอย่างพิจารณาว่าประพฤติปฏิบัติตนเหมาะสมหรือไม่อย่างไร เรื่องกาฬะเกษของอีสาน และท้าวกาละเกดของลาว มีเนื้อหาตรงกันทุกประการ สภาพทั่วไปที่มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด ผู้วิจัยจึงถือว่าเรื่องกาฬะเกษของอีสานและท้าวการะเกดลาวเป็นเรื่องเดียวกันและไม่กล่าวแยกกันในที่นี้

พระอริยานุวัตร ผู้ชำระ“วรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ”กล่าวนำไว้ว่า วรรณคดีชิ้นนี้ใครเป็นผู้แต่งและแต่งขึ้นในสมัยใด ยากจะบอกให้ทราบได้ละเอียด เพราะผู้แต่งในสมัยก่อนนั้น ไม่ยอมจารึกชื่อไว้ในใบลาน ทั้งแต่งในสมัยใดก็ไม่บอกไว้ เป็นแต่เพียงผู้จารคัดลอกกันมาบอกชื่อของตนไว้เท่านั้น ว่าผู้นั้นเป็นผู้จารคัดลอก ขอให้ได้บุญมาก ๆ ดังนี้ แต่ได้สืบถามผู้เฒ่าผู้แก่ได้ความเพียงว่านักปราชญ์เมืองลานช้างแต่ง จะเป็นใครไม่ทราบ แต่งในยุคต้นของเมืองเชียงทอง คือ หลวงพระบางเดี๋ยวนี้ และแต่งก่อนศิลป์ชัยแน่ [19]

ธวัช ปุณโณทก สรุปความไว้ว่า ผู้ประพันธ์คือ สมเด็จกุ กวีชาวคนาคนหุต อย่างไรก็ตามท้ายเรื่องกาฬะเกษกล่าวถึงผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่งไว้ ดังนี้ “ได้จกแต่งไว้กาฬะเกษคำกลอน ในกรุงศรีสัตนาคณะหุตแต่ปฐมการเค้า องค์สมเด็จเจ้านั่งทองคอนั่ง ศักราชได้พันหนึ่งฮ้อนตนเจ้าให้จื่อจำนั้นท้อน” ลาวเวียงจันทน์ แต่งเรื่องกาฬะเกษในสมัยสมเด็จเจ้าเชียงทอง จุลศักราช หรือ พ.ศ. 2281

[19]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 59.

ถ้าพิจารณาว่าสมเด็จเจ้าเชียงทอง เป็นคำใช้เรียกพระนามกษัตริย์เวียงจันทน์ ศักราชที่กล่าวถึงอยู่ในรัชสมัยพระมหาบุญเชษฐาธิราช (พระเจ้าศิริบุญสาร)[20]

ส่วนที่อ้างว่าแต่งก่อนเรื่องสังข์ศิลป์ชัย (สินไช) นั้น ธวัช ปุญโณทก เห็นว่าจะเป็นแต่งหลังมากกว่า 1 ในเนื้อความตอนท้าวกาฬะเกษเกี้ยวพานางมาลีจันทร์ก็ได้นิทานเรื่องศิลป์ชัยมาเป็นอุทาหรณ์ไว้ด้วยว่าท้าวสินไชไปประพาสป่า พบสาวกินรี รู้สึกพอพระทัยจึงได้เจรจาฝากรัก จนปลงใจกันแล้วก็พานางกลับนคร สถาปนาขึ้นเป็นมเหสี มีความสุขสืบไป

ประคอง เจริญจิตรกรรม กล่าวว่า เรื่องนางเจียงคำและท้าวสินไช นี้ มีกล่าวไว้ในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย ฉบับท้าวปรางค์คำ แต่เพียงว่า เมื่อสังข์ศิลป์ชัยออกตามหาพระนางสุมณฑา พระเจ้าป้าได้ข้ามน้ำกว้างห้าโยชน์มาถึงป่าหิมพานต์ เกิดรบแย่งชิงนารีผลกับวิทยาธร เมื่อชนะก็เดินทางต่อ เมื่อข้ามน้ำกว้างหกโยชน์ได้พบอัสสมุขียักษ์ (ยักษ์หน้าม้า) ที่ต้องการสังข์ศิลป์ชัยไปเป็นสามี จึงเกิดรบกับสังข์ศิลป์ชัยที่เชิงเขาเวละบาตร หลังจากฆ่ายักษ์แล้วได้เดินทางไปที่ภูเขาเวละบาตรซึ่งมีวังน้ำใส ได้สมสู่อยู่กับนางกินรีเจ็ดคืน จึงลานางเจียงคำกินรีนางหนึ่ง เดินทางตามหานางสุมณฑาต่อไป“แต่นั้น ยังมีสังคะบาดท้าวชั้นชื่อสินไช จรดงไปฮอดสะพังายั้ง เลยเล่ามีสาวเชื่อกินรีลงอาบ ยิงแม่นแม้งมะโนไท้ชอบพระทับ พระก็ต้านกล่าวน้องขอฮ่วมเฮียงสอง เสนหาฮักฮ่วมเฝือแฝงฟั่น คันมาเถิงห้องเป็งจามนครราช ตกแต่งใช้โอมน้อยหน่อแมน สอนก็ได้ก่อสร้างเสวยราชเฮืองฮมย์ อันนี้ ครองบูฮานกล่าวมาภายพุ้น”[21]

พิทูร มลิวัลย์ ให้ความเห็นว่ายังลงความเห็นแน่นอนนักไม่ได้ว่า เรื่องสังข์ศิลป์ชัยแต่งก่อนเรื่องกาฬะเกษ เพราะวรรณคดีทั้ง 2 เรื่อง เป็นนิทานเชิงมุขปาฐะมาก่อน เรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีลักษณะเป็นวรรคดีในราชสำนัก ถ้อยคำภาษาที่ใช้เป็นคำศัพท์ใช้คำสามัญ ส่วนเรื่องกาฬะเกษมีลักษณะเป็นนิทานชาวบ้าน ภาษาที่ใช้เป็นคำพื้น ๆ เข้าใจได้ง่ายแม้จะมีคำศัพท์บ้าง ก็มักจะมีคำแปลเคียงไว้ด้วย[22]

2.3.1 เนื้อเรื่องย่อ กาฬะเกษ

เกษนุราชสุริวงษ์กษัตริย์ครองเมืองพาราณสี มีมเหสีชื่อ กาฬะทอน มีม้าคู่บุญชื่อ มณีกาบ มีฤทธิ์วิเศษสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ และเจรจาภาษามนุษย์ที่เข้าใจ พระองค์ประสงค์จะไปเรียนอาคมเวทมนต์ต่าง ๆ กับพระฤาษี จึงให้มเหสีว่าราชการแทน เมื่อสำเร็จวิชาแล้วเดินทางกลับได้พบพระยาสุบรรณ ได้ผูกมิตรถือน้ำสาบานกันว่า ถ้ามีลูกสาวหรือลูกชายก็จะยกให้แก่กันเพื่อจะได้เป็น

---

[20]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมอีสาน,* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2522), หน้า 476.

[21]ประคอง เจริญจิตรกรรม, “วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2519, หน้า 33.

[22]พิทูร มลิวัลย์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการฬะเกษ”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2523, หน้า 2.

มิตรกันสืบไป ต่อมาได้พบพญากุมภณฑ์ พญายักษ์ได้ผูกมิตรและถือน้ำสาบานอีกเช่นกัน พญากุมภณฑ์ให้พระขรรค์วิเศษแก่ท้าวเกษนุราชเป็นอาวุธ

เมื่อกลับคืนครองพระนคร ท้าวเกษนุราชก็ไม่มีทายาท จึงทำพิธีขอโอรสจากพระอินทร์ พระอินทร์ร้อนอาสน์ จึงให้เกสสัตถาเทพบุตรลงมาเกิดในเมืองพาราณสี และให้มเหสีไปเกิดในเมืองยักษ์ เมื่อประสูติ โหรหลวงถวายนามว่า กาฬะเกษ และทำนายว่ากุมารจะพลัดบ้านเมืองไปสู่อำนาจมารร้าย แต่จะกลับคืนมาได้ เมื่อโตขึ้นพระบิดาไม่ให้ไปใกล้ม้ามณีกาบอยู่เสมอทำให้เกิดความสงสัย จึงลองไปดูที่โรงม้าแล้วเลยขึ้นขี่ม้ามณีกาบได้พาเหาะเที่ยวไป กาฬะเกษครำ่าครวญหาพระบิดาพระมารดาแต่ม้ามณีกาบก็สอนว่า เป็นกษัตริย์ต้องไม่กลัวสิ่งใด

ม้ามณีกาบพากาฬะเกษไปจนถึงเมืองยักษ์ของพญาผีมนต์ซึ่งมีพระธาตุรูปงาม พญาผีมนต์หวงมาก สร้างปราสาทให้อยู่มีทหารแวดล้อม กาฬะเกษได้ร้องขอให้ม้ามณีกาบพาไปซ่อนตัวอยู่ในสระลอบชมโฉมนางมาลีจันทร์พระธิดา เมื่อมาชมสวน ครั้นได้เห็นก็เกิดความรักใคร่ จึงขอให้เทวดาช่วยให้ได้สม พระอินทร์ให้พระวิสสุกรรมลงมาช่วยบังตาบริวาร ให้กาฬะเกษลอบเข้าไปในวังกับนางมาลีจันทร์ได้ ครั้งรุ่งเช้า กาฬะเกษก็ลานางออกไปพักใต้ต้นไทร ตกเย็นก็จะกลับเข้ามารใหม่ เป็นอย่างนี้อยู่จนครบเดือน ข่าวนี้ไปได้ยินไปถึงพญาผีมนต์ ทำให้โกรธแค้นอย่างยิ่ง จึงสั่งให้เสนาลอบจัดทำห้างหอกยนต์เพื่อฆ่ากาฬะเกษ ก่อนสิ้นลม กาฬะเกษขอให้นางมาลีจันทร์ทำศพ โดยใส่ทั้งซากตัวเองและซากม้าลงแพลอยไปตามน้ำ เมื่อแพกาฬะเกษลอยไป พญาสุบรรณเที่ยวมาพบ เห็นม้าและกาฬะเกษคล้ายกับพระสหาย จึงนำเอาซากนั้นไปหาพระฤาษี พระอินทร์จึงลงมาเสกน้ำมนต์ให้กาฬะเกษฟื้นแล้วให้ศรและพระขรรค์เป็นอาวุธ พร้อมทั้งให้พรให้มีฤทธิ์เดชกล้าศรยิงแล้วจะมีฤทธิ์ฆ่าสิ่งมีชีวิตได้เป็นจำนวนมากและอีกเล่มหนึ่งถ้ายิงแล้วจะช่วยให้คืนชีวิตได้หมด

กาฬะเกษอยู่เรียนวิชากับพระฤาษีจนชำนาญแล้ว จึงลาพระฤาษีเดินทางหานางมาลีจันทร์ที่เมืองพันธุราช กลางวันจะแปลงร่างเป็นพวงมาลัย ส่วนกลางคืนจะคืนร่างเดิม พญาผีมนต์ได้ข่าวจึงให้กองทหารมาล้อมจับตัวให้ได้ กาฬะเกษขอถวายหัว พญาผีมนต์ไม่ยอมยกโทษ จึงเกิดสู้รบกันขึ้น กาฬะเกษยิงธนูฆ่าไพร่พลของพญาผีมนต์ตายหมด และเกิดไปเผาเมือง นางมาลีจันทร์ขอลุกะโทษแทนบิดา กาฬะเกษจึงชุบชีวิตคืนให้และสร้างบ้านเมืองให้ใหม่ จากนั้นจึงลากลับเมืองพาราณสี

ระหว่างทางได้รบกับพวกยักษ์หลายครั้ง เช่น พบยักษ์สาระกัน ได้สู้รบกันและฆ่ายักษ์ตาย ต่อมาได้พบยักษ์คันธะ ซึ่งเนรมิตบ้านเมืองหลอก และขอติดตามไปเมืองสาหะคมด้วย กาฬะเกษรู้ทันได้สู้รบฆ่ายักษ์ตายจึงเดินทางต่อไป ได้พบยักขินี สาระกายเรื่อยมาจนข้ามเขตเขายุคันธร ได้พบกัตตะยักษ์ ซึ่งมีฟทธิ์เดชมากมาย กาฬะเกษปราบได้อีกและเลยมาจนพบพญาทอน ซึ่งจะเข้ามาแย่งนางมาลีจันทร์ ได้สู้รบใช้คาถาอาคมต่าง ๆ เป็นหลายเพลงจึงเอาชนะได้

กล่าวถึงเมืองเทพนารี มีกษัตริย์ชื่อ พญายนตะราช มเหสีประสูติธิดาแฝด 3 องค์ โหรหลวงทำนายว่าเป็นกาลกิณี ให้ล่องแพไปเสีย แพนั้นไปถึงป่าหิมพานต์ ท่าน้ำของพระฤาษี พระฤาษีเห็นเข้า

ทราบจากเครื่องบรรณาการมากมายนั้นว่า จะต้องเป็นธดากษัตริย์ จึงนำไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม เมื่อโตจึ้นได้เรียนวิชาอาคมต่าง ๆ จนรู้แจ้งเมื่อจะเกิดเหตุนั้น นางกิรีทั้ง 3 เหาะเที่ยวไป ได้พบกาฬะเกษเข้า เกิดความพอใจจึงลักเอาตัวไปซ่อนไว้ในปราสาทของตน กาฬะเกษจึงได้นาทั้ง 3 เป็นชายา ฝ่ายม้ามณีกาบและนางมาลีจันทร์ เมื่อตื่นขึ้นไม่พบกาฬะเกษ ก็แยกกันออกตามหาจนพลัดพรากกัน พระอินทร์จึงให้พระวิสสุกรรมลงมาคุ้มครองนางจนกว่าจะหมดเวร ขณะที่ม้ามณีกาบได้ตามหากาฬะเกษไปจนพบผีเสื้อยักษ์ และเข้าสู้รบกันจนได้ชัยชนะ จึงได้ข้ามเข้าเขตอาศรมของพระฤาษี ส่วนนางมาลีจันทร์ ออกติดตามหากาฬะเกษ โดยมีเทวดาแวดล้อมรักษาจนไปถึงเมืองอีสูรย์ ท้าวอีสูรย์เห็นนางเข้าเกิดความรักเหมือนลูก จึงนำเอาไปเลี้ยงดูเล่าให้ฟังว่า ม้าไปพบพระฤาษีแล้วจะกลับมาหานางภายหลัง

กาฬะเกษอยู่กับนางกินรีทั้ง 3 นานพอสมควรแล้ว จึงลานางออกตามหานางมาลีจันทร์ ระหว่างทางได้พบงูใหญ่ เกิดสู้รบกันจนฆ่างูตาย ฝ่ายม้ามณีกาบไปเฝ้าพระฤาษีเล่าความที่กาฬะเกษหายไป ส่วนกินรีทั้ง 3 หลงกาฬะเกษจนลืมมาเฝ้าพระบิดา พระฤาษีจึงทราบด้วยญาณว่า นางกินรีทั้ง 3 พาตัวกาฬะเกษไป ส่วนนางมาลีจันทร์นั้นไปอยู่กับท้าวอีสูรย์ เมื่อกาฬะเกษลาไปตามหานางมาลีจันทร์ นางกินรีทั้ง 3 ได้มาเฝ้าพระฤาษีเล่าเรื่องให้ฟังตามความจริง พระฤาษีจึงให้ทั้ง 3 นางขอขมาม้ามณีกาบเสีย ครั้นกาษะเกษเดินทางไปไม่พบนางมาลีจันทร์ จึงกลับมาหานางกินรี นางทั้ง 3 พาไปเฝ้าพระฤาษี พระฤาษีจึงบอกความให้และขอให้กาฬะเกษพานางกินรีทั้ง 3 ไปพบและขอขมานางมาลีจันทร์ด้วย

เมื่อกาฬะเกษได้พบนางมาลีจันทร์แล้ว นางกินรีทั้ง 3 ก็ได้ลากลับไปปรนนิบัติพระฤาษี ส่วนกาฬะเกษและนางมาลีจันทร์เดินทางกลับเมืองพาราณสี ขอเข้าเขตทะเลกาฬะเกษก็แกว่งธนูให้นาคขึ้นมาสร้างศาลาให้พัก แล้วเดินทางต่อไปได้พบยักษ์โขโน ได้สู้รบกันอยู่นาน ยักษ์โขโนเกณฑ์ญาติพี่น้องมาช่วยรบ จนล้มตายเป็นอันมาก กาฬะเกษสังเวชใจ จึงชุบให้ฟื้นชีวิตหมด แล้วเทศนาสั่งสอนต่าง ๆ ให้กลับตัวเป็นคนดีและให้ครองเมืองตามเดิม

ครั้นเดินทางต่อมาอีกถึงนครเสื้อ ขณะนอนหลับอยู่นั้น พญากุมภณฑ์ผ่านมาพบเข้าจึงลักพานางมาลีจันทร์หนีไปเพื่อจะเอาเป็นชายา นางจึงอ้อนวอนขอให้พระอินทร์ช่วย พระอินทร์จึงแปลงนางให้เป็นพวงมาลัยห้อยท้ายรถ พญากุมภณฑ์หานางไม่พบ จึงให้ทหารออกค้นหาทั่วป่า ฝ่ายกาฬะเกษและม้ามณีกาบตื่นขึ้นไม่พบนาง ก็พากันออกค้นหา ม้ามณีกาบบอกให้กาฬะเกษรู้ว่านางซ่อนตัวเป็นพวงมาลัยห้อยอยู่ท้ายรถ กาฬะเกษจึงรับเอานางมาด้วย เมื่อพญากุมภณฑ์มาเห็นนางอยู่กับกาฬะเกษก็โกณธมาก เข้าสู้รบกัน พญากุมภณฑ์มีฤทธิ์เดชมากยังได้ขอให้พันธมิตรมาช่วยสู้รบ กาฬะเกษจึงขอให้พระอินทร์ลงมาช่วยบ้าง พญากุมภณฑ์ขอให้พญาสุบรรณมาช่วยรบ พญาสุบรรณได้ทราบว่าเป็นกาฬะเกษก็เข้ามาห้ามทัพ พญากุมภณฑ์ได้ทราบว่าเป็นโอรสของเพื่อนร่วมสาบานก็ขอโทษ และยกลูกสาวชื่อ กาลิมาก ให้อภิเษกกับกาฬะเกษ แล้วให้ไปรับนางกินรีทั้ง 3 มาเข้าพิธีอภิเษก

ด้วย มีชาวเมืองทวีปต่าง ๆมาร่วมพิธีด้วยมากมาย จากนั้นก็จัดกระบวนแห่ไปส่งกาฬะเกษและชายา จนถึงเมืองพาราณสี

เมื่อถึงพระนคร ท้าวเกษนุราช จัดพิธีสมโภชต้อนรับอย่างมโหฬาร มีโขน ละคร ฉลอง ครึกครื้น และอภิเษกให้กาฬะเกษครองเมืองพาราณสี กินรีทั้ง 3 นาง ได้พบกับบิดามารดาซึ่งเป็นกษัตริย์ในเมืองเทพนารีด้วย หลังจากนั้นกาฬะเกษก็ให้มเหสีขอโอรสจากพระอินทร์ นางกาลินาถประสูติพระกุมารได้เชื่อว่ากาลียสัตถามาด เมื่ออายุได้ 3 ขวบ กาฬะเกษก็อภิเษกให้โอรสครองเมืองพาราณสีแทน ส่วนกาฬะเกษและนางมาลีจันทร์กลับปกครองเมืองพันธุราชของพญาผีมนต์โดยนั่งยานยนต์กลับไป และพระอินทร์ลงมาเนรมิตประสาทรอไว้

เมื่อกาลียสัตถามาด อายุได้ 8 ขวบ ลาปู่และย่าไปเยี่ยมบิดามารดาที่เมืองพันธุราช โดยการเหาะไปด้วยฤทธิ์ภายในวันเดียว ครั้นแล้วก็ลาพ่อไปเยี่ยมพญาสุบรรณที่เมืองครุฑ และพญากุมภณฑ์ที่เมืองยักษ์ โดยการเหาะไปภายในวันเดียวทั้งสิ้น หลังจากนั้น จึงกลับมาครองเมืองพาราณสีต่อไป ส่วนกาฬะเกษ และนางมาลีจันทร์นั้น เมื่อชราแล้วก็เสด็จสู่สวรรค์เป็นสุขสืบไป

2.3.2 ลักษณะคำประพันธ์

วรรณคดีเรื่องกาฬะเกษ เป็นร้อยกรองประเภทกลอนอ่านของอีสานอาจจะเรียกว่าโครงสาร[23] หรือกลอน อ่านอักษรสังวาส [24] ก็ได้กลอนอ่านเช่นนี้ นิยมอ่านฟังกันเพื่อความบันเทิง เมื่อว่างจากการงาน หรืองานมหรสพ เทศกาลต่าง ๆ เช่น งันเฮือนดี (งานสวดศพ) งันเข้ากรรม (การอยู่ไฟของสตรีเมื่อคลอดบุตร) และเทศกาลนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ นอกจากจะอ่านเพื่อความเพลิดเพลินแล้ว ยังมุ่งจะสั่งสอนหลักศีลธรรมต่าง ๆ ด้วย การอ่านวรรณคดีประเภทนี้ ต้องให้ความเคารพนับถือตามสมควร เพราะถือว่าแม้แต่เพียงได้ฟังก็เป็นบุญส่วนหนึ่งแล้ว จะนำมาอ่านเล่นไม่ได้เลย มีกล่าวไว้ในเรื่องกาฬะเกษ ว่าต้อง “ยอขึ้นใส่หัว คันจักฟังเที่ยงแท้ให้ตั้งแต่งบูชา แท้เนอมาลาหอมธูปเทียนบูชาไหว้ มีในห้องโพธิญาณสอนโลก ไผบ่เคารพอ่านเหล้นเป็นฮ้ายบาปมีเจ้าเอย [25]

การวางรูปแบบคำกลอนในวรรณคดีอีสานเรื่อง กาฬะเกษ ฉบับที่พระอริยานุวัตร รวบรวมแชะชำระหนี้ คล้ายความเรียงธรรมดา นอกจากเมื่ออ่านแล้วจะมีจังหวะในวรรคเท่านั้น ท่าผู้รวบรวมให้เหตุผลว่า “มิได้วางแบบฉันทลักษณ์ไว้ เห็นว่าถ้าวางรูปฉันท์วรรคตอนไว้เช่นนั้น จะสิ้นเปลืองในการพิมพ์ต้องใช้จ่ายมากและรูปเล่มก็ใหญ่ จึงวางรูปแบบคำกลอนไว้เท่านั้น รูปเล่มพิมพ์แล้วไม่ใหญ่โตเท่าไรนัก ค่าพิมพ์ความสิ้นเปลืองก็จะน้อยลง[26]

---

[23]จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน,* (กาฬสินธุ์ : จิตภัณฑ์การพิมพ์, 2522), หน้า 18.

[24]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมอีสาน,* (พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2522), หน้า 52–53.

[25]เรื่องเดียวกัน, หน้า 438.

[26]กุหลาบ มัลลิกะมาส, *คติชาวบ้าน,* (พระนคร : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, 2509), หน้า 114.

2.3.3 ลักษณะเนื้อเรื่องและตัวละคร

ลักษณะเนื้อเรื่อง วรรณคดีอีสานกาฬะเกษ มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับชีวิตของบุคคลหนึ่งเริ่มตั้งแต่เหตุผลที่มาเกิดชีวิตในวัยเด็ก การผจญภัยต่าง ๆ จนถึงบั้นปลายชีวิต สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์ สรุปความว่า แก่นเรื่อง (Theme) คือ แนวคิดหรือจุดสำคัญที่เป็นหลักของเรื่อง ปรากฏอยู่ตั้งแต่ต้นจนปลายเรื่อง เป็นสิ่งเชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกันประกอบด้วย โครงเรื่อง ฉาก ตัวละคร และบทสนทนา ที่ผู้แต่งสร้างขั้น ต้องสอดคล้องกับแก่นเรื่องโดยตลอด การดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจะเริ่มด้วยแก่นนี้ และจบลงที่จุดซึ่งแสดงการคลี่คลายของแก่นเดียวกันนี้ ส่วนแก่นย่อย (Sub – theme) คือ แกนกลางของเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งดำเนินอยู่ในเรื่อง[27] สำหรับแก่นของเรื่องกาฬะเกษ คือ การพลัดพราก ท้าวกาฬะเกษ พระเอก เกิดความอยากรู้อยากเห็นว่า เหตุใดพระบิดาจึงห้ามหวงมิให้เข้าไปใกล้ม้ามณีกาบมากนัก ครั้นได้โอกาสเหมาะจึงลอบเข้าไปใกล้และทดลองขึ้นขี่หลัง ม้าจึงพาเหาะเที่ยวไปต่างแดน ได้แสดงความสามารถอยู่ในถิ่นซึ่งมิใช่บ้านเกิดเมืองนอนจนได้มเหสีจึงได้เดินทางกลับบ้านเมืองระหว่างที่เดินทางท่องเที่ยวอยู่นั้น มีการผจญภัยต่าง ๆ จัดเป็นแก่นย่อย (subtheme) ซึ่งเชื่อมโยงเรื่องให้เห็นความสำคัญของแก่นเรื่องใหญ่ คือ การพลัดพรากอย่างชัดเจน

การผจญภัยของท้าวกาฬะเกษ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ กัน แบบนิทานชาวบ้านประเภท Formula tale คือ มีการต่อสู้กับยักษ์คล้าย ๆ กันถึง 8 ครั้ง รายละเอียดจะแตกต่างกันออกไปบ้าง เช่น แสดงอิทธิฤทธิ์มากมายกว่ากันตามกำลังความสามารถของยักษ์และยังมีการต่อสู้กับงูซวง (งูใหญ่) ที่มีฤทธิ์คล้ายกับยักษ์อีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ก็มีการลักพาตัวเอก 2 ครั้ง คือ ลักตัวท้าวกาฬะเกษและนางมาลีจันทร์ ลักษณะเหตุการณ์ซ้ำซ้อนต่อกันอย่างยืดยาวนี้ เชื่อมประสานกันได้โดยอาศัยอนุภาคมีตัวละครเด่นเป็นพิเศษตัวเดียว คือ ตัวท้าวกาฬะเกษ เข้ากฎนิทานพื้นบ้านที่ว่า เพ่งจุดสนใจที่ตัวละครเอกเพียงตัวเดียว (Concentration on a Leading Character)[28] โครงเรื่องผูกพันอยู่กับพฤติกรรมของตัว

การศึกษาตัวละครจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจแก่นเรื่อง และมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงเรื่องกับตัวละครว่ามีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไรถ้าตัวละครมีลักษณะสมเหตุสมผล จะทำให้คุณค่าของวรรณคดีนั้น ๆ เด่นขึ้นแม้เนื้อเรื่องจะโลดโผนพิสดาร ตัวละครลักษณะเหลือเชื่อ กวีก็ต้องสร้างเหตุการณ์ในเรื่องให้มีเหตุผลพอที่จะให้เป็นไปได้ ถ้ากวีไม่สามารถสร้างความสมดุลระหว่างเนื้อเรื่องกับตัวละคร เรื่องนั้น ๆ อาจขาดความสมจริงทำให้มีคุณค่าน้อยลงได้[29] จึงกล่าวได้ว่า ลักษณะตัวละครเป็นส่วนประกอบสำคัญที่จะทำให้วรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นที่น่าสนใจเป็นพิเศษ

---

[27]สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์, *พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์,* พิมพ์ครั้งที่ 2, (ศยาม, 2549), หน้า 5.

[28]สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์, *“พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์,* อ้างแล้ว, หน้า 198 – 199.

[29]พิฑูร มลิวัลย์, *ขุนทึง,* (พระนคร : คณะกรรมการฟื้นฟูวรรณคดีไทยอีสาน, 2511), หน้า ค – ช.

วรรณคดีอีสานเรื่อง กาฬะเกษ กวีมุ่งจะให้ความเพลิดเพลินและชี้นำหลักจริยธรรมเป็นเรื่องราวการดำเนินชีวิตของพระโพธิสัตว์ซึ่งชาวอีสานถือเป็นบุคคลในอุดมคติที่เป็นตัวอย่างของบุคคลทั่วไป เนื้อเรื่องมีลักษณะเป็นความคิดผันตามอุดมการณ์เช่นเดียวกัน วิจัยจึงใคร่จะวิเคราะห์ลักษณะและประเภทของเรื่อง รวมทั้งลักษณะตัวละคร เพื่อให้เข้าใจในแนวความคิดอุดมการณ์ของคนอีสานเป็นทางให้ผู้อ่านได้รู้จักคนอีสานดีขึ้น ตามลำดับ

จารุวรรณ ธรรมวัตร[30] ได้จัดแบ่งประเภทวรรณคดีอีสานตามลักษณะเนื้อเรื่อง ดังนี้

1. วรรณกรรมพุทธศาสนา เนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ เช่น ลำมหาชาติ ท้าวสีทน พญาคันคาก สุพรหมโมกขา สมาสสงสาร นกกระจอก ฯลฯ

2. วรรณกรรมประวัติศาสตร์ เช่น ท้าวฮุ่งหรือเจือง ตำนานขุนบรม พงศาวดารนครจำปาศักดิ์ ฯลฯ

3. วรรณกรรมคำสอน เช่น อีตสิบสองคองสิบสี่ ธรรมดาสอนโลก ปู่สอนหลาน สันทิญาณสอนลูก

4. วรรณกรรมนิทาน ลักษณะคล้ายกับวรรณกรรมพุทธศาสนากวีพยายามสร้างโครงเรื่องแบบวรรณกรรมพุทธศาสนา เลียนแบบชาดกแต่โดยความจริงแล้ว เป็นการผูกเรื่องจากนิทานพื้นบ้านเดิมนั่นเอง คือ ไม่มีปรากฏในนิบาตชาดก แต่ก็พยายามยกให้เป็นชาดก[31] วรรณกรรมประเภทนี้มีหลายเรื่อง เช่น กาละเกด แตงอ่อน ท้าวคันคาก นางผมหอม พระลักพระลาม ขุนทิง ปลาแดกปลาสมอ สินไช จำปาสี่ต้น ขูลู นางอั้ว เป็นต้น

2.3.4 ประเภทเรื่องกาฬะเกษ

ลักษณะของเรื่องเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลพอจะเปรียบได้กับโรมานซ์ (Romance) ของวรรณคดีสากล ซึ่ง ดร.วิทย์ ศิวะศริยานนท์ ให้ความหมายไว้ว่า โรมานซ์หมายถึง นิยายสมัยกลาง (Middle Ages) แต่งเป็นกายพ์กลอนกล่าวถึงพฤติการณ์ของอัศวิน ซึ่งเป็นเรื่องราวที่วิจิตรพิสดาร ไปจากชีวิตของคนสามัญ เป็นต้นว่ามีการต่อสู้กับมังกร มีการใช้ของวิเศษ บุคคลในท้องเรื่องก็มีลักษณะพิเศษ ผิดกับบุคคลธรรมดา ถ้าเป็นผู้ชายก็มีพละกำลังอย่างยิ่งมีความกล้าหาญอย่างหาตัวจับยาก ถ้าเป็นผู้หญิงก็สวยงามอย่างไม่มีที่ติ ส่วนตัวผู้ร้ายก็คนในข้องอในกระดูกอย่างสิ้นดี อนึ่งขนบธรรมเนียมและศีลธรรมในเรื่องเหล่านี้ก็วิจิตรพิสดารกว่าที่เราพบเห็นในปัจจุบันนี้ เป็นต้นว่า รักกันอย่างไรไม่มีอุปสรรคใด ๆ มาขัดขวางได้นอกจากความตาย ต่อมาความหมายของคำ

---

[30]จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน,* อ้างแล้ว, หน้า 45.

[31]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 2.

ว่า โรมานซ์ ขยายออกไปกินความถึงเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นร้อยแก้วหรือกาพย์กลอนที่มีลักษณะเช่นนี้[32]

ลักษณะของเรื่องประเภทโรมานซ์ ตามที่กล่าวนี้ เป็นเรื่องการผจญภัยที่โลดโผนพิสดาร คล้ายกับเรื่องประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ของไทย ตามคำอธิบายของพระวรเวทย์พิสิษฐ์ ดังนี้

พระเอกเป็นโอรสกษัตริย์ ออกจากบ้านเมืองไปเรียนศิลปะศาสตร์กับฤๅษีในป่า ครั้นเรียนจบแล้วลาอาจารย์กลับบ้านเมือง ไปพบเมืองยักษ์ที่มีลูกสาวสวยแล้วลักพาลูกสาวยักษ์ไป ยักษ์พ่อตายกทัพตามจับพระเอกก็ฆ่าพ่อตาตาย อยู่ครองเมืองยักษ์ได้พอสมควรแก่เวลา แล้วพาชายากลับเมืองตน ไปนอนอยู่กลางป่า มียักษ์หรือคนธรรพ์มาลักเอาชายาที่กำลังหลับอยู่ไป พระเอกตื่นขึ้นตามหาแล้วไปพบอะไรต่ออะไรกว่าจะพบชายาก็ได้ลูกสาวเจ้าเมืองอื่น ๆอีกหลายคนเรื่องเป็นเช่นนี้คล้ายกันหมดชื่อเรื่องเช่นกัน จึงเรียกหนังสือพวกนี้ว่าจักร ๆ วงศ์ ๆ[33]

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์ จัดเรื่องพระอภัยมณีเป็นประเภทเรื่องประโลมโลกและให้ความเห็นว่ามีลักษณะคล้ายโรมานซ์และเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ โดยส่วนใหญ่ 3 ประการ ดังนี้

1. โครงเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัย การต่อสู้รบพุ่ง แสดงความกล่าหาญอย่างยิ่ง
2. เหตุการณ์ในเรื่องดำเนินไปอย่างโลกโผนพิสดาร เกินกว่าความเป็นจริง
3. ตัวละครถึงจะมีลักษณะเป็นมนุษย์ธรรมดา ก็มีความสามารถพิเศษต่างจากคนธรรมดาทั่วไปมีสิ่งมหัศจรรย์หรืออำนาจลึกลับเป็นเครื่องประกอบ เช่น มีเวทมนต์คาถาหรือมีอาวุธมีพาหนะวิเศษ เป็นต้น[34]

ดร.กิ่งแก้ว อัตถากร จัดนิทานทรงเครื่อง นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ อยู่ในรูปแบบนิทานชีวิต (Romantic tale ; Novella) ซึ่งมีหลักว่าขนาดของเรื่องต่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาคหลายตอน ฉากบ่งสถานที่และเวลาเด่นชัดในแดนชีวิตจริง ตัวละครมีพระเอกนางเอก ส่วนโครงเรื่องมีการต่อสู้และความรัก แม้จะมีเรื่องของอภินิหารความมหัศจรรย์ก็มาจากเวทมนต์ขลังกับผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งผู้เล่าและผู้ประสบการณ์คุ้นเคยแล้ว[35]

จากเหตุผลข้างต้นจะเห็นว่า เรื่องกาฬะเกษ มีลักษณะใกล้เคียงกับเรื่องจักร ๆวงศ์ ๆ และโรมานซ์ ตามแนววรรณคดีสากล มีรูปแบบเป็นนิทานชีวิตตามหลักคติชนวิทยา นอกจากที่กล่าวแล้วกวีผู้เขียนเรื่องกาฬะเกษ ยังได้แสดงเจตนาไว้ในตอนต้นเรื่องว่า จะขอเล่าเรื่องราวชาติปางหนึ่งของ

---

[32]สุวิทย์ ศิวะศริยานนท์ฐ, *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์,* (พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2504), หน้า 159.

[33]พระวรเวทย์พิสิฐ, *วรรณคดีไทย,* (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2502), หน้า 79.

[34]สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์, *พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์,* อ้างแล้ว, หน้า 190.

[35]กิ่งแก้ว อัตถากร, *คติชนวิทยา,* (พระนคร : กรมการฝึกหัดครู, 2517), หน้า 13-15.

พระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเวียนว่ายอยู่ในสงสารโลกเพื่อชดใช้กรรม เพิ่มพูนพระบารมีให้ยิ่งขึ้นไป ในชาติที่กล่าวนี้พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นโอรสท้าวเกษนุราช เพื่อชดใช้กรรมเก่า

ข้าจักแปลงบ่อนเบื้องพุทธบาทโคดม ในสงสารโลกลือดั่งสท้าน
องค์พุทโธแจ้งบารมีเทียงท่อง ในห้าสิบชาติล้ำนำใช้ส่งเวร
ใช้ชาติแท้เทียวท่องสงสาร บารมีเฮืองชาติพระองค์เทียวใช้
เวรเถิงไม้จุลนีเกสนุราช พระบาทเดียวใช้ส่งกรรม นั้นแล้ว[36]

ข้อที่กล่าวอ้างเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ทำให้เกิดความเชื่อว่าเป็นนิทานชาดกแม้ในวรรณคดีของท้องถิ่นอื่น เช่น ค่าวธรรมและค่าวซอเรื่องธรรมของถิ่นลานนาไทย มีปรากฏเช่นเดียวกัน ว่า เค้าโครงเรื่องเป็นนิทานทรงเครื่องจักร ๆวงศ์ ๆของภาคกลางนั่นเอง[37] ก่อนอื่นผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงองค์ประกอบของนิทานชาดกเพื่อให้ผู้อ่านพิจารณาลักษณะของเรื่อง กาฬะเกษ ตามจุดมุ่งหมายที่แสดงไว้ได้สะดวก

ฐานิสร์ ชาครัติพงศ์ กล่าวว่า ชาดก หมายถึงนิทานประกอบสุภาษิตเพื่อให้เข้าใจสุภาษิตง่ายขึ้น ถ้ากำหนดด้วยวิธีสอน ก็คือสอนด้วยบทเรียน ด้วยของบางอย่างที่ปัจจุบันเรียกว่า “สาธิต” คือไม่ใช่สอนแต่เพียงคำพูด พูดแล้วทำให้ดูด้วย เช่น พูดเรื่อกู้ชาติบ้านเมือง ก็ยกเรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือพระเจ้าตากสินมาเล่าให้ฟัง ในคดีธรรมพูดถึงการให้ทาน ก็ยกเรื่องพระเวสสันดรมาเล่าให้ฟังเนื้อความที่ยกมาเป็นอุทาหรณ์นั้น มักจะเป็นเรื่องราวการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ หรือพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าในอดีตที่ได้แสดงบทบาทความเป็นวีระบุรุษหรือบทบาทอื่น ๆ ก่อเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ สาระสำคัญของเรื่องอยู่ที่คุณงามความดรและคติธรรมในนิทานนั้น ๆ

ลักษณะของนิทานชาดก มักจะประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ[38] ดังนี้

1. ปรารภชาดก หรือปัจจุบันวัตถุ ซึ่งเป็นการเล่าเหตุการณ์ปัจจุบันในสมัยของพระพุทธเจ้า อันเป็นมูลเหตุของการเล่านิทานชาดกเรื่องนั้น ๆ

ปรารภชาดก เป็นส่วนที่บอกให้รู้ว่า ใครเป็นผู้เล่านิทานนั้น สถานที่และเวลาที่มีการเล่านิทานนั้น ทำให้ชาดกเรื่องนั้นน่าเชื่อถือว่าเกิดขึ้นจริง

2. ตัวนิทานชาดก หรืออดีตวัตถุ คือ เนื้อเรื่องซึ่งเป็นโครงเรื่องเฉพาะทั้งที่เป็นโครงเรื่องง่ายและซับซ้อน

---

[36]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 1.

[37]ประคอง นิมมานเหมินทร์, *ลานนาไทยคดี,* (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2521), หน้า 220.

[38]ฐานิสร์ ชาครัติพงศ์, *ความรู้เรื่องชาดก,* (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพธนบุรี, 2521), หน้า 51.

3. ประชุมชาดก หรือสดมธาน เป็นตัวเชื่อมอดีตเข้ากับปัจจุบัน โดยระบุตัวละครในอดีตว่า เป็นบุคคลใดในสมัยพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกกันว่าเป็นการกลับชาติ

ประชุมชาดก เป็นเอกลักษณ์ของนิทานชาดก เป็นส่วนสรุปอาจจะเป็นไปได้หรือไม่ก็ได้ แต่มีส่วนทำให้นิทานเรื่องนั้นน่าเชื่อว่าเกิดขึ้นจริงมากขึ้น ตัวละครมีความสามารถ กล้าหาญ เสียสละ มักจะกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ตัวละครที่เป็นฝ่ายปฏิปักษ์กับตัวเอกจะเป็นพระเทวทัตเสมอไป ทำให้หลักคำสอนเรื่องกรรมในชาติที่แล้วมามีผลต่อชีวิตปัจจุบัน น่าเชื่อถือมากขึ้น

ถ้าศึกษานิทานชาดกจะพบว่า ส่วนประกอบที่สำคัญของนิทานชาดก คือ ตัวนิทานเท่านั้น เพราะโครงเรื่องและการดำเนินเรื่องจะชี้ให้ผู้อ่านเข้าใจการกลับชาติได้ตลอด ส่วนมูลเหตุการณ์เล่าเรื่องก็ไม่จำเป็นนัก เพราะจุดมุ่งหมายของวรรณกรรมนิทานอยู่แล้วว่าจะสอนหลักธรรม ฉะนั้นบรรดานิทานธรรมหรือนิทานชาดกจึงอาจจะเว้นไม่กล่าวถึงมูลเหตุและการกลับชาตินั้น โครงเรื่องนิทานส่วนใหญ่ จะประกอบด้วยลักษณะ 2 ประการ คือ

1. ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์

2. หลักธรรม

การดำเนินเรื่องวรรณคดีอีสานเรื่อง กาฬะเกษ สาระของแก่นเรื่อง คือ การพลัดพรากและการผจญภัย โดยแสดงแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมและความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์อย่างน่าสนใจ

กวีดำเนินเรื่องให้เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ชาติปางหนึ่ง ใช้คำแทนชื่อ ท้าวกาฬะเกษว่าเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ซึ่งจะได้บรรลุ “โพธิ” และ เป็นหน่อเนื้อพุทธางกูร อย่างชัดเจน เช่น

แต่นั้น โพธิราชเจ้าตนประเสริฐบาไช[39]

เมื่อท้าวกาฬะเกษออกสู้รบกับพญาผีมนต์ครั้งที่ 2 ทรงประสงค์จะแสดงฤทธิ์ให้เป็นอัศจรรย์ อาวุธที่ฝ่ายผีมนต์มาทำร้ายพระองค์ ต่างก็หลั่งไหลขึ้นฟ้า กลายเป็นดอกไม้บูชาท้าวกาฬะเกษผู้หน่อเนื้อพระพุทธทั้งสิ้น

สมคามเบื้องกายสิทธิ์ซัดทอด ไหลหลั่งขึ้นเมือฟ้าหมื่นดวง
ไปเถิงท้าวบาบุญโพธิราช เป็นดอกไม้ถวายเจ้าหน่อพุทโธ[40]

คราวที่พญาสุบรรณได้ทราบข่าวว่า ท้าวกาฬะเกษมีฝีมือในการต่อสู้ยิ่งนักแม้พญากุมภณฑ์ซึ่งมีความสามารถมากก็ไม่อาจเอาชนะได้จึงไปเฝ้าทูลถามพระอินทร์และได้ทราบว่าฤทธิ์วิเศษทั้งนั้น เป็นเพราะบารมีของพระกุมาร ซึ่งจะเป็นผู้ได้ตรัสรู้พระโพธิญาณ

---

[39]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 62.

[40]เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

อินทาเจ้าบนสวงผายบอก อันนั้นเป็นเดชาเจ้ากุมารน้อยหน่อพุทโธ[41]

เนื้อเรื่องนิทานชาดก มุ่งให้ผู้อ่านเห็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์อย่างจริงจัง ทุกเรื่องจะปรากฏว่า ทรงเป็นผู้อนุเคราะห์มีเมตตา เสียสละ กล้าหาญ ฉลาดและมีปัญญายอดเยี่ยม ไม่ว่าจะมีชาติกำเนิดสูงหรือต่ำก็ตาม

ท้าวกาฬะเกษต้องระเหเร่ร่อนพลัดบ้านเมือง พรากจากสิ่งที่รัก และผู้เป็นที่รักทั้งปวงเกือบตลอดพระชนม์ชีพ ทรงได้รับความเดือดร้อนสาหัส แต่ก็ทรงกอปรด้วยขันติ บารมีอย่างสูงยิ่ง ทรงยอมรับภาวะที่ม้ามณีกาบพาเหาะหนีจากบ้านเมืองโดยดุษฎี เมื่อได้พบนางมาลีจันทร์และได้นางเป็นชายา ถูกลอบสังหารลอยแพไป จนพระฤาษีชุบชีวิตให้ใหม่ก็มุมานะเล่าเรียนวิชาการกับพระฤาษี เพื่อจะหาหนทางกลับมาชิงนางให้ได้ ด้วยปัญญาได้เอาชนะพ่อตาด้วยความสามารถ จึงบากบั่นเดินทางกลับบ้านเมือง แต่เหตุการณ์ก็มิได้สะดวกอย่างที่ควรจะเป็น ต้องพบพานยักษ์และงูร้าย ซึ่งต่างก็หมายปองชีวิตท้าวกาฬะเกษเป็นอาหาร หรือศัตรูที่มุ่งจะพรากพระองค์จากพระเหสีไปเป็นคู่ครอง จนต้องทำสางครามอยู่นาน รวมเวลาที่พรากจากพระนครตั้งแต่อายุ 14 ปี จนได้กลับไปอีกครั้งหนึ่งนานกว่า 30 ปี แต่ก็ทรงบากบั่น มุ่งมั่นจะทำตามที่ตั้งพระทัยไว้ก่อน จนบรรลุผลสำเร็จได้กลับคืนครองพระนครด้วยความสุข แสดงให้เห็นว่าทรงบำเพ็ญขันติบารมีอย่างเด่นชัด นอกจากนั้น ยังทรงมีวิริยบารมีมุ่งจะกลับพระนครไม่ท้อถอย บำเพ็ญเมตตาบารมีต่อศัตรูก็เพื่อเอาชนะตามกลสงคราม แต่เมื่อทรงเห็นว่าศัตรูสำนึกผิดก็ชุบชีวิตคืนให้ใหม่ และได้ครองนครตามเดิม รวมทั้งทรงสั่งสอนหลักธรรมให้เป็นทางประพฤติปฏิบัติต่อไปด้วย

จริยาวัตรของท้าวกาฬะเกษ เป็นอุทาหรณ์ที่พุทธศาสนิกชนควรจะเอาอย่างบุคคล ควรจะประกอบด้วยความมานะอดทน บากบั่นทำงานให้สำเร็จ มีความเมตตาเอื้อเฟื้อ ตั้งตนอยู่ในทางที่ชอบที่ควร เพื่อให้บรรลุความสุขในชีวิตนี้และเป็นผลในชาติหน้า จุดมุ่งหมายสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ ถือได้ว่าเป็นปุคลาธิษฐาน (Personification) ให้เห็นบุคคลตัวอย่างที่สมบูรณ์ใช้บุคคลเป็นตัวแสดงทำให้ผู้อ่านผู้ฟังโดยเฉพาะชาวบ้านเข้าใจง่ายดี และสนุกตื่นเต้นพร้อมกันไป

จากเหตุผลที่กล่าวแล้ว พอจะสรุปได้ว่า เนื้อหาสำคัญของ นิทานชาดกและนิทานธรรมของภาคอีสาน ต่างมีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ มุ่งจะสอนหลักธรรมให้เป็นแนวปฏิบัติ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า เรื่องกาฬะเกษมีลักษณะเป็นนิทานทรงเครื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ และจัดประเภทตามความมุ่งหมายได้ว่า เป็นนิทานชาดก ซึ่งเรียกในภาษาอีสานว่านิทานธรรม ตามที่ผู้เขียนกล่าวไว้ต้นเรื่องว่า

[41]เรื่องเดียวกัน, หน้า 317.

บัดนี้ จักกล่าวเถิงท้าวกาฬะเกษกุมาร ก่อนแล้วแปลนิทานธรรมกล่าวมามีเสี้ยง[42] และในตอนท้ายเมื่อจบเรื่องว่า

ในลัคนาเบื้องนิทานธรรม กาฬะเกษไผอ่านแล้วยอขึ้น
ใส่หัว คันจักฟังเที่ยงแท้ให้ตั้งแต่งบูชาแท้นอ[43]

2.3.5 ลักษณะตัวละคร

ตัวละครมีบทบาทในการดำเนินเรื่องให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวเอกของเรื่อง เช่น พระเอกในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ต้องเป็นผู้มีความสามารถเกินมนุษย์ธรรมดา มีการต่อสู้แสดงความกล้าหาญอย่างยิ่งยวด พระเอกในนิทานชาดกต้องเป็นพระโพธิสัตว์ เกิดมาเพื่อชดใช้กรรมเก่า เนื้อเรื่องจะแสดงสัจธรรมของชีวิตเป็นคติสอนใจผู้อ่านผู้ฟัง การศึกษาลักษณะและบทบาทของตัวละครในเรื่องกาฬะเกษจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจโครงเรื่อง และแนวคิดทางวรรณคดีของชาวอีสานได้ชัดเจน

วรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ เป็นทั้งเรื่องโรมานซ์หรือนิทานทรงเครื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ และเป็นนิทานชาดกด้วย ตัวละครจึงแบ่งเป็นฝ่ายธรรม มีท้าวกาฬะเกษเป็นตัวชูเรื่อง มีตัวประกอบสนับสนุนการดำเนินเรื่องว่าธรรมะเป็นฝ่ายถูก อยู่หลายประเภท คือ นางมาลีจันทร์ ธิดาพญายักษ์ม้ามณีกาบ พระฤาษี และ ครุฑ เป็นต้น ส่วนฝ่ายอธรรมมีอยู่ประเภทเดียวคือ ยักษ์ ซึ่งมีอำนาจหลายระดับแตกต่างกันออกไปแต่ทั้งหมดก็เป็นผู้กลับตัวได้ เนื่องจากได้เห็นบารมีพระโพธิสัตว์ หันมาประพฤติตนอยู่ในธรรมต่อไป ผู้วิจัยขอยกตัวละครมาพิจารณาเป็นลำดับ ดังนี้

1. ท้าวกาฬะเกษ

ท้าวกาฬะเกษเป็นตัวเอกของเรื่อง มีความสำคัญเป็นพิเศษโดยตลอด คือ เริ่มตั้งแต่ชื่อเรื่องเป็นชื่อพระเอก เช่นเดียวกับตัวพระเอกในวรรณคดีไทยอื่น ๆ เป็นต้นว่า สมุทรโฆษคำฉันท์ สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย ท้าวกาฬะเกษเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งมาอุบัติเป็นมนุษย์ธรรมดา แต่ได้รับพรวิเศษ จึงมีความสามารถเกินมนุษย์ และมีลักษณะพิเศษหลายประการ ดังนี้

1.1 กำเนิด

พระเอกเป็นผู้มีบุญมากกวีจึงวางพื้นฐานให้ผู้อ่านเห็นชัดว่าท้าวกาฬะเกษเป็นโอรสกษัตริย์ที่ทรงอำนาจ บิดาครองเมืองพาราณสีซึ่งอุดมสมบูรณ์ มีหัวเมืองขึ้นมากมายและทรงวิทยาคุณมีพันธมิตรที่มีอำนาจ คือ พญาสุบรรณ และพยากุมภณฑ์มีอาวุธวิเศษและมีม้าแก้วเหาะได้ ฉะนั้นเมื่อนางกาฬะทอนทำพิธีขอโอรสสืบเชื้อสายพระอินทร์จึงร้อนอาสน์ทันทีต้องมองหาเทวบุตรผู้มีบุญให้ไปจุติสืบเชื้อสายในกรุงพาราณสีจากนั้นนางกาฬะทอนก็ฝันว่า พระจันทร์ส่องสว่างอยู่กลางท้องฟ้าชั่วครู่

---

[42]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 37.

[43]เรื่องเดียวกัน, หน้า 480.

เดียวก็คล้อยหายไปทางเชิงป่าหิมพานต์ไกลโพ้น แต่อีกไม่นานก็กลับส่องสว่างขึ้นใหม่แล้วค่อยลอยมาถึงเมืองพาราณสี ส่องสว่างอย่างเดิม

การดำเนินเรื่องให้มีการฝันเช่นนี้ เข้าหลักตัวละครในเทพนิยายที่ถือว่าเป็นนิมิตหมายให้รู้ว่า ตัวเอกจะได้เป็นใหญ่ต่อไปเนื้อความในฝันคล้ายกับแก่นของเรื่องคือ พระจันทร์ลอยหายไปชั่วครู่มีความหมายถึงการพลัดพรากชั่วขณะ เป็นการบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า เข้าทำนองที่ว่าเมื่อตั้งครรภ์ผู้มีครรภ์มักจะฝันแปลก ๆ เป็นนิมิตบอกให้รู้ล่วงหน้าว่าบุตรในครรภ์จะเป็นชายหรือหญิงมีลักษณะดีหรือชั่ว เมื่อเติบโตไปภายหน้าจะเป็นคนชนิดไร[44]

นอกจากการเกิดตามธรรมชาติแล้ว เนื้อเรื่องยังกำหนดให้พระเอกเสียชีวิตแล้วมีผู้ชุบชีวิตให้และได้โอกาสเรียนศิลปะวิทยาการต่าง ๆ จนเชี่ยวชาญ การดำเนินเรื่องให้เกิดใหม่ น่าจะมาจากความคิดของคนอินเดีย ถือว่าพวกพราหมณ์เป็นทวิชาติ (เกิด ๒ หน) คือ เกิดครั้งหนึ่งและเกิดใหม่เมื่อศึกษาคัมภีร์ครบตามธรรมเนียมพราหมณ์แล้ว ก็ประกอบพิธียัญโชปวีต สวมลูกประคำ เป็นพราหมณ์โดยสมบูรณ์ คือ เป็นการเกิดครั้งที่ ๒ การที่ท้าวกาฬะเกษได้คืนชีวิตมาใหม่น่าจะต้องกับความเชื่อนี้ และสอดคล้องกับความคิดที่ว่า พ่อตาโกรธลูกเขยมากที่ไม่ยอกกล่าวก่อน ความโกรธนี้มากมายถึงกับจะฆ่าให้คนตายได้ ทำให้เรื่องราวดูน่าเชื่อถือขึ้น

1.2 การเรียนศิลปวิทยา

พระเอกวีรบุรุษจะต้องเดินทางผจญภัยอย่างโลดโผนพิสดาร จึงจำเป็นต้องขาดความรู้อยู่บ้าง กวีไม่จงใจให้ท้าวกาฬะเกษตั้งหน้าลาพระบิดาไปเรียนวิชาเสียที แต่ให้เชื่อมโยงกับแก่นของเรื่องที่ต้องมีการพลัดพรากกัน เนื่องจากผลกรรมในชาติก่อน ระหว่างที่พลัดบ้านเมืองนี้ ท้าวกาฬะเกษลักลอบเข้าหาธิดาเจ้าเมืองยักษ์ พญาผีมนต์ผู้พ่อตาโกรธแค้นจนให้ฆ่าแล้วลอยแพไปพระฤาษีช่วยชุบชีวิตให้ใหม่ จึงเป็นโอกาสให้ได้เรียนวิชาอาคม “เฮียนเอาแก้วมนต์ยำศาสตรเพท”เพื่อจะหาลู่ทางกลับมาแก้แค้นพ่อตาชิงนางคืนต่อไป การดำเนินเรื่องให้ท้าวกาฬะเกษมีฤทธิ์เดชในตอนหลังทำให้ดูสมจริงอยู่บ้างแล้ว ต้องมีการศึกษาเล่าเรียนจึงจะมีวิชาอาคมได้ แต่ผลของการเรียนรู้นั้นมรมากเหนือบุคคลธรรมดาเพราะผลจากบารมีที่สร้างสมมาก่อน

การไปเรียนวิชาเช่นนี้เข้าทำนองการซ่อนตัวของพระเอกแบบวีรบุรุษ โดยเหตุที่ยังมีความรู้น้อย เพื่อสะสมวิชา ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการสร้างเสริมบุคลิกภาพ [45] ช่วงที่ซ่อนตัวนี้ เป็นวัยที่เหมาะกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองมากที่สุด หลังจากนั้น ท้าวกาฬะเกษ ก็พร้อมที่จะเผชิญชีวิตเป็นพระเอกแบบวีรบุรุษเต็มตัว มีอาวุธวิเศษคู่บารมีซึ่งพระอินทร์นำลงมามอบให้คือ ศรและพระขรรค์ศรมีฤทธิ์วิเศษ สามารถยิงออกไปเหมือนห่าฝน ฆ่าคนได้เป็นจำนวนมากและสามารถชุบให้ฟื้นคืนชีวิตได้อีก

---

[44]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 94.

[45]สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *พุทธศาสนาสุภาษิต,* หน้า 19.

เมื่อได้ศรและพระขรรค์เป็นอาวุธที่มีอำนาจเหนือสิ่งอื่นใด ประกอบเข้ากับม้ามณีกาบ ซึ่งสามารถเหินเดินอากาศได้แล้ว ก็นับว่าท้าวกาหะเกษเป็นพระเอกที่สามารถสู้รบ ปราบพญายักษ์ร้าย ๆ ได้อย่างง่ายดายทีเดียว ครบสูตรพระเอกนิทานทรงเครื่อง ที่จะต้องมีฤทธิ์วิเศษ มีคาถาอาคมได้สู้รบกันด้วยมนต์คาถาทางไสยศาสตร์ ตามความคิดเรื่องอาวุธวิเศษนี้ คล้ายกับไม้เท้าสหัสเดชะในเรื่องรามเกียรติ์ และไม้เท้าวิเศษอื่น ๆ ในเรื่อง โคบุตร โม่งป่า สีหนาทชาดก และ สุบินชาดก ซึ่งมีต้นและปลายชี้ให้เป็นและตายได้ทั้งสิ้น ส่วนการที่พระเอกต้องสามารถเดินทางได้ฉับไวนี้ มีในสุบินชาดก จันทคาธชาดกและศิลป์สุริยวงศ์ เป็นต้น พระเอกล้วนมีเกือกแก้ว ซึ่งจะช่วยให้เดินทางได้ไกลในชั่วพริบตา แม้ในถิ่นทุรกันดาร เน้นให้เห็นว่า พระเอก คือบุคคลที่มีความสามารถเหนือมนุษย์

1.3 การมีคู่ครอง

ธรรมเนียมของกษัตริย์ในนิทานชาดกหรือบทละครนอกจะมีคู่ครองเมื่อตายประมาณ 15-17 ปี การเลือกคู่มีทั้งแบบที่เป็นเชื้อสายกษัตริย์เหมือนกัน และที่ต่างเผ่าพันธุ์กัน เช่น มนุษย์กับยักษ์ หรือกับเงือกน้ำ เช่น พระสุวรรณหงส์ ส่วนขั้นตอนการสู่ขอนั้น มักจะไม่มี ตัวพระจะลักลอบสมัครสังวาสกับตัวนางก่อนพิธีอภิเษก เพื่อให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างสนุกสนาน มีการต่อสู้ระหว่างพ่อตากับลูกเขย การที่ตัวพระได้พบตัวนาง ส่วนใหญ่เป็นเพราะพี่เลี้ยงชักนำ และมีเทวดาช่วยเหลือ เช่น พี่เลี้ยงของนางเกศสุริยา ในเรื่องสุวรรณศิลป์ ได้เดินทางไปสืบเสาะหาคู่ครองให้นางถึงต่างเมือง พระไชยเชษฐ์ เดินทางไปพบกับนางสุวิชญาในสวนกับพี่เลี้ยงสี่คนเท่านั้น ท้าวกาหะเกษเดินทางรอนแรมไปกับม้ามณีกาบ ได้ยินกิตติศัพท์เรื่องนางมาลีจันทร์ ปรารถนาจะใคร่ชม จึงลักลอบเข้าไปในสวน และขออำนาจพระอินทร์ให้ช่วยเหลือจนได้อาศัยม้ามณีกาบพาเหาะข้ามปราสาท เข้าไปในห้องนางมาลีจันทร์ได้ โดยไม่มีใครเห็น

กษัตริย์มักมีมเหสีหลายองค์ ซึ่งอาจจะแสดงถึงความมีอำนาจยิ่งใหญ่ มีบุญญาธิการมาก มเหสีเหล่านี้อาจจะอิจฉาริษยาต่อสู้กัน แล้วจึงอยู่กันเป็นปกติ เช่น นางเกศสุริยง นางอรพิมพ์ และนางบุณฑลิกา ในเรื่องสุวรรณหงส์ หรืออาจจะอยู่กันอย่างปกติสุขเลย เช่น นางผกาเกสร นางจันตรี และนางเหมวัน ในเรื่องพิณสุริวงศ์ บางเรื่อง ตัวพระมรมเหสีหลายองค์ แต่มีบทบาทปรากฏอยู่เป็นตอน ๆ เช่น ในสุวรรณศิลป์เสกพะรถ เป็นต้น กาหะเกษก็จัดอยู่ในประเภทหลัง คือ นอกจากนางมาลีจันทร์แล้วท้าวกาหะเกษยังมีมเหสีอื่นอีก นางกินรีสามพี่น้องได้แอบลักตัวท้าวกาหะเกษไปจากนางมาลีจันทร์กลางป่า และได้นางกาลินาถ ธิดาพญากุมภณฑ์ ซึ่งผู้เป็นพ่อยกให้ ตามข้อผูกมัดเพื่อนร่วมสาบาน ระหว่างท้าวเกสนุราชกับพญากุมภณฑ์ในตอนต้นเรื่องด้วย นับว่าคู่ครองของท้าวกาหะเกษมีทั้งแบบเชื้อสายกษัตริย์เหมือนกัน และเป็นแบบต่างเผ่าพันธุ์ สืบวงศ์กินรีและยักษ์ด้วย จำนวนมเหสีบทบาทยืดเวลาการผจญภัยของท้าวกาหะเกษให้ยาวนานขึ้น เป็นรางวัลความเหนื่อยยากในชีวิตแต่ละครั้ง นางกินรีทั้งสามลักพาตัวท้าวกาหะเกษไป ก็เพราะเวรกรรมของกาหะเกษและนางมาลีจันทร์ยังไม่สิ้น เมื่อม้ามณีกาบออกตามหาท้าวกาหะเกษเทวาดาก็ปิดตาม้าเสีย มิให้กลับมาหานางมาลีจันทร์

ได้ และทำให้ท้ามาพักอยู่กับพระฟาษีได้พบนางกินรีทั้งสาม ซึ่งเป็นธิดาเลี้ยงพระฤาษี จึงได้ทราบข่าวท้าวกาฬะเกษ ออกติดตามหานางมาลีจัจทร์ไป เมื่อกาฬะเกษตามหานางมาลีจันทร์ไม่พบและกลับหาหานางกินรีทั้งสาม นางจึงพากาฬะเกษไปเฝ้าพระฤาษี พอดีกับที่สิ้นเวรแล้ว จึงจับยามเห็นว่า นางมาลีจันทร์ไปพึ่งบุญท้าวอีสูรย์ พระฤาษีจึงขอให้ กาฬะเกษพานางกินรีทั้งสามไปขอขมานางมาลีจันทร์ด้วย เมื่อได้พบกันนางทั้ง 4 คนก็นอบน้อมต่อกันตามสมควร มิได้มีใจอิจฉาริษยากันแต่อย่างใด จากนั้นนางกินรีทั้งสาม ก็ลากลับไปพำนักอยู่กับพระฤาษีตามเดิม ส่วนท้าวกาฬะเกษและนางมาลีจันทร์ก็ลาท้าวอีสูรย์ เดินทางกลับพรุงพาราณสีพร้อมกับม้ามณีกาบ

ในตอนท้าย หลังจากที่สิ้นสุดการทำสงคราม พญาสุบรรณ พญากุมภณฑ์ ทราบความว่ากาฬะเกษเป็นโอรสของท้าวเกษนุราช เพื่อนร่วมสาบานก็จัดพิธีอภิเษกให้ท้าวกาฬะเกษกับนางมาลีจันทร์และยกนางกาลินาถ ธิดาพญากุมภณฑ์ให้เป็นการรับขวัญด้วยในพิธีพญาสุบรรณได้เชิญให้นางกินรีทั้งสาม ธิดาเลี้ยงพระฤาษีมาเข้าอภิเษกเช่นกัน จนที่สุดนางกาลินาถมีโอรสสืบเชื้อสายให้กับท้าวกาฬะเกษ คือ พระกาลิยะสัตถมาต นางอื่น ๆก็มิได้อิจฉาริษยาแต่อย่างใด นับว่ามเหสีทั้งหลายเป็นเครื่องบอกวาสนาบารมีของพระเอก ตามแบบนิทานทรงเครื่องเท่านั้น[46]

1.4 การผจญภัย

พระเอกแบบวีรบุรุษในนิทานทรงเครื่อง จะต้องมีการผจญภัย แสดงความสามารถอย่างโลดโผน แก่นเรื่องกาฬะเกษ คือ การพลัดพรากเพื่อชดใช้กรรมเก่า ฉะนั้นอนุภาค หรือ แก่นเรื่องย่อยจึงเกี่ยวข้องกับการเดินทางและอุปสรรคนานัปการที่ขัดขวางตัวพระและนางมิให้อยู่ด้วยกันอย่างเป็นสุข ให้ต้องติดตามหากัน ถ่วงเวลาที่จะถึงพระนครให้ช้าลง อนุภาคของการผจญภัยมักจะซ้ำ ๆ กัน คือ เป็นการต่อสู้กับอมนุษย์ที่มีอำนาจมาก คือ ยักษ์ ซึ่งมีความประสงค์จะเกินเป็นอาหาร หรือคิดจะแย่งตัวนางไปครอบครอง วิธีการเอาชนะ ก็มักจะเป็นแบบนิทานไทยทั่ว ๆ ไป คือ การใช้เวทมนต์สะกดให้หลับ เช่น นางกินรีทั้งสาม สะกดนางมาลีจันทร์และม้ามณีกาบ แล้วลักเอาตัวท้าวกาฬะเกษไป หรือพญากุมภณฑ์สะกดท้าวกาฬะเกษและม้า แล้วพาตัวนางมาลีจันทร์ไป เป็นต้น ตลอดจนมีการสำแดงฤทธิ์มหัศจรรย์ เช่น การแปลงตัวของยักษ์ การชุบชีวิตผู้ตาย และการเหาะเหินเดินอากาศ ซึ่งตัวพระสามารถจะตอบโต้ได้ โดยอาศัยอาวุธวิเศษคู่บุญถ้าเข้าตาจน ตัวพระก็จะขออำนาจพระอินทร์ ผู้มีหน้าที่คุ้มครองคนดี ผู้มีบุญบารมีที่เดือดร้อนให้ช่วยคุ้มครองและเอาชนะศัตรูได้ในที่สุด

ตลอดระยะเวลาการผจญภัย ท้าวกาฬะเกษต่อสู้กับยักษ์ใหญ่ที่มีฤทธิ์เดชมากถึง 4 ครั้ง คือ รบกับกัตตะยักษ์ พญาทอน ยักษ์โขโน และ พญากุมภณฑ์ สองครั้งแรกเป็นการต่อสู้ที่กาฬะเกษเอาชนะได้โดยง่าย ส่วนยักษ์โขโนต้องต่อสู้กันอยู่นาน ยักษ์โขโนเสียลูกหลาน ญาติวงศ์ และเสียชีวิต แต่ท้าวกาฬะเกษก็ชุบชีวิตคืนให้ และมอบให้ครองเมืองต่อไป

---

[46]พระยาอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 163.

การผจญภัยครั้งสุดท้าย เกิดจากพญากุมภณฑ์สะกดท้าวกาฬะเกษและม้า แล้วลักพาตัวนางมาลีจันทร์ไป ทำให้เกิดการสู้รบกันอย่างเผ็ดร้อน เพราะพญากุมภณฑ์เป็นยักษ์มีฤทธิ์เดชมาก มีอาณาจักรกว้างขวาง จึงเกณฑ์ไพร่พลมาช่วยทำสงครามได้มากมาย แต่ก็ถูกม้าฆ่าตายหมด ด้วยฤทธิ์คาถาอาคม

มารคุกคามบ่ถอยถมเข้า ตามตามม้างตะบองปึงก้าวเค่งเขาเค่งค้อน
สุมเข้าซู่ทางตายมอดเมี้ยนมวนมากมาชู พาชีหลบหลีกตะบองมีต้อง
ดูหนาล้นฮว่ายในต์อมอ่าน ทะยานดีดได้ปุนปิ้นเดชศร[47]

พญากุมภณฑ์โกรธแค้นนักว่า ชายผู้เดียวยังสามารถฆ่าไพร่พลของตนได้หมด อ่านมนต์ชุบชีวิตพลยักษ์คืนบ้าง จะเห็นได้ว่า มีการต่อสู้โดยใช้เวทมนต์ไสยศาสตร์ที่เกินจริงในโลกมนุษย์ ช้างม้าก็มีลักษณะแปลกออกไป พิลึกกึกกือตามแบบสัตว์ในนิยาย เช่น แปดหัว รวมกันเป็นกองทัพเต็มแผ่นดิน ราวกับน้ำท่วมทุ่ง

เมื่อนั้นยักษ์ใหญ่กล้าพลธิราชพญาผี โกธาขมเคียดปานไฟไหม้
ชายเดียวน้อยโจโรใบ้บอด สังเล่ามาข่มฆ่า เพม้างมอดทะลาย
มันกล่าวแล้ว เคียดเค่งสนระวนฮวายอาคมเป่าคืนพลันนั้น
อาชะไนยม้ากุญชะโรข้างเคื่องคืน พ่ำน้อมใจก้าแปดหัว
พายสารเพี้ยงสรสรรงามยิ่งควันขวี่ย้อง ทงฮู้ฮ่อการ คื่นก้อง
คับแผ่นจักรวาล โยธาลุบเกิดมาปานน้ำ[48]

ท้าวกาฬะเกษเห็นชัดว่า ศึกครั้งนี้หนักหนานัก เกินกำลังตนเอง จึงขอให้พระอินทร์ช่วย พระอินทร์จึงนำน้ำทิพย์ลงมาให้เสวยทั้งท้าวกาฬะเกษและนางมาลีจันทร์รวมทั้งม้ามณีกาบด้วย “อินทร์ก็หวายเอาน้ำกระแสสินธุ์สิทธิเดช ลงสู่ท้าวบุญกว้างหน่อโพธิ์อินทร์ก็เอาสินแก้วเตโซอันประเสริฐ ลงมอบให้บาท้าวจงเสวย” เมื่อการต่อสู้เป็นไปอย่างไม่มีทางเอาชนะได้เลย ท้าวกาฬะเกษก็จะสำรวมในระลึกถึงพระอินทร์แล้วแผลงศรสำแดงเดช จากนั้นจะเกิดเสียงกึกก้องสะเทือนไปทั่ว แม้แต่ฟากฟ้าขุนเขาก็ไม่อาจทนทานได้ต่างทะลายลงเป็นทางตามที่อำนาจศรแผ่ไปถึง

ฮวายมนต์โยงเค่งสายเฟือนฟื้น ภูมิน้าวสายแสงก้าวเค่งเสียงคื่นก้อง
คือสายฟ้าฮ่านแฮง โยงแยงชี้ทันโทมไกวแกว่งฟ้าขาดข้อนเขาค้อม
ฟั่งเฟือน เตโชม้างกงทะลังเฟือนฟั่งจตุโลกม้างเห็งให้คอบงำ[49]

---

[47]เรื่องเดียวกัน, หน้า 267.

[48]พระยาอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 163.

[49]เรื่องเดียวกัน, หน้า 316.

น่าสังเกตว่า การเปรียบเทียบให้เห็นฤทธิ์เดชของผู้มีบุญมักจะอ้างถึงฟ้า แผ่นดิน ภูเขา เพราะถือว่าเป็นธรรมชาติที่มั่นคงแข็งแรง หนักแน่น ยากจะขยับเขยื้อนได้ แต่กระนั้นก็ไม่อาจทานกำลังได้ เสียงนี้ไปยินไปถึงพญาสุบรรณ ผู้มีฤทธิ์เดชกล้า จึงเกิดสงสัยว่า เกิดเหตุอะไรขึ้นในโลก จนได้ไปเฝ้าพระอินทร์ทูลถามหาสาเหตุและได้ทราบว่า พระโพธิสัตว์ลงมาปราบยักษ์ที่เบียดเบียนชาวโลก “ให้ท่านลงสู่พื้นเติมต้านสั่งสอน ฝูงหมู่มารยักษ์ฮ้ายอย่าให้เบียดโภย” แสดงแนวคิดสำคัญว่า คาถาอาคมทั้งหลายก็ไม้อาจสู้อำนาจบารมีของพระโพธิสัตว์ได้

ฝ่ายพญากุมภณฑ์เสียรี้พลและญาติพี่น้องไปมาก เมื่อออกรบเอง อาวุธที่ยิงออกไปก็ไม่ทำร้ายกาฬะเกษ กลายเป็นปรางค์ทอง เป็นของบูชา ไฟก็กลายเป็นแก้วไพฑูรย์ ความคิดเรื่องอาวุธจะไม่ทำร้ายญาติของตนนี้มีอยู่ในวรรณคดีไทยส่วนมาก เช่น เรื่องพิมสวรรค์ พระกฤษณวงศ์ กับพระพิมสุริยา พี่น้องรบกันโดยไม่รู้ว่าเป็นญาติ ศรที่พระกฤษณวงศ์แผลงไปกลายเป็นอาหารและศรของพระพิมสวรรค์ผู้น้องกลับกลายเป็นพวงมาลัยบูชาพระเชษฐา เป็นต้น พญากุมภณฑ์แน่ใจว่า ฤทธิ์อำนาจของตนสู้มนุษย์คนเดียวนี้ไม้ได้แน่ จึงแผลงศรไปถึงพญาสุบรรณ เพื่อนร่วมสาบาน เล่าความให้ฟังและขอให้มาช่วย เมื่อพญาสุวรรณมาถึง ได้ซักถามความเป็นไป จึงได้ทราบว่า กาฬะเกษเป็นโอรสของท้าว เกษนุราช เพื่อนร่วมสาบาน การสู้รบจึงสงบ เหตุร้ายกลายดี

การผจญภัยของท้าวกาฬะเกษ เป็นไปตามธรรมเนียมนิทานทรงเครื่อง การต่อสู้เนื่องมาจากยักษ์ลักนาง แล้วตัวพระตามไปเอาคืน จึงได้สู้รบกัน เช่นเดียวกับทศกัณฐ์ลักสีดาในเรื่องรามเกียรติ์ ท้าวกุมภณฑ์ลักนางเกสรสุมณฑาในเรื่องสังข์ศิลป์ไชยและคล้ายกับปารีสลักนางเฮเลนในนิยายกรีกด้วย เมื่อขึ้นขี่ฆ่ายักษ์แล้ว ฤทธิ์เดชต่าง ๆ มักจะอยู่ในรูปที่เกินจริง เช่น เหาะได้ แปลงกายได้ ซึ่งเป็นเรื่องคิดฝันผสมกับความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถาต่าง ๆ ทางไสยศาสตร์ ซึ่งสืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องเวรกรรมด้วยว่า ถ้าเป็นผู้ที่มีบุญบารมีสร้างสมไว้ดีแล้ว เทวดาจะคุ้มครองให้ปลอดภัยและอำนายพรนี้เสมอ ไม่ว่าจะร้ายแรงแต่ไหน เข้าทำนองตกน้ำไม่ไหลตกไปไม่ไหม้ ฤทธิ์อำนาจต่าง ๆ จึงเป็นการเปรียบเทียบในแบบธรรมาธิษฐาน โดยมุ่งสอนให้ทำความดี ไม่เบียดเบียนใคร เพื่อว่าจะไม่ต้องตามใช้หนี้กรรมในชาติต่อไปด้วย

1.5 ความเป็นผู้ประพฤติธรรม

คุณธรรมสำคัญของพระเอกในเรื่องจะเลียนแบบนิทานชาดก อีกประการหนึ่ง คือ ทรงคุณธรรมอย่างยิ่ง ท้าวกาฬะเกษเป็นผู้มีเมตตา เมื่อเอาชนะศัตรูจนทำลายชีวิตได้ก็ชุบคืนให้และมอบให้ครองเมืองต่อไป พร้อมกับสั่งสอนให้ประพฤติชอบ อยู่ในศีลธรรม ปกครองบ้านเมืองให้ไพร่ฟ้าร่มเย็นเป็นสุข เช่น เมื่อตั้งที่ปราบพญายักษ์โขโนได้ท้าวกาฬะเกษก็ได้กล่าวสั่งสอนหลักธรรมหลายอย่าง

ทางนังนี้ดูดีล้ำยิ่ง ไผจื่อแจ้งจำหมั่นแจกทาน ภาวนาพ้นโลกาดับชาติ
พิลาใสส่องแจ้งมีเกื้อเกิ่งปาน อทินนา เว้นขโมยโจรหนีหลีกแสนจัก
ทุกข์ยากแค้นให้ขอเข้าเพิ่งบุญกาเมเว้นโรเมียท่าน ลูกสาวเพื่อนห้าม
ตนเจ้าห่างไกล สุราเว้นเมรัยทั้งชั่วอย่าไปเกือกกั้วตนเจ้าซิหม่นหมอง
ปาณาเว้นปาปังทางชั่ว อย่าได้ทำข่มฆ่าเขาเมี้ยนมอดชีวัง อย่าได้ทำ
ตนกล้าโทสังแข็งขนาด เต้นไล่ต้อนหนีเว้นเบียดเบียน ในเมื่อเขา
ตายแล้วกรรมเวรเวียนคอบ บาปไต่ต้อนกรรมห้อยเมื่อลุน[50]

การที่ท้าวกาฬะเกษสั่งสอนยักษ์โขโน โปรดให้ครองเมืองต่อไป แสดงให้เห็นความมักน้อย เป็นผู้ให้ความอนุเคราะห์ และมีปัญญาลึกล้ำ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อให้บรรลุชีวิตที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นต่อไป

ในตอนท้าย เมื่อท้าวกาฬะเกษได้กลับไปครองเมืองพาราณสีแล้ว ก็ได้สั่งสอนให้ประชาชนประพฤติธรรม จึงเกิดความสุข ความอุดมสมบูรณ์ทั่วไปทั้งมนุษย์ สิงสาราสัตว์ มีข้าวสาลีเกิดขึ้นในนาเอง มีกาลพฤกษ์ซึ่งเป็นไม้สวรรค์ออกดอกงดงามอยู่ทั่วไป ภาชนะต่างๆ เต็มไปด้วยข้าวปลาอาหาร แม้สัตว์ทั้งหลายที่เคยเป็นศัตรูก็กลายเป็นมิตร เช่น นกเค้าแมวกับหนูและแมว งูกับเขียดเสื้อกับเนื้อ เป็นต้น

สนุกโยธาพลไพ่ก็บ่ทุกข์ยกไอ้สังแท้สำฮาญ อันว่าสารีเข้าในนา
มูลมาก คนบ่ได้ปูกสร้างสังแท้เกิดมี การะพืกลู่นหลากเต็มแดน
เป็นกอกเกิดมาเหลือล้นแหมองดางหวิงนามน่าง กะต่าห้างโทน
แฮ้วบ่ห่อนมี เจ้าเอย อันว่าโยธาท้าวเสนาน้อยใหญ่ บ่บังเบียด
ฆ้าคณาเนื้อมอดชีวัง มีท่อจำศีลส้างภาวะนาเช้าค่ำ สัตว์สิ่งเค้า
คณาเนื้อเพิ่งบุญ ฝูงเขาฆ้าศัตรูกันเว้นห่างวางคาดเว้นใจหมั้น
ต่อศีล หนูแมวไว้ปฏิญาณเป็นเสี่ยวกันแล้ว นกเค้าเว้นสหายเพี้ยง
ฮ่วมกา งูวางเว้นคำซึ้งฮักเขียด เสือฮ่ามเว้นคณาเนื้อขอดแพง
ช้างใหญ่น้อยเป็นเสี่ยวราชสีห์ [51]

เมื่อท้าวกาฬะเกษมีโอรสสืบเชื้อสายแล้วก็มอบหมายให้โอรสครองเมืองพาราณสี พระองค์เองย้ายไปครองเมืองผีมนต์ของนางมาลีจันทร์แทนกาลิยะสัตถาตผู้โอรส ได้ไปเยี่ยมญาติพี่น้องต่าง ๆ เป็นการเชื่อมสัมพันธ์อยู่เสมอนับเป็นตัวอย่างของการครองชีวิตที่สมบูรณ์แบบ ผู้ที่ประพฤติธรรม กระทำความดี ย่อมได้รับผลตอบแทนที่ดี ตามจุดมุ่งหมายของนิทานธรรมที่เน้น

---

[50]พระยาอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 223-224.

[51]เรื่องเดียวกัน, หน้า 416-417.

ความสำคัญเรื่องการทำความดี ย่อมได้รับผลตอบแทนลงด้วยความสุขของตัวเองซึ่งเป็นอุดมการณ์ของคนทั่วไป

2. นางมาลีจันทร์

นิทานที่มีพระเอกประเภทวีรบุรุษ คงวจะจืดชืดไปมากทีเดียวถ้าขาดตัวนางเอก นางมาลีจันทร์เป็นตัวนางตัวเดียวที่มีบทบาทแทรกอยู่ตลอดเรื่องนี้ เป็นคู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขของท้าวกาฬะเกษตั้งแต่จุติมาถือกำเนิด จนสิ้นชีวิตกลับไปสวรรค์ด้วยกัน ลักษณะเด่นของนางมาลีจันทร์ จะเป็นแบบนางในวรรณคดีทั้งหลาย คือ มีรูปโฉมงดงามอย่างยิ่ง มีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ซึ่งตรงจงรักต่อสามีเหนือสิ่งใด[52] มีความกล้าหาญอดทนตามฐานะนางกษัตริย์ โดยเฉพาะเรื่องที่ฝ่ายชายเป็นตัวละครสำคัญนั้นบทบาทของตัวนางจะอยู่ที่เป็นต้นเหตุโดยทางตรงหรือทางอ้อม ให้ตัวพระต้องพลัดพรากบ้านเมือง ความงดงามของนางนั้น ก็เป็นเหตุจูงใจให้เกิดการลักพา เป็นโอกาสให้พระเอกได้แสดงความสามารถทุก ๆ ประการ ทั้งในเชิงการสู้รบ และความมีเมตตาต่อศัตรูผู้แพ้ แนวความคิดที่ความงามของตัวนางก่อศัตรูให้กับตัวพระ ต้องสู้รบเอาชนะกันอยู่นานเช่นนี้ อยู่ในชาดกเรื่องสุพรหมโมกขา[53] ด้วยนางไข่ฟ้ามีรูปงามเป็นที่เลื่องลือ จนเจ้าผู้ครองนครหาทางกลั่นแกล้งสุพรหมโมกขา ชายทุคตเข็ญใจเพื่อที่จะชิงภรรยาและเป็นทางให้พรหมโมกขาเอาชนะเจ้าเมืองนั้นได้ด้วยธรรมะและความอดทนจนได้ครองเมืองแทนในที่สุด

ความงดงามของนางมาลีจันทร์ ก็เป็นที่เลื่องลือทั่วไปเช่นกัน ท้าวต่างเมืองร้อยเอ็ดเจ็ดพระนครต่างมีสารมาขอไปเป็นมเหสี พญาผีมนต์ก็ไม่ยอมยกให้ใคร หวงไว้คู่เมือง สร้างปราสาทเสาสูงให้อยู่ มีทหารแวดล้อมอยู่ยามอย่างหนาแน่น เช่นเดียวกับธิดากษัตริย์ในนิทานไทยทั้งหลาย

> พ่อก็ฮักยิ่ง เพี้ยงแพงไว้เกิ่งเมือง ฮ้อยเทศท้าวเต้าตื่มตรา
> สาส์น ภูมีอักบ่วางเวนให้ อันว่า มาลีจันทร์น้อยนางแมน
> งามฮูป ตั้งแต่สร้างศีลสร้อยชอบทาน ฮุ่งคำเช้าเพียรแต่ง
> ทะรงศีล คองนีระพานห่อนไลวางเง้น นางก็เนาอยู่ห้องผา
> สามเสาสูง ราชาแพงมิ่งมาลีจันทร์แก้ว ปุนคนเฝ้าคัวระนา
> แสนหมื่น เขาอยู่เฝ้าแสนชั้นเผี่ยนยาม[54]

---

[52]เสาวลักษณ์ อนันตศาสนต์, *"บทละครนอกสมัยกรุงศรีอะยา",* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2515, หน้า 122-123.

[53]จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน,* (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2522), หน้า 137.

[54]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* (อุบลราชธานี : สำนักงานค้นคว้าฟื้นฟูและรวบรวมวรรณคดีอีสาน, 2519), หน้า 40.

นอกจากความงามปานนางฟ้าแล้ว มาลีจันทร์ยังเป็นผู้ทรงศีล หมั่นทำทานอยู่เสมอ โดยหวังบรรลุพระนิพพานซึ่งนิทานไทยอื่น ๆ จะไม่ระบุคุณลักษณะอันนี้ไว้ ตรงกับความเชื่อที่กล่าวไว้ในวรรณคดีอีสานเรื่อง ท้าวคำสอนว่า หญิงดีที่ควรจะเลือกมาเป็นคู่ครองหนึ่งนั้นต้องศรัทธาในศาสนา มีส่วนช่วยสืบศาสนาให้ยาวนาน[55] จึงนับว่านางมาลีจันทร์เป็น “นางแก้ว” ของบิดามารดาตั้งแต่เยาว์วัย

การพรรณนาความงามของนางมาลีจันทร์นั้น ผู้เขียนใช้กวีเปรียบให้ผู้อ่านใช้จินตนาการเอง เช่น “นางแมน”ซึ่งเป็นการเปรียบความให้เห็นจริงว่านางนั้นคือ นางฟ้า มีความงามปานพระอินทร์ปั้นแต่งลงมาให้คนชมทีเดียว “โสมเสงี่ยมน้อยอินทร์แปลงงามเกิ่ง”หรือ“โสมเสงี่ยมย้องอินทร์ตองแปลงฮูป”และในตอนที่พญากุมภณฑ์ได้เห็นนางจนเกิดความหลงใหลนั้นก็เพียงแต่กล่าวว่า นางมีความงามปานนางฟ้า “มันก็เห็นคนน้อยงามเกื้อเกิ่งแมน” ไม่มีการบรรยายความงามละเอียดลอออย่างใด กวีกล่าวถึงสภาพที่ต้องใจกาฬะเกษขณะนางมาลีจันทร์ไปชมสวนนั้นก็บรรยายว่าผมดำเป็นประกาย ลำแขนงามได้รูป คิ้วโค้งเขียวเข้มเหมือนสีสาหร่าย ผมงามเป็นมัน

> ทมทมกั้วมัวชมม่วน ทัดดอกไม้ถือต้างโข่งคำ ตาดำเหลื่อมแขนกอง
> ก้าวก่อง ข้าหมื่นม้าวงามเพี้ยง เกิ่งแมน คิ้วคาดค้อมเขียวยิ่งเทียมเทา
> เกศางามลูบมันมวยเกล้า[56]

การชมความงามโดยเปรียบกับสิ่งที่งามอยู่แล้ว เช่น พระอินทร์ ผู้ซึ่งชื่อเป็นเพศที่มีรูปโฉมงดงามยิ่ง หรือ “โสมเสลาเสมอหล่อ” งามเหมือนกับคนประจงทางสุดฝีมือนั้นย่อมทำให้ผู้อ่านผู้ฟังสร้างจินตนาการได้ตามความคิดเห็นของตนว่าจะหยาดฟ้าเพียงใด

เมื่อท้าวกาฬะเกษได้ยินชาวเมือง กล่าวถึงความงามของนางมาลีจันทร์ ก็ใคร่จะได้เห็นครั้นได้เห็นแล้วก็เกิดจิตประดิพัทธ์ จนต้องขอพระจากพระอินทร์ให้ช่วยกำบังตัวมิให้ใครเห็น จนเข้าไปถึงปราสาทแล้ว จึงได้ปลุกนางขึ้นมาเจรจาฝากรัก นางได้เฝ้าทูลเตือนให้ท้าวกาฬะเกษสำนึกถึงความรับผิดชอบตามฐานะกษัตริย์ โดยเฉพาะเชื้อสายพระโพธิ์สัตว์แล้ว ไม่ควรจะประพฤติเยี่ยงสามัญชน พอใจรักใคร่ก็สมสู่กันได้ การจัดทำพิธีสู่ขอ หมั้นหมายให้ถูกต้องตามประเพณี จนถึงการแต่งงาน เพราะนางนั้นมิใช่ของฝากจะยกให้ใครได้ง่าย ๆ แต่เป็นกษัตริย์ที่จะต้องทำตัวให้เป็นเยี่ยงอย่างของคนทั่ว ๆ ไป ราษฎรทั้งหลายจะได้ยึดถือเอาเป็นที่พึ่งเชื่อถือได้ต่อไป

> แต่นั้น นงเยาเยื้อนคำไขแถลงกล่าว พี่อย่าคิดใค่แม้งไขข้อเงื่อนเชิงหั่นท่อนชาติที่
> เป็นแนวเชื้อสกุลวงศ์พุทธโคตร สัจจะได้ว่าแล้วมายม้างบ่ห่อนเป็นได้แล้ว อย่าได้
> โสภาพเพี้ยงเสมอไพร่ใจเบา เป็นราชาหน่วงกะบวนให้หมายหมั้นคันประสงค์

---

[55]จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน*, อ้างแล้ว, หน้า 74.

[56]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 45.

ดอมน้องให้มาจาต้านกล่าว เว้าบ่อนทางชิหมั้นไว้แต่งดอง บ่แม่นของฝากต้อน
ยาสูบพูพันพี่แล้ว หากแม่นของกับแนนเผ่าสกุลมีไว้ขอเชิญพระบาทเจ้าหนีท้อน
อย่านานให้อ้ายตกแต่งใช้ตามแห่งพิมพ์เมือง คองบูฮานอย่าไลสูญเศร้า ดังนั้น
โยธากำทั้งแดนปุนเปรียบ เมืองมิ่งเงื้อมสองก้ำก่ายกะได เป็นแพ่งทางท่องไมตรี
โยธาเขาเพิ่งบุญเฮาสร้าง[57]

ถ้อยคำของนางมาลีจันทร์ชี้ให้เห็นว่า กุลสตรีทัศนะของคนอีสานนั้น ต้องรักนวลสงวนตัว จนกว่าจะได้ทำพิธีแต่งงานให้ถูกต้องเสียก่อนการปฏิบัติตามหลักประเพณีโบราณจะช่วยให้ครองชีวิตต่อไปอย่างเป็นสุข เกิดความสงบในบ้านเมืองด้วยโดยเฉพาะตามฐานะกษัตริย์ นอกจากจะต้องวางตัวให้ถูกต้องตามจารีตประเพณีเป็นตัวอย่างที่ดีของราษฎรแล้วความถูกต้องแม่นยำจะอำนวยประโยชน์ให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองด้วย การที่เมืองทั้งสองได้เป็นทองแผ่นเดียวกันจะเป็นการสร้างไมตรีระหว่างราษฎรทั้งสองเมืองอย่างดียิ่ง เหตุผลของนางมาลีจันทร์สะท้อนสภาพสังคมอีสานสมัยนั้นได้ชัดเจนว่ากษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความรักใคร่ เช่นบิดากับบุตรอย่างแท้จริง ทรงคำนึงถึงความสงบสุขของราษฎรเสมอ

นอกจากจะเคารพประเพณีเดิมแล้ว นางมาลีจันทร์ยังมีความเฉลียวฉลาด สามารถใช้ผญาโต้ตอบกับท้าวกาฬะเกษได้อย่างไพเราะ ทพยายามชักนำให้ท้าวกาฬะเกษกระทำตามประเพณีคือจัดผู้ใหญ่มาสู่ขอมีการอ้างถึงนิทานโบราณ นางเจียงคำ ธิดานางฟ้า มีเทวดามาอุ้มสม เป็นเหตุให้บิดาโกรธมาก ให้ทหารเอาตัวไปเฆี่ยนแล้วใส่แพลอยไป จนร้อนถึงพระอินทร์ต้องมารับตัวไปชุบเลี้ยง จึงได้เรียนวิชาอาคม แล้วลอยกลับไปบ้านเมือง ต่อมา ยกกองทัพกลับมาชิงนางไปได้ภายหลัง การรู้จักยกนิทานเก้ามาอ้างอิงโต้ตอบเป็นคำคมได้ แสดงถึงความรอบรู้ฉลาดเจรจาของนางอยู่มากเมื่อนางได้อ้อนวอนถึง 7 ครั้ง 7 หน จนท้าวกาฬะเกษใจอ่อนยอมคล้อยตามแล้ว แต่เป็นเพราะกรรมเก่า จึงทำให้นางเปลี่ยนใจกลับปลงใจด้วย นับเป็นการหักมุมเรื่องของกวีอย่างฉลาด ถึงนางจะยึดหลักจริยธรรมมั่นคง แต่ผลกรรมเก่าก็มีแรงมาก ทำให้นางหลงผิดจนได้ แต่หลังจากนั้นตลอดมา นางก็จงรักภักดีต่อท้าวกาฬะเกษเสมอ แม้พญาผีมนต์ผู้บิดาจะโกรธแค้นอย่างไร นางก็ยอมทนทุกอย่าง ถ้อยคำที่นางอ้างถึงท้าวกาฬะเกษล้วนแต่แสดงความรักความภักดี เช่น ผัวแก้วผัวขวัญ พระยอดคุณ พระบาทเจ้า

ภายหลังเมื่อกาฬะเกษถูกหอกยนต์ของพญาผีมนต์ นางก็นำศพท้าวกาฬะเกษและม้าลอยแพไปตามคำขอของท้าวกาฬะเกษ จากนั้นนางก็ไม่ได้ข่าวใดอีก เมื่อท้าวกาฬะเกษฟื้นคืนชีวิตกลับมาหานางใหม่ รูปงามกว่าเดิมมาก นางจึงมิได้ปลงใจเชื่อ ได้ขอให้กาฬะเกษแปลงร่างกลับให้เหมือนเดิมจึงยอมเชื่อ แสดงว่านางยังรักษาความภักดีต่อสามีไว้เสมอ

---

[57]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 54.

ครั้นพญาผีมนต์หายโกรธกาฬะเกษแล้ว นางก็ลาบิดามารดาขอตามสามีไปบ้านเมืองด้วย ระหว่างทางนั้นด้วยกรรมเก่ายังไม่สิ้น นางกินรี 3 พี่น้องลักพาตัวกาฬะเกษไปนางก็เฝ้าติดตามมาด้วยความดีและบุญญาธิการของนาง พระอินทร์จึงให้เทวดามาแวดล้อมรักษาชักนำให้ได้ไปพบพญาอีสูรย์ ซึ่งรักใคร่เลี้ยงดูนางเหมือนลูก นางก็สั่งให้ข้าทาสของพญาอีสูรย์คอยสอดส่องผู้คนที่เดินทางผ่านไปมาให้ถามข่าวคราวและดูท่าทีคนแปลกหน้าอยู่เสมอ การพลัดพรากและติดตามหาเหมือนกับนางพินทุมดีพลัดพรากจากสมุทรโฆษ นางจีรัปภาต้องพรากพระสุธนู กลางทะเลหลวง ทั้งนางพินทุมดีและนางจีรัปภา ต้องให้ช่างเขียนเรื่องราวความหลังไว้ที่ศาลาคอยท่า เมื่อพระทั้งคู่ได้มาเห็นจึงแสดงอาการวิปริต แต่นางมาลีจันทร์ให้ข้าทาสเที่ยวสอดส่องสอบถาม แสดงถึงความพยายามอย่างยอดยิ่ง แม้เมื่อได้ข่าวว่ามีชายรูปงามพร้อมกับม้าต้องตามลักษณะท้าวกาฬะเกษเดินทางมาถึง และมีนางงามติดตามมาด้วยถึง 3 คน “ยังมีชายฮามเฮื้อพาชีเดินฮอด ทั้งแจ่มเจ้าสามน้อยล่วงมา”[58] นางก็มิได้รู้สึกโกรธแค้น กลับมีแต่ความโสมนัสยินดีที่จะได้พบสามีอีกและเมื่อนางกินรีทั้งสามขอละโทษก็ยอมตามโดยไม่เกี่ยงงอน แสดงความมีน้ำใจรักใคร่บูชาสามีอย่างแท้จริงวางเฉยไม่หวั่นไหวกับความปรวนแปรใด ๆ สมกับเป็นนางแก้วคู่บุญพระโพธิสัตว์อย่างยิ่ง

ความซื่อสัตย์ของนางที่เห็นได้ชัด จนร้อนถึงพระอินทร์ต้องลงมาช่วยเหลือคือ ครั้งที่พญาผีมนต์สะกดท้าวกาฬะเกษและม้า แล้วลักนางไป นางได้ทูลขอความช่วยเหลือจากพระอินทร์ ด้วยอำนาจความจงรักภักดีของนาง พระอินทร์จึงลงมาแปลงร่างนางให้กลายเป็นพวงมาลัยห้อยท้ายรถพญากุมภณฑ์ โดยไม่มีใครสังเกตรู้ได้เลย แม้กระทั่งท้าวกาฬะเกษต้องอาศัยม้ามณีกาบ คอยเตือนสติว่ามาลัยที่ห้อยท้ายรถพญายักษ์นั้น คือนางมาลีจันทร์ เมื่อรับกลับมาแล้ว มาลัยนั้นจึงกลายร่างเป็นนางมาลีจันทร์อย่างเดิม

บทบาทของนางมาลีจันทร์เป็นไปตามธรรมเนียมนางกษัตริย์ในวรรณคดีไทย มีคุณสมบัติตามที่นิยมกัน เป็นตัวชูเรื่องที่เน้นให้เห็นโครงเรื่องสำคัญที่ว่า ธรรมะย่อมเป็นผู้ชนะ ฝ่ายที่ประพฤติธรรมเทวดาจะคุ้มครองให้ปลอดภัยเสมอ แม้จะพลัดพรากกันไป ก็มีวันที่จะได้กลับมาครองคู่อีก ชาวบ้านที่ได้อ่านได้ฟัง เข้าใจหลักธรรมในนิทานได้ง่ายขึ้นเพราะเป็นตัวอย่างให้เห็นชัดเจนแล้ว

3. ม้ามณีกาบ

ในวรรณคดีไทยตัวเอกของเรื่องไม่ว่าจะเป็นพระหรือนางจะมีพี่เลี้ยงหรือบริวารสำคัญคอยช่วยเหลือแนะนำ เตือนสติตัวละครในเวลาคับขัน หรือกระทำสิ่งใดโดนปราศจากจากความยั้งคิด เช่น พี่เลี้ยงของพระไชยเชษฐ์ ช่วยห้ามปรามพระไชยเชษฐ์เมื่อสั่งประหารนางสุวิญชา เมื่อเข้าใจว่าคลอดโอรสเป็นท่อนไม้ หรือพี่เลี้ยงของนางเกศสุริยา ในเรื่องสุวรรณิลป์ ช่วยออกแสวงหาคู่ครองให้นางเกศสุริยา

---

[58]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 169.

นอกจากพี่เลี้ยงจะเป็นมนุษย์ธรรมดายังอาจจะเป็นสัตว์อื่นได้ด้วย เช่น นางแมวพี่เลี้ยงของนางสุวิญชา ในเรื่องไชยเชษฐ์ เป็นต้น ตัวละครประเภทม้าในวรรณคดีไทยเกี่ยวข้องกับตัวพระในฐานะเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิด คอยช่วยเหลือและป้องกันอันตรายมักจะเป็นม้าวิเศษ สามารถเหาะเหินเดินอากาศ มีวิชาต่อสู้กับศัตรูและพูดหรือเข้าใจภาษาคนได้ เช่น ม้ามังกร ของสุดสาคร ม้าพาชี ของลักษณวงศ์ และม้าสีหมอกของขุนแผน เป็นต้น

ม้าเป็นตัวละครสำคัญในฐานะเป็นพาหนะให้พระและนางเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดา และการเดินทางจะต้องผ่านป่าเขาลำเนาไพรพบอุปสรรคอันตรายต่าง ๆ ความเป็นมาของม้ามักจะไม่ปรากฏชัดเจนนักเมื่อตัวพระเอกออกโรง ม้าก็จะออกโรงด้วย มีคุณสมบัติที่ต้านทานอำนาจเวทมนต์คาถาได้ แม้จะไม่มีอำนาจต่อสู้ศัตรู แต่เมื่อตัวเอกหมดบทบาทสำคัญม้าก็จะหายไปด้วย [59]

ม้ามณีกาบ เป็นม้าวิเศษ เมื่อเริ่มเรื่อง ไม่มีที่มาชัดเจนตามธรรมเนียมที่กล่าวแล้วผู้แต่งนำเรื่องแต่เพียงว่า ท้าวเกษนุราชมีม้าที่เหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นที่ชื่นชมของคนทั่วไป “มีทั้งอัสดรผ้ายเวหาอากาศ เหาะล่วงเต้นคนง้อทั่วแดน”[60] ท้าวเกษนุราชได้อาศัยม้ามณีกาบเป็นพาหนะไปเรียนวิชากับพระฤาษี ถึงในป่าหิมพานต์ และได้เป็นที่รู้จักของพญาสุบรรณและพญากุมภณฑ์ไปด้วย เมื่อท้าวกาฬะเกษถูกยอกยนต์เสียชีวิตพร้อมกับม้า พลสุบรรณได้เห็นศพม้าจึงพาให้มองกาฬะเกษ และเห็นว่าเหมือนพระสหาย

ก็หากมีในแพซากมะณีทั้งท้าว พญาสุบันเจ้าเหลิงแลทุกทีทั้งม้าแก้วดูแล้ว
ประหลาดใจแท้เด อันนี้แนวคนเชื้อกุมาร อันมอดดูแปลกหน้าสกุลเชื่อกิ่งหาย.[61]

นับว่าม้ามณีกาบเป็นตัวโยงความสัมพันธ์ระหว่างสหายร่วมน้ำสาบานของพระบิดา ให้ได้เกื้อกูลกันต่อไป เช่นเมื่อครั้งพญาสุวรรณหวนความหลังว่า ท้าวกาฬะเกษเป็นโอรสของท่าวเกษนุราชพระสหาย พญากุมภณฑ์น่าจะเห็นม้า และนึกได้แต่พญากุมภณฑ์ก็อ้างว่าไม่เห็นม้า และต่อว่าม้ามณีกาบ ว่ามาถึงเมืองแล้ว ไม่แวะเข้าไปเฝ้าเยี่ยมเหมือนเคย มณีกาบก็อ้างว่าไปกินหญ้าอยู่ที่อื่น ตนเกิดเหตุร้ายขึ้นเสียก่อน

เมื่อนั้น สุวรรณ์ต้านจาสะหายกับโจท สังบ่ดูเลศเบื้องแนวเชื้อแปลกโสม
อัสดรดั้นตามสะหายเถิงราช มาบ่ดูม้าแก้วตัวท้าวซี่เดิน กุมพลกล้าจา
สะหายโดยฮีบเฮ่าบ่เห็นม้าแก้วสหายแล้วขี่มา สุนทรต้านพาชีตัวอาจ
เจ้าบ่มาป่าพ้อมสหายแก้วฮอดเมือง พาชีตานขานคำพญาใหญ่
ข้อยก็เนาอยู่ด้าวกินหญ้าก่อมเกียง มิได้เดินดุ่งดั้นเถิงไท้พ่อพญา[62]

---

[59]เสาวลักษณ์ อนันตศาสนต์, “บทละครนอกสมัยกรุงอยุธยา”, หน้า 171–172.

[60]พระอริยนุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 3.

[61]เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

[62]เรื่องเดียวกัน, หน้า 323-324

ม้ามณีกาบเป็นพาหนะของท้าวเกษนุราช บิดาท้าวกาฬะเกษ และเป็นม้าคู่ใจของท้าวกาฬะเกษด้วย เป็นตัวละครที่โยงความสัมพันธ์ระหว่างพญาสุบรรณ พญากุมภณฑ์กับท้าวกาฬะเกษตามคำสาบานที่ทำไว้กับท้าวเกษนุราช กวีน่าจะได้ความคิดมาจากจ้ากัณฐะของพระสิทธัตถะ จึงให้ม้ามณีกาบมีอายุยืนจนได้เป็นม้าคู่บุญ พาท้าวกาฬะเกษไปผจญภัยหาความหมายของชีวิต ในกรณีที่คนไม่เหมาะที่จะเป็นเพื่อนร่วมเดินทาง เพราะไม่อาจจะเป็นพาหนะได้ และตามธรรมเนียมวรรณคดีไทย คนที่เป็นพี่เลี้ยงตัวเอกไม่มีฤทธิ์หรือความสามารถพิเศษอย่างใด เพราะไม่มีบุญบารมีมาก่อน จึงนิยมให้สัตว์เป็นผู้มีฤทธิ์พิเศษต่าง ๆ และเป็นพี่เลี้ยงตัวเอกพร้อมกันไป

ม้ามณีกาบมีความสามารถในการต่อสู้ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีฝีมือแต่ก็มิได้บ่งบอกไว้ว่าได้เรียนรู้วิชาการสู้รบนี้มาอย่างไร เมื่อตอนพญากุมภณฑ์ลักนางมาลีจันทร์ไป ม้ามณีกาบก็ได้ออกสู้รบร่วมเป็นร่วมตายกับท้าวกาฬะเกษอย่างกล้าหาญจนพญายักษ์ทั้งหลายที่พญากุมภณฑ์เกณฑ์มาช่วยสู้รบนั้น ทานกำลังไม่ได้ ยุทธวิธีการสู้รบของม้ามณีกาบ ก็เหมือนมนุษย์ทั่วไป คือมีการยั่วยุให้โกรธ ฝ่ายศัตรูจะได้ลืมระวังตัวทำให้เสียกำลังพลาดท่าได้ ม้ามณีกาบสามารถหาคำพูดมายั่วยุได้อย่างชัดเจน เช่น ด่าว่าเป็นยักษ์บาปสารเลว เที่ยวลักขโมยลูกเมียกับผู้อื่น ผิดกฎหมายบ้านเมือง ไม่ใช้สติตริตรองเลวเกินกว่าจะหาใครสั่งสอนได้

อาชะไนยแจ้งกลอนคำเอิ้นด่า ดูรายักษ์ถ่อยแท้ผี บ้าบาปหนากูก็
ทั่วระทวยไหว้สงสารโดยชอบ สูหากใจบาปใบ้มีฮู้ยากนางลักด่วน
ดั้นใจจืดโทโส เป็นกะโมยผิดฮีตคองเมืองบ้านก็บ่มี ใผฮู้พอเดียง
สอนสั่งสูรือยักษ์ถ่อยเถ้ามีฮู้ฮ่อมสังกันดานได้ยินคำถ้อยเคียด
คำเตือนสู้เถิงม้าคอบคุง[63]

นอกจากจะช่วยรบพุ่งเมื่อคับขัน ม้ามณีกาบยังคอยเตือนสติท้าวกาฬะเกษตามที่ควร เช่น เมื่อท้าวกาฬะเกษลอบเข้าไปชมนางมาลีจันทร์ในปรางค์ ต่อรุ่งสางจึงจะหลบออกมาม้าก็จะเฝ้าคอยเห็นช้านักก็จะร้องเตือน เกลือกว่ามีผู้เห็นเข้าจะอันตราย สำนวนเรียกก็อ่อนหวาน ออดอ้อนให้ทำตาม

“ม้าก็คืดฮุ่งน้องทะยานล้ำล่วงมา ไปเถิงห้องปรางค์ทองนางนาถ
ม้าก็เอิ้นเฮียกน้องแพงล้านออกมา มาเยอสายสมรผู้ลือเกียรติน้องขิ่น
อวนเอย สูรย์พุ่งผ้ายผาล้านฮุ่งแสงที่แล้วอย่าได้เนาในห้องตอม
นางน้องขิ่น อวนเอย แสงส่องแจ้งคนซิเฮื้องบ่ดี พี่แล้ว ม้าก็เอิน
เฮียกท้าวบาบ่าวเทียวพะลันพี่ท้อน”[64]

---

[63]พระอริยนุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 258.

[64]เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

คำที่ขีดเส้นใต้ มาเยอ เป็นคำเสริม อวนเอย พี่แล้ว พี่ท้อน เป็นสร้อยคำ เสริมเข้ามาทำให้บทกลอนนุ่มนวลขึ้นประกอบกับคำที่ใช้ เช่น น้อง แพงล้าน ผู้ลือเกียรติ ข้องขื่น แสดงถึงความรักทะนุถนอมที่ม้ามณีกาบจะคอยปกป้องท้าวกาฬะเกษให้พ้นภัย เพราะได้เวลาที่พระอาทิตย์เคลื่อนที่ “พ่าผ้าย” มาอย่างรวดเร็วจะพาให้คนอื่นมาพบและเป็นอันตรายได้

เมื่อเดินทางรอมแรมกลางป่า กินรีสามพี่น้องลักเอาตัวกาฬะเกษไป ม้ามณีกาบก็ทำหน้าที่พี่เลี้ยง คุ้มครองนางมาลีจันทร์อย่างดี จัดการให้นางมาลีจันทร์อยู่คอย ตัวเองออกไปตามหาท้าวกาฬะเกษ และสั่งเสียนางไว้อย่างรอบคอบ ไม่ให้ย้ายที่ไปหน ให้คอยอยู่ก่อน จวนค่ำแล้วจะรีบกลับ

อาชะไนยต้านมุมมารีน้องนาถ เจ้าพี่เนาอยู่นี้อย่าได้แอ่วไพร
พี่จักไปหาท้าวบาบุญกษเกษ วันค่ำอ้ายซิเวียนเต้าต่าวมา[65]

ครั้นกลับมาไม่พบมาลีจันทร์ เพราะกรรมพรากนางไปใช้เวร ม้าก็เสียใจ โทษตัวเองว่ามัวแต่หลงป่า ทิ้งให้นางคอยอยู่นานเกินไป ไม่มาส่งข่าว จนนางทนรอไม่ไหว “นางหากคองคอยถ้ามีนานบ่มาคอบ ที่หากหลงป่าไม้หลายมื้อขวบระดู” คำสรรพนามที่ม้ามณีกาบแทนตัวเอง และใช้เรียกนางมาลีจันทร์เป็นพี่เป็นน้อง แสดงความอ่อนโยน ความรักใคร่ห่วงใยด้วย

จากนั้น ม้ามณีกาบก็เที่ยวกระเซอะกระเซิงเที่ยวตามหาทั้งนางและท้าวกาฬะเกษต่อไปอย่างห่วงใย เมื่อพบพานสิ่งใดก็เฝ้าถาม เผื่อจะได้ร่องรอยบ้าง เช่นสอบถามจากยักษ์ จนได้สู้รบกัน และสอบถามนกสาลิกาป่า

แต่นั้น สารกาต้านขานคำมะณีกาบ ข้าบ่เห็นแจ่มเจ้านางห้าวคว่ามา
อาชะไนยเต้นเดินดงดั้นป่า ไปจวบพ้อผีเสื้อแว่ถาม ดูรา เจ้าผีหลวง
ยักษ์ใหญ่ เห็นแจ่มเจ้านางห้าวคว่ามา นี้บอ[66]

เห็นได้ชัดว่า ลักษณะของม้ามณีกาบ เข้าใจความคิดอ่านของมนุษย์ มีความรู้สึกลึกซึ้งละมุนละไมเหมือนมนุษย์ ได้ติดตามเป็นพี่เลี้ยงให้กาฬะเกษตลอด คอยช่วยเหลือคุ้มครอง ทุกโอกาสช่วยบอกเหตุการณ์ที่คนธรรมดามองไม่เห็น เช่น การที่พระอินทร์แปลงนางมาลีจันทร์ให้กลายเป็นพวงมาลัยห้อยท้ายรถพญากุมภณฑ์ จนกระทั่งในตอนท้ายเมื่อกาฬะเกษมีความสุขได้ครองเมืองแล้วบทบาทของม้ามณีกาบก็หมดไป กล่าวได้ว่าผู้แต่งกำหนดบทบาทของพี่เลี้ยงให้เป็นม้า เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งว่า มิใช่มนุษย์ธรรมดาและไม่เป็นเทวดาแต่อาจจะเป็นสิ่งมีชีวิตใดก็ได้ ที่สามารถ

---

[65]เรื่องเดียวกัน , หน้า 154.

[66]พระอริยนุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 156.

เคลื่อนไหวได้รวดเร็วว่องไว สมชื่อที่เรียกม้า อีกอย่างหนึ่งว่า มโนมัย (เร็วเพียงใจคิด) จึงกำหนดรูปให้เป็นม้า เพื่อให้ติดตามช่วยเหลือท้าวกาฬะเกษได้ทันท่วงทีเท่านั้น

4. ฤๅษี

ตัวประกอบที่มักจะมีอยู่เสมอในวรรณคดีไทยโดยเฉพาะวรรณคดีประเภทนิทานทรงเครื่อง คือ ฤๅษี หรือพระฤๅษี แล้วแต่ศักดิ์ความสำคัญ ฤๅษีมีหน้าที่คอยช่วยเหลือตัวเอกเมื่อเข้าที่คับขันนอกเหนือไปจากที่พระอินทร์จะทรงช่วยเหลือคุ้มครองอีกแรงหนึ่งและคอยแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ให้ดำเนินไปด้วยดี ลักษณะนิสัยของฤๅษี จะมีเมตตา กรุณา ฉลาดรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เข้าใจชีวิตและมีญาณทิพย์ เช่น พระฤๅษี ในเรื่องคาวีช่วยลูกโคให้เป็นคน ตั้งชื่อให้ว่าหลวิไชยและคาวีสั่งสอนศิลปศาสตร์ต่าง ๆ จนสำเร็จแล้วจึงให้ออกท่องเที่ยวแสวงหาบ้านเมืองครอบครอง

ในวรรณคดีไทย ฤๅษีจะทำหน้าที่เป็นครูผู้รู้ศิลปวิทยาทุกประการ ทั้งเหาะเหินเดินอากาศมีวิทยายุทธจบดินฟ้าทั้งปวง และตั้งอยู่ในศีลธรรม บรรดาโอรสกษัตริย์ทั้งหลายจะต้องไปเรียนวิชากับพระฤๅษีในป่าจนเกิดเรื่องราว “ลักลูกสาวยักษาพากันจร”ติดตามมา ความคิดนี้น่าจะมาจากหลักการครองชีวิตของคนในอินเดียชั้นที่ 4 คือ สันยาสี ซึ่งเป็นขั้นที่ยกจะทำได้ หากสันยาสีจะศึกษาอุปนิสัยโดยเฉพาะแยกจากชั้นเรียนท่องเที่ยวไปผู้เดียว เพื่อเสาะหาความจริงในชีวิต ไม่สนใจการแตกแต่งร่างกายแต่อย่างใด คนไทยจึงถือว่า สันยาสี คือ ฤๅษีผู้รู้แจ้งและกำหนดให้เป็นครู ผู้ที่อยากจะมีวิชาต้องตามไปขอเรียนรู้ถึงในป่า

ฤๅษีในวรรณคดีอีสาน เรื่อง กาฬะเกษ มีอยู่เพียงตนเดียวและถือเป็นบรมครูของตัวละครทั้งสิ้น ท้าวเกสนุราชสุริวงษ์ เจ้ากรุงพาราณสี อยากจะเรียนรู้วิชาการก็ต้องไปเรียนกับพระฤๅษีตนนี้ เมื่อท้าวกาฬะเกษและม้ามณีกาบถูกหอกยนต์พญาผีมนต์สิ้นชีวิต พญาสุบรรณก็นำซากศพไปขอให้พระฤๅษีชุบชีวิตให้อีกและได้เรียนศิลปะวิทยาการทั้งหมดจนเชี่ยวชาญ ได้อาวุธวิเศษจากพระอินทร์ที่อาศรมพระฤๅษีนี้ เมื่อท้าวนครเทพนารี (หรือเมือง(กินรี)) มีธิดาแฝด 3 คน โหรทำนายว่าเป็นกาลกิณีจึงให้ลอยแพไปเสีย แพรี้ก็ไปส่งถึงท่าน้ำที่อาศรมพระฤๅษี พระฤๅษีได้นำมาชุบเลี้ยง สอนวิชาความรู้ให้อีก เมื่อกินรี 3 นางนี้ไปลอบลักท้าวกาฬะเกษมาเชยชม จนต้องพลัดกับนางมาลีจันทร์ ภายหลังพระฤๅษีก็สอนกินรีทั้ง 3 นางให้ไปขอขมานางมาลีจันทร์เสีย เพราะการที่ไปพรากคู่เขาอื่นนั้นจะเป็นเวรกรรมสืบไป ครั้งสุดท้ายเมื่อพญาสุบรรณ และพญากุมภณฑ์อภิเษกกาฬะเกษ พระอินทร์เสด็จลงมาร่วมพิธีด้วย พญาสุบรรณก็ให้ไปเชิญธิดาเลี้ยงของพระฤๅษีทั้ง 3 มาร่วมพิธี พระฤๅษีเองก็มาร่วมอำนวยพรด้วย นับว่าพระฤๅษีเป็นที่นับถือของทั้งมนุษย์และอมนุษย์

บทบาทของพระฤๅษี นอกจากจะเป็นไปตามธรรมเนียมการแต่งชาดกที่นิยมกันแล้ว ตัวชูรสให้เรื่องเด่นขึ้น มีลักษณะสมจริงมากขึ้น ท้าวกาฬะเกษเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดา การที่จะมีฤทธิ์พิเศษ มีวิชาสารพัดก็ต้องมีครูสอน การที่ครูเป็นที่นับถือของเทวดาและอมนุษย์ทั่วไป ช่วยทำให้มีคุณสมบัติเหมาะสมว่า ควรจะเป็นครูของพระโพธิสัตว์ได้

5. ครุฑ

ครุฑเป็นสัตว์ในวรรณคดี ถือกันว่าเป็นนกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดานกทั้งปวง ไตรภูมิพระร่วง กล่าวถึง ลักษณะรูปร่างของครุฑว่า “ครุฑราชเป็นพระญาแก่ครุฑทั้งหลายนั้น มีตนนั้นใหญ่ได้ 150 โยชน์ ขนปีกซ้ายก็ดี ขนปีกขวาก็ดี หางก็ดี คอก็ดี ย่อมยาว 50 โยชน์ ปากนั้นยาวได้ 9 โยชน์ และตีนทั้งสองยาวได้ 12 โยชน์ แลผิแลเมื่อครุฑนั้นกางปีกไปส่วนกลางหางเต็มที่ไปได้ 70 โยชน์ เมื่อครุฑนั้นอ้าปีกออกให้เต็มที่ไส้ได้ 80 โยชน์”[67]

แม้ครุฑจะเป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่มักจะมีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและมนุษย์ รวมทั้งเทวดา โดยอาศัยเหตุที่เชื่อกันว่ามีกำเนิดดี มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า บุคคลทราปรารถนาจะเกิดเป็นครุฑ ตั้งตั้งความปรารถนาไว้แล้วสร้างทานบารมีเมื่อสิ้นชีวิตแล้วจะได้บังเกิดเป็นครุฑตามความปรารถนา ครุฑมักจะได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รู้จักเจรจาว่าความมีความเคารพยำเกรงต่อเพศบรรพชิต[68]

ตามเนื้อเรื่อง ครุฑเป็นตัวละครฝ่ายดี และเป็นพญาในหมู่ครุฑ เป็นสหายร่วมน้ำสาบานกับพญากุมภณฑ์และท้าวเกสนุราช และได้ให้ธนูวิเศษแก่ท้าวเกสสนุราชเป็นอาวุธ เมื่อท้าวกาฬะเกษและม้ามณีกาบถูกหอกยนต์ของพญาผีมนต์เสียชีวิต พยาสุวรรณก็รุ่มร้อนต้องออกบินเที่ยว จนได้พบทรากศพท้าวกาฬะเกษและม้า พญาสุวรรณจำม้าได้ จึงคาบศพทั้ง 2 ไปขอให้พระฤาษีช่วยชุบชีวิต บทบาทพญาสุบรรณจึงถูกตามลักษณะครุฑในวรรณคดี และเด่นในส่วนที่คอยอารักขาท้าวกาฬะเกษพาไปให้พบพระฤาษี จนได้เรียนวิชาอาคม และเมื่อท้าวกาฬะเกษทำศึกกับพญากุมภณฑ์อย่างยืดเยื้อ พญาสุวรรณก็เป็นผู้รอมชอม ให้ทั้งสองฝ่ายจนได้รู้จักกันว่าพญากุมภณฑ์เป็นสหายพระบิดา เมื่อทั้งสองฝ่ายยอมหย่าศึกเป็นมิตรดีต่อกันแล้ว พญาสุวรรณก็แนะนำให้จัดพิธีสมโภชและอภิเษกท้าวกาฬะเกษ รวมทั้งได้เชื้อเชิญให้นางกินรีทั้ง 3 ธิดาเลี้ยงพระรัสสีมาเข้าพิธีอภิเษกกับกาฬะเกษร่วมกับนางมาลีจันทร์ และนางกาลินาถ ธิดาของพญากุมภณฑ์เองด้วย นับว่าพญาสุวรรณเป็นผู้ใหญ่ที่รู้ความควรไม่ควรอย่างดีและตั้งมั่นอยู่ในธรรมะ

การที่ผู้แต่งนำพญาครุฑเข้ามาเป็นตัวประกอบ ก็เพื่อจะสร้างบารมีของท้าวกาฬะเกษให้แม่ไพศาลยิ่งขึ้น แม้แต่พญาครุฑซึ่งมีสภาพกึ่งเทวดา เป็นใหญ่ในฟากฟ้า เหนือมนุษย์ทั้งหลายก็เป็นพันธมิตรกับท้าวกาฬะเกษ และยอมคารวะตามสมควรเพราะถือว่าท้าวกาฬะเกษเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อสร้างศรัทธาความเชื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเคลิบเคลิ้ม ยึดมั่นในหลักธรรมที่แฝงอยู่ในนิทานว่า ผู้ที่ประพฤติธรรมจะได้รับคารวะยกย่องเสมอ

---

[67] พระญาลิไทย, *ไตรภูมิพระร่วง,* (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2504), หน้า 41.

[68] ยมโดย เพ็ญพงศา, *“ครุฑและนากในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี”,* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกภาษาไทย, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2521, หน้า 61-78.

6. ยักษ์

ยักษ์เป็นตัวประกอบสำคัญในวรรณคดีประเภทชาดก ที่มีอ้างถึงวรรณคดีไทยมักจะเป็นฝ่ายชั่ว ต้องต่อสู้กับพระเอกด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ไม่ตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดีความประพฤติหยาบช้า ด้วยทนงตัวว่าไม่มีใครสู้ เพราะมีอำนาจพิเศษในตัวหลายอย่างในวรรณคดีชาดก มักจะให้ยักษ์ต่อสู้กับพระโพธิสัตว์ในชาติปางก่อน เพื่อเสริมสร้างปัญญาบารมีของพระพุทธเจ้า เมื่อประชุมชาดกในตอนท้าย ยักษ์ก็คือ วสวัตตีมาร ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า (Personification) พระโพธิสัตว์สามารถเอาชนะยักษ์ที่มีฤทธิ์เดชมากได้

ความเป็นมาจองยักษ์นั้น มีผู้อธิบายว่าเป็นความเชื่อที่มีอยู่ในชาดก จัดอยู่ในประเภทความเชื่อของคนในสมัยก่อนพุทธกาล ยักษ์จัดอยู่ในจำพวกภูตผีปีศาจที่ทำอันตรายแก่มนุษย์ จึงเป็นที่หวาดกลัวกันทั่วไป ท่านท้าวเวสสวัณโลกบาล ผู้ปกปักรักษาโลกประจำทิศเหนือ เป็นประมุขของยักษ์เหล่านี้ พวกมนุษย์ที่กลัวยักษ์ก็ต้องบูชาเพื่อขอให้ท่านปกปักรักษาตน สำหรับประชาชนอินเดียสมัยชาดก ยังมีความคิดว่า โลกนี้เป็นที่สิงสู่เต็มไปด้วยยักษ์ ซึ่งไม่มีรูปปรากฏชัดให้เห็นด้วย นัยน์ตาเหมือนอย่างยักษ์วัดแจ้ง หรือยักษ์วัดโพธิ์ ในชยัททิสชาดก จะรู้จักยักษ์ได้ก็ด้วยการสังเกต เช่น ถ้าเป็นยักษ์ตาจะไม่กระพริบและมีใจคอดุร้ายเลี้ยงชีวิตด้วยการกินมนุษย์และสัตว์ทั่วไป อยู่ตามป่าริมภูเขาหรือสุสาน บางตนมีรากไว้วิเศษทำให้หายตัวได้ ในปัญจาวุธชาดก กล่าวว่ายักษ์สามารถแปลงตัวให้สูงเท่าต้นตาลได้ ศีรษะเท่าเรือนยอก นัยน์ตาและละข้างเท่าล้อเกวียนเขี้ยวทั้งสองข้างแต่ละอันเท่าหัวปลีตูมหน้าขาว และในสุตนชาดกกล่าวว่า ยักษ์ได้พรจากท้าวเสสวัณ ให้กินมนุษย์ที่เข้าไปใกล้ต้นไทร ที่ยืนอยู่บนแผ่นดินใกล้ที่อยู่ของตน ในเตลปัจจชาดก กล่าวถึงยักษ์สิณีซึ่งเป็นยักษ์เพศหญิงว่า ยักษ์ประเภทนี้น่ากลัวมากกว่ายักษ์เพศชาย เพราะอาศัยความงาม การเล่นดนตรี มนต์และมายา ตลอดถึงความนุ่มนวลอ่อนหวาน ลวงให้ชายหนุ่มตกหลุมเป็นเหยื่อของตนได้ คนในสมัยนั้นยังเชื่ออีกว่า ยักษ์สามารถเข้าสิงในตัวคนได้ เช่น ในมโหสถชาดก กล่าวว่า เทมินอำมาตย์ของเจ้าวิเทหะ เมืองมิถิลานครถูกยักษ์ชื่อนราเทพสิงร้องเหมือนสุนัขบ้า

จินตนภาพเกี่ยวกับยักษ์ในชาดกยังมีอีกหลายเรื่อง เมื่อพิจารณาดูจะเห็นว่า น่าจะเป็นความเชื่อที่สร้างและขยายจินตนาการเกี่ยวกับชนเผ่าพื้นเมืองดั่งเดิมของอินเดียที่มีลักษณะดุร้าย ป่าเถื่อน ดุจเดียวกับจินตนาการของท่านวาลมิกิเกี่ยวกับราหณ์ ในรามายณะ [69]

เรื่องกาฬะเกษมียักษ์เป็นตัวประกอบถึง 7 ตน ล้วนมีบทบาทในทางชั่วเป็นศัตรูพระเอก เช่น ยักษิณีสาระกาย แปลงกายมาฝากรักหวังจะเอาเป็นเหยื่อ ยักโขโนและพญากุมภณฑ์ ผู้เป็นใหญ่ในหมู่ยักษ์ หวังจะแย่งนางมาลีจันทร์เข้าทำนอง “มันมันท้าวโสมมเสมอหล่อ เอาจักไปข่มฆ่าผัวเมี้ยนยาดเมีย”[70] ส่วนยักษ์ที่มีฤทธิ์เดชมากก็จะได้สู้รบกับกาฬะเกษ จนเสียรี้พลญาติวงศ์ไปมากและ

---

[69]ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์, *“ความรู้เรื่องชาดก”,* อักษรสาร, หน้า 37-38.

[70]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 140.

เสียชีวิตในที่สุด จากนั้นด้วยความเมตตาของท้าวกาฬะเกษ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ ก็จะชุบชีวิตคืนให้ใหม่ และเมื่อเห็นว่ายักษ์สำนึกผิดก็จะสั่งสอนให้รู้จักธรรมะต่าง ๆ แล้วมอบให้ครองบ้านเมืองต่อไปการที่มียักษ์เป็นตัวประกอบหลายตัวก็เพื่อจะเน้นให้เห็นบารมีของพระโพธิสัตว์ชัดเจนขึ้นว่าต้องทรงมีขันติต่อสู้กับยักษ์มากมาย และทรงมีเมตตาสั่งสอนให้ยักษ์เหล่านั้นกลับตัว เพื่อสร้างชีวิตที่ดีขึ้นต่อไป ยักษ์ที่ทรงเอาชนะ ไม่คืนชีวิตให้ เปรียบได้กับบัวใต้น้ำ ที่ไม่อาจจะสั่งสอนได้ ก็ต้องปล่อยให้เป็นเหยื่อเต่าปลาไปก่อน ส่วนยักษ์ที่กิเลสเบาบาง ก็จะให้ชีวิตและให้หลักปฏิบัติ เช่น พญาผีมนต์ และยักษ์โขโน

พญายักษ์ที่มีฤทธิ์เดชมาก จนท้าวกาฬะเกษไม่สามารถจะเอาชนะได้ ไม่มีใครแพ้ใครชนะ คือ พญากุมภณฑ์ จนร้อนถึงพระอินทร์ ต้องเอาน้ำทิพย์ “สินแก้ว” (สินธุ์แก้ว) มาให้กาฬะเกษเสวยเพื่อให้มีกำลังวังชา อยู่ยงคงกระพัน ฯลฯ พญากุมภณฑ์ผู้แสนจะทะนงตนด้วยถึงว่ามีฤทธิ์มาก ไม่มีใครต้านทานได้ “เฮาบ่มีหย่อนย้านมันท้าวท่อไข อันแต่ใต้ลุ่มฟ้าเขาขอบแดนดิน ไฟจักเพียงฮบฮ่อเฮามีได้” ก็สิ้นหนทางที่จะเอาชนะ ได้ขอให้ญาติพี่น้องซึ่งมีฤทธิ์เดชไม่น้อยหน้าใครเช่นกันมาช่วยรบ ก็เสียชีวิตหมดสิ้น ไพร่พลก็ตายลงเป็นโกฏิเป็นกือ จึงตัดสินใจยิงศรแจ้งข่าวไปยังพญาสุบรรณ เพื่อนร่วมน้ำสาบาน ขอให้มาช่วย เมื่อพญาสุบรรณมาถึง ถามข่าวคราวทั้งหมด จึงได้ความว่า ศัตรูของพญากุมภณฑ์ คือ ท้าวกาฬะเกษ โอรสของท่าวเกสนุราชสุริวงศ์ ผู้สหายร่วมน้ำสาบนกันเช่นกัน พญากุมภณฑ์จึงยอมประนีประนมกับท้าวกาฬะเกษตามคำชี้แจงของพญาสุบรรณ ยอมยกธิดา คือ นางกาลินาถ ให้อภิเษกกับม้าวกาฬะเกษตาที่เคยให้คำมั่นกันไว้ก่อน และเมื่อได้ทราบว่าท้าวกาฬะเกษคือ พระโพธิสัตว์ ก็ยอมขอโทษ “ทูลแทบไท้บาท้าวโผดผาย ขอโทษน้อมบาท้าวแทบตีน”[71] และให้จัดพิธีเฉลิมฉลองพระเกียรติอย่างมโหฬาร

การต่อสู้กับยักษ์ เป็นเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ทั้งสิ้น เช่น ต่อสู้กับ กัตตะยักษ์ ท้าวกาฬะเกษฟันคอยักษ์ขาดถึง 2 ครั้ง ก็ยังไม่ตาย กลับต่อหัวติดได้อีก ม้ามณีกาบต้องเข้าช่วยกระทืบยักษ์ให้แหลก จึงต่อคืนไม่ได้

> บาคานท้าวตาวเปยตั้งต่อ ตำคอมารล่าวล้มเซียนทบถ่าวเลือดหลั่งห้งเหิ่ง
> ก้ามหลั่งไหลมันก็ทงตนเต้นเถิงบาบุตตะราช ท้าวถอดเป้องฟันกิ้งกึ่งลง
> มันก็คาบคุมล้มหัวชวนสะเด็นขาด มันก็ติดต่อขึ้นขวงเต้นต่อตีท้างส่งเบื้อง
> คอขาดสองที อาชะไนยผันซ่อยพระอวนองค์น้อง ยอตีนเท้ง กะดานหัว
> เต้นดีดหัวแตกเมี้ยนกะจวนพั้งทั่วไพร มันก็มรณาเมี้ยนโลหิตังไหลหลั่ง
> เลือดพุ่งพ้นไฟล้านไม่ปาน[72]

---

[71]ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์, เรื่องเดียวกัน หน้า 37-38 .

[72]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 140.

เมื่อต่อสู้พับพญากุมภณฑ์ ก็มีการใช้คาถาอาคมชุบชีวิตไพร่พลที่ตายแล้วให้กลับฟื้นคืนมาต่สู้กันไปอีก ไม่รู้จักจบสิ้น และกลับแข็งแรงมีฤทธิ์เดชมากกว่าเดิม ตอบโต้กลับมา

บาคานเบื้องตายลงล้านส่ำ มันก็มนต์เป่าเบื้องตายแล้วเกิดมามัวมืดตื้อ
คือฟ้าห้าเง่าคุงบน บาคานฟันขาขาดลงโดยตื้อ หลุมหลามเข้ากุมมะณี
บ้างมุ่นดงด่านไม้เต็มฟื้นมืดมัว เขาแกว่งค้อนเหลื้อมเล่ามุงสวน บาคาน
เอานางหลบหลีกไวเวียนข้าง ตายลงพื้นสังขยาเก้าติ่วม้าดีดเบื้องตายล้ม
ติ่วกือ มันกะบายเอาได้มนต์ยำซ้ำเป่า คืนสู่เถ้าแข็งฮ้ายเค่งเค็มค้อนแกว่ง
ได้โดยโกฏิมุงสวน[73]

การดำเนินเรื่องให้ตัวเอกต้องต่อสู้กับยักษ์ ซึ่งถือว่าดุร้ายมีอำนาจมาก โดยเริ่มจากยักษ์เลวะราด ไปจนถึงพญายักษ์ที่มีอำนาจเสมอกัน เป็นการขมวดเรื่องให้เข้มข้นเรื่อย ๆ ทำให้เรื่องโลดโผนขึ้นตามลำดับ พญากุมภัณฑ์ เป็นผู้มีศักดิ์สูง ก่อนที่จะทำสงครามกับกาฬะเกษก็มีลางสังหรณ์ประเภท “บุรุพนิมิต”[74] คนโบราณเชื่อว่า ความฝันเกิดจากเหตุ 4 ประการคือ 1. ธาตุโฮก ธาตุเป็นเหตุ เกิดจากธาตุในร่างกายไม่ปรกติ ทำให้ใจคอไม่สบาย ครั้นนอนหลับแล้วจึงฝันร้าย เช่น สัตว์ร้ายไล่ขบ เป็นต้น 2. จิตนิวรณ์ ฝันที่เกิดจากจิตกังวลด้วยเหตุหนึ่งอยู่ก่อน เมื่อหลับไปจึงฝันถึงเรื่องนั้น 3. เทวตูปสังวร เกิดจากเทพยาดาอารักษ์บันดาลให้ฝันไป 4. บุรุพนิมิต ฝันบอกเหตุล่วงหน้า อันเนื่องมาจากอำนาจกุศลและอกุศลดลใจให้ฝันไปทำให้รู้เหตุดีร้ายล่วงหน้า เกิดจากอำนาจอกุศลเดิมบันดาลให้มเหสีฝันร้ายตอนพญายม (21.00 – 24.00 น.) ซึ่งทางโหราศาสตร์เชื่อว่ามักจะเป็นจริงและจะรู้ผลภายใน 1 วัน ในนั้นว่า มีมานพน้อยทรงม้าหยุดอยู่เขตเมืองยักษ์ พญากุมภณฑ์ไปแย่งเมียมานพนั้นมาได้จนเกิดสงครามชิงนางพญากุมภัณฑ์ให้ญาติพี่น้องออกช่วยรบก็เสียชีวิตกันหมด กระทั่งพระเทวีต้องถวายพระธิดาให้มานพน้อยนั้น มานพจึงชุบชีวิตไพร่พลทั้งหลายคืนให้หมดต่างชื่นชมบารมีมานพนั้นทั่วหน้า

เทวีเจ้าแถลงกลอนชี้ฮ่าง ห้ามแจ่มเจ้าผัวแก้วอย่าไป มันจักเป็นโพยเท้า
เมืองมัวเมาโทษ ข้อยหากนีรมิตรต้องคืนนี้เทียงยามฝันว่า มาณะวะดั้น
พาชีทงจอดยาอยู่ยั้งแดนคุ้มแห่งเฮา พระบาทเจ้าหุมฮ่วมกัลยา ชิงชูเอา
ยาดเมียเลยได้บาคานท้าวฟันถมถางล่าวดับเผ่าเสียเลี้ยงสาปพงษ์เลยเล่า
น้อมถวายหน่อใจเมือง นางคานเค็มมอบถวายนางน้อย บาจิงกูณาให้
โยธาคืนเกิด ชมชื่นน้อมบุญเจ้าซู่คน[75]

---

[73]เรื่องเยวกัน, หน้า 326.

[74]พลูหลวง (นามแฝง), *โหราศาสตร์แผนใหม่,* (พระนคร : โรงพิมพ์ศิวาศรม 2513), หน้า 171-174.

[75]พระอาริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 235.

แม้มเหสีจะทัดทานว่าการแย่งชิงเมียผู้อื่นนั้นเป็นบาป ไม่ควรกระทำ พญากุมภณฑ์ก็ไม่ฟังเสียง และแล้วเหตุการณ์ก็เป็นไปตามความฝันของพระเทวีทุกประการ บทบาทของกุมภณฑ์เป็นไปตามธรรมเนียมการแต่งนิทานชาดก ที่กำหนดให้ยักษ์เป็นฝ่ายชั่ว มีตัณหาจัดผิดลูกเมียผู้อื่น เช่น ทศกัณฐ์ ในเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น การที่ท้าวกาฬะเกษ ไม่สามารถเอาชนะพญากุมภณฑ์ได้ ทำให้เกิดความรู้สึกว่า ท้าวกาฬะเกษ เป็นมนุษย์ธรรมดาที่ต้องมีการแพ้บ้าง มิใช่จะชนะเสมอไป แม้กระนั้นพญากุมภณฑ์ก็ยอมขอโทษ เมื่อได้ทราบว่า ท้าวกาฬะเกษคือพระโพธิสัตว์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ธรรมเป็นอาวุธที่ทรงอำนาจมากที่สุด ผู้ประพฤติธรรมและครูผู้ชี้ทางธรรม ย่อมจะได้รับการคารวะทุกโอกาสและทุกสถานที่ เช่นเดียวกับท้าวกาฬะเกษ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์อันประเสริฐ “บัดนี้ โพธิญาณเจ้าโคดมตนประเสริฐ มาย่ำเถ้าแผวเผี้ยนโผดคืน”[76]

เมื่อพญากุมภณฑ์ยกธิดาให้ท้าวกาฬะเกษก็จัดพิธีฉลองให้อย่างมโหฬารสมพระเกียรติของพระโพธิสัตว์และสมศักดิ์ศรีพญายักษ์ผู้มีบริวารมากเมื่อข่าวแพร่หลายไปทั่วเมืองต่าง ๆ ก็พากันมาชมบุญบารมี

> “บัดนี้จักกล่าวห้องซาวทีปแดนไกล เขาก็เฮืองบาบุญใค่หุมเห็นหน้า พญาแถน
> เจ้าควงบนฟ้าตื่นลงสู่พื้นมวนเฝ่าหน่อธรรมอมระโคเถ้าอุตรกรุทีป บุพพะวิเทหะ
> ทีปห้องแดนชั้นกว่าไกลเข็งเดชน้อยนามะนาถแนวอินทร์”[77]

ด้วยเหตุที่ลักษณะของเรื่องเป็นนิทานชาดก แก่นของเรื่องกาฬะเกษ คือการพลัดพรากและการผจญภัย กวีผู้เขียน อาศัยโครงเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ พระเอกเป็นพระโพธิสัตว์จุติมาอุบัติในโลกมนุษย์เพื่อชดใช้กรรมเก่า ได้ท่องเที่ยวผจญภัย แสดงความาสามารถในถิ่นที่ไม่ใช้บ้านเกิดเมืองนอนของตน ตลอดเวลาที่เดินทางนั้น ได้ปราบปรามยักษ์ผู้ชั่วร้ายทั้งหลาย จนสำนึกบาปและดั่งสอนให้ประพฤติตนให้ชอบ เพื่อให้ได้รับความสุขในบั้นปลาย

กาฬะเกษมีลักษณะเป็นนิทาน มีการบรรยายสั้น ๆ พยายามให้ความคิดในรูปนามธรรม เช่น เรื่องของความดี ความซื่อ ความฉลาด ความโง่ ได้เปลี่ยนรูปออกมาเป็นเชิงของรูปธรรมก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน เข้าใจง่ายและประทับใจอยู่ในความทรงจำได้นาน ตัวละครต้องมีลักษณะเหมือนกับที่เราต้องการเท่านั้น และแสดงหน้าที่สำคัญแต่เพียงด้านเดียว[78] ฉะนั้นลักษณะตัวละครในเรื่องกาฬะ

---

[76]เรื่องเดียวกัน, หน้า 343

[77]ลัลลนา ศิริเจริญ, “การศึกษาคุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต แผนกมัธยม, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2517, หน้า 47.

[78]ลัดดา ปานุทัย, “การวิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย”, ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), 2520, หน้า 11.

เกษ จึงเป็นรูปแบบ (Type character) เป็นบุคคลในอุดมการณ์เพื่อให้เป็นตัวอย่างตามคำสอนในนิทานธรรมเท่านั้น ท้าวกาฬะเกษต้องใช้กรรมทุกข์ยากแสนสาหัส แต่เป็นพระโพธิสัตว์มีบุญญาธิการมาก จึงได้รับความคุ้มครองอำนายพรอยู่เสมอ และไม่มีลักษณะที่ควรจะตำหนิปรากฏให้เห็นเลย นางมาลีจันทร์ก็เป็นนางในนิทานทรงเครื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป และเด่นเป็นพิเศษที่ว่า เป็นผู้ประพฤติธรรมเคร่งครัดเหาะสมที่เป็นนางเอกในนิทานธรรม

ส่วนตัวประกอบทั้งหลาย มีทั้งที่เป็นมนุษย์และอมนุษย์ ตัวประกอบที่เป็นมนุษย์มักจะเป็นฝ่ายดี และไม่มีบทบาทมากนัก เช่น ท้าวเกสนุราชสุริวงศ์ พระบิดาท้าวกาฬะเกษ มีความสำคัญเพียงเป็นพื้นฐานให้เห็นชัดว่า ทรงสมควรที่จะมีโอรสที่ทรงบุญบารมีได้ เพราะทรงม้าวิเศษ ทรงร่ำเรียนเวทมนต์คาถา มีพันธมิตรเป็นใหญ่ในท้องฟ้า และพื้นดิน คือ พญาสุบรรณ และพญากุมภณฑ์ เป็นต้น

ตัวละครที่เป็นอมนุษย์ที่เป็นตัวโยงเรื่องสำคัญ คือ พญาผีมนต์ผู้บิดานางมาลีจันทร์ ศึ่งเป็นต้นเรื่องให้ท้าวกาฬะเกษเสียชีวิต เป็นโอกาสให้ได้ไปเรียนศิลปะศาสตร์ต่อมา พญาผีมนต์มีลักษณะเหมือนมนุษย์ ไม่มีฤทธิ์เดช แต่ที่สามารถเอาชนะท้าวกาฬะเกษได้ในตอนต้นเพราะมีเสนาผู้เชี่ยวชาญธนูรู้เวทมนตร์เท่านั้น การที่กำหนดให้พญาผีมนต์เป็นยักษ์ น่าจะเป็นไปตามความนิยม ลักษณะพ่อตาในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไปเท่านั้น ยักษ์ฝ่ายชั่วที่มีฤทธิ์มากมาย คือ พญากุมภณฑ์แม้ท้าวกาฬะเกษสู้รบจนอ่อนใจก็ไม่อาจจะเอาชนะได้ จึงต้องขอให้พระอินทร์ช่วย การที่กวีกำหนดให้ยักษ์ซึ่งเป็นฝ่ายอธรรมมีฤทธิ์เดชมากมายนี้ เท่ากับส่งเสริมบารมีของตัวเอกคือ ท้าวกาฬะเกษ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ปางหนึ่งให้มากขึ้นไปด้วย การที่พระอินทร์นำน้ำทิพย์ลงมาให้ท้าวกาฬะเกษ เพิ่มพละกำลังความอดทนจนเอาชนะพญากุมภณฑ์ได้ในที่สุดนั้น เป็นเครื่องสนับสนุนแนวความคิดของชาวอีสานในข้อที่ว่าธรรมะทรงพลังอำนาจมากที่สุดแม้คาถาอาคมต่าง ๆ ก็เอาชนะผู้มีบุญบารมีซึ่งทรงคุณธรรมไม่ได้

การที่วางเนื้อเรื่องให้พระอินทร์เข้ามามีบทบาทสำคัญอยู่มาก ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายการแต่งนิทานธรรม ที่ต้องการจะสอนให้ทำความดีเพราะ“คนดีผีคุ้ม”เสมอ ต่อให้การดำเนินเรื่องสมจริงมีโอกาสที่จะเป็นไปได้มากขึ้น เมื่อถึงคราวคับขันเกินความสามารถมนุษย์อำนาจที่เหนือกว่าก็จะเข้ามาเอาธุระให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี เข้าลักษณะปุคลาธิษฐาน ทำให้คนสามัญเข้าใจคำสอนต่าง ๆได้ง่ายขึ้นส่วนผู้ที่มีการศึกษาขึ้นมาอีกหน่อย อาจจะถือเอาเพียงว่า “เทพเจ้าจึงเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งมนุษย์นำมาใช้เพื่อเป็นคำตอบเกี่ยวกับธรรมชาติและความลึกลับที่มนุษย์ยังพิสูจน์ไม่ได้ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์

2.4 สรุป

วรรณกรรมพื้นบ้านถือว่าเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการใช้ภาษาโดยการพูดและการเขียนของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่น เช่น วรรณกรรมพื้นบ้านภาคเหนือ วรรณกรรมพื้นบ้านภาคอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็จะใช้ภาษาพื้นบ้านถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์ วรรณกรรมที่สื่อเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น จารีตประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ทัศนคติ ค่านิยม ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ ของบรรพบุรุษ อันเป็นพื้นฐานของความคิดและพฤติกรรมของคนในปัจจุบัน วรรณกรรมพื้นบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากมุขปาฐะ คือ เป็นการเล่าสืบต่อกันมาจากปากต่อปากและแพร่หลายกันอยู่ในกลุ่มชนท้องถิ่น เป็นแหล่งข้อมูลที่บันทึกข้อมูลด้านขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนท้องถิ่น อันเป็นแบบฉบับให้คนยุคต่อมาเชื่อถือและปฏิบัติตาม มักไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง เพราะเป็นเรื่องที่บอกเล่าสืบต่อกันมาจากปากต่อปาก มีการใช้ภาษาท้องถิ่น ลักษณะถ้อยคำเป็นคำง่ายๆ สื่อความหมายตรงไปตรงมา สนองความต้องการของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น เช่น เพื่อความบันเทิง เพื่ออธิบายสิ่งที่คนในสมัย

วรรณกรรมอีสานมีรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมภาคกลาง กล่าวคือ วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านเป็นเจ้าของสิทธิเป็นผู้ใช้ศึกษา เป็นผู้อ่าน และเป็นผู้สร้างวรรณกรรมเหล่านั้น โดยที่วัดเป็นสถาบันกลางเป็นสถานที่เก็บรักษาเพื่อเผยแพร่และเป็นแหล่งอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านั้น ส่วนวรรณกรรมภาคกลางมีลักษณะเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูงและราชสำนัก มากกว่าวรรณกรรมชาวบ้าน คือ ชาวบ้านมีสิทธิมีส่วนในวรรณกรรมเหล่านั้นน้อยและยังมีการกีดกันไม่ให้ มีสิทธิ์มีส่วนเท่าที่ควร ฉะนั้นวรรณกรรมภาคกลางจึงเจริญอยู่ ในกลุ่มชั้นสูงนักปราชญ์และราชสำนัก จริงอยู่มีวรรณกรรมภาคกลางบางเรื่องเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผนและนิทานจักร ๆ วงศ์ๆ ที่นิยมเล่นละครนอกในสมัยก่อน แต่ก็มีวรรณกรรมชาวบ้านภาคกลางหลายเรื่องที่นักปราชญ ราชกวีได้นำไปปรับปรุงให้ประณีตด้วยศิลปะและอุดมไปด้วยคำศัพท์ และกลายเป็นวรรณกรรมที่เจริญอยู่ในราชสำนัก เช่น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน บทละครเรื่องไกรทอง และกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ เป็นต้น

วรรณกรรมเรื่องการะเกษว่าน่าจะเป็นนิยายต่างแดนที่แพร่เข้ามากรุงศรีอยุธยา เข้าใจว่าจะมาจากราชอาณาจักรลาวโดยตรง คนไทยเห็นว่าเป็นเรื่องแปลก ผิดกับนิยายที่เคยมีอยู่ จึงหลุดเข้าไปในคำกล่อมเด็ก ในสมัยนั้นคงจะมีฝรั่งรักษาป้อมกำแพงวัง ด้วยมีภาพเขียนสมัยอยุธยาตอนปลายปรากฏที่ผนังอุโบสถวัดไชยพิศ เขียนทหารปืนใหญ่ประจำป้อมเป็นฝรั่ง แม้ภาพเขียนบนตู้พระไตรปิฎกวัดอนงคาราม ธนบุรี อันเป็นเมืองของสมัยอยุธยาตอนปลาย ก็เขียนรูปทหารฝรั่งประจำปืนใหญ่กำลังยิงปืนและอยู่ประจำป้อม การที่มีฝรั่งประจำป้อมปืนนี้ คงจะมีคนไทยหมั่นไส้อยู่มาก พอมีวีรบุรุษจากนิยายใหม่เอยม คือ การะเกด แพร่เข้ามาจากลาว จึงผูกเรื่องให้ “การะเกดขี่ม้าเทศถือ

ดาบด้ามแดงว่าจะแทงฝรั่ง” เป็นตัวแทนของผู้คนที่ไม่ชอบความยะโสของฝรั่ง แต่งเป็นเพลงกล่อมเด็กให้การะเกดไปแทงฝรั่ง

วรรณกรรมเรื่องกาฬะเกษ เป็นร้อยกรองประเภทกลอนอ่านของอีสานเรียกว่า โครงสาร[79] หรือกลอน อ่านอักษรสังวาส [80] ก็ได้ กลอนอ่านเช่นนี้นิยมอ่านฟังกันเพื่อความบันเทิง เมื่อว่างจากการงาน หรืองานมหรสพ เทศกาลต่าง ๆ เช่น งันเฮือนดี (งานสวดศพ) งันเข้ากรรม (การอยู่ไฟของสตรีเมื่อคลอดบุตร) และเทศกาลนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ นอกจากจะอ่านเพื่อความเพลิดเพลินยังมุ่งจะสั่งสอนหลักศีลธรรมต่าง ๆ ด้วย การอ่านวรรณคดีประเภทนี้ ต้องให้ความเคารพนับถือตามสมควร เพราะถือว่าแม้แต่เพียงได้ฟังก็เป็นบุญส่วนหนึ่งแล้วจะนำมาอ่านเล่นไม่ได้เลยมีกล่าวไว้ในเรื่องกาฬะเกษว่าต้อง “ยอขึ้นใส่หัว คันจักฟังเที่ยงแท้ให้ตั้งแต่งบูชา แท้เนอมาลาหอมธูปเทียนบูชาไหว้ มีในห้องโพธิญาณสอนโลก ไผบ่เคารพอ่านเหล้นเป็นฮ้ายบาปมีเจ้าเอย

วรรณกรรมเรื่องกาฬะเกษมีลักษณะเป็นนิทาน มีการบรรยายสั้น ๆ พยายามให้ความคิดในรูปนามธรรม เช่น เรื่องของความดี ความซื่อ ความฉลาด ความโง่ ได้เปลี่ยนรูปออกมาเป็นเชิงของรูปธรรมก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน เข้าใจง่ายและประทับใจอยู่ในความทรงจำได้นาน ตัวละครต้องมีลักษณะเหมือนกับที่เราต้องการเท่านั้น และแสดงหน้าที่สำคัญแต่เพียงด้านเดียว[81] ฉะนั้นลักษณะตัวละครในเรื่องกาฬะเกษ จึงเป็นรูปแบบ (Type character) เป็นบุคคลในอุดมการณ์เพื่อให้เป็นตัวอย่างตามคำสอนในนิทานธรรมเท่านั้น ท้าวกาฬะเกษต้องใช้กรรมทุกข์ยากแสนสาหัส แต่เป็นพระโพธิสัตว์มีบุญญาธิการมาก จึงได้รับความคุ้มครองอำนายพรอยู่เสมอ และไม่มีลักษณะที่ควรจะตำหนิปรากฏให้เห็นเลย นางมาลีจันทร์ก็เป็นนางในนิทานทรงเครื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป และเด่นเป็นพิเศษที่ว่าเป็นผู้ประพฤติธรรมเคร่งครัดเหาะสมที่เป็นนางเอกในนิทานธรรม

---

[79]จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน,* (กาฬสินธุ์ : จิตภัณฑ์การพิมพ์, 2522), หน้า 18.

[80]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมอีสาน,* (พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2522), หน้า 52–53.

[81]ลัดดา ปานุทัย, *“การวิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย”,* ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), 2520, หน้า 11.

บทที่ 3
พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกาฬะเกษ

บทที่ 3 นี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ ซึ่งประกอบด้วยกรรมในเรื่องกาฬะเกษ บุญในเรื่องกาฬะเกษ ทานในเรื่องกาฬะเกษ ศีลในเรื่องกาฬะเกษ และปัญญาในเรื่องกาฬะเกษ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 กรรมในเรื่องกาฬะเกษ

มนุษย์ต่างมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมือนกัน การดำเนินชีวิตในแต่ละวันล้วนเป็นผลกรรมที่ก่อไว้ในอดีต ปัจจุบันและจะส่งผลยังอนาคต แสดงออกสามทาง คือ ทางกาย วาจา และใจ พุทธปรัชญาเถรวาทมีทัศนะเรื่องกรรมว่า มนุษย์ทุกคน รวมทั้งสรรพสัตว์ล้วนมีกรรมเป็นของ ๆ ตน อาศัยกรรมเป็นแดนเกิดและต้องรับผลแห่งกรรมนั้น พุทธปรัชญาได้อธิบาย เรื่องกรรมว่าเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย วาจาและใจ เป็นกุศลธรรม อกุศลธรรมและอัพยากตธรรม

พระไตรปิฎกได้แบ่งประเภทของกรรมไว้สามประเภท 1) แบ่งตามคุณภาพหรือมูลเหตุที่เกิดของกรรม 2) แบ่งตามทางที่ทำกรรมและ 3) แบ่งตามกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิบาก กรรมที่แบ่งตามคุณภาพหรือสาเหตุที่เกิดกรรมนั้น ได้แก่ อกุศลมูล มีโลภะ โทสะ โมหะ กุศลมูล มีอโลภะ อโทสะ อโมหะ ส่วนกรรมที่แบ่งตามทางที่กระทำ ได้แก่ 1) กายกรรม กรรมทำด้วยกายหรือกระทำ ทางกาย 2) วจีกรรม กรรมทำด้วยวาจาหรือการกระทำทางวาจา 3) มโนกรรม กรรมทำด้วยใจหรือการกระทำทางใจ เรียกว่า กรรม 3 ส่วนกายทุจริต 3 วจีทุจริต 4 และมโนทุจริต 3 เรียกว่า อกุศลกรรมบถ 10 และกรรมแบ่งตามกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิบาก ได้แก่ กรรมดำ มีวิบากดำ คือ กรรมชั่ว ให้ผลชั่ว กรรมขาว มีวิบากขาว คือ กรรมดี ให้ผลดี กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว คือ กรรมทั้งชั่วและทั้งดี ให้ผลทั้งชั่วและดี

พุทธปรัชญาเถรวาทให้ทัศนะว่าการให้ผลของกรรม 1) ให้ผลตามเวลาคือ ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมกรรมให้ผลในชาตินี้คือ อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาติหน้าคือ อปราปรเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาติต่อ ๆ ไปคือ อโหสิกรรม เป็นกรรมที่เลิกให้ผล 2) ให้ผลตามหน้าที่คือ ชนกกรรม กรรมที่แต่งมาดีหรือชั่ว อุปถัมภกกรรม กรรมที่สนับสนุน ปุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้นหรือขัดขวางกรรมเดิม 3) ให้ผลตามความหนักเบา คือ ครุกรรม กรรมหนัก กรรมฝ่ายดี เช่น ทำสมาธิจนได้ฌาน กรรมฝ่ายชั่ว เช่น ทำอนันตริยกรรม มีฆ่าบิดามารดา พหุลกรรม กรรมที่ทำจนชิน อาสันนกรรม กรรมที่ทำเมื่อใกล้ตาย กัตตตากรรม กรรมสักแต่ว่าทำคือ เจตนาไม่สมบูรณ์อาจจะทำด้วยความประมาท

กรรมตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทที่กล่าวมาสรุปเป็นหลักใหญ่ๆ ได้เป็น 3 ข้อ คือ 1) พุทธปรัชญาแสดงให้เห็นว่ากรรมมีอยู่จริง ใครทำกรรมดีก็ได้ดีใครทำกรรมชั่วก็ได้ชั่ว 2) พุทธปรัชญาแสดงให้เห็นว่าการกระทำกรรมนั้นมีผล กล่าวคือ มีกรรมวิบาก หมายถึง ต้องรับผลของกรรม ผลที่ดีเกิดจากกรรมที่ดีหรือผลที่ชั่วเกิดจากกรรมที่ชั่ว 3) พุทธปรัชญาแสดงให้เห็นว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตนเอง กล่าวคือ มนุษย์คนเราเป็นเจ้าของกรรมที่เราทำไว้และเป็นเจ้าของแห่งผลกรรมนั้น ๆ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อกรรมที่ตนเองได้กระทำ ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรือ อกุศลกรรมก็ตาม

เรื่องกาฬะเกษ ยึดหลักคำสอนในพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วบุคคลประกอบกรรมเช่นไร ย่อมได้รับผลกรรมเช่นนั้น เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารจนกว่าจะชดใช้กรรมเสร็จสิ้น บำเพ็ญบารมีทำลายกิเลส จนหมดลงในที่สุด จึงจะได้บรรลุโพธิญาณ ท้าวกาฬะเกษ เป็นพระโพธิสัตว์ชาติหนึ่ง ซึ่งจุติลงมาใช้เวรเก่าตามวาระ เมื่อใช้กรรมแล้วศรที่พระอินทร์มอบไปด้วยนั้นจะชี้ทางให้กลับคืนสวรรค์ตามเดิม เมื่อไปเกิดเป็นมนุษย์ ต้องรักษาศีล ไม่ฆ่าสัตว์ หรือทำกรรมใดอีก เพื่อเป็นแนวทางให้บรรลุโพธิญาณต่อไป

> กรรมบาท้าวเวียนมาสนองตอบ เจ้าจงลงใช้กรรมฮ้ายคอบคิง พ่อท้อน
> เจ้าจงลงไปถ้อนตามกรรมภูวนาทคันหากหมดบาปแล้วศรชี้ให้ส่งนำ
> พ่อแล้ว...อย่าได้ทำปาฯบาปเวรนำต้อง ให้เจ้าตรองดูให้นำคองพ่อสั่ง
> เจ้าจักเถิงยอดชั้นพุทโธล้ำยอดญาณ พ่อแล้ว[1]

กรรมที่ท้าวกาฬะเกษก่อไว้ในชาติก่อนจนเป็นผลตอบแทนในชาตินี้มีกล่าวไว้ว่า โจรอำมหิตผู้หนึ่งเที่ยวลักขโมยของผู้อื่นถูกเขาจับได้ โจรต่อสู้อย่างกล้าหาญ ท้าวกาฬะเกษในชาติก่อนนั้น เป็นเจ้าของทรัพย์โกรธแค้นมาก จึงจับโจรตัดมือตัดเท้าใส่แพลอยน้ำไป ให้พรากจากลูกเมีย จนจมน้ำตายอย่างทารุณ

> ยังมีโจรฮ้ายลักเอาของท่าน เขาไล่ต้อนโตนเต้นแล่นหนี เขาก็นำกุมป้ำ
> จับโจรทำถีบ โจรขนาดกล้าแฮงฮ้ายบ่ถอง ก็วิ่งฮ้องเฮียกเจ้าเฮือนบ่อ
> มาเบืองบาก็เฮ็วพะลันปบล่วงลงมีช้า ไปเถิงฝุ่งโจรโรคนถ่อย ปัดกิ่ง
> ป้ำกุมได้ผูกตี เขาก็จับโจรฮ้ายตัดตีนมือขาด ถิ้มใส่น้ำแพน้อยล่องไหล
> มันก็พลัดพรากแก้วเมียมิ่งฮามเฮือน วอยวอยอิดอ่อยตายจมน้ำ[2]

---

[1]พระอริยานุวัตร, *วรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ,* (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2520), หน้า 170.

[2]เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

นอกจากกรรมหนักที่พรากโจรจากลูกเมียในชาติก่อน ซึ่งเป็นผลให้ท้าวกาฬะเกษต้องถือกำเนิดในโลกมนุษย์ เป็นแกนสำคัญในการดำเนินเรื่อง คือ ต้องพลัดพรากทุกสิ่งอันเป็นที่รักเป็นการชดใช้กรรมนั้นแล้ว ยังกล่าวอ้างความเชื่อเรื่องกรรมในลักษณะต่างๆ ตามหลักธรรม ดังนี้

1. ผลกรรมดี – ชั่วในชาติก่อน

บุคคลใดทำกรรมไว้ในชาติก่อนอย่างไร จะมีผลส่งมาในชีวิตปัจจุบันให้บุคคลนั้นเป็นสุขหรือทุกข์ได้เสมอ คำสอนข้อนี้เป็นเครื่องปลอบใจผู้ทุกข์ร้อน ไม่ให้เศร้าเสียใจจนเกินเหตุเพราะการณ์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรมเก่า ซึ่งไม่มีทางจะแก้ไขได้ เมื่อสิ้นกรรมนั้นแล้ว ก็จะมีโอกาสจะได้รับความสุขบ้างตามกรรมดีที่กระทำไว้ เมื่อท้าวกาฬะเกษถูกพญาผีมนต์ทำหอกยนต์ดักจนสิ้นชีวิต ก่อนตายได้คร่ำครวญถึงนางมาลีจันทร์ อ้างว่าเป็นเพราะกรรมเก่าตามมาทัน จนทำให้ต้องพลัดบ้านเมืองมาถึงกับเสียชีวิต เกินที่จะแก้ไข เพราะความตายเป็นสิ่งที่ไม่มีใครจะหลีกหนี้พ้นได้

โอนอ เวรเถิงเนื้อจวนนำน้าวจ่อง กูนอ พี่จัก
พลัดพรากบ้านมานี้เพื่อกรรม ชาติที่คำตายนี้มีขืนขัดหลีกเป็นรือ[3]

นางมาลีจันทร์คร่ำครวญเมื่อท้าวกาฬะเกษสั่งลา อ้างความเชื่อที่ว่า เป็นเพราะกรรมเก่ามีผลให้ได้รับความทุกข์ในชาตินี้นั้น บางครั้งก็ทำให้เกิดความรู้สึกเหลือจะทนทานได้ ที่กรรมนั้นคอยติดตามไปทุกเมื่อ ไม่มีเว้นว่าง ชวนให้สงสัยนักว่าจะมีรูปลักษณะอย่างไร จึงทรงมหิทธานุภาพเพียงนั้น ครั้งนั้นท้าวกาฬะเกษกลับมาคืนดี ยอมสมาลาโทษ หลังจากฟื้นคืนชีวิตจากที่ถูกหอกยนต์จนลอยแพไปในครั้งกระโน้น แต่พญาผีมนต์ก็ไม่โปรด ไม่ยอมรับเป็นเขยกลับจะฆ่าให้ตายเสียอีก เมื่อท้าวกาฬะเกษอ้างว่าเพราะ “เวรังข้องจำจรเจียระจาก แสนจักทุกขะเวทน์โอ้ไกลหน้าบ่เห็น” จึงทำให้นางมาลีจันทร์คั่งแค้นระคนโทมนัสอย่างยิ่ง ถึงกับครวญว่า อยากเห็นนักว่าตัวเวรกรรมที่ว่านั้นมีรูปร่างอย่างไร จะได้จ้างวานคนสังหารเสียให้สิ้น ไม่ให้มารังควานได้อีก

กรรมหากมาจ่องน้าวพลัดพรากพอยหนี เวรีตามจ่องดึงไกลข้าง
บ่อยากพลัดพรากเว้นเวรหากจ่องจำหนี บ่อยากไกลสายคอ
แม่เวรหากพาเว้น อยากเห็นโตแม่เวร เดเป็นโตจั่งใด่แด่ เป็นโต
จั่งหอยเป็นฮอยจั่งช้าง พออยากไปเที่ยวจ้างพานเพื่อนไล่ยิง[4]

[3]เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

[4]เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

2. ผลกรรมปัจจุบัน

การประกอบกรรมชั่วในปัจจุบัน จะมีผลต่อเนื่องให้ต้องชดใช้กรรมในชาติต่อไปเป็นวัฏจักร การประพฤติผิดทางกามเป็นบาปชนิดหนึ่งเช่นกัน เมื่อครั้งที่กินรีพี่น้อง 3 นางธิดา เลี้ยงพระฤาษีลักพาตัวท้าวกาฬะเกษไปครองนั้น เมื่อได้ชื่นชมแล้ว ต่างก็สำนึกในความผิดว่า การแย่งสามีผู้อื่นพรากคู่เขานั้นเป็นบาป จะพลอยส่งให้ทรมานอยู่ในนรกที่ร้อนแรง

กินนะรีน้อยสามนางน้องพี่ กะสันโศกเศร้านำท้าวมิ่งขวัญ
บัดนี้เป็นเวรข้องจรเอาผัวเพื่อน กลัวแต่ลงอยู่พื้นไฟไหม้เป่าสงก์[5]

การผิดคู่ผัวเมียมีห้ามไว้ในศีลห้าข้อ 3 มักจะให้อธิบายเป็นข้อห้ามฝ่ายชายไม่ถือเอาลูกเมียผู้อื่น ที่จริงแล้วหญิงชายที่ทำชู้ด้วยผัวเมียผู้อื่น เมื่อตายแล้วจะต้องไปตกโลหสิมพลีนรก ซึ่งเป็นป่างิ้วต้นสูงถึงโยชน์มีหนามยาว 16 นิ้วมือทั่วลำต้น มีเปลวไฟสุมตลอดเวลา มียมบาลคอยต้อนขึ้นต้นงิ้วและมี “แร้งปากหนา กาปากเหล็ก” คอยจิกเนื้อ มีสุนัขคอยกัดสำนวนในภาษาไทยว่า “ตายไปแล้วจะต้องขึ้นต้นงิ้ว” ถือเป็นบาปหนัก ต้องทนทุกข์จนกว่าจะสิ้น

ใครสร้างกรรมทำชู้ด้วยคู่เขา ให้ร้อนเร่าร่างดรยอยู่โหยหิว
ครั้นชีวันบรรลัยก็ไพล่ปลิว ให้ขึ้นงิ้วยมบาลประหารแทง[6]

ทางที่จะผ่อนคลายโทษบาปนี้ลงได้บ้างนั้น พระฤาษีแนะนำให้นางกินรีทั้งสาม ไปขอสามโทษนางมาลีจันทร์เสีย ถ้านางไม่ถือโทษอาฆาตต่อไป ก็จะทำให้ผลกรรมนั้นเบาบางลงได้

ก็เล่ามีใจเลี้ยวอำเอาผัวเพื่อน โทษหมื่นชั้นขอเจ้าโผดผายแด่ท้อน
มหารัสสีต้านสามนางนางถ่าว สูหากท่อฟ้ากรรมข้องคาดคึง
ให้สูไปหาน้อยสมมาไลโทษ นางนั้นอนุญาตน้องกรรมเลี้ยงจึ่งมา[7]

ดังนั้น จึงกล่าวในเรื่องกาฬะเกษได้ว่า กรรมหนักที่พรากโจรจากลูกเมียในชาติก่อน ซึ่งเป็นผลให้ท้าวกาฬะเกษต้องถือกำเนิดในโลกมนุษย์ เป็นแกนสำคัญในการดำเนินเรื่อง คือ ต้องพลัดพรากทุกสิ่งอันเป็นที่รักเป็นการชดใช้กรรมนั้นแล้ว ยังกล่าวอ้างความเชื่อเรื่องกรรมในลักษณะต่างๆ ตามหลักธรรม ในกรณีนางมาลีจันทร์คร่ำครวญเมื่อท้าวกาฬะเกษสั่งลา อ้างความเชื่อที่ว่า เป็นเพราะกรรมเก่ามีผลให้ได้รับความทุกข์ในชาตินี้นั้น บางครั้งก็ทำให้เกิดความรู้สึกเหลือจะทนทานได้ ที่กรรมนั้นคอยติดตามไปทุกเมื่อ ไม่มีเว้นว่าง ชวนให้สงสัยนักว่าจะมีรูปลักษณะอย่างไร จึงทรงมหิทธานุภาพ

---

[5]เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.

[6]เรื่องเดียวกัน, หน้า 242.

[7]เรื่องเดียวกัน, หน้า 261.

เพียงนั้น ครั้งนั้นท้าวกาฬะเกษกลับมาคืนดี ยอมสมาลาโทษ อีกนัยหนึ่ง การประกอบกรรมชั่วในชาติปัจจุบัน จะมีผลสืบเนื่องให้ต้องชดใช้กรรมในชาติต่อไปเป็นวัฏจักร การประพฤติผิดทางกามเป็นบาปชนิดหนึ่งเช่นกัน เมื่อครั้งที่กินรีพี่น้อง 3 นางธิดา เลี้ยงพระฤาษี ลักพาตัวท้าวกาฬะเกษไปครองนั้น เมื่อได้ชื่นชมแล้ว ต่างก็สำนึกในความผิดว่า การแย่งสามีผู้อื่นพรากคู่เขานั้นเป็นบาป จะพลอยส่งให้ทรมานอยู่ในนรกที่ร้อนแรง

3.2 บุญในเรื่องกาฬะเกษ

คำว่า บุญ ถ้าเป็นคำนามหมายถึงความดี วิธีทำความดี ความสุขผลของความดีความเจริญ เครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ผ่องแผ้ว บุญ เป็นคำกิริยาที่หมายถึงการกระทำความดี บุญเป็นคำคุณศัพท์ที่หมายถึง ผู้มีความดี ผู้มีความสุข บุญ ความหมายตามนัยแห่งพระไตรปิฎก มุ่งเอาผลคือความสุขความเจริญทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันจะก่อให้เกิดความผ่องแผ้วเกิดความพอใจที่จะกระทำความดีให้สูงยิ่งขึ้น บุญมี 2 ประเภทคือ บุญกริยาวัตถุ 3 มี ทานมัย สีลมัยและภาวนามัย และบุญกิริยาวัตถุ 10 มี ทานมัย สีลมัย ภาวนามัย อปจายนมัย เวยยาวัจจมัย ปัตติทานมัย ปัตตานุโมทนามัย ธัมมเทสวนมัย ทิฏฐุชุกรรม

การทำบุญที่สำคัญในทานสูตรมี 8 ประการคือ ทานเพราะหวังผลตอบสนอง ให้ทานเพราะความกลัว เพราะเห็นว่าเขาให้แก่ตน เพราะหวังว่าเขาจักให้ตอบแทน เพราะเข้าใจว่าทานเป็นสิ่งที่ดี เพราะคิดว่า ตนหุงหากินได้ แต่คนพวกนี้หุงหากินไม่ได้ จึงควรให้ทานแก่พวกเขา เพราะเห็นแก่เชื่อเสียงคือหวังว่าเมื่อให้ทานแล้วกิตติศัพท์ด้านดีก็จะขจรไปเพื่อประดับปรุงแต่งจิตให้ดีงาม การให้ทานเป็นการกระทำคุณงามความดี

สำหรับการทำบุญในทานวัตถุสูตรมี 8 ประการคือ บางคนให้ทานเพราะชอบพอกัน เพราะโกรธ เพราะหลง เพราะกลัว เพราะถือว่าบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้เคยประพฤติยึดถือ จึงไม่ควรทำให้เสียประเพณีดั้งเดิมของวงศ์ตระกูล เพราะหวังว่าเมื่อล่วงลับไปแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะคิดว่า เมื่อให้ทานจิตใจย่อมเลื่อมใสความเบิกบานยินดีก็จะเกิดตามมา บางคนให้ทานเพื่อประดับปรุงแต่งจิตให้ดีงาม

บุญเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมมีผลแก่ผู้กระทำ 4 ประการคือ ระดับจิตใจ ระดับบุคลิกภาพ ระดับวิถีชีวิตและระดับสังคม ทั้งหมดนี้เกิดจากการสรุปผลบุญและบาปที่เราได้ทำมาตั้งแต่ภพชาติก่อน ๆ จนถึงภพชาติปัจจุบัน ไม่ว่าจะดีหรือชั่ว ผลของการกระทำนั้น ๆ จะย้อนสู่ตัวผู้ปฏิบัติเสมอ ผู้ที่ฉลาดมีสติปัญญาดี ผู้ที่มีอำนาจมีคนเกรงใจเพราะในอดีตมีมุทิตาจิต ใครทำความดีก็อนุโมทนา ไม่มีอิจฉาริษยาใคร ผู้ที่มีอายุยืนเพราะในอดีตไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ผู้ที่ร่ำรวยมีโภคทรัพย์มากเพราะในอดีตได้ทำบุญมามาก สิ่งเหล่านี้ควรเอาเป็นแบบอย่างในการทำความดีให้เป็นสุข อันจะนำไปสู่ความสันติสุขแห่งสังคมและชาวโลกของมวลมนุษย์

บุญตามพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ บุญเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนแสวงหา ความหมายของบุญตามนัยแห่งพจนานุกรม พระไตรปิฎกและทัศนะของนักปราชญ์ หมายถึง ความดีที่เน้นคุณธรรม ประเภทของบุญส่วนมากจะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 10 เพราะจะทำให้ตนเองนั้นเป็นคนดี หลักการทำบุญ บางคนให้เพราะหวังจะได้หรือให้ทานเพราะ โลภ โกรธ หลง อานิสงส์ของบุญ คือ มีอายุยืนยาวและผ่องใส มีความสุขกายสบายจิตบริสุทธิ์สงบ

การทำบุญด้วยเจตนาที่ดีมีใจบริสุทธิ์ จะเป็นผลของบุญรวมระดับจิตใจและร่างกายจนถึงระดับบุคลิกภาพที่ร่วมกันขับเคลื่อนชักนำให้ได้รับสิ่งที่น่าปรารถนา คนที่มีบุญก็จะส่งผลให้เป็นบุคคลที่สังคมยอมรับนับถือและจะเป็นผู้ชักนำสมาชิกในสังคมให้ทำความดี แม้เวลาจะผ่านพ้นไปนานเท่าใด หากระลึกนึกถึงบุญกิริยาของตนที่ทำไป ก็ยังมีความรู้สึกโสมนัสยินดีเสมอเหมือนตัวอย่าง ตอนพญาฮ้อยเอ็ดเฝ้ากาฬะเกษ จากพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสาน เรื่องกาฬะเกษ

กุมารีได้นางงามถวายบาท ขามเดชเจ้าบุญกว้างเหลื่อมงำดีแต่
บุญจอมเจ้าโพธิญาณลูกอ่อน บุญแผ่กว้างเพ็งเกื้อเกิ่งนคร
มหายุทกรรมเสี้ยงสมความเสิกใหญ่ วิบากกั้งหายเสี้ยงอยู่สำบาย
เทเวศท้าวเดิมพวกซายา เซ็งปัดถมแนบนำบุญป้องขอให้บุญกรรม
เกี้ยวบารมีเฮียงฮ่วม ขอโยติกาไว้ท่อนี้ถวายไว้ที่ควร[8]

กวีดำเนินเรื่องให้เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ชาติปางหนึ่ง ใช้คำแทนชื่อ ท้าวกาฬะเกษว่าเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ซึ่งจะได้บรรลุ “โพธิ” และ เป็นหน่อเนื้อพุทธางกูร อย่างชัดเจน เช่น เมื่อท้าวกาฬะเกษออกสู้รบกับพญาผีมนต์ครั้งที่ 2 ทรงประสงค์จะแสดงฤทธิ์ให้เป็นอัศจรรย์ อาวุธที่ฝ่ายผีมนต์จะมาทำร้านพระองค์ ต่างก็หลั่งไหลขึ้นฟ้า กลายเป็นดอกไม้บูชาท้าวกาฬะเกษ ผู้หน่อเนื้อพระพุทธทั้งสิ้น

สมคามเบื้องกายสิทธิ์ซัดทอด ไหลหลั่งขึ้นเมือฟ้าหมื่นดวง
ไปเถิงท้าวบาบุญโพธิราช เป็นดอกไม้ถวายเจ้าหน่อพุทโธ[9]

กล่าวกับท้าวกาฬะเกษว่า เป็นเพราะบุญบารมีของทั้งสองที่สร้างสมมาในชาติปางก่อนจึงไม่พลัดพรากจากกัน นางมาลีจันทร์เดินทางผ่านมาทางนี้ก็พยายามเหนี่ยวรั้งไม่ให้เดินทางไปไหนต่อ

บุญหลายล้นโลกากุ้มเลื่อม ลูกแก่นแก้วแพงล้านฮอดจริง
พ่อกะผัดหมายไว้เดือนลุนสิมฮอด นางจงเนาอยู่ยั้งในนี้ขวบเดือน[10]

---

[8]เรื่องเดียวกัน, หน้า 327.

[9]เรื่องเดียวกัน, หน้า 329.

[10]เรื่องเดียวกัน, หน้า 334.

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปบาปในเรื่องกาฬะเกษได้ว่า บุญในเรื่องกาฬะเกษเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนแสวงหา เป็นความดีที่เน้นคุณธรรม ประเภทของบุญส่วนมากจะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 10 เพราะจะทำให้ตนเองนั้นเป็นคนดี หลักการทำบุญ บางคนให้เพราะหวังจะได้หรือให้ทานเพราะ โลภ โกรธ หลง อานิสงส์ของบุญ คือ มีอายุยืนยาวและผ่องใส มีความสุขกายสบายจิตบริสุทธิ์ สงบบุญ เป็นคำแสดงถึงความดี วิธีทำความดี ความสุขผลของความดีความเจริญ เครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ผ่องแผ้ว บุญ เป็นคำกิริยาที่หมายถึงการกระทำความดี บุญเป็นคำคุณศัพท์ที่หมายถึง ผู้มีความดี ผู้มีความสุข บุญ ความหมายตามนัยแห่งพระไตรปิฎก มุ่งเอาผลคือ ความสุขความเจริญทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันจะก่อให้เกิดความผ่องแผ้วเกิดความพอใจที่จะกระทำความดีให้สูงยิ่งขึ้น

3.3 ทานในเรื่องกาฬะเกษ

ทาน คือ การให้และการให้นั้นจะต้องมีเจตนาอันปราศจาก โลภะ ทานยังหมายถึงการให้สิ่งของต่าง ๆ ที่ควรแก่การให้และให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้รับ สละให้สิ่งของต่าง ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ลักษณะการให้ทานนั้นมี 2 ลักษณะ คือ ปาฏิปุคคลิกทาน และสังฆทาน

ประเภทของทานในพระพุทธศาสนามี 2 ประเภท คือ อามิสทาน และธรรมทาน อานิสงส์การบำเพ็ญทาน อานิสงส์การให้เป็นที่มาของสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ตั้งแห่งโภคทรัพย์ทั้งปวง ผู้ให้ย่อมได้รับความสุข ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของคนหมู่มาก ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้ ทำให้เป็นผู้มีเสน่ห์ ทำให้เป็นที่น่าคบหาของคนดี ทำให้เข้าสังคมได้คล่องแคล่วทำให้แกล้วกล้าอาจหาญในทุกชมชุน ทำให้มีชื่อเสียงเกียรติคุณดี และแม้ตายแล้วก็ไปเกิดในสวรรค์

นางมาลีจันทร์เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมยิ่ง เมื่อท้าวกาฬะเกษลักลอบเข้าปรางค์ของนางได้ต้องโอ้โลมนางอยู่นาน ชักหลักธรรมมาอ้างว่าขอให้นางยกตัวเป็นทานให้แก่ท้าวกาฬะเกษ เพื่อจะได้ช่วยต่อชีวิตพระองค์ไว้ ผลบุญอันนี้จะส่งให้นางเสวยสุขในสวรรค์ได้นางมาลีจันทร์ได้กล่าวแก้ว่าตามคำสอนของพระพุทธองค์นั้นผู้ที่ยกตัวเป็นทานในเชิงประเวณี สตรีประพฤติผิดจากคำสอนบิดามารดาที่เลี้ยงมาถือว่ากระทำผิดคลองธรรม ความโลภอยากได้สิ่งของ ไปลักขโมยทาทำทานก็นับเป็นผิดต่อเมื่อใช้ทรัพย์สินของตัวเองทำทาน มิใช่ยกตัวมาให้ทาน จึงจะเป็นบุญส่งให้ได้รับความสุขอยู่นานเท่านาน นับเป็นกุศลทั้งสิ้นการที่จะยกตัวให้เป็นทานเช่นนี้จะถือว่าเป็นบุญนั้น บ่มไม่มีผู้ใดกระทำกันเพราะผิดศีลธรรม

ไผผู่ทานทอดเนื้อในฮีตกามคุณ ญิงพาลานอกใจบิดาเลี้ยง
ผิดธรรมแท้ประเวณีคลองฮ่วม แท้ดาย อันหนึ่ง อย่าได้
โลบเลี้ยงบังเกิดโจโร ฝูงนี้เป็นโทสาบาปจวนจำใกล้ผิดศีล
แท้ขโมยคลองพ่อแม่ พี่เอย อันหนึ่งมีของค้นเงินคำทาน

ทอดในธรรม จึ่งจักเป็นกองบุญ ชาติสิมาภายหน้า อันหนึ่ง
ทงศีลหมั่นภาวนาเช้าค่ำ จักเป็นเหตุให้ หอมเกื้อยืดยาว
ฝูงนี้เป็นบุญโกศลน้าวส่งไผห่อนทานทอดเนื้อเป็นเบื้องส่วนบุญ พี่เอย[11]

การโต้ตอบกันเช่นนี้ ทำให้ข้อคิดเกี่ยวกับหลักธรรมแง่ต่าง ๆ มารวมกันหลายอย่าง แสดงความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่า บุญทานที่ทำไว้ในชาตินี้จะมีผลส่งสนองชาติต่อไป แต่จะต้องเป็นบุญทานที่ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เหล่าชนช่วงสรรพทุกข์ได้ เพราะสมาทานสัมมาทิฏฐิ สมฺมาทิฏฺฐิสมาทานา สพฺพ ทุกฺขํ อปจฺจคฺ เลือกให้หนุ่มสาวแสดงโวหารคำสอนให้เป็นประโยชน์แก่ตน แล้วหักล้างให้ผู้ฟังเข้าเขาได้เองว่า ความคิดใดจึงจะถูกต้อง เพื่อยึดเป็นแนวปฏิบัติต่อไป

การให้ทานเป็นความดีของมนุษย์ที่มีเจตนาบริสุทธิ์เพราะ ทาน แปลว่า ตัด หมายความว่า ตัดความตระหนี่หรือชำระความตระหนี่ออกจากขันธสันดานของตน ตัดความโลภ ชำระความโลภออกจากขันธสันดานของตน การให้ทานนั้นเป็นการสร้างความซื่อสัตย์จงรักภักดีแก่ตน ดังท้าวโขโนในวรรณกรรมอีสานเรื่อง กาฬะเกษ เช่น

เมื่อนั่น กุมภัณฑ์ท้าวโขโนกษัตริย์เอก กับทั้งพานสวงใหญ่ท้าว
ทูลนิ้ว เสิกลา พระบาทเจ้าปุนแจกรางวัล พานพญาฮับเครื่องทง
ประทานให้อนุชาเจ้าพญาหมีม้าลืบเทียนดอกไม้ทูลนิ้วเสิกลา
ภูมีฮางวัลปุนแจก นาคใหญ่น้อยเทียนน้อมขาบลา[12]

จากการให้ทานของกาฬะเกษซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องในกาฬะเกษนั้น จะยังผลในการเป็นผู้นำให้เกิดบุญกุศลมิได้ขาด ทำให้คนอื่น ๆ หรือคนที่อยู่ภายใต้การปกครองมีความเคารพ ยำเกรง เลื่อมใส ศรัทธา การให้ทานเป็นพื้นฐานความดีของมนุษย์ชาติและเป็นที่ขาดเสียมิได้ในการจรรโลงสันติสุข ดังเช่น กาฬะเกษผู้ซึ่งได้รับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดีมีความกตัญญูมาแต่เด็ก ประชาชนคนทั่วไปจึงต้องชื่นชม ยกย่องสรรเสริญ เช่น

สมภารท้าวโพธิญาณองค์ประเสริฐทงหุ้มเก้าบุญข้าไพ่เมือง
เจ้าก็ปุนแปงไว้ศาลาทานหลังใหญ่ พระก็เททอดให้ทานแท้ชู่วัน
แสนคำให้วางเวนบ่มีขาด ฝูงหมู่แก้วเงินล้วนดังเดียว
กาสาว์ผ้าแพวาเดียรดาดทานทอดให้คนไฮ้โผดไป
สัพพะสิ่งช้างม้ามิ่งงัวควาย ทงทานเททอดฝูงคนไฮ้[13]

---

[11]เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

[12]เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

[13]เรื่องเดียวกัน, หน้า 233.

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปทานในเรื่องกาฬะเกษได้ว่า ทาน คือ การให้และการให้นั้นจะต้องมีเจตนาอันปราศจาก โลภะ ทานยังหมายถึงการให้สิ่งของต่าง ๆ ที่ควรแก่การให้และให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้รับ สละให้สิ่งของต่าง ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น การให้ทานเป็นความดีของมนุษย์ที่มีเจตนาบริสุทธิ์เพราะ ทาน แปลว่า ตัด หมายความว่า ตัดความตระหนี่หรือชำระความตระหนี่ออกจากขันธสันดานของตน ตัดความโลภ ชำระความโลภออกจากขันธสันดานของตน การให้ทานของกาฬะเกษซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องในกาฬะเกษนั้น จะยังผลในการเป็นผู้นำให้เกิดบุญกุศลมิได้ขาด ทำให้คนอื่น ๆ หรือคนที่อยู่ภายใต้การปกครองมีความเคารพ ยำเกรง เลื่อมใส ศรัทธา การให้ทานเป็นพื้นฐานความดีของมนุษย์ชาติและเป็นที่ขาดเสียมิได้ในการจรรโลงสันติสุข ดังเช่น กาฬะเกษผู้ซึ่งได้รับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดีมีความกตัญญูมาแต่เด็ก ประชาชนคนทั่วไปจึงต้องชื่นชม ยกย่องสรรเสริญ

3.4 ศีลในเรื่องกาฬะเกษ

ศีล หมายถึงเจตนาที่เป็นเหตุงดเว้น หมายถึงเจตสิกคือเจตนางดเว้นหรือควรงดเว้นนั้นเองที่บังเกิดขึ้นในใจ ความสำรวมระวัง ไม่ละเมิด ความตั้งกายธรรมเป็นต้นไว้ด้วยดี ทรงกุศลธรรมทั้งหลาย โดยเป็นที่ตั้งของกุศลธรรมทั้งหลาย ศีล แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ศีลสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เรียกว่าอาคารวินัย มีศีล 5 และศีล 8 2) ศีลสำหรับบรรพชิตหรือนักบวชในพระพุทธศาสนา เรียกว่า อนาคารวินัย กล่าวคือ ศีล 10 สำหรับสามเณร ศีล 227 สำหรับพระภิกษุ และศีล 311 สำหรับภิกษุณี

อานิสงส์ของศีล ผู้รักษาเบญจศีลให้สมบูรณ์ย่อมประสบโภคทรัพย์เป็นอันมาก มีเกียรติยศชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับของสังคม ไม่หลงผิดและตายอย่างมีสติเมื่อสิ้นชีพย่อมไปสู่สวรรค์ อุโบสถศีลมีอานิสงส์มากกว่า เบญจศีลเป็นศีลที่ที่ทำให้จิตย่างขึ้นสู่สมาธิได้เร็วขึ้น มีจิตสบายไม่วุ่นวาย ทศศีลมีความประพฤติละเอียดกว่าเบญจศีลและอุโบสถศีลเป็นคนมักน้อย สันโดษ ความทิฏฐิมานะ ส่วนศีล 227 เป็นศีลของนักพรต พระภิกษุที่เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม อบรมให้บุคคล สังคมละชั่วทำดีมีจิตผ่องใส เป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำความดี อันเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตและทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบ

เพราะเหตุแห่งศีลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำความดี ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบ ศีล เป็นหลักประพฤติปฏิบัติแห่งคุณงามความดี เป็นสิ่งควบคุม กาย วาจา ใจ มิให้ทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหลายทั้งปวง เมื่อท้าวกาฬะเกษปราบยักษ์โขโนจนได้ชุบชีวิตคืนให้นั้น ได้สั่งสอนศีลธรรมความประพฤติทั้งหลายไว้อย่างละเอียด ให้ตั้งตัวอยู่ในธรรมแจกแจงศีล 5 ระบุไว้ว่าผู้ประพฤติตามคำสอนดังกล่าวมีความสุขอยู่ชั่วอสงไชย ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติตามนั้น จักสิ้นชีวิตในวัยเยาว์ มีโรคไข้เจ็บเบียดเบียน ได้รับความทุกข์ยากสาหัส ผู้ที่กระทำตามคำสอนของพระพุทธองค์เคร่งครัดแม้จะยากจนเข็ญใจ ผลบุญจะพาให้มั่งคั่งร่ำรวย มีทรัพย์สมบัติมหาศาลปานเศรษฐีนั่นเทียว

ตัดบอกไว้ปวงเสื้อยักษ์หลวง ให้ตั้งเที่ยงหมั้นในแห่งคองธรรม
บัวระบัติศีลจักฮุ่งเฮืองในพื้น ในศีลห้าภาวนาอย่าเว้นห่าง
ใต้โลกกว้างซียืนหมั้นหมื่นอสงข์ ไผบ่ตั้งเที่ยงหมั้นในแห่งคองธรรม
บ่รักษาศีลแห่งคองคุณแก้ว มันนั้นจักมรณาเมี้ยนอายุวัยถ้านต่ำ
โรคพยาธิฮ้ายในเนื่อเล่าเมียนจักอายุสั้นมรณาตตายไปโภยภัยเข็ญ
บาปเวรตำต้อง อันว่าคองคุณแก้วพุทโธสอนสั่ง[14]

ศีลมีลักษณะที่ทรงไว้ซึ่งกรรมอันเป็นกุศลและธรรมอันเป็นกุศล ศีลจะกำจัดภาวะที่ไม่ใช่ศีล ศีลนั้นปราศจากโทษจะประกอบด้วยคุณและอยู่ด้วยกันเป็นสันติสุขไม่มีผู้ใดมาล่วงล้ำก้ำกรายต่างครองกันอยู่ด้วยความอันดีงามของสังคม สำหรับอานิสงส์ของการรักษาศีลย่อมประสบโภคทรัพย์เป็นอันมาก มีชื่อเสียงอันหอมย่อมฟุ้งขจรไปในทิศทั้ง 4 จะเข้าไปในสมาคมใด ๆ ก็ตามย่อมมองอาจกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังในเรื่องกาฬเกษ ตอนพานสวงพูดกับเสนาว่า

ไผได้ตั้งเที่ยงมั่นศีลแก้วพ่ำเพ็ว บุญจักนำชูขึ้นบารมีเฮืองฮุ่ง
แสนจักทุกข์ยากไฮ้ไปหน้าหากมั่งมี บ่มีทุกข์ยากแท้เฮืองฮุ่งเมืองคน
มีแต่ทงความสุขอยู่เย็นหายฮ้อน คองเฮือนส้างนาสวนฮั่วไฮ่
ก็จักมูลมากล้นเทียมเจ้าเศรษฐี แท้แล้ว[15]

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปศีลในเรื่องกาฬะเกษได้ว่า ศีลเป็นเจตนาที่เป็นเหตุงดเว้น หมายถึงเจตสิกคือเจตนางดเว้นหรือควรงดเว้นนั้นเอง ที่บังเกิดขึ้นในใจ ความสำรวมระวัง ไม่ละเมิด ความตั้งกายธรรมเป็นต้นไว้ด้วยดี ทรงกุศลธรรมทั้งหลาย โดยเป็นที่ตั้งของกุศลธรรมทั้งหลาย ศีลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำความดี ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบ ศีล เป็นหลักประพฤติปฏิบัติแห่งคุณงามความดี เป็นสิ่งควบคุม กาย วาจา ใจ มิให้ทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหลายทั้งปวง เมื่อท้าวกาฬะเกษปราบยักษ์โขโนจนได้ชุบชีวิตคืนให้นั้น ได้สั่งสอนศีลธรรมความประพฤติทั้งหลายไว้อย่างละเอียด ให้ตั้งตัวอยู่ในธรรมแจกแจงศีล 5 ระบุไว้ว่า ผู้ประพฤติตามคำสอนดังกล่าวมีความสุขอยู่ชั่วอสงไชย ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติตามนั้น จักสิ้นชีวิตในวัยเยาว์ มีโรคไข้เจ็บเบียดเบียน ได้รับความทุกข์ยากสาหัส ผู้ที่กระทำตามคำสอนของพระพุทธองค์เคร่งครัดแม้จะยากจนเข็ญใจ ผลบุญจะพาให้มั่งคั่งร่ำรวย

[14]เรื่องเดียวกัน, หน้า 223.

[15]เรื่องเดียวกัน, หน้า 228.

3.5 ปัญญาในเรื่องกาฬะเกษ

ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่วหรือความรู้ชัด รู้ทั่วถึงความเป็นจริงหรือตรงตามความเป็นจริง รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทันสังขาร รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย ตามอภิธรรมปิฎก ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจัย ความเลือกสรร ความวิจัยธรรม ความกำหนดมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง

องค์ประกอบแห่งธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาเป็นการอาศัยซึ่งกันและกันโดยเฉพาะองค์ประกอบไตรสิกขา 3 หรือว่าทางธรรม ก็คือ มีศีลเป็นพื้นฐาน มีสมาธิเป็นกำลัง มีการเห็นแจ้งแทงตลอด (วิปัสสนา) เป็นตัวกระทำที่ไม่อาจแยกกันได้ การพัฒนาปัญญาต้องอาศัยธรรมเหล่านี้ ทำงานร่วมกันสัมพันธ์กันไปตามลดับ จึงจะได้ปัญญาที่ถูกต้องเป็นจริง ประเภทของปัญญาที่แบ่งตาม ญาณ มี 4 กัมมสกตญาณ สัมมาทิฏฐิสัจจานุโลมิกญาณ มัคคสมังคิญาณและสมังคิญาณ แบ่งตาม ธาตุ มี 3 กามาวจรปัญญา รูปาวจรธาตุและอรูปาวจรธาตุ ประเภทปัญญาที่แบ่งตาม ปฏิสัมภิทา มีอรรคปฏิสัมภิทา ธรรมาปฏิสัมภิทา นิรุกติปฏิสัมภิทา และปฏิญาณปฏิสัมภิทา

อานิสงส์ของปัญญาปรากฏในพระสูตรและในวิมุตติมรรค กล่าวถึง ความดีทั้งปวงจะสุกสว่างขึ้นมาได้เพราะปัญญาทั้งที่เป็นโลกิยปัญญาและโลกกุตตรปัญญาของบุคคลจึงสามารถขึ้นสู่ที่สูงได้สามารถดำเนินไปสู่อริยมรรคได้ ปัญญาเป็นธรรมอันยอดเยี่ยม ปัญญา ทำให้บุคคลบริสุทธิ์ได้ โลกิยปัญญาสัมปยุตด้วย อาสวะสังโยชน์ คันถะเป็นโยคะ นิวรณ์ ผัสสะ สังสารวัฏและกิเลส ส่วนโลกุตตรปัญญาเป็นปัญญาที่สัมปยุตด้วยอริยมรรค อริยผล ปัญญาที่ปราศจากอาสวะ ไม่มีสังโยชน์ ไม่มีคันถะ ไม่มีโอฆะไม่มีนิวรณ์ ไม่มีสังสารวัฏและไม่มีกิเลสนำไปสู่ฌานชั้นสูงได้ บุคคลดำเนินไปสู่อริยมรรคเห็นอริยผลพระอรหันต์ได้ด้วยปัญญา ลักษณะดังกล่าวนี้คือ อานิสงส์แห่งปัญญา

วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่สร้างแนวทางแห่งความคิด นำไปสู่การปฏิบัติให้บุคคลผู้สนใจได้เกิดปัญญา เพราะปัญญาเป็นศาสตราวุธชั้นยอด ปัญญาเป็นเครื่องนำทางเพราะเกิดความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด คนโง่เป็นคนไม่มีปัญญาจะถูกหลอกได้ง่าย ขณะเดียวกันคนมีปัญญาจะชาญฉลาดเอาตัวรอดได้แม้อยู่ในห้วงแห่งอันตราย ดังเช่น กาฬะเกษในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษสอดคล้องกับเนื้อเรื่องตอนที่ กาฬะเกษได้สละทานแก่ข้าทาสบริพาร เป็นที่ชื่นชมของแดนดินประเทศอื่น

> ในนครว้างบ่มีไผเขินขาด เพราะเพื่อบุญเจ้ากวมข้าไพ่ไทลือซา
> เท้าแดนดินประเทศอื่น ชมชื่นน้อมบุญเจ้าสว่ายไฮชาวสะเภา
> ค้าเทียวขายทุกเยื่อง ไหลหลั่งเข้าเมืองกว้างคั่งนครบ่มีไผ
> ผิดด้วยคำขายซื้อจ่าย คำต่อสู้สมแท้บาบไหม[16]

[16]เรื่องเดียวกัน, หน้า 467.

คนที่มีปัญญามักเป็นคนที่เฉลียวฉลาดสามารถแก้ปัญหาได้อย่างฉลาด เช่น กาฬะเกษ เพราะปัญญาแปลว่า ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ด้วยเหตุที่รู้ของปัญญา ปัญญานั้นเป็นประธานการเข้าถึงความดีและทำให้เกิดคุณธรรมข้ออื่น ๆ ตามมา อย่างเช่น กาฬะเกษใช้การเจรจาแทนการสู้รบจะทำให้ไม่เกิดความเสียหายต่อชีวิตของไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั้งหลาย แสดงถึงการใช้ธรรมปัญญาของกาฬะเกษ ทำให้มีความเห็นถูกต้อง ทำให้มีคุณงามความดีพร้อม คุณธรรมเกิดขึ้นตามมา ปัญญาเป็นสัจธรรมเป็นแหล่งของคนดี ดังเช่น กาฬะเกษ เป็นตัวเอกวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ

ดังนั้น จึงสรุปปัญญาในเรื่องกาฬะเกษได้ว่า ปัญญาคือความรู้ทั่วหรือความรู้ชัด รู้ทั่วถึงความเป็นจริงหรือตรงตามความเป็นจริงรู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษและรู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ องค์ประกอบแห่งธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะองค์ประกอบไตรสิกขา 3 หรือว่าทางธรรม ก็คือ มีศีลเป็นพื้นฐาน มีสมาธิเป็นกำลัง มีการเห็นแจ้งแทงตลอด (วิปัสสนา) เป็นตัวกระทำที่ไม่อาจแยกกันได้ การพัฒนาปัญญาต้องอาศัยธรรมเหล่านี้ ทำงานร่วมกันสัมพันธ์กันไปตามลดับ จึงจะได้ปัญญาที่ถูกต้องเป็นจริง วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่สร้างแนวทางแห่งความคิด นำไปสู่การปฏิบัติให้บุคคลผู้สนใจเกิดปัญญาเพราะปัญญาเป็นศาสตราวุธชั้นยอด ปัญญาเป็นเครื่องนำทางเพราะเกิดความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด คนโง่เป็นคนไม่มีปัญญาจะถูกหลอกได้ง่าย

3.6 สรุป

กรรมหนักที่พรากโจรจากลูกเมียในชาติก่อน ซึ่งเป็นผลให้ท้าวกาฬะเกษต้องถือกำเนิดในโลกมนุษย์ เป็นแกนสำคัญในการดำเนินเรื่อง คือ ต้องพลัดพรากทุกสิ่งอันเป็นที่รักเป็นการชดใช้กรรมนั้นแล้ว ยังกล่าวอ้างความเชื่อเรื่องกรรมในลักษณะต่างๆ ตามหลักธรรม ในกรณีนางมาลีจันทร์คร่ำครวญเมื่อท้าวกาฬะเกษสั่งลา อ้างความเชื่อที่ว่า เป็นเพราะกรรมเก่ามีผลให้ได้รับความทุกข์ในชาตินี้นั้น บางครั้งก็ทำให้เกิดความรู้สึกเหลือจะทนทานได้ ที่กรรมนั้นคอยติดตามไปทุกเมื่อ ไม่มีเว้นว่าง ชวนให้สงสัยนักว่าจะมีรูปลักษณะอย่างไร จึงทรงมหิทธานุภาพเพียงนั้น ครั้งนั้นท้าวกาฬะเกษกลับมาคืนดี ยอมสมาลาโทษ อีกนัยหนึ่ง การประกอบกรรมชั่วในชาติปัจจุบัน จะมีผลสืบเนื่องให้ต้องชดใช้กรรมในชาติต่อไปเป็นวัฏจักร การประพฤติผิดทางกามเป็นบาปชนิดหนึ่งเช่นกัน เมื่อครั้งที่กินรีพี่น้อง 3 นางธิดา เลี้ยงพระฤาษี ลักพาตัวท้าวกาฬะเกษไปครองนั้น เมื่อได้ชื่นชมแล้ว ต่างก็สำนึกในความผิดว่า การแย่งสามีผู้อื่นพรากคู่เขานั้นเป็นบาป จะพลอยส่งให้ทรมานอยู่ในนรกที่ร้อนแรง

บุญในเรื่องกาฬะเกษเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนแสวงหา เป็นความดีที่เน้นคุณธรรม ประเภทของบุญส่วนมากจะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 10 เพราะจะทำให้ตนเองนั้นเป็นคนดี หลักการทำบุญ บางคนให้เพราะหวังจะได้หรือให้เพราะ โลภ โกรธ หลง อานิสงส์ของบุญ คือ มีอายุยืน

ยาวและผ่องใส มีความสุขกายสบายจิตบริสุทธิ์สงบบุญ เป็นคำแสดงถึงความดี วิธีทำความดี ความสุข ผลของความดีความเจริญ เครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ผ่องแผ้ว บุญ เป็นคำกิริยาที่หมายถึงการกระทำความดี บุญเป็นคำคุณศัพท์ที่หมายถึง ผู้มีความดี ผู้มีความสุข บุญ ความหมายตามนัยแห่งพระไตรปิฎก มุ่งเอาผลคือ ความสุขความเจริญทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันจะก่อให้เกิดความผ่องแผ้ว เกิดความพอใจที่จะกระทำความดีให้สูงยิ่งขึ้น

ทาน คือ การให้และการให้นั้นจะต้องมีเจตนาอันปราศจาก โลภะ ทานยังหมายถึงการให้สิ่งของต่าง ๆ ที่ควรแก่การให้และให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้รับ สละให้สิ่งของต่าง ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น การให้ทานเป็นความดีของมนุษย์ที่มีเจตนาบริสุทธิ์เพราะ ทาน แปลว่า ตัด หมายความว่า ตัดความตระหนี่หรือชำระความตระหนี่ออกจากขันธสันดานของตน ตัดความโลภ ชำระความโลภออกจากขันธสันดานของตน การให้ทานของกาฬะเกษซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องในกาฬะเกษนั้น จะยังผลในการเป็นผู้นำให้เกิดบุญกุศลมิได้ขาด ทำให้คนอื่น ๆ หรือคนที่อยู่ภายใต้การปกครองมีความเคารพ ยำเกรง เลื่อมใส ศรัทธา การให้ทานเป็นพื้นฐานความดีของมนุษย์ชาติและเป็นที่ขาดเสียมิได้ในการจรรโลงสันติสุข ดังเช่น กาฬะเกษผู้ซึ่งได้รับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดีมีความกตัญญูมาแต่เด็ก ประชาชนคนทั่วไปจึงต้องชื่นชม ยกย่องสรรเสริญ

ศีลเป็นเจตนาที่เป็นเหตุงดเว้น หมายถึงเจตสิก คือ เจตนางดเว้นหรือควรงดเว้นที่บังเกิดขึ้นในใจ ความสำรวมระวัง ไม่ละเมิด ความตั้งกายธรรมเป็นต้นไว้ด้วยดี ทรงกุศลธรรมทั้งหลาย โดยเป็นที่ตั้งของกุศลธรรมทั้งหลาย ศีลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำความดี ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบ ศีลเป็นหลักประพฤติปฏิบัติแห่งคุณงามความดีเป็นสิ่งควบคุม กาย วาจา ใจ มิให้ทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหลายทั้งปวง เมื่อท้าวกาฬะเกษปราบยักษ์โขโนจนได้ชุบชีวิตคืนให้นั้น ได้สั่งสอนศีลธรรมความประพฤติทั้งหลายไว้อย่างละเอียด ให้ตั้งตัวอยู่ในธรรม ศีล 5 ระบุไว้ว่า ผู้ประพฤติตามคำสอนดังกล่าวมีความสุขอยู่ชั่วอสงไชย ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติตามนั้น จักสิ้นชีวิตในวัยเยาว์ มีโรคไข้เจ็บเบียดเบียน ได้รับความทุกข์ยากสาหัส ผู้ที่กระทำตามคำสอนของพระพุทธองค์เคร่งครัดแม้จะยากจนเข็ญใจ ผลบุญจะพาให้มั่งคั่งร่ำรวย

ปัญญาคือความรู้ทั่วหรือความรู้ชัด รู้ทั่วถึงความเป็นจริงหรือตรงตามความเป็นจริง รู้เหตุ รู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ องค์ประกอบแห่งธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาเป็นการอาศัยซึ่งกันและกันโดยเฉพาะองค์ประกอบไตรสิกขา 3 หรือว่าทางธรรม ก็คือ มีศีลเป็นพื้นฐาน มีสมาธิเป็นกำลัง มีการเห็นแจ้งแทงตลอด (วิปัสสนา) เป็นตัวกระทำที่ไม่อาจแยกกันได้ การพัฒนาปัญญาต้องอาศัยธรรมเหล่านี้ ทำงานร่วมกันสัมพันธ์กันไปตามลดับ จึงจะได้ปัญญาที่ถูกต้องเป็นจริง วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่สร้างแนวทางแห่งความคิด นำไปสู่การปฏิบัติให้บุคคลผู้สนใจได้เกิดปัญญา เพราะปัญญาเป็นศาสตราวุธชั้นยอด ปัญญาเป็นเครื่องนำทางเพราะเกิดความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด คนโง่เป็นคนไม่มีปัญญาจะถูกหลอกได้ง่าย

บทที่ 4
วิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท

บทที่ 4 ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความรู้เรื่องพุทธปรัชญาเถรวาทซึ่งประกอบด้วยความหมายพุทธปรัชญา ความเป็นมาของพุทธปรัชญาเถรวาท สารัตถะของพุทธปรัชญาเถรวาท, กรรม...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ ความหมายของกรรม ประเภทของกรรม การให้ผลของกรรม, บุญ...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ ความหมายของบุญ ประเภทของบุญ หลักการทำบุญ อานิสงส์ของการทำบุญ, ทาน...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ ความหมายของทาน ลักษณะของการให้ทาน ประเภทของทาน อานิสงส์ของการให้ทาน, ศีล...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ ความหมายของศีล ประเภทของศีล ลักษณะของศีล อานิสงส์ของศีล, และปัญญา ...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ ความหมายของปัญญา องค์ประกอบของปัญญา ประเภทของปัญญา ลักษณะของปัญญา อานิสงส์ของปัญญา มีรายละเอียดดังนี้

4.1 ความรู้เรื่องพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึง ความหมายพุทธปรัชญาเถรวาท ความเป็นมาของพุทธปรัชญาเถรวาท ดังนี้

4.1.1 ความหมายของพุทธปรัชญา

คำว่า พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง ปรัชญาที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือสาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ถึงความเป็นความเป็นจริงแล้วนำมาสั่งสอน ให้พุทธบริษัทรับรู้ เข้าใจและนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน หรือพุทธปรัชญาเป็นปรัชญาที่ค้นพบโดยพระพุทธเจ้าเป็นปรัชญาที่หนักในความจริงที่เรียกว่า “สัจจนิยม” อันเป็นกฎธรรมชาติซึ่งมีอยู่ในโลกไม่มีสิ่งใดมาบันดาลให้เป็นไปจึงเรียกว่า “ธรรมชาตินิยม” แต่บางลัทธิอาจจะมองพุทธปรัชญาเป็นสุขนิยมบ้าง เป็นอสุขนิยมหรือทุขนิยมบ้าง จะเป็นจริงหรือไม่ ควรศึกษาไตร่ตรองดูให้ถ้วนถี่ด้วยเหตุผลและวิญญาณของวิญญูพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกาลามสูตร หรือเกสปุตติยสูตรว่า 1) อย่าเชื่อโดยฟังตามกันมา 2) อย่าเชื่อโดยสืบ ๆ กันมา 3) อย่าเชื่อด้วยการเล่าลือ 4) อย่าเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ 5) อย่าเชื่อด้วยการอ้างเหตุผลทางตรรกะ 6) อย่าเชื่อด้วยการอนุมาน 7) อย่าเชื่อด้วยการคิดเอาตาม

แนวเหตุผล 8) อย่าเชื่อเพราะตรงกับความเห็นหรือทฤษฎีที่ตนคิดไว้ 9) อย่าเชื่อว่ารูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้หรือน่าเชื่อถือได้ 10) อย่าเชื่อว่าท่านสมณะนี้เป็นครูอาจารย์ของเรา[1]

ฉะนั้น การจะเชื่ออะไรตนต้องเข้าใจแจ่มแจ้งก่อนหรือเรื่องนั้นต้องประจักษ์แจ้งแก่ตนแล้วและสามารถเกิดประโยชน์แก่ตนและสังคม เมื่อนำไปปฏิบัติตาม การจะมีความเชื่อในเรื่องอะไรได้นั้นหากไม่มีการพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติก่อนก็ยากที่จะมีคนเชื่อตาม ซึ่งจะเป็นปัจจัยทำให้เกิดการปฏิบัตินำไปสู่จุดหมายในระดับต่าง ๆ จะสัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ที่จะดำเนินไปตามวิถีทางที่แตกต่างกัน โดยที่มนุษย์ทุกคนย่อมมีเสรีภาพที่จะเลือกดำเนินชีวิตในระดับใดก็ได้ตามกำลังสติปัญญา และความสามารถของตน

ดังนั้นปรัชญา คือ การแสวงหาความจริงอันติมะ (Ultimate reality) เกี่ยวกับมนุษย์และโลก (หรือสากลจักรวาล) ภายนอกตัวมนุษย์ด้วยการใช้เหตุผลการแสวงหาความจริงของนักปราชญ์ไม่ว่าจะเป็นในอดีต ปัจจุบันหรือในอนาคต ไม่มีวันจะก้าวพ้นความจริงเกี่ยวกับตัวมนุษย์ซึ่งเป็นตัวผู้รู้ (Subject) และโลกหรือธรรมชาติภายนอกซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรู้ (Object) ไปได้เพราะสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในสากลจักรวาลมีอยู่ในลักษณะ “ผู้รู้”กับ“สิ่งที่ถูกรู้”เท่านั้น ไม่มีสิ่งที่สามแม้ปรัชญาบางสำนักจะกล่าวว่ามีสิ่งแม้จริงสูงสุดบางอย่างที่ไม่ใช่ผู้รู้และสิ่งที่รู้แต่นั้นก็เป็นเพียงสักว่าคำพูดเท่านั้น โดยความเป็นจริงนั้นก็อยู่ในฐานะ“สิ่งที่ถูกรู้”สำหรับมนุษย์[2]

พุทธปรัชญา หมายถึงหลักคำสอนเกี่ยวกับความจริง (สัจธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) บางประการของพุทธศาสนาเถรวาท ที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลตามวีการของปรัชญาและจะไม่รวมไปถึงส่วนที่เป็นศาสดา ศาสนบุคคล ศาสนพิธีและศาสนาสถานด้วย เว้นเสียแต่ว่าส่วนต่าง ๆ เหล่านี้จะไปเกี่ยวโยงกับศาสนาธรรมที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลเชิงปรัชญาด้วยเท่านั้น

4.1.2 ความเป็นมาของปรัชญาพุทธเถรวาท

ปรัชญาพุทธถือกำเนิดโดยเจ้าชาสิทธัตถะ พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายาหรือพระนางพิมพา เมื่อตอนทรงพระเยาว์ ได้รับการศึกษาเล่าเรียนจากฤษีวิศวามิตรคือพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ใน 3 วรรณะแรกเป็นชาวผิวขาวเผ่าอารยันผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นชนชั้นสูง ส่วนศูรทเป็นวรรณะของชาวพื้นเมืองเผ่ามิลักสังคมอินเดียในขณะนั้น จึงประกอบไปด้วยชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำ ส่วนชนชั้นกลางหรือผู้ที่อยู่ในวรรณะ

---

[1]บุญมี แท่นแก้วและคณะ, *ปรัชญาเบื้องต้น,* พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : โอเอส. พริ้นติ้ง-เอ้าส์, 2544), หน้า 53-54.

[2]สุนทร ณ รังสี, *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก,* พิมพ์ครั้งที่ 3 เพิ่มเติม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 9.

แพศย์มีจำนวนน้อย อันได้แก่ พ่อค้าที่ติดต่อแลกเปลี่ยน ซื้อขายสินค้า[3] เนื่องจากสภาพทางสังคมที่มีช่องว่างระหว่างชนชั้น ประกอบกับความแร้นแค้นอดอยากของผู้ที่อยู่ในวรรณะต่ำ ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่แสวงหาคำตอบที่เป็นปัญหาพื้นฐานของมนุษย์เกี่ยวกับ การเกิด การตายและวิญญาณหลังความตาย ตลอดจนถึงปัญหาเกี่ยวกับความสุขความทุกข์ที่ประสบอยู่ในชีวิตประจำวัน ความเชื่อเดิมในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ที่เกี่ยวกับเรื่องกรรม เรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ ยังไม่ใช่คำตอบที่สร้างความหวังในภาพหน้า จึงทำให้เกิดสำนักปรัชญาต่าง ๆ อย่างน้อย 3 สำนักที่มีแนวความคิดที่แตกต่างกัน คือ

แนวคิดแรก มีลักษณะเป็นแบบจารีตนิยมเดิมที่เชื่อในปรัชญาพระเวทของพราหมณ์ว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์

แนวคิดที่สอง เป็นกลุ่มอรันยะกะและอุปนิษัทยุคต้น ที่นำเอาปรัชญาในคัมภีร์พระเวทมาปรับปรุงใหม่ด้วยเหตุผลทางตรรกะ เพื่อที่จะเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธาในพระเป็นเจ้าให้มากยิ่งขึ้น แนวคิดทั้งสองยังอยู่ในวังวนของความเชื่อว่ามนุษย์ยังอยู่ใต้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ภายนอกที่พราหมณ์เป็นผู้ผูกขาดการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยการยกวรรณะพราหมณ์กดวรรณะศูทร ความคิดทั้งสองแนวนั้นยังจัดอยู่ในปรัชญาอัสติกะที่เชื่อในอำนาจของพรหม ที่จะดลบันดาลให้มนุษย์ที่เกิดมานั้นเป็นไปตามลิขิตของพระองค์

แนวคิดที่สาม เป็นของกลุ่มก้าวหน้าที่ไม่เชื่อว่ามีพระเป็นเจ้าที่สามารถกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ได้ กลุ่มนี้เชื่อว่ามนุษย์ควรใช้ปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนเองได้ เพราะว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรีในการกระทำภายใต้กรอบแห่งศีลธรรมและจริยธรรมในสังคมนั้น มนุษย์คือผู้ใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริงและวิธีที่จะเข้าถึงความจริงแท้ได้นั้น ก็ด้วยการปฏิบัติบำเพ็ญสมาธิเข้าสู่ญาณสมาบัติ เพื่อความรู้แจ้งด้วยตนเอง ความสุข ความทุกข์ เกิดจากปัจจัยภายในตัวเรามิใช่เนื่องจากปัจจัยภายนอก ดังนั้น เทื่อเจ้าชายสิทธิธัตถะเจริญพระชนมายุขึ้น ทรงมองเห็นความไม่เป็นธรรมในสังคมต่างวรรณะ กรอปกับทรงเบื่อหน่ายในโลกียวิสัยเล็งเห็นโทษภัยแห่งทุกข์ จะแสวงหาได้จากความจริงในสภาพที่พบเห็นโดยทั่ว ๆ ไปว่า ธรรมทั้งหลายย่อมมีอยู่คู่กัน เมื่อมีร้อนก็ยังมีเย็น มีความมืดก็ยังมีความสว่าง ดังนั้น เมื่อมนุษย์มีความทุกข์ มนุษย์ย่อมจะค้นพบวิธีการที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ได้

เจ้าชายสิทธิธัตถะทรงตัดสินพระทัยออกบรรพชาด้วยเหตุผลดังกล่าว เมื่อพระชนมายุได้ 29 พรรษา โดยครั้งแรกได้สมัครเป็นศิษย์กับอาจารย์ในสำนักปรัชญาสางขยะสองท่านคือ อาฬารดาบส และอุทกดาบส ทรงฝึกวิธีปฏิบัติสมาธิภาวนาทำจิตให้สงบจนได้ญาณวิเศษชั้นสูง แต่เมื่อพิจารณาโดยถี่ถ้วนแล้วทรงเห็นว่า ยังไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น จึงขอลาอาจารย์เพื่อออก

---

[3]สุวัฒน์ จันทรจำนง, *ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา,* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2540), หน้า 194.

แสวงหาแนวทางด้วยสติปัญญาของพระองค์เอง ครั้งแรกนั้นได้ทรงบำเพ็ญทุกกริยาโดยการทรมานร่างกายด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามความเชื่อของนักบวชในหลายลัทธิ ที่บำเพ็ญภาวนาด้วยการทรมานร่างกาย ด้วยความเชื่อว่าเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ภายหลังที่เจ้าชายสิทธิธัตถะทรงทดลองปฏิบัติจนพระวรกายซูบผอม พระองค์พิจารณาด้วยปัญญาจึงทรงรู้ว่าไม่ใช่วิถีทางที่จะสำเร็จมรรคผล แต่ประการใด กายกับจิตไม่สามารถที่จะแยกการปฏิบัติออกจากกันได้ ตราบใดที่กายขาดความสมบูรณ์ จิตย่อมอยู่ในภาวะที่ขาดความพร้อมในการพิจารณาธรรมได้ด้วยปัญญา จึงทรงล้มเลิกแนวทางปฏิบัติในลักษณะของการลองผิดลองถูกเช่นนี้เสีย

ต่อจากนั้นทรงเจริญวิปัสสนาจนเกิดปัญญาเห็นประจักษ์ชัดในสังขารและธรรมทั้งหลายในบรรยากาศใต้ต้นโพธิ์ยามราตรีริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชลา ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ในคืนวันเพ็ญเดือนหก เมื่อ 45 ปีก่อนพุทธศักราชทำให้พระองค์ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐที่เรียกว่า อริยสัจ 4 ได้ด้วยอำนาจจิตที่สงบนิ่งเกิดสหัชญาณ (Intuition, Enlightment) ขึ้นอย่างสมบูรณ์สมพระประสงค์

ปรัชญาเถรวาทมีทัศนะว่า ในการช่วยเหลือให้ผู้อื่นบรรลุอุดมคติสูงสุดในชีวิตได้นั้น ก็ด้วยการให้คำแนะนำสั่งสอนหรือชี้ทางให้เท่านั้น ทุกคนต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจะหวังพึ่งพาจากผู้อื่นหาได้ไม่ แม้จะมีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นพร้อมกับสักกี่ร้อยพระองค์ พระพุทธเจ้าเหล่านั้นก็ไม่สามารถที่จะช่วยบำเพ็ญกิจแทนเราได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตนเองเป็นที่พึ่งของตนเอง” ปรัชญาเถรวาทศรัทธาในตัวมนุษย์ เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการเข้าถึงสัจธรรมได้เท่ากัน แต่อาจจะแตกต่างกันที่การใช้เวลาทำความเข้าใจหลักธรรมที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ[4]

พระพุทธเจ้าทรงมีความบริสุทธิ์อย่างสมบูรณ์ คำสอนของผู้บริสุทธิ์ย่อมมีความบริสุทธิ์กลมกลืนกัน[5]พระพุทธองค์ได้ทรงสอนถึงที่มาหรือกำเนิดของความรู้ของมนุษย์ไว้หลายครั้งในพระสูตรต่าง ๆ ท้ายที่สุดก็ถึงข้อใหญ่ใจความในปรัชญาเถรวาทคือจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา (Buddhistethics) ซึ่งว่าด้วยความประพฤติของมนุษย์และแนวทางประพฤติที่ดีงาม ทั้งนี้แสดงว่าปรัชญาเถรวาทมีรูปแบบโดยสมบูรณ์[6] ชาวพุทธเชื่อกันว่าปรัชญาที่พุทธเจ้าทรงค้นพบจากการตรัสรู้มีความสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ 3 ประการคือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณ เป็นปรัชญาที่มุ่งสอนชาวโลกให้ดำเนินวิถีชีวิตเพื่อประโยชน์สุข 3 ประการคือ[7]

---

[4]เรื่องเดียวกัน, หน้า 249-250.

[5]สุวรรณ เพชรนิล, *พุทธปรัชญาเบื้องต้น,* พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : กิ่งจันทร์การพิมพ์, 2517), หน้า 77.

[6]สมัคร บุราวาศ, *พุทธปรัชญา : มองพุทธศาสนาด้วยทัศนะทางวิทยาศาสตร์,* พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, 2544), หน้า 89.

[7]สุวัฒน์ จันทรจำนง, *ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา,* อ้างแล้ว, หน้า 194-196.

1) สอนให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์สุขตามสมควรแก่อัตภาพและขีดความสามารถที่พึงมีจากการประกอบอาชีพหน้าที่การงานในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ)

2) สอนให้มนุษย์มุ่งประโยชน์สุขชั้นสูงขึ้น ด้วยการพัฒนาจิตใจให้อยู่เหนือโลกธรรมทั้งหลายอันจะยังประโยชน์ในด้านความสงบสุขทางจิตใจให้กับตนเองต่อไปในกาลข้างหน้า (สัมปรายิกัตถะ)

3) สอนให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์สูงสุดเพื่อจะได้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลกียวิสัยโดยบำเพ็ญภาวนาให้จิตเข้าสู่ความสงบ สะอาด สว่างแห่งมรรค ผล นิพพานในปัจจุบันและอนาคต(ปรมัตถะ)

ความเป็นมาของพุทธปรัชญาเถรวาทโดยพระพุทธเจ้าแสวงหาคำตอบทางปรัชญาเพื่อประโยชน์สุขของคนทุกคน (อัตถายะ) เป็นปรัชญาธรรมเพื่อเกื้อกูลแก่คนทั้งปวง (หิตายะ) ตามความเหมาะสมของแต่ละคนที่มีขีดความสามารถทางปัญญาที่แตกต่างกัน พระองค์ทรงเป็นห่วงใยและปรารถนาที่จะให้มนุษย์ทุกผู้ทุกนามได้รับความสุขตามควรแก่ผู้ปฏิบัติแห่งองค์ธรรมนั้น ๆ (สุขายะ

4.1.3 สารัตถะของพุทธปรัชญาเถรวาทในการะเกษ

จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่อง กาฬะเกษ ปรากฏความกตัญญู ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์ ความเป็นผู้นำ ความรักการศึกษา ความประพฤติ ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่งของพุทธปรัชญาเถรวาทในเรื่องการะเกษ จากประเด็นต่อไปนี้

1) กรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท กรรมเป็นหลักธรรมที่สำคัญต่อมนุษย์จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต การได้ศึกษาประเภทของกรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็น ดังที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มีการจำแนกกรรมที่จะศึกษาออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

(ก) ประเภทของกรรมตามคุณภาพหรือสาเหตุที่เกิดของกรรม พระไตรปิฎกได้แบ่งประเภทของกรรมไว้หลายประเภทโดยแบ่งตามคุณภาพหรือมูลเหตุที่เกิดของกรรม แบ่งตามทางที่ทำกรรมและแบ่งตามกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิบาก โดยกรรมที่แบ่งตามคุณภาพหรือสาเหตุที่เกิดกรรมนั้น ในอกุศลมูลสูตร[8]

(ข) ประเภทของกรรมแบ่งตามทางที่กระทำกรรมที่แบ่งตามทางที่กระทำพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงกรรมตามที่กระทำไว้ในอุปาลิวาทสูตรว่า เรา บัญญัติในการทำชั่ว ในการประพฤติชั่วไว้ 3 ประการ คือ 1) กายกรรม 2) วจีกรรม 3) มโนกรรม

2) บุญในพุทธปรัชญาเถรวาท ประเภทของบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทมี 2 ประเภท คือ (1) บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ[9] ได้แก่ ทานมัย สีลมัย ภาวนามัย (2) บุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ ได้แก่

---

[8]องฺ.ทุก. 20/275/277.

[9]ที.ปา. 16/228/172.

ทานมัย สีลมัย ภาวนามัย อปจายนมัย เวยยาวัจจมัย ปัตติทานมัย ปัตตานโมทนามัย ธัมมสสวนมัย ธัมมเทสนามัย ทิฏฐุชุกรรม[10]

บุญตามพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ บุญเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนแสวงหา ความหมายของบุญตามนัยแห่งพจนานุกรม พระไตรปิฎกและทัศนะของนักปราชญ์ หมายถึง ความดีที่เน้นคุณธรรม ประเภทของบุญส่วนมากจะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 10 เพราะจะทำให้ตนเองนั้นเป็นคนดี หลักการทำบุญ บางคนให้เพราะหวังจะได้หรือให้ทานเพราะ โลภ โกรธ หลง อานิสงส์ของบุญ คือมีอายุยืนยาวและผ่องใส มีความสุขกายสบายจิตบริสุทธิ์สงบ

3) ทานในพุทธปรัชญาเถรวาท ลักษณะของทานที่ปรากฏในทานวรรคอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ตติปัณณาส์ก มี 2 ประเภท คือ 1. อามิสทาน 2. ธรรมทาน[11] มีรายละเอียดดังนี้

(1) อามิสทาน คือ การให้วัตถุสิ่งของ เช่น ข้าว น้ำ ยารักษาโรค เป็นต้น บางครั้งก็เรียกทานชนิดนี้ว่า วัตถุทาน

(2) ธรรมทาน เป็นการให้ธรรม ให้คำแนะนำสั่งสอนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกที่ควรเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตจิตใจ อันมุ่งหวังเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่บุคคลอื่น ๆ พระพุทธองค์ทรงตรัสยกย่องธรรมทานว่าเป็นเลิศ

ทานตามพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ นางมาลีจันทร์เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมยิ่ง เมื่อท้าวกาฬะเกษลักลอบเข้าหอของนางได้โอ้โลมนางอยู่นาน ยกหลักธรรมมาอ้างว่าขอให้นางยกตัวเป็นทานให้แก่ท้าวกาฬะเกษ เพื่อจะได้ช่วยต่อชีวิตพระองค์ไว้ ผลบุญอันนี้จะส่งให้นางเสวยสุขในสวรรค์ได้นางมาลีจันทร์ได้กล่าวแก้ว่า ตามคำสอนของพระพุทธองค์นั้นผู้ที่ยกตัวเป็นทานในเชิงประเวณี สตรีประพฤติผิดจากคำสอนบิดามารดาที่เลี้ยงมาถือว่ากระทำผิดคลองธรรม ความโลภอยากได้สิ่งของ ไปลักขโมยทำทานก็นับเป็นผิดต่อเมื่อใช้ทรัพย์สินของตัวเองทำทานมิใช่ยกตัวมาให้ทาน

4. ศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท มีหลายประเภทแต่จะศึกษาเบญจศีล อุโบสถศีลและทศศีล ดังนี้

1) เบญจศีลหรือ ศีล 5 เมื่อบำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วก็ย่อมจะได้พบแต่ความสุขความเจริญในชีวิตจะพบแนวทางสำหรับประพฤติความดี และสามารถปฏิบัติตามคุณธรรมอย่างอื่นได้ยั่งยืนไม่แปรผันเหตุนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เมื่อเล็งเห็นเหตุการณ์ดังนี้จึงได้บัญญัติศีลมีองค์ 5 หรือเบญจศีล

---

[10]คณาจารย์โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, *นวโกวาท,* พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, 2535), หน้า 59.

[11]องฺ.ทุก. 33/368/476.

2) อุโบสถศีลหรือศีล 8 (อุโบสถศีล) อุโบสถเป็นสิ่งที่ดีเป็นเรื่องของกุศลกรรมที่สำคัญประการหนึ่งของคฤหัสถ์ที่ควรจะปฏิบัติกัน แปลว่า การเจ้าจำ

3) ทศศีลหรือศีล 10 สำหรับทศศีลนี้จะเพิ่มมาจากศีล 5 และศีล 8 โดยมีความแตกต่างกันบ้างไม่มาก

ศีล มีเจตนางดเว้นจากความชั่ว กลัวการกระทำอกุศลทั้งทางกาย วาจาและจิต ประเภทของศีลมีเบญจศีล อุโบสถศีล ทศศีลและศีลของพระสงฆ์ ลักษณะของศีล ก็คือความเป็นปกติ ทั้งทางกาย วาจา มีอานิสงส์คือ มีความสงบสุขปราศจากความทุกข์ทางกายและจิตใจ ศีลเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งให้ผู้รักษาได้รับความสงบสุข มีโภคทรัพย์สมบูรณ์และสิ้นชีวิตแล้วย่อมไปสู่สุคติ

ศีลตามพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ ตอนท้าวกาฬะเกษปราบยักษ์โขโนจนได้ชุบชีวิตคืนให้นั้น ได้สั่งสอนศีลธรรมความประพฤติทั้งหลายไว้อย่างละเอียด ให้ตั้งตัวอยู่ในธรรมแจกแจงศีล 5 ระบุไว้ว่า ผู้ประพฤติตามคำสอนดังกล่าวมีความสุขอยู่ชั่วอสงไชย ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติตามนั้น จักสิ้นชีวิตในวัยเยาว์ มีโรคไข้เจ็บเบียดเบียน ได้รับความทุกข์ยากสาหัส ผู้ที่กระทำตามคำสอนของพระพุทธองค์เคร่งครัดแม้จะยากจนเข็ญใจ ผลบุญจะพาให้มั่งคั่งร่ำรวย มีทรัพย์สมบัติมหาศาลปานเศรษฐีนั่นเทียว

5. ปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท มีปัญญาแบ่งตามญาณ ปัญญาที่แบ่งตามธาตุต่าง ๆ ปัญญาที่รู้แจ้งอริยสัจ และปัญญาที่เกี่ยวกับปฏิสัมทิภา

1) ปัญญาแบ่งตามญาณ ได้แก่ กัมมสกญาณ อันเป็นสัมสัมมาทิฏฐิ สัจจานุโลมิกญาณ อันเป็นความรู้คล้อยตามความเป็นจริงมัคคสมังคิญาณ เป็นความรู้เกี่ยวกับมรรค 4 และผลสมังคิญาณ เป็นความรู้เกี่ยวกับผล

2) ปัญญาแบ่งตามธาตุ ได้แก่ กามาวจรปัญญา กุศลปัญญาเกี่ยวกับกามาวจรธาตุเป็นอัพยากฤตและไม่เป็นอัพยากฤต รูปาวจรปัญญา กุศลปัญญาเกี่ยวเนื่องด้วยรูปาวจรธาตุ อรูปาวจรปัญญา กุศลปัญญาเกี่ยวเนื่องด้วยอรูปาวจรธาตุ และอปริปันนปัญญา กุศลปัญญาเกี่ยวเนื่องกับมรรค 4 ผล 4

3) ปัญญาแบ่งตามอริยสัจ ได้แก่ ปัญญาที่รู้แจ้งอริยสัจตามนัยอภิธรรมปิฎกวิภังค์ เป็นปัญญาที่ให้รู้แจ้งในอริยสัจ 4 คือ ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง ปัญญาที่เป็นไปทั้งเพื่อความเบื่อหน่ายและความรู้แจ้ง และปัญญาที่เป็นไปทั้งเพื่อความเบื่อหน่ายและความรู้แจ้งอันเป็นปัญญา

4) ปัญญาแบ่งตามปฏิสัมทิภา ในอภิธรรมปิฎกวิภังค์ใช้คำว่า“ปฏิสัมภิทา” แทนคำว่าปัญญา มี 4 อย่าง คือ อัตถปฏิสัมภิทา ธัมมาปฏิสัมภิทา นิรุกติปฏิสัมภิทา ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ปัญญา คือ การรู้ทั้งสภาพหยั่งรู้ถึงเหตุผล รู้ทั่วเห็นจริงในสิ่งเป็นกุศล อกุศลและยังรู้ถึงสัจธรรม องค์ประกอบที่สำคัญ คือ ศีลและสมาธิ ประเภทของปัญญาโดยสรุปมี 2 คือ โลกิยปัญญาและ

โลกุตตรปัญญา ลักษณะของปัญญา คือ รู้สัจธรรม ธรรมชาติภาวะและคุณธรรมสำคัญในการบรรลุโลกุตตรธรรม อานิสงส์ของปัญญา คือ สามารถรู้แจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ ทำจิตใจให้อิสระบริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาและสามารถบรรลุวิมุตติได้

ปัญญาตามพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาพย์เกษ เมื่อพญากุมภณฑ์ลักนางมาลีจันทร์ไปจากท้าวกาพย์เกษ นางได้อธิษฐานขอให้พระอินทร์มาช่วยคุ้มครองให้ปลอดภัย พระอินทร์จึงลงมาแปลงนางเป็นพวงมาลัยห้อยท้ายรถพญากุมภณฑ์ไว้ ไม่มีผู้ใดหาพบเลย กวีผู้แต่งได้ยกไว้เป็นตัวอย่างว่า การที่พญากุมภณฑ์ได้นางไปนั้นเป็นเรื่องที่ไม่คู่ควรกัน ทั้งสองไม่เคยสร้างบุญร่วมกันมาก่อนจึงยากที่จะได้ครองกันทั้งได้ให้ความเปรียบเทียบไว้อย่างไพเราะลึกซึ้งด้วยว่าเหมือนกับสร้างฝายกั้นแม่น้ำก็จะพังกลางคัน คนทอดแหไม่เป็น ไปทอดแหหาปลากี่ผืนก็ไม่ได้ปลา รังแต่จะมีภาชนะว่างเปล่าทุกชนิด เปรียบได้กับนาขาดน้ำต่อให้ทดน้ำจากเหมืองมาเข้าใส่ ก็จะเป็นเหมือนกับสูบน้ำขึ้นจอมปลวกย่อมเป็นไปได้ยาก หรือเปรียบกับคนที่ใจอคติ ส่องกระจกไม่เห็นเงาตนเองตามที่เป็นจริง ตีฆ้องก็ไม่รู้สึกดังไพเราะ เป็นต้น นับเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนว่า ถ้าไม่เคยอยู่ร่วมกันมาก่อนแล้วย่อมมีช่องทางให้อยู่ร่วมกันได้โดยตลอดเลย

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปความรู้เรื่องปรัชญาเถรวาทได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือสาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ถึงความเป็นความเป็นจริงแล้วนำมาสั่งสอน ให้พุทธบริษัทรับรู้ เข้าใจ และนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน หรือพุทธปรัชญาเป็นปรัชญาที่ค้นพบโดยพระพุทธเจ้า เป็นปรัชญาที่หนักในความจริงที่เรียกว่า “สัจจนิยม” อันเป็นกฎธรรมชาติซึ่งมีอยู่ในโลกไม่มีสิ่งใดมาบันดาลให้เป็นไปจึงเรียกว่า “ธรรมชาตินิยม” ปรัชญาพุทธถือกำเนิดโดยเจ้าชาสิทธัตถะ พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายาหรือพระนางพิมพา เมื่อตอนทรงพระเยาว์ ได้รับการศึกษาเล่าเรียนจากฤษีวิศวามิตรคือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ใน 3 วรรณะแรกเป็นชาวผิวขาวเผ่าอารยันผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นชนชั้นสูง ส่วนศูรทเป็นวรรณะของชาวพื้นเมืองเผ่ามิลัก สังคมอินเดียขณะนั้นจึงประกอบไปด้วยชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำ ส่วนชนชั้นกลางหรือผู้ที่อยู่ในวรรณะแพศย์มีจำนวนน้อย ได้แก่ พ่อค้าที่ติดต่อแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า

4.2 กรรมพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาพย์เกษ

พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกาพย์เกษ ผู้วิจัยจะศึกษาพุทธปรัชญาเกี่ยวกับ ความหมายของกรรม องค์ประกอบของกรรม ประเภทของกรรม และลักษณะของกรรมในพระพุทธศาสนา ดังนี้

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละวันนั้นล้วนแต่เป็นกรรมที่ก่อไว้ในอดีต ปัจจุบันและจะส่งผลยังอนาคต กรรมที่เกิดขึ้นจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตามล้วนเกิดจากแสดงออกสามทาง คือ

ทางกาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์กระทำกรรมทั้งสามทางด้วยเจตนา ก็จะส่งผลให้มนุษย์นั้นดำเนินชีวิตไปตามวิถีแห่งกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า“กมฺมุนา วตฺตตี โลโก สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”[12] กล่าวคือ สัตว์ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้นไม่ว่าดีหรือชั่ว ไม่ช้าก็เร็ว ไม่ชาตินี้ก็ชาติหน้าหรือในภพชาติต่อ ๆ ไป

พุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดเรื่อง กรรมว่าสัตว์ทั้งหลายล้วนแต่มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นแดนเกิดต้องรับผลแห่งกรรมนั้น กรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นกรรมในอดีตทำให้มาเกิดในภพภูมิใหม่ เมื่อเกิดแล้วสร้างกรรมใหม่ในปัจจุบัน ทำให้เกิดกรรมที่จะส่งผลใน อนาคต เวียนวนในสังสารวัฏไม่รู้จบ จนกว่าจะมีสภาวะความหลุดพ้นจากกิเลส พุทธปรัชญาอธิบายเรื่องกรรมว่า เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัพยากตธรรม ในสังคมปัจจุบันมนุษย์ยังมีความเชื่อเรื่องกรรมและไม่เชื่อเรื่องกรรมอยู่ บุคคลที่มีความเชื่อเรื่องกรรมก็จะมุ่งมั่นในการทำคุณงามความดี อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท บุคคลที่ไม่มีความเชื่อเรื่องกรรมก็จะมุ่งในทางแห่งความเสื่อม ผิดศีลธรรม ไม่เกรงกลัวต่อบาป ใช้ชีวิตด้วยความประมาทขาดสติในการดำเนินชีวิต เนื่องจากการกระทำเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผล การกระทำจึงมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์โดยตรง หลักคำสอนเรื่องกรรม จึงเป็นหลักคำสอนที่สำคัญที่สุดซึ่งเกี่ยวโยงกับคำสอนเรื่องอื่น ๆ อย่างใกล้ชิด[13] เพื่อให้เกิดประโยชน์มากขึ้นต่อผู้ศึกษา ดังนี้

4.2.1 ความหมายของกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

นักวิชาการศาสนาได้แสดงความหมายและประเภทของกรรมไว้มากมายเพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและทำความเข้าใจ จึงนำมาสรุปอธิบายดังต่อไปนี้

กรรม คือ การกระทำ[14] ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “กรรม” ในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง เจตนา[15]

กรรม หมายถึง การกระทำ เป็นคำกลาง ๆ ใช้ในทางดีและทางไม่ดี ถ้าเป็นกรรมดี เรียกว่ากุศลกรรม กรรมไม่ดีเรียกว่า อกุศลกรรม แต่คำว่ากรรมในความรู้สึกของคนไทยหมายถึง การกระทำไม่ดีและผลของการกระทำไม่ดีนั้น มีนักปราชญ์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้อีกถึงความหมายของกรรม ดังนี้

---

[12]ม.ม., 13/460/582

[13]สุนทร ณ รังสี, *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก,* (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 164.

[14]พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), *กรรมและการเวียนว่ายตายเกิด,*(กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2539), หน้า 12.

[15]วัชระ งามจิตรเจริญ, *พุทธศาสนาเถรวาท*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), หน้า 267.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายความหมายว่า กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงานหรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่า หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือการกระทำที่ เป็นไปด้วยความจงใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม[16]

สรุปได้ว่า กรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาอันมีพื้นฐานมาจากกิเลส ที่แสดงออกมาทางกาย วาจาและใจ มีทั้งกรรมดีและกรรมชั่วในความหมายของกรรมตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงเอาไว้ในแต่ละคราวนั้นมีความหมายเป็นนัยเดียวกัน คือ ทุกครั้งที่กระทำต้องประกอบด้วยเจตนาและจะแสดงออก ได้ 3 ทาง เพื่อแสดงเจตจำนงที่ทำออกมา

4.2.2 ประเภทของกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

กรรมแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ มีรายละเอียด ดังนี้

(ก) ประเภทของกรรมตามคุณภาพหรือสาเหตุที่เกิดของกรรม โดยแบ่งตามคุณภาพหรือมูลเหตุที่เกิดของกรรม ในอกุศลมูลสูตร[17] สรุปได้ว่า

รากเหง้าแห่งอกุศล มี 3 อย่าง คือ โลภะ โทสะ โมหะ บุคคลทำกรรมเพราะมี โลภะ โทสะ โมหะ ทางกาย วาจา ใจ จัดเป็นอกุศลกรรมและมีผลทำให้เป็นทุกข์ลำบากคับแค้นเดือดร้อนในปัจจุบัน หลังการตายแล้ว ย่อมไปเกิดในทุคติ

รากเหง้าแห่งกุศล มี 3 อย่าง คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ บุคคลทากรรมโดยไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ ทางกาย วาจา ใจ จัดเป็นกุศลกรรมและมีผลทำให้อยู่เป็นสุขไม่ลำบาก ไม่คับแค้น

ในพระอภิธรรมธรรมสังคณีปกรณ์[18] กล่าวถึงสภาวธรรมที่เป็นกุศล สภาวธรรมที่เป็นอกุศล และสภาวธรรมที่เป็นอัพยากฤต กล่าวสรุป คือ

1) กุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศล สภาวะที่ฉลาด ดีงาม เอื้อแก่สุขภาพจิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ได้แก่ กุศลมูล 3 นามขันธ์ 4

2) อกุศลธรรม ธรรมที่เป็นอกุศลสภาวะที่ตรงข้ามกับกุศล ได้แก่ อกุศลมูล 3 นามขันธ์ 4 ที่ กล่าวสั้นว่าอกุศลจิตตุบาท 12

3) อัพยากตธรรม ธรรมที่เป็นอัพยากฤต สภาวะที่เป็นกลาง ๆ ชี้ขาดลงมิได้ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล ได้แก่ นามขันธ์ 4 ที่เป็นวิบากแห่งกุศลและอกุศลเป็นกามาวจรก็ตาม รูปาวจรก็ตาม อรูปาวจรก็ตาม โลกุตตระก็ตามอย่างหนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่เป็นกิริยามิใช่กุศลมิใช่อกุศล มิใช่วิบากแห่ง

---

[16]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,* พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 157.

[17]องฺ.ทุก. 20/275/277.

[18]อภิ.สํ. 34/1/1.

กรรมอย่างหนึ่งรูปทั้งปวง อย่างหนึ่ง อสังขตธาตุ คือ นิพพานอย่างหนึ่ง กล่าวสั้นคือ วิบากในภูมิ 4 กิริยาอัพยากฤตในภูมิ 3 รูป และ นิพพาน[19]

(ข) ประเภทของกรรมแบ่งตามทางที่กระทำ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงกรรมตามที่กระทำไว้ในอุปาลิวาทสูตรว่า เราบัญญัติการทำชั่วไว้ 3 ประการ1. กายกรรม กรรมทำด้วยกาย 2. วจีกรรม กรรมทำด้วยวาจา 3. มโนกรรม กรรมทำด้วยใจ[20]

มโนกรรม หรือ ความคิดจัดเป็นกรรม เพราะทุกขณะจิตที่คิดของปุถุชนมีกิเลสเกิดขึ้นกำกับอยู่เสมอ และเป็นจุดเริ่มต้นของการทำกรรมที่มีผลสืบต่อให้กระทำกรรมทางกาย ทางวาจา ซึ่งพระพุทธศาสนาจัดว่า มโนกรรมเป็นกรรมที่สำคัญที่สุด มีโทษมากที่สุด มโนกรรมที่ให้โทษร้ายแรงที่สุดคือ มิจฉาทิฏฐิ และมโนกรรมที่เป็นความดีสูงสุดคือ สัมมาทิฏฐิ[21] อันเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของบุคคลและสังคม

กรรมที่แบ่งตามทางที่การทำมี 3 อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม เรียกว่า กรรม 3[22] ถ้ารวมกับสาเหตุแห่งการเกิดกรรมจะได้กรรม 6 ประเภท คือ ฝ่ายกรรมชั่ว มีกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต และฝ่ายกรรมดีคือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต แบ่งออกเป็น 2 อย่าง ดังนี้

1) อกุศลกรรมบถ หมายถึง ทางแห่งอกุศลกรรม ทางทำความชั่ว แบ่งตามทางที่ทำกรรมมี 3 ประการ คือ กายทุจริต 3 วจีทุจริต 3 และมโนทุจริต

กายทุจริต มี 3 ประเภท คือ 1. ปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต 2. อทินนาทาน คือ การถือเอาสิ่งของเขามิได้ให้ 3. กาเมสุมิจฉาจาร คือ การประพฤติผิดในกาม

วจีทุจริต มี 4 ประเภท คือ 1. มุสาวาท คือ การกล่าวคำเท็จ 2. ปิสุณาวาจา คือ การกล่าวคำ ส่อเสียด 3. ผรุสวาท คือ การกล่าวคำหยาบ 4. สัมผัปปลาปะ คือ การกล่าวคำเพ้อเจ้อ

มโนทุจริต มี 3 ประเภท คือ 1. อภิชฌา คือ ความเพ่งเล็งทรัพย์อยากได้ทรัพย์ของผู้อื่นด้วยความ โลภ 2. พยาบาท คือ ความผูกอาฆาตจองเวรผู้อื่นด้วยอำนาจแห่งความโกรธ 3. มิจฉาทิฏฐิ คือ การเห็นผิดจาก ทำนองคลองธรรม เห็นว่าทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี มารดาบิดาไม่มีบุญคุณ ไม่เชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม ไม่ เชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ เป็นต้น[23]

2) การบำเพ็ญกุศลนั้นมีชื่อเรียกว่า “กุศลกรรมบถ” ซึ่งแปลตามศัพท์ว่า ทางแห่งการทำกุศล มีหลักธรรม 10 ประการ โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

---

[19]เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

[20]ม.ม. 13/56/55.

[21]บรรจบ บรรณรุจิ, *ปฏิจจสมุปบาท,* (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 79.

[22]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,* พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2543), หน้า 98.

[23]ม.มู. 12/445/482-483.

กายกรรม 3 ได้แก่ 1. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เจตนาเว้น จากการยังสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป 2. อทินนาทานา เวรมณี คือ เจตนาเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ 3. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี คือ เจตนาเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

วจีกรรม 4 ได้แก่ 1. มุสาวาทา เวรมณี คือ เจตนาเว้นจากการพูดเท็จ 2. ปิสุณายวาจาย เวรมณี คือ เจตนาเว้น จากการพูดส่อเสียด 3. ผรุสายวาจาย เวรมณี คือ เจตนาเว้น จากการพูดคำหยาบ 4. สัมผัปปลาปา เวรมณี คือ เจตนาเว้น จากการพูดเพ้อเจ้อ

มโนกรรม 3 ได้แก่ 1. อนภิชฌา คือ ความไม่โลภอยากได้ของเขา 2. อัพยาบาท คือ ความไม่ปองร้ายเขา 3. สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบ[24]

(ค) กรรมแบ่งตามกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิบาก

การแบ่งกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิบาก นอกจากจะแบ่งกรรมตามสาเหตุและทางแห่งการกระทำ แล้ว พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงกรรม 4 ประการ ไว้ในพระสูตรต่าง ๆหลายพระสูตรด้วยกัน เช่น กุกกุรวติกสูตร[25] อธิบายสรุปให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับวิบาก ดังนี้คือ

1. กรรมดำ มีวิบากดำ คือ กรรมชั่ว ให้ผลชั่ว
2. กรรมขาว มีวิบากขาว คือ กรรมดี ให้ผลดี
3. กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว คือ กรรมทั้งชั่วและทั้งดี ให้ผลทั้งชั่วและดี
4. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือ กรรมไม่ชั่วและกรรมไม่ดี มีผลทั้งไม่ชั่วและไม่ดี เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

4.2.3 การให้ผลของกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้แบ่งกรรมไว้เป็นประเภทต่าง ๆ แล้วยังได้แบ่งระยะเวลาการให้ผลของกรรม ไว้ในนิพเพธิกสูตรว่า “วิบากแห่งกรรมเป็นอย่างไร คือ เรากล่าววิบากแห่งกรรมว่ามี 3 ประเภท คือ 1. กรรมที่พึงเสวยในปัจจุบัน 2. กรรมที่พึงเสวยในชาติถัดไป 3. กรรมที่พึงเสวยในชาติต่อ ๆ ไป” การแบ่งระยะเวลาการให้ผลของกรรมนั้นมี 3 ระยะ กล่าวโดยสรุปคือ ชาตินี้ ชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป ไม่ได้กล่าวถึง อโหสิกรรมซึ่งมีการแบ่งกรรมออกเป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจน

กรรมนอกจากปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว ยังมีกรรม 12 ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งจัดเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในชั้นอรรถกถา แต่งโดยพระพุทธโฆษาจารย์ได้รวบรวมกรรมในพระไตรปิฎก โดยยึดพระพุทธพจน์เป็นหลัก แล้วจัดแบ่งกรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆตามผลของกรรมที่ได้รับมี 3 ประเภท และแต่ละประเภทมี 4 ประการ[26] และในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย

---

[24]ม.มู. 12/446/483-485.

[25]ม.ม. 13/81/79-80.

[26]สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), *คัมภีร์วิสุทธิมรรค,* (กรุงเทพมหานคร : วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, 2546), หน้า 969–971.

ติกนิบาตในเรื่องของกรรมมีเพียงหมวดเดียว คือ หมวด 12 กรรม 12 ปรากฏในคัมภีร์นี้ จัดออกเป็น 3 หมวด[27] อธิบายสรุปนี้

1) กรรมให้ผลตามเวลา คือ ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาตินี้ อุปปัชชเวทนียกรรม กรรม ให้ผลในชาติหน้า อปราปรเวทนียกรรม กรรมให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป อโหสิกรรม กรรมที่เลิกให้ผล คือให้ผล เสร็จไปแล้ว หรือหมดโอกาสจะให้ผลต่อไป

2) กรรมให้ผลตามหน้าที่ คือ ชนกกรรม กรรมที่แต่งมาดีหรือชั่ว อุปถัมภกกรรม กรรมที่สนับสนุน คือ ถ้ากรรมเดิมหรือชนกกรรมแต่งดี ส่งให้ดียิ่งขึ้น กรรมเดิมแต่งให้ชั่ว ก็ส่งให้ชั่วยิ่งขึ้น ปุปปีฬกกรรม กรรมบีบ คั้นหรือขัดขวางกรรมเดิม คอยเบียนชนกกรรม เช่นเดิมแต่งมาดี เบียนให้ชั่ว เดิมแต่งมาชั่ว เบียนให้ดีอุปฆาตกกรรม กรรมตัดรอน เป็นกรรมพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ เช่นเดิมชนกกรรมแต่งไว้ดีเลิศ กลับทีเดียวลงเป็น ขอทานหรือตายไปเลย หรือเดิมชนกกรรมแต่งไว้เลวมาก กลับทีเดียวเป็นพระราชาหรือมหาเศรษฐีไปเลย

3) กรรมให้ผลตามความหนักเบา คือ ครุกรรม กรรมหนัก กรรมฝ่ายดี เช่น ทำสมาธิจนได้ฌาน กรรมฝ่ายชั่ว เช่นทำอนันตริยกรรม มีฆ่าบิดามารดาเป็นต้น เป็นกรรมที่จะให้ผลโดยไม่มีกรรมอื่นมาขวางหรือ กั้นได้พหุลกรรม กรรมที่ทำจนชิน อาสันนกรรม กรรมที่ทำเมื่อใกล้ตาย หรือที่เอาจิตใจจดจ่อในเวลาใกล้ตาย อาสันนกรรม ย่อมส่งผลให้ไปสู่ที่ดีหรือชั่วได้เปรียบเหมือนโคแก่ที่อยู่ปากคอก แม้แรงจะน้อย แต่เมื่อเปิดคอก ก็ออกได้ก่อนกตัตตากรรม กรรมสักแต่ว่าทำคือ เจตนาไม่สมบูรณ์อาจจะทำด้วยความประมาทหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่ก็อาจส่งผลดีร้ายให้ได้เหมือนกัน ในเมื่อไม่มีกรรมอื่นจะให้ผลแล้ว

กรรมตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทที่กล่าวมา สรุปได้ว่า มนุษย์ทุก ๆ คนเป็นเจ้าของกรรมที่เราทำไว้และเป็นเจ้าของแห่งผลกรรมนั้นต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อกรรมที่ตนเองได้กระทำ ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรือ อกุศลกรรมก็ตาม ท้าวกาฬะเกษ เป็นพระโพธิสัตว์ชาติหนึ่ง ซึ่งจุติลงมาใช้เวรเก่าตามวาระเมื่อใช้กรรมแล้ว ศรที่พระอินทร์มอบไปด้วยนั้นจะชี้ทางให้กลับคืนสวรรค์ตามเดิม เมื่อไปเกิดเป็นมนุษย์ต้องรักษาศีล ไม่ฆ่าสัตว์หรือทำกรรมใดอีก เพื่อเป็นแนวทางให้บรรลุโพธิญาณต่อไป

> กรรมบาท้าวเวียนมาสนองตอบ เจ้าจงลงใช้กรรมฮ้ายคอบคิง พ่อท้อน
> เจ้าจงลงไปถ้อนตามกรรมภูวนาท คันหากหมดบาปแล้วศรชี้ให้ส่งนำ
> พ่อแล้ว...อย่าได้ทำปาณาบาปเวรนำต้อง ให้เจ้าตรองดูให้นำคองพ่อ
> สั่ง เจ้าจักเถิงยอดชั้นพุทโธล้ำยอดญาณ พ่อแล้ว[28]

---

[27]องฺ.ติก.อ. 22/577.

[28]เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

กรรมที่ท้าวกาฬะเกษก่อไว้ในชาติก่อน จนเป็นผลตอบแทนในชาตินี้นั้น มีกล่าวไว้ว่า โจรอำมหิตผู้หนึ่งเที่ยวลักขโมยของผื่น ถูกเขาจับได้ โจรต่อสู้อย่างกล้าหาญ ท้าวกาฬะเกษซึ่งในชาติก่อนนั้น เป็นเจ้าของทรัพย์โกรธแค้นมาก จึงจับโจรตัดมือตัดเท้าใส่แพลอยน้ำไป ให้พรากจากลูกเมียจนจมน้ำตายอย่างทารุณ

ยังมีโจรฮ้ายลักเอาของท่าน เขาไล่ต้อนโตนเต้นแล่นหนี
เขาก็นำกุมป้ำจับโจรทำถีบ โจรขนาดกล้าแฮงฮ้ายบ่ถอง
ก็วิ่งฮ้องเฮียกเจ้าเฮือนบ่อมา เบืองบาก็เฮ็วพะลันล่วงลง
มีช้าไปเถิงฝุงโจรโรคนถ่อย ปัดกิ่งป้ำกุมได้ผูกตี เขาก็จับ
โจรฮ้ายตัดตีนมือขาด ถิ้มใส่น้ำแพน้อยล่องไหล มันก็
พลัดพรากแก้วเมียมิ่งฮามเฮือน วอยวอยอิดอ่อยตายจมน้ำ [29]

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปกรรม...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษได้ว่า กรรม เป็นเรื่องสำคัญในพระพุทธปรัชญาเถรวาท มนุษย์ต่างมีวิถีชีวิตที่ไม่เหมือนกัน การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละวันเกิดจากกรรมที่ก่อไว้ในอดีต ปัจจุบันและจะส่งผลต่อไปในอนาคต กรรมที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วเกิดจากแสดงออกสามทาง คือ ทางกาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์กระทำกรรมทั้งสามทางด้วยเจตนา ก็จะส่งผลให้มนุษย์นั้นดำเนินชีวิตไปตามวิถีแห่งกรรม อันประกอบด้วย 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายไม่ดีเรียกว่า ทุจริต ฝ่ายดีเรียกว่า สุจริต ในทางมโนกรรมถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการทำกรรมทางกายและวาจา ในพระพุทธปรัชญาจึงจัดว่า มโนกรรมนั้นสำคัญที่สุด มโนกรรมที่มีโทษให้ทุกข์มากที่สุด คือ การเป็นมิจฉาทิฏฐิ มีประโยชน์ให้ความสุขมากที่สุด คือ เป็นสัมมาทิฏฐิดังได้อธิบายมาข้างต้น

4.3 บุญพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ

คำว่า “บุญ” พุทธปรัชญาเถรวาทที่จะได้ศึกษามี ความหมายของคำว่าบุญ ประเภทของบุญ หลักการทำบุญและอานิสงส์ของบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท ดังนี้

4.3.1 ความหมายของบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท จะศึกษาความหมายตามพจนานุกรมตามนัยแห่งพระไตรปิฎกและทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1) ความหมายของคำว่า“บุญ”ตามพจนานุกรม คำว่า“บุญ”ตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ บุญเป็นได้ทั้งคำกริยาและคุณศัพท์ บุญ ถ้าเป็นคำนามหมายถึง ความดี วิธีทำความดี ความสุข ผลของ

[29]เรื่องเดียวกัน, หน้า 20–21.

ความดี ความเจริญ เครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ผ่องแผ้ว บุญ เป็นคำกริยาหมายถึง การกระทำความดี บุญ เป็นคำคุณศัพท์หมายถึง ผู้มีความดี ผู้มีความสุข[30]

พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายคำว่า “บุญ” กล่าวโดยสภาพ ได้แก่ คุณชาติที่ชำระสันดานให้ผ่องใส กล่าวโดยเหตุ ได้แก่ การทำความดี กล่าวโดยผล ได้แก่ ความสุข”[31]

ความหมายที่ได้กล่าวนี้ ได้มีความเกี่ยวเนื่องกับหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ยังให้ความหมายในเชิงกว้างออกไปอีกคือ การกระทำคุณงามความดีของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้เจาะจงเป็นความดีประเภทใด เพียงแต่สิ่งใด ๆ ก็ตามที่บุคคลประพฤติแล้วจะก่อให้เกิดขึ้นแห่งความดีงามทั้งหลายและได้สร้างความสุขแก่ตนและบุคคลอื่น ๆ ก็นับว่าเป็นบุญด้วยกันทั้งนั้น ดังเช่นพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน คำว่า “บุญ” นั้นว่าการกระทำความดีตามหลักคำสอนในศาสนา ความดี คุณงามความดี[32]

คำว่า บุญ จะเป็นความสุขความเจริญให้แก่ตัวเองนับว่าเป็นมงคลชีวิตแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในธรรม หากอยากะเป็นคนที่มีบุญก็จงปฏิบัติความดีทั้งหลายด้วยตัวเองการใช้หรือบอกคนอื่น ๆ ทำให้จะไม่เกิดผลดีแก่เราเท่าที่ควร มนุษย์ทุกคนที่อยู่ในสังคมก็ย่อมจะมองเห็นความสงบสุขความเจริญก้าวหน้าของสังคม

2) ความหมายของคำว่า “บุญ” ตามนัยแห่งพระไตรปิฎกคำว่า“บุญ” มุ่งเอาผลคือความสุขความเจริญทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันจะก่อให้เกิดความผ่องแผ้ว เกิดความพอใจที่จะกระทำความดีให้สูงยิ่งขึ้น ตามนัยแห่งพุทธพจน์ว่า

“ถ้าบุรุษพึงทำบุญไซร้ พึงทำบุญนั้นบ่อย ๆ พึงทำความพอใจในบุญนั้นเพราะว่าการสั่งสมบุญทำให้เกิดความสุข”[33]

“ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้วก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง เขาเห็นความหมดจดแห่งธรรมของตน ย่อมบันเทิงเขาย่อมรื่นเริง”[34]

“ไม่ควรดูหมิ่นต่อบุญว่ามีประมาณน้อยจักไม่มาถึง แม้หม้อน้ำย่อมเต็มไปด้วยหยาดน้ำที่ตกฉันใด ผู้มีปัญญาสั่งสมบุญแม้ทีละน้อย ย่อมเต็มไปด้วยบุญฉันนั้น”[35]

---

[30]กรมพระจันทบุรีนฤนาท, *ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ-สันสกฤต,* (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 80

[31]สุชีพ ปัญญานุภาพ, *พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา,* พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 125.

[32]ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542,* (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, 2546), หน้า 481.

[33]ขุ.ธ. 42/19/1.

[34]ขุ.ธ. 40/11/4.

[35]ขุ.ธ. 42/19/2.

สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมใครทำชั่วก็จะได้รับผลแห่งการกระทำชั้วนั้นขณะเดียวกันใครที่กระทำแต่คุณงามความดีทั้งหลาย ผลของกรรมดีหรือว่าผลแห่งการกระทำความดีทั้งหลาย ย่อมจะมีความสุขความอิ่มใจในการกระทำความดี ใครพบเห็นเข้าก็อยากจะทำตามเพราะตัวเรานั้นปฏิบัติดี

3) ความหมายคำว่า “บุญ”ตามทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร) อธิบายไว้ว่า บุญ หมายถึง กรรมที่ทำด้วยเจตนาดี มีจิตสะอาดผ่องใส ผลลัพธ์จะออกมาเป็นความสุขท่านเรียกว่า บุญ[36]

พระราชวรมุนี (ประยุทธ ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า บุญ หมายถึงเครื่องชำระสันดานคือเครื่องชำระพื้นจิตใจให้สะอาดและว่าสิ่งที่ทำให้เกิดผล คือ สภาวะที่น่าชื่นชม[37]

พระเทพสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ได้กล่าวไว้ว่า บุญ คือ สภาพที่ทำจิตใจให้ผ่องใส ฉะนั้นลักษณะของบุญในความหมายแรกนี้ จึงหมายถึงสภาพของจิตหรือคุณภาพของจิตใจที่ผ่องใส อีกอย่างหนึ่ง บุญ หมายถึง ความสุข ดังพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้กลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นของความสุข” ฉะนั้นลักษณะของบุญในลักษณะที่สองนี้จึงหมายถึง ความสุข ความเจริญ อีกอย่างหนึ่ง บุญ หมายถึง การทำความดี ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “พึงสั่งสมบุญทั้งหลาย อันจะนำความสุขมาให้” ฉะนั้นลักษณะของบุญในความหมายที่สามนี้ หมายถึง การทำดี เช่น การให้ทาน การรักษาศีล เป็นต้น[38]

ดังนั้น คนที่มีแต่ความสุขความเจริญคือคนที่มีบุญ เพราะบุญเป็นเครื่องหุ้มห่อความดี กีดกลั้นบาปไม่ให้เกิดขึ้นเป็นเครื่องชำระจิตใจให้ผ่องใสลดความเห็นแก่ตัว ในอัจเจนติสูตรกล่าวว่า “กาลทั้งหลายย่อมล่วงไป ราตรีทั้งหลายย่อมผ่านไป ชั้นแห่งวัยย่อมละลำดับไป บุคคลเมื่อเห็นวัยนี้ในมรณะ พึงทำบุญทั้งหลายที่นำความสุขมาให้”[39] เมื่อว่าถึงสาเหตุขงบุญ บุญ ได้แก่การทำความดร เมื่อว่าถึงผลของบุญ บุญ ได้แก่ความสุขความเจริญ เมื่อว่าถึงสภาพของจิต บุญ ได้แก่จิตใจที่ผ่องใสสะอาด คนเราควรยึดหลักปฏิบัติที่อยู่บนพื้นฐานของความดี มีความรักความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์

4.3.2 ประเภทของบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท ประเภทของบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลายประเภท แต่ในที่นี้มุ่งกล่าวถึงประเภทของบุญ 2 ประเภท คือ บุญกิริยาวัตถุ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 10 ดังนี้

---

[36]สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์,* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2539), หน้า 86.

[37]พระราชวรมุนี (ปยุทธ ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ,* (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 168.

[38]พระเทพสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), *โทษของกาม,* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2540), หน้า 45.

[39]สำ.ส. 24/9/49

1) ประเภทของบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ[40] คือ ทานมัย สีลมัยและภาวนาลมัย ดังนี้

(1) ทานมัย หมายถึงบุญที่สำเร็จด้วยการให้ทาน การให้ทานมีวัตถุประสงค์เพื่อขจัดความตระหรี่ถี่เหนียว ความโลภในจิตใจมนุษย์และยังเพื่อบูชาคุณ เพื่อสงเคราะห์ เพื่ออนุเคราะห์เพื่อทำคุณ

(2) สีลมัย หมายถึง บุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล เพื่อให้มนุษย์รักษาและถือเป็นหลักปฏิบัติ เป็นการป้องกันตนเองไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่ว เช่น อบายภูมิ เป็นต้น การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย คือ เว้นข้อที่พระพุทธองค์ห้ามทำตามข้อที่พระพุทธองค์อนุญาต เช่น การรักษาศีล 5 หรือศีล 8 หรืออุโบสถศีลของคฤหัสถ์ก็ดี รักษาศีล 10 ของสามเณรก็ดี รักษาศีล 227 พร้อมทั้งอาจารและโคจรของภิกษุก็ดี ชื่อ ศีลมัย

(3) ภาวนามัย หมายถึง บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา การเจริญภาวนา หมายถึงการฝึกอบรมจิตใจให้เจริญขึ้น มี 2 วิธี คือ 1. สมถะภาวนา 2. วิปัสสนาภาวนา

การกระทำทุกอย่างที่มีความตั้งใจไว้ด้วยความประสงค์ดี จะทำให้เกิดความสุขใจเป็นอย่างมาก ดังฐานของการทำบุญ คือบุญกิริยาวัตถุ 3 เป็นองค์ประกอบของบุญในการที่จะประกอบคุณงามความดีทั้งหลายจะมีผลเป็นประโยชน์สุข มี ทานมัย เป็นบุญที่เกิดจากการเสียสละ ผู้ได้รับทานมีความอิ่มกายสบายใจ สีลมัย เป็นบุญที่เกิดจากการฝึกอบรมกายและวาจามีความสุภาพเรียบร้อย ภาวนามัย เป็นบุญที่มีมากขึ้นด้วยการปรับปรุงจิตให้สะอาดผ่องใสและสงบจากมลทินโทษต่าง ๆ

1) บุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ คือ

1.1) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน

1.2) สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

1.3) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

1.4) อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพฤติถ่อมตนแก่ผู้ใหญ่

1.5) เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการขวนขวายในกิจที่ชอบ

1.6) ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ

1.7) ปัตตานโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ

1.8) ธัมมสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม

1.9) ธัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม

1.10) ทิฏฐุชุกรรม การทำความเห็นให้ตรง[41]

---

[40]ที.ปา.16/228/172

[41]คณาจารย์โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, *นวโกวาท,* พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, 2535), หน้า 59.

การที่จะทำให้บุญนั้นสำเร็จลงได้ต้องมีส่วนประกอบหลาย ๆ อย่างด้วยกัน แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดนั้นต้องมีใจที่บริสุทธิ์มีความตั้งใจที่จะทำบุญจริง ๆ แล้วบุญนั้นก็จะสำเร็จลงได้ ดังที่มีในการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ 10 ย่อมเกิดกุศลแก่ตน คือ ทำให้เกิดปีติอิ่มเอิบใจ ทำให้เยือกเย็นสุขุม ทำให้เกิดปัญญา ทำให้ได้รับความเอ็นดูสงสาร ทำให้ได้รับความนับถือเกิดความสามัคคี ทำให้ใจกว้างปราศจากอคติ เกิดชื่นชมโสมนัส ยินดีปรีดา ทำให้รู้แจ้งเห็นจริง ทำให้ผู้อื่นรู้ย่อมได้รับความยกบ่องสรรเสริญ ทำให้ประพฤติถูกต้องคลองธรรม แล้วทุกสิ่งทุกอย่างจะสมประสงค์ดังปรารถนา

4.3.3 หลักการทำบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท มีหลักการทำบุญที่สำคัญ คือทานที่ปรากฏในทานสูตร ทานวัตถุสูตรในพระไตรปิฎก ดังนี้

1) หลักในการทำบุญในทานสูตร 8 ประการ ดังนี้

(1) บางคนหวังได้จึงให้ทาน

(2) บางคนให้ทานเพราะความกลัว

(3) บางคนให้ทานเพราะนึกว่าเขาให้แก่เราแล้ว

(4) บางคนให้ทานเพราะนึกว่าจักให้ตอบแทน

(5) บางคนให้ทานเพราะนึกว่าทานเป็นการดี

(6) บางคนให้ทานเพราะนึกว่า เราหุงหากิน ชนเหล่านี้หุงหากินไม่ได้

(7) บางคนให้ทาน เพราะนึกว่า เมื่อเราให้ทาน กิตติศัพท์อันงามย่อมฟุ้งไป

(8) บางคนให้ทานเพื่อประดับปรุงแต่งจิต[42]

คนมีใจเป็นบุญจะให้ความเมตตาต่อคนอื่นทุกเมื่อ บางคนให้ทานเพราะเข้าใจว่าทานเป็นสิ่งที่ดี บางคนให้ทานเพราะคิดว่า ตนหุงหากินได้แต่คนพวกนี้หุงหากินไม่ได้ จึงควรให้ทานแก่พวกเขา บุคคลประเภทนี้สมควรยกย่องสรรเสริญ เพราะให้ด้วยความเต็มใจ จะได้รับอานิสงส์ผลบุญมาก

2) หลักการทำบุญให้ทานวัตถุสูตร 8 ประการ ดังนี้

(1) บางคนให้ทานเพราะพอกัน

(2) บางคนให้ทานเพราะโกรธ

(3) บางคนให้ทานเพราะหลง

(4) บางคนให้ทานเพราะกลัว

(5) บางคนให้ทานเพราะถือว่าบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้เคยประพฤติยึดถือจึงไม่ควรทำให้เสียประเพณีดั้งเดิมของวงศ์ตระกูล

(6) บางคนให้ทานเพราะหวังว่า เมื่อล่วงลับไปแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(7) บางคนให้ทานเพราะนึกว่า เมือเราให้ทานนี้ จิตใจย่อมเลื่อมใส ความเบิกบานใจความดีใจย่อมเกิดตามลำดับ

---

[42]องฺ.อฏฺ.ก. 37/121/432.

(8) บางคนให้ทานเพื่อประดับปรุงแต่งจิตให้ดีงาม[43]

คนที่เคยปฏิบัติแต่คุณงามความดีทั้งหลาย บุตรหลานหรือผู้ที่อยู่ใกล้ก็มักจะปฏิบัติตาม เพราะเป็นการทำความดีเป็นบุญกุศลที่ทำให้จิตใจเป็นสุข บางคนให้ทานเพราะถือว่าบิดา มารดา ปู่ย่าตายาย เคยให้ คนประพฤติยึดถือจึงไม่ควรทำให้เสียประเพณีดั้งเดิมของตระกูล เป็นการบอกถึงผู้ได้รับการฝึกอบรมมาเป็นอย่างดี

4.3.4 อานิสงส์ของการทำบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท มีอานิสงส์ของผู้ทำบุญ อานิสงส์ของการทำบุญโดยทั่วไปและอานิสงส์ตามกิรินยาวัตถุ ดังนี้

1) อานิสงส์ของผู้ทำบุญมี 4 ประการ คือ

(1) ระดับจิตใจ เป็นบุญที่เกิดผลทันที คือ ทำความดีก็เกิดความดี ไม่ต้องรอชาติหน้าเกิดขึ้นเองในใจของเรา ทำให้สุขภาพทางใจดีขึ้น คือมีใจเยือกเย็นเป็นสุข ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่อคำยกยอหรือตำหนิติเตียน มีใจที่ปลอดโปร่ง เบาสบาย เป็นสุขเป็นใจที่สะอาดผ่องใส ใช้คิดเรื่องราวต่าง ๆ ได้รวดเร็ว ว่องไว ลึกซึ้ง กว้างไกล รอบคอบ เป็นระเบียบและตัดสินใจได้ฉับพลันถูกต้องไม่ลังเล

(2) ระดับบุคลิกภาพ คนที่ให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนาอย่างสม่ำเสมอจะทำให้ใจสงบเบิกบาน ชุ่มเย็น นอนหลับสบาย ไม่มีความกังวลหม่นหมอง หน้าตาและผิวพรรณผ่องใสใจเปี่ยมไปด้วยบุญ

(3) ระดับวิถีชีวิต วิถีชีวิตของคนเรา เกิดจากการสรุปผลบุญและบาปที่เราได้ทำมาตั้งแต่ภพชาติก่อน ๆ จนถึงภพชาติปัจจุบัน เป็นผลของบุญระดับจิตใจและระดับบุคลิกภาพรวมกันขับเคลื่อนให้วิธีชักนำให้เราได้รับสิ่งที่น่าปรารถนา ตอบสนองมาจากภายนอก เช่น ได้รับลาภยศสรรเสริญ สุข

(4) ระดับสังคม ในระดับสังคมให้การยอมรับนับถือได้นั้นจะต้องสะสมความดีมามาก เมื่อเราทำความดีมาแล้วบุญก็จะส่งผลให้เป็นบุคคลที่สังคมยอมรับนับถือ ได้เป็นผู้นำของสังคมนั้นและชักนำสมาชิกในสังคมให้ทำความดี ทำให้เกิดความสงบร่มเย็นและมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นในสังคมนั้น ๆ โดยลำดับ[44]

บุญทำให้สุขภาพทางใจดีขึ้น คือมีใจเยือกเย็น ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต้อคำยกยอหรือตำหนิติเตียน มีใจที่ปลอดโปร่งเบาสบาย เป็นสุขเป็นใจที่สะอาดผ่องใส คิดเรื่องราวต่าง ๆ ได้รวดเร็ว ว่องไว ลึกซึ้ง กว้างไกลรอบคอบ เป็นระเบียบและตัดสินใจได้ฉับพลัน ถูกต้องไม่ลังเล มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นในสังคมนั้น ๆ ไปโดยลำดับ ปราศจากความเศร้าหม่นหมองของจิตใจ ไม่มีภัยเบียดเบียน

2) อานิสงส์ของการทำบุญโดยทั่วไป

---

[43]องฺ.อฏฺ.ก. 37/123/475.

[44]พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, *มงคลชีวิตฉบับทางก้าวหน้า*, (กรุงเทพมหานคร : ฐานการพิมพ์ จำกัด, 2543), หน้า 45.

(1) ทำให้อายุยืน ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน

(2) ทรัพย์สมบัติที่อยู่ในความปกครองมีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายเบียดเบียนทำลาย

(3) ระหว่างลูกหลาน สามี ภรรยา อยู่ด้วยกันเป็นผาสุก ไม่มีผู้คอยล่วงล้ำกล้ำกรายต่างครองกันอยู่ด้วยความเป็นสุข

(4) พูดอะไร มีผู้เคารพเชื่อถือ คำพูดมีเสน่ห์เป็นที่จับใจไพเราะ ด้วยสัตย์ ด้วยศีล

(5) เป็นผู้มีสติปัญญาดี และเฉลียวฉลาด ไม่หลงหน้าหลงหลังจับโน้นชนนี้เหมือนคนบ้าคนบอหาสติไม่ได้[45]

ทั้งหมดนี้เกิดจากการสรุปผลบุญและบาปที่เราได้ทำมาตั้งแต่ภพชาติก่อน ๆ จนถึงภพชาติปัจจุบัน ไม่ว่าจะดีหรือชั่วผลของการกระทำนั้นจะย้อนสู่ตัวผู้ปฏิบัติเสมอ ผู้ที่ฉลาดมีสติปัญญาดี ผู้ที่มีอำนาจมีคนเกรงใจเพราะในอดีตมีมุทิตาจิต ใครทำความดีก็อนุโมทนา ไม่มีอิจฉาริษยาใคร ผู้ที่มีอายุยืนเพราะในอดีตไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ผู้ที่ร่ำรวยมีโภคทรัพย์มากเพราะในอดีตได้ทำบุญมามาก สิ่งเหล่านี้ควรเอาเป็นแบบอย่างในการทำความดีให้เป็นสุข อันจะนำไปสู่ความสันติสุขแห่งสังคมและชาวโลกของมวลมนุษย์

บุญตามพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ บุญเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนแสวงหาความหมายของบุญตามนัยแห่งพจนานุกรม พระไตรปิฎกและทัศนะของนักปราชญ์ หมายถึง ความดีที่เน้นคุณธรรม ประเภทของบุญส่วนมากจะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 10 เพราะจะทำให้ตนเองนั้นเป็นคนดี หลักการทำบุญ บางคนให้เพราะหวังจะได้หรือให้ทานเพราะ โลภ โกรธ หลง อานิสงส์ของบุญ คือมีอายุยืนยาวและผ่องใส มีความสุขกายสบายจิตบริสุทธิ์สงบ

การทำบุญด้วยเจตนาที่ดีมีใจบริสุทธิ์ จะเป็นผลของบุญรวมระดับจิตใจและร่างกายจนถึงระดับบุคลิกภาพที่ร่วมกันขับเคลื่อนชักนำให้ได้รับสิ่งที่น่าปรารถนา คนที่มีบุญก็จะส่งผลให้เป็นบุคคลที่สังคมยอมรับนับถือและจะเป็นผู้ชักนำสมาชิกในสังคมให้ทำความดี แม้เวลาจะผ่านพ้นไปนานเท่าใดหากระลึกนึกถึงบุญกิริยาของตนที่ทำไป ก็ยังมีความรู้สึกโสมนัสยินดีเสมอ เหมือนดังตัวอย่าง ตอนพญาฮ้อยเอ็ดเฝ้ากาฬะเกษ จากพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสาน เรื่องกาฬะเกษ

กุมารีได้นางงามถวายบาท ขามเดชเจ้าบุญกว้างเหลื่อมงำ ดีแต่บุญ
จอมเจ้าโพธิญาณลูกอ่อน บุญแผ่กว้างเพ็งเกื้อเกิ่งนคร มหายุทกรรม
เสี้ยงสมความเสิกใหญ่ วิบากกั้งหายเสี้ยงอยู่สำบายเทเวศท้าวเดิม
พวกซายา เซ็งปัดถมแนบนำบุญป้อง ขอให้บุญกรรมเกี้ยวบารมี

[45]พระนารถ ปภาโส, *ศีลบารมี,* (กรุงเทพมหานคร : ส่งสยาม, 2545), หน้า 8-9.

เฮียงฮ่วม ขอโยติกาไว้ท่อนี้ถวายไว้ที่ควร[46]

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปเรื่องบุญ...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษได้ว่า คำว่า“บุญ” ตามพจนานุกรม คำว่า“บุญ”ตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ บุญ เป็นได้ทั้งคำกริยาและคุณศัพท์ บุญ ถ้าเป็นคำนามหมายถึง ความดี วิธีทำความดี ความสุข ผลของความดี ความเจริญ เครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ผ่องแผ้ว บุญ เป็นคำกริยาหมายถึง การกระทำความดี บุญ เป็นคำคุณศัพท์หมายถึง ผู้มีความดี ผู้มีความสุข ประเภทของบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ คือ (1) ทานมัย หมายถึงบุญที่สำเร็จด้วยการให้ทาน การให้ทานมีวัตถุประสงค์เพื่อขจัดความตระหรี่ถี่เหนียว ความโลภในจิตใจมนุษย์และยังเพื่อบูชาคุณ เพื่อสงเคราะห์ เพื่ออนุเคราะห์เพื่อทำคุณ (2) สีลมัย หมายถึง บุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล เพื่อให้มนุษย์รักษาและถือเป็นหลักปฏิบัติ เป็นการป้องกันตนเองไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่ว เช่น อบายภูมิ เป็นต้น การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย คือ เว้นข้อที่พระพุทธองค์ห้ามทำตามข้อที่พระพุทธองค์อนุญาต เช่น การรักษาศีล 5 หรือศีล 8 หรืออุโบสถศีลของคฤหัสถ์ก็ดี รักษาศีล 10 ของสามเณรก็ดี รักษาศีล 227 พร้อมทั้งอาจารและโคจรของภิกษุก็ดี ชื่อ ศีลมัย (3) ภาวนามัย หมายถึง บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

4.4 ทานพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ

4.4.1 ความหมายของทานในพุทธปรัชญาเถรวาท ความหมายของทานตามรูปศัพท์และตามทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1) ความหมายของ “ทาน” ตามรูปศัพท์ความหายของคำว่า “ทาน” ไว้ในหนังสือประมวลศัพท์ศาสนาว่าทานคือ การให้ของแก่กันโดยทั่วไปและหมายถึงการให้เพื่อกำจัดกิเลสคือความโลภที่มีอยู่ในใจของผู้ให้[47] พระสิริมังคลาจารย์ กล่าวว่า “ทาน” คือ เจตนาอันปราศจากโลภะเป็นเหตุให้ไทยธรรม ทานคือการให้อภัยทาน กล่าวคือ ให้ความไม่มีภัยและอันตรายแก่ใคร ๆ หรือหมายถึง เบญจศีล และอีกประการหนึ่ง วิรัติ หมายถึง การบั่นทอนหรือตัดเจตนาของผู้ทุศีล[48] ดนัย ไชยโยธา ได้กล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ให้ความหมายคำว่าทานไว้ว่า “ทาน” หมายถึงการให้ การเสียสละและการบริจาค[49] พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ได้ความหมายของคำว่า “ทาน” หมายถึงการให้ สิ่งที่ให้ กล่าวคือ ให้แก่ชนทุกชั้น ไม่ว่าจะเป็นการให้เพื่อบูชาคุณ ให้

---

[46]พระอริยนานุวัตร (อารีย์ เขมจารี), *กาฬะเกษ,* หน้า 74-75.

[47]พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, *ประมวลศัพท์ศาสนา,* (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, 2527), หน้า 180.

[48]พระสิริมังคลาจารย์, *มงฺคลตฺถทีปนี ทุติโย ภาคโค,* (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 1.

[49]ดนัย ไชยโยธา, *พจนานุกรมพุทธศาสน์,* (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2543), หน้า 82.

เพื่อตอบแทนอุปการคุณ หรือให้เพื่อสงเคราะห์ จัดว่าเป็นทานทั้งหมด[50] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายของคำว่าทานไว้ว่า “ทาน” เป็นกิริยาศัพท์ แปลว่า ให้ เป็นนามศัพท์ แปลว่า ของที่ให้ กิริยาที่ให้แล้วไม่คิดเอากลับคืนมาก็เรียกว่า “ทาน”[51]

การที่พระพุทธองค์เจ้าทรงตัดสินพระทัยประกาศ พุทธศาสนธรรมก็ด้วยอาศัยความมีเมตตาต่อมนุษย์โลก จะได้มีความพ้นทุกข์โดยอาศัยธรรมทาน เหล่าสาวกตั้งใจสดับรับฟังคำสั่งสอนและปฏิบัติตามพุทธธรรมอย่างไม่คลาดเคลื่อน ย่อมได้รับผลตามคำสั่งสอนทุกประการ เพราะการให้ทานเป็นการบอกถึงความมีน้ำใจของผู้ให้ เป็นเจตนดีที่บริสุทธิ์ ด้วยความสงสารเห็นใจต่อบุคคลอื่น ต้องการให้คนอื่น ๆ พ้นจากความทุกข์

2) ความหมายของ “ทาน” ตามทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายคำว่า ทานไว้ว่า ทานหมายถึงการให้สิ่งที่ให้ ให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้รับ สละให้ปันสิ่งของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์ผู้อื่น[52] สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ให้ความหมายของคำว่าทาน หมายถึง กิริยาที่ให้ไม่คิดเอากลับมา คือ ให้สิ่งของ เช่น ผ้านุ่ง ผ้าห่ม น้ำ ที่อยู่อาศัยและให้กำลังกาย เช่น ช่วยขวานขวาย ทำกิจการงาน ให้กำลังวาจา เช่น ช่วยพูดกิจการงานให้กำลังความคิด เช่น ช่วยคิดช่วยแนะนำในกิจการให้กำลังปัญญา คือ ให้ความรู้ด้วยกุศลเจตนา มุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับหรือการให้เพื่อบูชาคุณก็ดี เพื่อช่วยสงเคราะห์ อนุเคราะห์ก็ดี ชื่อว่าทาน[53]พระพุทธองค์เจ้าท่านทรงเล็งเห็นผลทางด้านจิตใจมากกว่าผลอันเกิดขึ้นจากวัตถุภายนอก

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวัฑฒโน) ให้ความหมายของคำว่าทาน ไว้ว่า ทาน คือการปันอันเป็นการเฉลี่ยความสุขแก่ผู้อื่นตามสมควรแก่ฐานะ ได้แก่ การสละทรัพย์สิ่งของ สมบัติของตนที่มีอยู่ให้ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะจุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุขด้วยเมตตาจิตของตน[54] คนที่มีความสุขด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใสก็เพราะบุญที่ได้กระทำมา ส่วนพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.9) ได้ให้ความหมายของคำว่าทาน ไว้ว่า ทานแปลและมีความหมาย 5 อย่าง คือ

---

[50]ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542,* (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คบลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 397.

[51] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *สารานุกรมพระพุทธศาสนา,* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 186.

[52]พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (*กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 93.

[53]สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, *ทศพิธราชธรรมในประมวลสารคดีธรรม,* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2530), หน้า 6.

[54]สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒโน), *วิธีสร้างบุญบารมี, (*กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองวิริยะพัฒนาโรงพิมพ์จำกัด, 2546), หน้า 4.

(1) ทาน แปลว่าให้ หมายความว่าให้สิ่งของได้แก่ ปัจจัย 4 ข้าว น้ำดื่ม ที่อยู่อาศัยและยาแก้ไข้

(2) ทาน แปลว่า ตัด หมายความว่า ตัดความตระหนี่หรือชำระความตระหนี่ออกจากขันธสันดานของตน ตัดความโลภ ชำระความโลภออกจากขันธสันดานของตน

(3) ทาน แปลว่า รักษา หมายความว่า รักษาบุคคลไว้เพื่อไม่ให้ตกไปในอบายมุขทั้ง 4

(4) ทาน แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องให้ หมายความว่า ข้อนี้เป็นชื่อของเครื่องไทยธรรมที่บุคคลได้รับบริจาคเพื่อทำบุญ

(5) ทาน แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องให้ หมายความว่า เป็นชื่อความตั้งใจที่จะบริจาคปัจจัย[55]

การให้และการให้ที่ถือว่าทานนั้น เป็นการพัฒนาจิตใจที่จะประพฤติปฏิบัติได้ง่ายและยังกำจัดความตระหนี่ถี่เหนียว กำจัดกิเลสในเบื้องต้นคือ โลภะที่เปรียบเสมือนเป็นสนิมในใจ ของบุคคลผู้มีแต่โลภะหรือว่าความตระหนี่ถี่เหนียวที่มีอยู่ในตัวและไม่พยายามที่จะเอาออก ดังที่พระพุทธองค์เจ้าได้ตรัสไว้ในมัจฉริยสูตรว่า “เพราะความตระหนี่และความประมาทอย่างนี้ บุคคลจึงให้ทานไม่ได้ บุคคลผู้หวังบุญ รู้แจ้งอยู่ พึงให้ทานได้”[56] คนที่กำจัดความตระหนี่ของตัวเองได้แล้วนั้น แสดงถึงบุคคลนั้นเป็นผู้มีความเมตตาบุคคลอื่นจะมีอานิสงส์มาก

4.4.2 ลักษณะของการให้ทานในพุทธปรัชญาเถรวาท ลักษณะของการให้ทานควรศึกษาถึง ลักษณะการให้ทานในพระไตรปิฎก ลักษณะเป็นองค์สมบัติของการให้ทาน ลักษณะของผู้เป็นปุญญเขตและลักษณะเจตนาของผู้ให้ทาน

1) ลักษณะการให้ทานในพระไตรปิฎก การให้ทานนั้นมี 2 ลักษณะ คือ ปาฏิปุคคลิกทานและสังฆทาน ดังนี้

(1) ปาฏิปุคคลิกทาน คือการให้โดยการจำเพาะบุคคลหรือให้เฉพาะบุคคลหนึ่งอันเกิดจากความเชื่อ ความเลื่อมใส ความเคารพนับถือในตัวบุคคล หรือให้ด้วยมุ่งหวังจะสงเคราะห์และอนุเคราะห์ด้วยความเมตตา กรุณา ในทักขิณาวิภังคสูตรกล่าวถึงปาฏิบุคลิกทานเป็นการให้ทานโดยเจาะจงไว้ 14 ประเภท คือ1. ทานที่ถวายแก่พระพุทธเจ้า 2. ทานที่ถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า 3. ทานที่ถวายแก่พระอรหันต์ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า 4. ทานที่ถวายแก่ผู้กำลังปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ 5. ทานที่ถวายแก่พระอนาคามี 6. ทานที่ถวายแก่ผู้ที่กำลังปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระอนาคามี 7. ทานที่ถวายแก่พระสกทาคามี 8. ทานที่ถวายแก่ผู้ที่กำลังปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระสกทาคามี 9. ทานที่ถวายแก่พระโสดาบัน 10. ทานที่ถวายแก่ผู้ที่กำลังปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระ

---

[55]พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), *มงคล 38,* พิมพ์ครั้งที่ 7. (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, 2526), หน้า 11.

[56]*ส.ส.* 24/87/161.

โสดาบัน 11. ทานที่ให้แก่บุคคลภายนอกพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นผู้หมดความกำหนัดในกาม 12. ทานที่ให้แก่บุคคลผู้มีศีล 13. ทานที่ให้แก่ปุถนผู้ทุศีล 14. ทานที่ให้แก่สัตว์เดรัจฉาน[57]

จากข้อความที่ได้ปรากฏในทักขิณาวิภังคสูตรทำให้ทราบว่า การที่ให้ทานนั้นไม่จำเป็นจะต้องถวายเฉพาะพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเท่านั้น จะถวายหรือว่าจะให้แก่ใครก็ได้บุญเหมือนกันเพียงแต่อานิสงส์จะไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับการประพฤติปฏิบัติของผู้ให้และผู้รับทั้งสองฝ่ายมีความสว่างสะอาดในจิตใจหรือไม่ ทานที่ได้ไปนั้นเป็นการส่วนตัวหรือส่วนรวม ตรงนั้นจะเป็นประเด็นที่สำคัญคือทั้งผู้ให้และผู้รับมีความบริสุทธิ์ใจต่อกัน

(2) สังฆทาน คือการถวายทานแก่สงฆ์ เป็นการถวายแก่สงฆ์เป็นส่วนรวม หรือให้แก่บุคคล เช่น ภิกษุ ภิกษุณีหรือสามเณรอย่างเป็นกลาง ๆในฐานะเป็นตัวแทนของสงฆ์โดยอุทิศต่อสงฆ์ไม่เจาะจงที่จะถวายแก่สงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง ในทักขิณาวิภังสูตรได้แบ่งสังฆทานออกเป็น 7 ประเภท คือ 1. ทานที่ถวายแก่สงฆ์ 2 ฝ่าย มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน 2. ทานที่ถวายแก่สงฆ์ 2 ฝ่าย ภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพานแล้ว 3. ทานที่ถวายแก่ภิกษุสงฆ์ 4. ทานที่ถวายแก่ภิกษุณีสงฆ์ 5. ทานที่บุคคลเผดียงสงฆ์ว่า “ขอจงส่งภิกษุและภิกษุณีจำนวนเท่านี้เป็นตัวแทนของสงฆ์แก่ข้าพเจ้า” แล้วถวายทาน 6. ทานที่บุคคลเผดียงสงฆ์ว่า “ขอจงส่งภิกษุจำนวนเท่านี้ เป็นตัวแทนของสงฆ์แก่ข้าพเจ้า” แล้วถวายทาน 7. ทานที่บุคคลเผดียงสงฆ์ว่า “ขอจงส่งภิกษุมีจำนวนเท่านี้ เป็นตัวแทนของสงฆ์แก่ข้าพเจ้า” แล้วถวายทาน[58]

การถวายทานแก่สงฆ์ทั้ง 7 ประการนี้เป็นทักขิณาที่มีอานิสงฆ์มากกว่าปาฏิปุคคลิกทานหรือการให้โดยเจาะจงเฉพาะบุคคลแต่การให้ทานที่จิตมุ่งต่อสงฆ์หรือคนจำนวนมากทานนั้นก็เป็นทักขิณาที่มีผลอันไพบูลย์กว่าการถวายทานแก่พระพุทธเจ้า[59]เพราะเป็นการระลึกนึกถุงคุณงามความดีของบุคคล

2) ลักษณะเป็นองค์สมบัติของการให้ทาน ในอรรถกถาปรมัตถทีปนี ได้กล่าวถึงการให้ทานบริจาคแล้วมีผลมาประกอบด้วย ทานสมบัติ คือความพร้อมความสมบูรณ์ของการที่จะให้ทาน 3 ประการ คือ

(1) เขตสมบัติ บุญเขตถึงพร้อม คือผู้รับทานเป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบและประกอบด้วยคุณธรรม

(2) ไทยธรรมสมบัติ ไทยธรรมถึงพร้อม คือสิ่งที่ให้เป็นของบริสุทธิ์ซึ่งแสวงหามาโดยชอบธรรม

---

[57]ม.อุ. 23/710/393.

[58]ม.อุ. 23/712/394.

[59]พุทธทาสภิกขุ, *บุญและอานิสงส์ของบุญ*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2543), หน้า 51.

(3) จิตตสมบัติ เจตนาพึงพร้อม คือให้ทานโดยความตั้งใจ คิดจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริงและมีเจตนาบริสุทธิ์ทั้ง 3 กาล คือก่อนให้มีใจยินดี ขณะให้มีจิตผ่องใสและหลังให้มีใจเบิกบาน[60]

เมื่อพิจารณาจากทานสมบัติทั้ง 3 ประการ จะเห็นว่าองค์ประกอบของทานสมบัติเป็นสิ่งสำคัญมาก หากขาดไปอย่างใดอย่างหนึ่งจะส่งผลถึงอานิสงส์ของการให้ทานด้วยเหตุผลที่อามิสทานเป็นการให้วัตถุสิ่งของ ดังนั้น ผู้ให้และผู้รับมีความสำคัญคือ เป็นผู้รับที่ดี ผู้ให้มีคุณสมบัติถึงพร้อมสิ่งของที่ให้ได้มาด้วยความบริสุทธิ์

1) ลักษณะของผู้เป็นบุญเขต ในสูตรทานวรรคกล่าวถึงลักษณะของผู้เป็นบุญเขตอีก 8 จำพวก คือ(1) เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) (2) เป็นผู้มีสัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) (3) เป็นผู้มีสัมมาวาจา (การเจรจาชอบ) (4) เป็นผู้มีสัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) (5) เป็นผู้มีสัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) (6) เป็นผู้มีสัมมาวายามะ (ความพยายามชอบ) (7) เป็นผู้มีสัมมาสติ (ความระลึกชอบ) (8) เป็นผู้มีสัมมาสมาธิ (การตั้งจิตมั่นชอบ)[61]

มรรคมีองค์ 8 เป็นหลักแห่งการประพฤติดีประพฤติชอบ เป็นทางแห่งการพ้นจากกองทุกข์ทั้งมวล เพราะมีความเห็นชอบในสิ่งที่ถูกต้องทางธรรม มีการตั้งจิตมั่นชอบแล้วควรแล้วการประพฤติในหน้าที่การงานจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้อง อันจะเป็นความผาสุกของโลกทั้งสอง คือความผาสุกทั้งโลกนี้และโลกหน้า

1) ลักษณะเจตนาของผู้ให้ทาน การให้ทานผู้ให้ต้องมีเจตนาเป็นสำคัญมีอยู่ 3 ประการคือ

(1) บุพพเจตนา คือ ความตั้งใจก่อนที่จะให้ทาน ผู้ให้มีความยินดีเริ่มตั้งแต่คิดจะกระทำทานแล้วเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นอุปกรณ์แห่งทาน ขณะที่จัดสรรสิ่งของนั้นจิตมี มีความยินดีคิดว่า “เราจะทำการฝังขุมทรัพย์สมบัติที่จะติดตามตนไปในกาลทุกเมื่อ” คนทุกคนเมื่อมีความตั้งใจที่จะกระทำความดีหรือว่าทำบุญ ย่อมจะเกิดความสุขแก่ตัวเอง

(2) มุญจนเจตนา คือ ความตั้งใจขณะที่ให้ทานขณะที่กำลังให้ทานนั้น มีจิตผ่องใสบรรจงวางสิ่งของที่ให้หรือว่าถวายวัตถุทานลงที่มือ หรือวางลงสิ่งที่ทักขิเนยบุคคลจะรับทำจิตให้เลื่อมใสว่า “เรากำลังถือเอาสาระจากทรัพย์ที่ไม่มีสาระ” แล้วจะทำให้จิตใจผ่องใสเกิดความสุขขึ้นในร่างกายและจิตใจ

(3) อปราปรเจตนา คือ ความตั้งใจหลังจากให้ทาน หมายถึงจิตของผู้ให้ทานมีความเบิกบานเมื่อระลึกถึงการกระทำทานของตนคราวใดก็มีความอิ่มใจ เกิดปิติในทานนั้นว่า “ทานของท่าน

---

[60]เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

[61]องฺ.สตฺตก. 37/124/477.

ผู้รับบัญญัติไว้ เราได้กระทำตามแล้ว ทานของเราสำเร็จประโยชน์ด้วยดี เมื่อมีความตั้งใจที่จะทำบุญทำทานแล้วจิตใจย่อมจะเป็นสุขเสมอ[62]

ในวนโรปสูตรยังได้กล่าวถึงวัตถุทานว่า ชนเหล่าใดสร้างวัดวาอาราม ปลูกสวนไม้ดอกไม้ผล ปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ ขุดบ่อน้ำ และบ้านเรือน สร้างที่พักอาศัยให้เป็นทาน บุญย่อมเจริญแก่เขาทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นยังต้องอยู่ในธรรมสมบูรณ์ด้วยศีล จึงไปสู่สวรรค์[63]

การทำบุญโดยการให้ทานเป็นความสุขความเจริญของจิตใจเป็นอย่างยิ่ง ความตั้งใจก่อนที่จะให้ทาน ความตั้งใจในขณะที่กำลังให้ทาน ความตั้งใจหลังจากให้ทานแล้ว คนทุกคนเมื่อมีความตั้งใจที่จะกระทำความดีหรือว่าทำบุญ ขณะที่กำลังให้ทานนั้นมีจิตผ่องใส ย่อมจะเกิดความสุขแก่ตัวเอง เมื่อระลึกถึงการทำทานของตนคราวใดก็มีความอิ่มใจ เป็นความสุขความสว่างของจิตใจที่ยากจะหาอะไรเปรียบได้

4.4.3 ประเภทของทานในพุทธปรัชญาเถรวาท ลักษณะของทานที่ปรากฏในทานวรรคอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ตติปัณณาส์ก มี 2 ประเภท คือ 1. อามิสทาน 2. ธรรมทาน[64] ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดของทานแต่ละประเภท ดังนี้

1) อามิสทาน คือการให้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น ข้าว น้ำ ยารักษาโรค เป็นต้น บางครั้งก็เรียกทานชนิดนี้ว่า วัตถุทาน การให้วัตถุเป็นการให้เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ผู้รับถึงแม้ว่าสิ่งของนั้น ๆ จะเล็กหรือใหญ่ มีค่ามาก ๆ หรือมีค่าน้อยไม่ถือเอาประมาณสิ่งของที่ให้ จะมีประโยชน์หรือว่าเหมาะสมกับผู้รับหรือไม่ โดยผู้ให้มุ่งหวังที่จะอนุเคราะห์สงเคราะห์ด้วยความเมตตาในจิต เช่น ให้แก่สัตว์ ให้แก่คนยากจน ให้แก่คนอนาถาหรือให้เพื่อความสามัคคี อันเป็นการให้เพื่อความสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน อีกทั้งให้เพื่อบูชาผู้ที่มีพระคุณ เช่น ให้แก่บิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้ที่ให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ เป็นต้น

ในมงคลสูตรตอนที่ว่าด้วยการบำเพ็ญทานได้กล่าวถึงของที่ควรมอบให้เพื่อบำเพ็ญทาน (ทานวัตถุ) เรียกอีกอย่างว่า ไทยธรรม เป็นคำเรียกสิ่งของถวายแก่พระภิกษุหากให้สิ่งของแก่คนทั่ว ๆ ไปเรียกว่า ไทยทาน มี 10 อย่างคือ (1) อนฺนำ ข้าวต้ม,ข้าวสวย (2) ปานำ น้ำดื่ม,น้ำอัฐบาน (3) วตฺถำ เครื่องนุ่มห่ม (4) ยานำ ยานพาหนะ เช่น เกวียน เรือ รถ เป็นต้น (5) มาลำ ดอกไม้ พวงมาลัย (6) คนฺธำ ของหอมทุกชนิดสำหรับบูชา เช่น ธูป เทียน (7) วิเลปนำ เครื่องลูบไล้ คือเครื่องสุขภัณฑ์สำหรับชำระ

---

[62]มหามกุฏราชวิทยาลัย, *มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 3,* อ้างแล้ว, หน้า 13.

[63]สำ.ส. 24/146/255.

[64]อง.ทุก. 33/368/476.

ร่างกาย (8) เสยฺยำ ที่นอน เช่น เสื่อนอน หมอน เป็นต้น (9) วสถำ ที่อยู่อาศัย มีกุฏิ โรงครัว ศาลา เป็นต้น (10) ทีเปยฺยำ ประทีป โคมไฟ ที่ส่องสว่างทุกชนิด[65]

ในพระพุทธศาสนาสิ่งที่สำคัญในอามิสทาน คือสิ่งของที่ให้นั้นต้องเป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ไม่เอาของ ๆ คนอื่นเขามาโดยที่เจ้าของไม่รับรู้ ในทัศนะทางพระพุทธศาสนาสิ่งที่ให้ต้องเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อผู้รับ เช่น การถวายไตรจีวร เสนาสนะ ยารักษาโรค แก่ภิกษุสงฆ์ เป็นต้น วัตถุสิ่งของที่ให้นั้นจึงจะได้ชื่อว่า อามิสทาน อย่างแท้จริงและสมบูรณ์เป็นที่สุด เพราะมีเจตนาที่ดีนั้นเอง ซึ่งจะเป็นปัจจัยทำให้เกิดการปฏิบัตินำไปสู่จุดหมายในระดับต่าง ๆ จะสัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกคนที่แสวงหาความสุข

การให้ทานพระพุทธองค์ตรัสไว้ใน จุนทิสูตร ว่า การให้ทานในสิ่งที่เลิศ ปราชญ์ผู้ถือมั่นในธรรมที่เลิศ ให้ในสิ่งที่เลิศ เป็นเทวดาหรือมนุษย์ย่อมถึงสถานที่เลิศ[66] ในพระอภิธรรมได้กล่าวถึงสิ่งที่ควรให้ทานต้องเป็นประโยชน์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ[67] หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การให้ทานมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ผู้ให้ทาน (ที่เรียกว่าทายกทายิกา) สิ่งที่ให้ทาน (ที่เรียกว่าวัตถุทานหรือทานวัตถุ) ผู้รับทาน (ที่เรียกว่า ปฏิคาหก) จึงจะสัมฤทธิ์ผลตามแห่งที่กระบวนการในการให้ทาน

2) ธรรมทาน เป็นการให้ธรรม ให้คำแนะนำสั่งสอนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกที่ควรเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตจิตใจอันมุ่งหวังเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่บุคคลอื่น ๆ เพื่อให้รู้จักบาปบุญตลอดจนแนะนำทางไปสวรรค์ไปนิพพานเพื่อให้เกิดความสุขความเจริญแก่ตัวเองมิได้มุ่งหวังแก่อามิส ลาภ ยศ แต่มีความบริสุทธิ์เป็นที่ตั้งไว้ในใจเสมอเพราะการจะทำอะไรนั้นหากแม้ว่าเราทำด้วยความที่ไม่มีความบริสุทธิ์ในจิตใจแล้วผลตอบรับจะไม่เป็นไปตามที่คาดหมายไว้

ระหว่างอามิสทานและธรรมทาน พระพุทธองค์ท่านทรงตรัสยกย่องธรรมทานว่าเลิศกว่าอามิสทาน[68] เรื่องเพราะธรรมทานเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมทั้งปวง พระอริยสงฆ์จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่มีการแสดงธรรม การให้ทานโดยธรรมย่อมชนะการให้ทั้งปวง ดังที่พระพุทธองค์ได้แสดงธรรมอนุปุพพิกถาตามลำดับ ความยากง่ายและลุ่มลึกแห่งเนื้อหาของธรรมอันมี ทานกถา สีลกถา สัคคกถา กล่าวถึงสวรรค์[69] การให้ทานมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ผู้ให้ทาน (เรียกว่าทายกทายิกา)

---

[65]พระสิริมังคจารย์, *มงคลตฺถทีปนี ทุติโย ภาโค,* อ้างแล้ว, หน้า 3.

[66]องฺ.ปญฺจก. 36/32/71.

[67]พุทธทาสภิกขุ, *บุญยิ่งกว่าบุญ,* (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2543), หน้า 58.

[68]องฺ.ทุก. 33/368/476.

[69]วิ.มหา. 6/26/63.

สิ่งที่ให้เป็นทาน (ที่เรียกว่าวัตถุทานหรือทานวัตถุ) ผู้รับทาน (ที่เรียกว่า ปฏิคาหก) จึงจะสัมฤทธิ์ผลตามแห่งที่กระบวนการในการให้ทาน

4.4.4 อานิสงส์การให้ทานในพุทธปรัชญาเถรวาท ควรศึกษาถึงอานิสงส์อามิสทานและอานิสงส์ของทานโดยทั่วไป โดยมีอานิสงส์อามิสทาน มีดังนี้ (1) ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของชนหมู่มาก (2) สัปบุรุษผู้สงบย่อมคบหาผู้ให้ทาน (3) กิตติศัพท์อันงดงามของผู้ให้ทานย่อมดังขจรไปทั่ว (4) ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ (5) ผู้ให้ทานเมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์[70]

พระพุทธองค์ท่านทรงแนะนำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ให้ทาน เพราะทรงเห็นเป็นปนระโยชน์แก่ตัวผู้ทำทานและสังคม เป็นผู้มีโภคทรัพย์และยังถือว่าเป็นประโยชน์เกื้อหนุนให้นำพาเข้าสู่สุคติในโลกหน้าคือ สวรรค์ ผู้ให้ทานจะมีอานิสงส์มากและมีกัลยาณมิตรมากเพราะเป็นที่ชอบใจของคนทั้งหลาย เกียรติยศอันดีงาม ชื่อเสียงของเขาย่อมขจรไป คนดีทั้งหลายย่อมคบหาสมาคมกับผู้ให้ทานนั้น การให้ทานเป็นการบอกถึงคนมีน้ำใจไมตรีที่ดีแก่คนทั่ว ๆ ไป

1) อานิสงส์ของทานโดยทั่วไป การให้ทานโดยทั่วไปย่อมมีอานิสงส์ ดังนี้ (1) เป็นที่มาของสมบัติทั้งหลาย (2) เป็นที่ตั้งแห่งโภคทรัพย์ทั้งปวง (3) ผู้ให้ย่อมได้รับความสุข (4) ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของคนหมู่มาก (5) ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้ (6) ทำให้เป็นผู้มีเสน่ห์ (7) ทำให้เป็นที่น่าคบหาของคนดี (8) ทำให้เข้าสังคมได้คล่องแคล่ว (9) ทำให้แกล้วกล้าอาจหาญในทุกชมชน (10) ทำให้มีชื่อเสียงเกียรติคุณดี (11) แม้ตายแล้วก็ไปเกิดในสวรรค์[71]

ผู้ให้ทานย่อมมีอานิสงส์เพราะการให้ทานเป็นพื้นฐานความดีของมนุษย์ชาติและเป็นที่ขาดเสียมิได้ในการจรรโลงสันติสุข พ่อแม่ถ้าไม่ให้ทานคือไม่เลี้ยงเรามา เราเองก็ตายเสียตั้งแต่เกิดแล้ว สามีภรรยาหาทรัพย์มาได้ไม่ปันกันใช้ก็บ้านแตก ครูอาจารย์ถ้าไม่ให้ทานคือไม่ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่เรา ๆ ก็โง่ดักดาน คนเราถ้าโกรธแล้วไม่ให้อภัยทานกันโลกนี้ก็กลียุค ชีวิตของคนเราจึงดำรงอยู่ได้ด้วยทาน เราโตมาได้ก็เพราะทาน เรามีความรู้ในด้านต่าง ๆ ก็เพราะทาน โลกนี้จะมีสันติสุขได้ก็เพราะทาน การให้ทานจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อมนุษยชาติ

ทานส่วนมากจะหมายถึงการให้ การให้นั้นมีลักษณะการให้ซึ่งประกอบด้วย ไทยธรรมที่บริสุทธิ์หรือมีประโยชน์ ผู้ให้มีจิตบริสุทธิ์ ยินดีที่จะให้หรือผู้รับหรือปฏิหาหก ก็ต้องตั้งอยู่ในฐานะอันควรอานิสงส์ของทานจะดลบันดาลให้ได้รับความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจไปตลอดกาล ยิ่งเมื่อคิดถึงสิ่งที่ทำทานไว้

การให้ทาน การให้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ การให้ความรู้ทางโลกแก่บุคคล การให้ความรู้ทางธรรม การให้อภัยซึ่งกันและกันล้วนแต่เป็นสิ่งดี ๆ ด้วยกันทั้งนั้นเพราะคนให้ทานแสดงถึงการเป็นคนดี

---

[70]องฺปญฺจก. 36/35/35.

[71]พระสมชาย ญาณวุฑฺโฒ, *มงคลชีวิตฉบับทางก้าวหน้า,* อ้างแล้ว, หน้า 133.

ของสังคม เป็นคนดีแก่ตัวเอง ขณะเดียวกันคนตะหนี่มีแต่ความโลภคอยแต่จะติติงคนอื่น กลัวแต่จะเสียทรัพย์ คนประเภทนี้ไม่มีความสุขใจจะมีแต่ความร้อนในจิตใจ ตัวอย่างนางมาลีจันทร์ จากพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องกาฬะเกษ ดังนี้

นางมาลีจันทร์เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมยิ่ง เมื่อท้าวกาฬะเกษลักลอบเข้าปรางค์ของนางได้ต้องโอ้โลมนางอยู่นาน นำหลักธรรมมาอ้างว่าขอให้นางยกตัวเป็นทานให้แก่ท้าวกาฬะเกษ เพื่อจะได้ช่วยต่อชีวิตพระองค์ไว้ ผลบุญอันนี้จะส่งให้นางเสวยสุขในสวรรค์ได้นางมาลีจันทร์ได้กล่าวแก้ว่าตามคำสอนของพระพุทธองค์นั้นผู้ที่ยกตัวเป็นทานในเชิงประเวณี สตรีประพฤติผิดจากคำสอนบิดามารดาที่เลี้ยงมาถือว่ากระทำผิดคลองธรรม ความโลภอยากได้สิ่งของ ไปลักขโมยมาทำทานก็นับเป็นผิดต่อเมื่อใช้ทรัพย์สินของตัวเองทำทาน มิใช่ยกตัวมาให้ทาน จึงจะเป็นบุญส่งให้ได้รับความสุขอยู่นานเท่านาน นับเป็นกุศลทั้งสิ้นการที่จะยกตัวให้เป็นทานเช่นนี้จะถือว่าเป็นบุญนั้น บ่มไม่มีผู้ใดกระทำกันเพราะผิดศีลธรรม

> ไผผู่ทานทอดเนื้อในฮีตกามคุณ ญิงพาลานอกใจ บิดาเลี้ยง
> ผิดธรรมแท้ประเวณีคลองฮ่วม แท้ดาย อันหนึ่ง อย่าได้
> โลบเลี้ยงบังเกิดโจโร ฝูงนี้เป็นโทสาบาปจวนจำใกล้ผิดศีลแท้
> ขโมยคลองพ่อแม่ พี่เอย
> อันหนึ่งมีของค่าเงินคำทานทอดในธรรม จึ่งจักเป็นกองบุญ
> ชาติสิมาภายหน้า อันหนึ่งทงศีลหมั่นภาวนาเช้าค่ำก็จักเป็น
> เหตุให้หอมเกื้อยืดยาว ฝูงนี้เป็นบุญโกศลน้าวส่ง ไผห่อนทาน
> ทอดเนื้อเป็นเบื้องส่วนบุญ พี่เอย[72]

การโต้ตอบกันเช่นนี้ทำให้ข้อคิดเกี่ยวกับหลักธรรมมารวมกันหลายอย่าง แสดงความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่าบุญทานที่ทำไว้ในชาตินี้จะมีผลส่งสนองชาติต่อไป แต่จะต้องเป็นบุญทานที่ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เหล่าชนช่วงสรรพทุกข์ได้ เพราะสมาทานสมฺมาทิฏฐิ สมาทาน สพฺพทุกฺขอปจฺจคำ เลือกให้หนุ่มสาวแสดงโวหารคำสอนให้เป็นประโยชน์แก่ตน แล้วหักล้างให้ผู้ฟังเข้าเขาได้เองว่า ความคิดใดจึงจะถูกต้อง เพื่อยึดเป็นแนวปฏิบัติต่อไป

ดังนั้น จึงกล่าวเรื่องทาน...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษได้ว่า คำว่าทาน ไว้ว่าทาน คือการปันอันเป็นการเฉลี่ยความสุขแก่ผู้อื่นตามสมควรแก่ฐานะ ได้แก่ การสละทรัพย์สิ่งของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะจุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุขด้วยเมตตาจิตของตน ทานแปลและมีความหมาย 5 อย่าง คือ (1) ให้สิ่งของได้แก่ ปัจจัย 4 ข้าว น้ำดื่ม ที่อยู่อาศัย

---

[72]พระอริยานุวัตร (อารย์ เขมจารี), *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 73-74.

และยาแก้ไข้ (2) ตัดความตระหนี่หรือ ชำระความโลภออกจากขันธสันดานของตน (3) รักษาบุคคลไว้เพื่อไม่ให้ตกไปในอบายมุขทั้ง 4 (4) เจตนาเป็นเครื่องให้ (5) เจตนาเป็นเครื่องให้ ทานมี 2 ประเภท คือ 1. อามิสทาน 2. ธรรมทาน โดยมีอานิสงส์อามิสทาน มีดังนี้ (1) ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของชนหมู่มาก (2) สัปบุรุษผู้สงบย่อมคบหาผู้ให้ทาน (3) กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรทั่วไป (4) ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ (5) ผู้ให้ทานเมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

4.5 ศีลพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ

4.5.1 ความหมายของศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท

ความหมายของศีลตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ราชบัณฑิตยสถาน ตามทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาส่วนมากก็มีความหมายเหมือนกันซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้

ศีล ได้แก่ เจตนาที่เป็นเหตุงดเว้นอย่างหนึ่ง หมายถึงเจตสิกคือเจตนางดเว้นหรือความงดเว้นนั้นเองที่บังเกิดขึ้นในใจ หมายถึง สังวโรหรือสังวร คือความสำรวมระวัง หมายถึง อวีติกกมะ ความไม่ละเมิด คือความที่ไม่ล่าวงละเมิด ท่านอธิบายความหมายถึงว่า ความตั้งกายกรรมเป็นต้น ไว้ด้วยดี หมายถึงความดำรงหรือทรงกุศลธรรมทั้งหลาย โดยเป็นที่ตั้งของกุศลธรรมทั้งหลายและศัพท์ว่าศีลนั้นมีความหมายถึง “สิระ” ที่แปลว่าสูงสุด “สิละ” ที่แปลว่า เงื่อนต้น “สีตละ” ที่แปลว่าเย็น “สิวะ” แปลว่า ควรเสพ เป็นต้น[73]

“ศีล หมายความว่า ผู้ปกครองจะต้องประพฤติตนอยู่ในศีลในธรรม มั่นคงหนักแน่นอยู่ในระเบียบวินัย กฎหมายและขนบประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง วางตนให้เป็นหลักเป็นที่เชื่อถือของประชาชนได้ ในฐานะที่เป็นหลักเป็นประธานของหมู่คณะหรือประเทศชาติ ส่วนประชาชนก็จะต้องประพฤติเช่นเดียวกัน เพราะถ้าผู้นำทำความดีอยู่คนเดียวแต่ประชาชนไม่เอาด้วย สังคมก็จะสงบเรียบร้อยไม่ได้ หรือถ้าประชาชนทำดีแต่ผู้นำไม่เอาด้วยประชาชนก็เดือดร้อน ฉะนั้น ทุกฝ่ายจึงต่างต้องมีศีลต่อกัน สังคมจึงจะสงบสุข”[74] ศีลจึงบังเกิดและมีอยู่ตั้งอยู่ด้วยความประพฤติปฏิบัติของมวลมนุษย์ด้วยความดีงามเป็นพื้นฐานคนดีของสังคม

“ศีล คือเจตนางดเว้นความชั่วทางกายวาจาและทางใจด้วย เจตนางดเว้นทุจริตทางกายวาจา เรียกว่าเจตนาศีล การงดเว้นจากมโนจริต 3 เรียกว่า เจตสิกศีล คือ ศีลที่เกี่ยวกับใจโดยตรง แม้ไม่ทำด้วย กาย วาจา ก็ทำให้ศีลทางใจขาดได้ มโนทุจริต 3 นั้น คือ 1. อภิชฌา โลภอยากได้ของผู้อื่น

---

[73]สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, *ศีลในพระพุทธศาสนา,* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549), หน้า 22.

[74]สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), *ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,* (นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549), หน้า 70.

2. พยาบาท คิดปองร้ายผู้อื่น 3. มิจฉาทิฏฐิ เห็นผิดจากทำนองคองธรรม เห็นว่าความดีไม่มี ความชั่วไม่มี ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว เป็นต้น คิดอย่างนี้เห็นอย่างนี้เป็นมโนทุจริตเป็นบาปทางใจ ส่วนที่ประพฤติผอกออกมาทางกาย ทางวาจาก็เป็นกาบทุจริต วจีทุจริต เว้นกายทุจริตและวจีทุจริตเสียได้จัดเป็นเจตนาศีล”[75]

ศีล เป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมเป็นอันมาก เป็นความงามในเบื้องต้น แห่งคำสอนในพระพุทธศาสนา อันรวมลงในไตรสิกขาคือ ศีล สมาธิ และปัญญา ศีลงามในเบื้องต้น (อาทิกัลยาณัง) สมาธิงามในท่ามกลาง (มัชฌกัลยาณัง) ส่วนปัญญางามในที่สุด (ปริโยสานกัลป์ยาณัง)[76]

ศีล เป็นเบื้องต้นเป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมความดีทั้งหลายและเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น พึงชำระศีลให้บริสุทธิ์สังวรศีลเป็นเครื่องกั้นความทุจรติทำจิตให้ร่าเริง เป็นท่าที่หยั่งลงมหาสมุทรคือนิพพาน พึงชำระศีลให้บริสุทธิ์ ศีลเป็นกำลังหาเปรียบมิได้เป็นอาวุธอย่างสูงสุดเป็นอาภรณ์อันประเสริฐ เป็นเกราะอันน่าอัศจรรย์ ศีลเป็นสะพาน เป็นมหาอำนาจเป็นกลิ่นหอมอย่างยอดเยี่ยม เป็นเครื่องลูบไล้อันประเสริฐ บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีลย่อมหลุดฟุ้งขจรไปได้ทั่วทุกทิศ ศีลเป็นกำลังอย่างเลิศ เป็นเสบียงเดินทางชั้นเยี่ยม เป็นพาหนะอันประเสริฐยิ่งนัก เป็นเครื่องหอมฟุ้งไปทั่วทิศานุทิศ คนพาลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นในศีลย่อมได้รับการนินทาในเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เมื่อตายไปแล้วย่อมได้รับทุกข์ โทมนัสในอบายภูมิ ย่อมได้รับทุกข์โทมนัสในที่ทั่วไป ศีลเท่านั้นเป็นยอดและผู้มีปัญญาเป็นผู้สูงสุดในโลกนี้ ความชนะในมนุษย์และเทวโลกย่อมมีได้เพราะศีลและปัญญา[77]

ศีล ยังมีใบปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรคซึ่งได้แสดงประเภทของศีลไว้ว่า ศีลแบ่งออกเป็น 2 ดังนี้ 2 อภิสมาจาริกศีล คือ มารยาทอย่างสูง 2 อาทิพรหมจริยกศีล คือ เป็นเบื้องต้นแห่งมรรคพรหมจรรย์[78] คำว่า อาทิพรหมจริยกะ นี้เป็นของอาชีวัฏฐมกศีลและอาชีวัฏกศีลซึ่งเป็นคุณที่ทำให้หมดจดในเบื้องต้น หรือสิขาบทที่พระพุทธองค์ตรัสว่าสิกขาเล็กน้อยเป็นอภิสมาจาริกศีล ที่เหลือเป็นอาทิพรหมจริยกศีลโดยเป็นวิรัติศีลคุณ คือ การเว้นจากโทษมีปาณาติบาต เป็นต้น อย่างเดียวและอวิรัติศีลคือ คุณที่เหลือมีเจตนา โดยเป็นนิสิตศีลคือ ประพฤติไปด้วยสุทธิกทิฏฐิว่าความหมดจดจักมีได้ด้วยศีลนี้

ความปกติ ความเยือกเย็น ความงดเว้นหรือข้อห้าม หมายถึง ศีลที่มีอยู่ในจิตใจของคนแตกต่างกันเพียงแต่ว่าใครจะมีศีลมากหรือว่าน้อยเพียงใดเท่านั้น อีกประการหนึ่ง บุคคลผู้สิ้นกิเลสทั้งปวงอันมีพระอริยบุคคลเท่านั้น จึงเป็นผู้มีศีลอันบริสุทธิ์ กล่าวคือ มีการรักษาศีลอันบริสุทธิ์ที่เต็มเปี่ยม

---

[75]วศิน อินทสระ, *พุทธจริยศาสตร์,* (กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย, 2549), หน้า 222.

[76]พิจิตร ฐิตวณฺโณ, *อนุปุพพิกถาทีปนี,* (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เซเว่นพริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2545), หน้า 113.

[77]ขุ.เถร. 52/378/426.

[78]วิ.อ. 1/21.

ไม่มีด่างพร้อม ศีลเป็นประมุข เป็นประธานแห่งธรรมทั้งหลาย อันจะเป็นผลแห่งการสนับสนุนเพื่อยกระดับของจิตใจมนุษย์ให้เป็นผู้มีธรรมะอันยิ่ง ศีลนั้นชื่อว่าเป็นเบื้องต้นพระศาสนา เพราะเหตุว่าเป็นเบื้องต้นแห่งธรรมทั้งหลายอันเป็นกุศล

4.5.2 ประเภทของศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท ศีลมีหลายประเภทแต่ในที่นี้มุ่งที่จะศึกษาถึงเบญจศีล อุโบสถศีลและทศศีล ดังนี้

1) เบญจศีลหรือ ศีล 5 เมื่อบำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วก็ย่อมจะได้พบแต่ความสุขความเจริญในชีวิต จะพบแนวทางสำหรับประพฤติความดี และสามารถปฏิบัติตามคุณธรรมอย่างอื่นได้ยั่งยืนไม่แปรผัน ด้วยเหตุนี้เอง นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เมื่อเล็งเห็นเหตุการณ์ดังนี้ จึงได้บัญญัติศีลมีองค์ 5 หรือเบญจศีล

ศีล 5 เป็นศีลที่ควรรักษาเป็นประจำควรรักษาเป็นนิตย์มี 1 การเว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิต 2 การเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการเป็นโจร 3 การเว้นจากการประพฤติผิดในกาม 4 การเว้นจากการกล่าวคำเท็จ 5 การเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย[79] ข้อปฏิบัติทั้งหมดย่อมจะเป็นทางให้การดำเนินชีวิตประสบแต่ความสุข

การตั้งใจประพฤติตามบัญญัติที่ชื่อว่า “ศีล” นี้จะเป็นแนวทางสำหรับให้คนประพฤติความดีที่อยู่บนพื้นฐานของศีล คนเราแรก ๆ ก่อนจะประพฤติความดี หากไม่ถืออะไรเป็นหลักจิตใจของคนนั้น ๆ ก็ย่อมจะผันแปรไม่มั่นคง อาจจะเอนเอียงไปหาการประพฤติที่ไม่งามไม่เหมาะสมหรือว่าทุจริตได้อีก เพราะโมหะครอบงำ เมื่อบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์เป็นปกติมรรยาทได้แล้วจึงจะประพฤติคุณธรรมอย่างอื่นจะมีความมั่นคงยั่งยืน นี้แลเป็นประโยชน์แห่งการบัญญัติศีล

2) อุโบสถศีลหรือศีล 8 (อุโบสถศีล) อุโบสถเป็นสิ่งที่ดีเป็นเรื่องของกุศลกรรมที่สำคัญประการหนึ่งของคฤหัสถ์ที่ควรจะปฏิบัติกัน แปลว่า การเจ้าจำ เพื่อหยุดการหยุดงานของฆราวาส เช่น ทำนา ทำไร่ เป็นต้น พักไว้ก่อนชั่วคราวแล้วมาทำกิจกรรมที่สำคัญแห่งตัวเองและศาสนา เป็นการขัดเกลากิเลสอย่างหยาบ ให้มีความเบาบางลดน้อยถอยลง ยังเป็นทางแห่งความสงบและระงับ อันเป็นความสุขอันสูงส่งของมนุษย์เราในพระพุทธศาสนา ฉะนั้นแล้วพุทธศาสนิกชนผู้เป็นฆราวาสขึงควรที่จะเอาใจใส่และหาโอกาสประพฤติปฏิบัติตามสมควร อุโบสถศีลมี 8 ลิกขาบทคือ 1. ไม่ฆ่าสัตว์ 2. ไม่ลักทรัพย์ 3. ไม่เสพเมถุน 4. ไม่พูดปด 5 ไม่เสพสุราเมรัย 6. ไม่กินอาหารตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนกว่าจะถึง

[79]คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, *เบญจศีลเบญจธรรม,* พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, 2538), หน้า 2.

วันใหม่ 7. ไม้ฟ้อนรำขับร้อง ดูการละเล่น ลูปไล้ทำประดับด้วยของหอม 9. ไม่นั่งนอนบนที่นั่งนอนสูง[80] แบ่งตามระยะเวลาที่เข้าจำนั้นต่างกัน ดังนี้[81]

(1) ปกติอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รับรักษากันตามปกติเฉพาะวันหนึ่งคืนหนึ่ง อย่างที่อุบาสก อุบาสิการักษากันทุกวัน เดือนละ 4 วัน คือ วันขึ้น 8 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ วันแรม 8 ค่ำ วันแรม 14 ค่ำหรือ 15 ค่ำ

(2) ปฏิชาครอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รับรักษาเป็นพิเศษกว่าปกติ คือ รักษาคราวละ 3 วัน คือ วันรับวันรักษา วันส่ง เช่น จะรับอุโบสถวัน 8 ค่ำ ต้องรักและรักษามาแต่วัน 7 ค่ำตลอดไปจนถึงวัน 9 ค่ำ จนได้อรุณใหม่ของวัน 10 ค่ำนั่นเองจึงหยุดรักษา

(3) ปาฏิหาริยอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รับรักษาตลอด 4 เดือนฤดูฝนคือ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 จนถึงเพ็ญกลางเดือน 12

บุคคลผู้สมาทานอุโบสถศีลแม้ชั่ววันหนึ่งและคืนหนึ่งก็ตาม บุคคลนั้นก็ย่อมจะได้มีโอกาสได้มาแห่งการศึกษาหาความสุขทางใจ และยังจะได้ศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของนักพรตด้วยชีวิตจริงของตน อันจะเป็นการนำไปสู่การเปรียบเทียบให้เห็นความสุขแท้จริงมั่นคง

3) ทศศีลหรือศีล 10 สำหรับทศศีลนี้จะเพิ่มมาจากศีล 5 และศีล 8 โดยมีความแตกต่างกันบ้างไม่มาก พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวณฺโณ) ได้บันทึกไว้ในหนังสือว่า สามเณร แปลว่า ผู้เป็นเชื้อสายแห่งสมณะ เมื่อเป็นสามเณรแล้วต้องถือศีล 10 คือ 1. เว้นจากการฆ่าสัตว์ทั้งมนุษย์และเดรัจฉาน 2. เว้นจากการลักทรัพย์ 3. เว้นจากการเสพเมถุนธรรม 4. เว้นจากการพูดเท็จ 5. เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย 6. เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล 7. เว้นจากการขับร้องและบรรเลงตลอดถึงการดูการ การฟังสิ่งเหล่านั้น 8. เว้นจากการทัดทรงดอกไม้การใช้ของหอมเครื่องประดับผิว 9. เว้นจากการนอนที่นอนสูงใหญ่และยัดนุ่นสำลีอันมีลายวิจิตร 10 เว้นจากการรับเงินทอง คนที่ยึดการปฏิบัติในศีลจะทำให้ กาย วาจา ใจ บริสุทธิ์[82]

ศีลเป็นบ่อเกิดของคุณงามความดีมนุษย์ เพราะศีลเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของคนเรา ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงความสำคัญของศีลว่าแท้จริงคำสอนของพระศาสดาไพเราะในเบื้องต้นก็เพราะทรงแสดงถึงศีล ศีลนั้นชื่อว่าเป็นเบื้องต้นแห่งพระพุทธศาสนา บุคคลที่รักษาศีลให้บริสุทธิ์หมดจดแล้วชื่อว่าเป็นการสร้างกุศลธรรมในเบื้องต้น[83]

---

[80]สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, *ธรรมศึกษาชั้นโท,* (นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550), หน้า 186.

[81]เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

[82]พระครูอรุณธรรมรังสี (เอี่ยม สิริวณฺโณ), *มนต์พิธี,* 2515, หน้า 184.

[83]มหามกุฏราชวิทยาลัย, *วิสุทธิมรรคแปลภาค 1 ตอน 1,* พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 111.

ประเภทของศีลโดยสรุปมีดังนี้ บุคคลโดยทั่วไปผู้บริจาคทานและสมาทานศีล 5 ยังคงดำเนินชีวิตประจำวันเหมือนคนสามัญทั่วไป ภายใต้คถาคตโพธิสัทธาในกรอบการประพฤติปฏิบัติแห่งศีล 5 ผู้สมาทานศีล ๑๐ สมานทานอุโบสถศีลและผู้ที่ออกบวชจัดเป็นนักพรต นอกจากว่าจะต้องประพฤติปฏิบัติตามศีล 5 แล้ว ยังต้องปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันที่จะคิดว่าเหมาะสมแก่ภาวะของ ๆ ตนอีกด้วย ดังนั้น ศีล แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 ศีลสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เรียกว่า อาคารวินัย มีศีล 5 และศีล 8 ประเภทที่ 2 ศีลสำหรับบรรพชิตหรือนักบวชในพระพุทธศาสนา เรียกว่า อนาคารวินัย กล่าวคือ ศีล 10 สำหรับสามเณร ศีล 227 สำหรับพระภิกษุ และศีล 311 สำหรับภิกษุณี[84]

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติศีลไว้เพื่อให้มีสภาพเกื้อกูลแก่การปฏิบัติและการเผยแพร่ความดีงามแก่การปฏิบัติในศีล เพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก เพื่อเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติภายนอกทาง กาย วาจา ใจ สำหรับผู้ประพฤติปฏิบัติตามให้มีวิถีทางในการดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องด้วยกฎหมายของบ้านเมืองและศีลธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสันติสุข

4.5.3 ลักษณะของศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท ศีล หมายถึงความเป็นปกติ ความประพฤติชอบทางกาย วาจา รักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมจนในการจั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ดังนั้น “ศีล” จึงมีลักษณะ ดังนี้

1) ต้องชำระศีลของตนให้พ้นจากโทษทั้ง 4 คือ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย

2) การรักษาศีล ต้องไม่เจือปนด้วยตัณหา ด้วยปรารถนาภวสมบัติและโภคสมบัติ

3) รักษากาย วาจา ให้ตั้งอยู่ในสิกขาบทอย่างเคร่งครัด

4) การประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดนั้น แม้อันธพาลจะไม่เห็นดีเห็นชอบต้องไม่หวั่นไหว

5) ต้องประกอบด้วยความรู้ในศีล ที่จะเป็นเหตุให้อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ หรือมรรคผล นิพานเกิดขึ้นได้[85]

ศีลบริสุทธิ์ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่างพร้อย ทำให้พ้นความเป็นทาสของตัณหา ศีลของเรามิได้มีผู้กล่าวหาแม้อันธพาลชนจะไม่เห็นดีเห็นงามด้วยก็ตามแต่วิญญูชนทั้งหลายนั้นย่อมสรรเสริญ ลักษณะของศีลอีกประการหนึ่งมีลักษณะที่ละเอียดอ่อน ที่สามารถเป็นแนวทางบรรลุมรรคผลและนิพพาน ศีลมีลักษณะที่ทรงไว้ซึ่งกรรมอันเป็นกุศลและธรรมอันเป็นกุศล ศีลจะกำจัดภาวะที่ไม่ใช่ศีล ศีลนั้นปราศจากโทษจะประกอบด้วยคุณและอยู่ด้วยกันเป็นสันติสุขไม่มีผู้ใดมาล่วงล้ำก้ำกรายต่างครองกันอยู่ด้วยความอันดีงามของสังคม

---

[84]พระมหายรรยง สุรปญฺโณ (ลันลอด), *“พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในสุภาษิตผญาอีสาน”,* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2550, หน้า 117.

[85]ฉันทนา อุตสาหลักษณ์, *พุทธิปัญญา,* (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, 2545), หน้า 169.

4.5.4 อานิสงส์ของศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธองค์ตรัสพระสัทธรรมเทศนาว่าดูก่อนคหบดีทั้งหลาย อานิสงส์ของผู้สมบูรณ์ด้วยศีลอานิสงส์ของการรักษาศีลที่ควรศึกษามี 4 ประเภท คือ อานิสงส์ของการรักษาเบญจศีล อุโบสถศีล ทศศีล และอานิสงส์ของการรักษาศีล 227 ดังนี้

1) อานิสงส์ของการรักษาศีล อานิสงส์ของผู้รักษาเบญจศีลมี 4 ประการคือ

(1) บุคคลในโลกนี้มีศีลบริบูรณ์ ย่อมประสบโภคทรัพย์เป็นอันมากเพราะความไม่ประมาท

(2) บุคคลในโลกนี้รักษาศีลให้สมบูรณ์ มีชื่อเสียงอันหอมย่อมฟุ้งขจรไปในทิศทั้ง 4

(3) จะเข้าไปในสมาคมใด ๆ ก็ตามย่อมมองอาจกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน

(4) เป็นผู้ไม่หลงตาย คือตายอย่างมีสติ

(5) เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์[86]

บุคคลในโลกนี้มีศีลรักษาโดยบริสุทธิ์ บุคคลย่อมประสบโภคทรัพย์เป็นอันมากเพราะความไม่ประมาท ศีลนั้นอยู่ที่ไหนมีตัวตนอย่างไร ใครเป็นผู้รักษาแล้วก็รู้ว่าผู้นั้นเป็นตัวศีล ศีลก็อยู่ที่ตนนี้เจตนาเป็นตัวศีล เจตนาคือจิตใจ คนเราถ้าจิตใจไม่มีก็ไม่เรียกว่าคน มีแต่กายจะทำอะไรได้ร่างกายกับจิตต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อจิตไม่เป็นศีลกายก็ประพฤติไปต่าง ๆ มีโทษต่าง ๆ ผู้มีศีลแล้วไม่มีโทษจะเป็นปกติแนบเนียนไม่หวั่นไหว

2) อานิสงส์ของศีลอุโบสถ ศีลอุโบสถมีอานิสงส์ที่มีผลมากกว่าศีล 5 เพราะนอกจากจะเว้นจากบาปแล้วยังงดเว้นจากสิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ขึ้นสู่ระดับสูงคือ ระดับสมาธิอีกด้วย เพราะศีล 8 ล้วนแต่เป็นศีลหรือข้อวัตรปฏิบัติที่ยกจิตให้ขึ้นสู่ระดับสูง โดยเฉพาะกับตัวราคะคือตัวกามฉันท์ไม่ให้เกิดขึ้นได้ง่ายเพราะได้ป้องกันทางเดินหรือว่าทางเกิดของนิวรณ์ข้อนี้ได้หลายอย่าง

ศีลอุโบสถเป็นศีลที่ทำจิตย่างขั้นสู่สมาธิได้เร็วขึ้น อีกประการหนึ่งเป็นศีลที่ทำให้เบากายเบาใจไม่ต้องวุ่นวายในเรื่องอาหารมื้อเย็น ทำให้ตัวเบา ไม่ต้องขวนขวายในการแต่งตัวและไม่ต้องไปเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ก่อให้เกิดกิเลส เช่น การฟ้อนรำ ขับร้อง เป็นต้น[87]

ศีลอุโบสถนี้เป็นการสมาทานศีลเพียงวันหนึ่งกับคืนหนึ่งเท่านั้น ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนามาบรรจบครอบรอบตามวาระเวียนมาถึง ส่วนมากจะเป็นการปฏิบัติของเหล่าพุทธบริษัทที่ยังครองเรือนอยู่เป็นต้น ศีลเป็นแนวทางสำหรับให้คนประพฤติความดีคนเราแรก ๆ ก่อนจะประพฤติความดี หากไม่ถืออะไรเป็นหลักจิตใจของคนนั้น ๆ ก็ย่อมจะผันแปรไม่มั่นคง อาจจะเอนเอียงไปหาการประพฤติที่ไม่งามไม่เหมาะสมหรือทุจริตได้อีกเพราะโมหะครอบงำ

---

[86]พระพจนารถ ปภาโส, *ศีลบารมี,* (กรุงเทพมหานคร : ส่งสยาม, 2545), หน้า 21.

[87]พิจิตร ฐิตวณฺโณ, *อนุปุพพิกถาทีปนี,* อ้างแล้ว, หน้า 127.

3) อานิสงส์ของทศศีล อานิสงส์ของศีล 10 ก็เช่นเดียวกับศีล 8 เป็นแต่ยิ่งยวดกว่าจะยังเพิ่มอีก ดังนี้

(1) ทำให้เป็นคนมักน้อยสันโดษ ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ

(2) ทำให้สำนึกว่า การเป็นอยู่ของตนต้องอาศัยผู้อื่น

(3) ทำให้คลายมานะความถือตัวลงได้มาก

(4) เป็นการฝึกฝนอบรมตนเพื่อรับการอุปสมบทต่อไป[88]

พึงรู้ว่าศีลนั้นมีการกำจัดภาวะทุศีลจะไม่มีโทษเพราะศีลมีสภาวะสะอาดด้วยกาย วาจา ใจ เป็นผลการปฏิบัติในศีลตั้งแต่เด็กจะทำให้อยู่ในกฎระเบียบวินัยต่าง ๆ รู้จักนอบน้อมถ่อมตนรู้การเคารพนับถือ เมื่อโตขึ้นทำให้เป็นคนดีของสังคมสิ่งเหล่านี้ไม่สมควรจะมองข้ามควรแล้วที่จะปลูกฝังพื้นฐานแห่งความดีตั้งแต่เด็ก

4) อานิสงส์การสมาทานศีล 227 อำนาจ บัวศรีและคณะ ได้กล่าวไว้ ดังนี้ 1. ทำให้เกิดสังคมตัวอย่างในทางที่ดี 2. ทำให้ภิกษุมีความประพฤติดีงามสมฐานะ 3. ทำให้เป็นบุคคลเลี้ยงง่ายมีความมักน้อยสันโดษ สมกับฐานะของภิกษุที่เลี้ยงชีพด้วยการอาศัยผู้อื่นและมีหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตใจโดยมีความผู้ประพฤติเป็นแบบอย่างแก่พุทธศาสนิกชน 4. ทำให้เกิดความสะดวกในการบำเพ็ญธรรมของสมณะ 5. ทำให้เป็นอยู่ง่าย ไร้กังวล จะได้บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ได้เต็มที่ 6. ทำให้เกิดความเสมอภาคเสรีภาพและภราดรภาพ อันเป็นรากฐานแห่งประชาธิปไตย 7. ทำให้ภิกษุสงฆ์อยู่ร่วมกันโดยความผาสุก 8. เป็นการป้องกันความเสื่อมเสียให้เกิดขึ้น 9. เป็นการสร้างเสริมศรัทธาของประชาชน 10. ทำให้ศาสนาเจริญมั่นคง[89]

ศีล มีคุณมากมายนานัปการเป็นเครื่องกั้นความทุกข์เป็นหนทางอันประเสริฐของผู้แสวงหาความหลุดพ้นจากวัฏฏสงสารนี้ พระพุทธองค์เจ้าได้ทรงบัญญัติเพื่อพุทธสาวกในการประกาศพระศาสนา ให้มีความเจริญสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา พระภิกษุนำมาสั่งสอนใช้ชาวพุทธศาสนิกชนทั่วไปให้มีความมั่นคงในบวรพระพุทธศาสนา มีศีลเป็นที่พึ่งในการดำรงชีวิตเปรียบได้ว่า คนที่ไม่มีศีลเหมือนแผ่นดินที่ไม่มีน้ำ คนขาดศีลเหมือนดินขาดน้ำ เป็นต้น

ศีล มีเจตนางดเว้นจากความชั่ว กลัวการกระทำอกุศลทั้งหางกาย วาจาและจิต ประเภทของศีลมีทั้งเบญจศีล อุโบสถศีล ทศศีลและศีลของพระสงฆ์ ลักษณะของศีลคือความเป็นปกติทางกาย

---

[88]พระมหาวิชชา ชินวโร (ศรีวิชัย), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ศีลบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2551, หน้า 34.

[89]อำนาจ บัวศิริ และคณะ, *อานิสงส์การสมาทานศีล 5,* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสน, 2546), หน้า 15.

วาจา มีอานิสงส์คือ มีความสงบสุขปราศจากความทุกข์ทางกายและจิตใจ ศีลเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งให้ผู้รักษาได้รับความสงบสุข มีโภคทรัพย์สมบูรณ์และสิ้นชีวิตแล้วย่อมไปสู่สุคติ

เพราะเหตุแห่งศีลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำความดี ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบ ศีล เป็นหลักประพฤติปฏิบัติแห่งคุณงามความดี เป็นสิ่งควบคุม กาย วาจา ใจ มิให้ทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหลายทั้งปวง เมื่อท้าวกาฬะเกษปราบยักษ์โขโนจนได้ชุบชีวิตคืนให้นั้น ได้สั่งสอนศีลธรรมความประพฤติทั้งหลายไว้อย่างละเอียด ให้ตั้งตัวอยู่ในศีล 5 ระบุไว้ว่า ผู้ประพฤติตามคำสอนดังกล่าวมีความสุขอยู่ชั่วอสงไชย ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติตามนั้น จักสิ้นชีวิตในวัยเยาว์ มีโรคไข้เจ็บเบียดเบียน ได้รับความทุกข์ยากสาหัส ผู้ที่กระทำตามคำสอนของพระพุทธองค์เคร่งครัดแม้จะยากจนเข็ญใจ ผลบุญจะพาให้มั่งคั่งร่ำรวย มีทรัพย์สมบัติมหาศาลปานเศรษฐีนั่นเทียว

> ตัดบอกไว้ปวงเสื้อยักษ์หลวง ให้ตั้งเที่ยงหมั้นในแห่งคองธรรม
> บัวระบัติศีลจักฮุ่งเฮืองในพื้น ในศีลห้าภาวนาอย่าเว้นห่าง
> ใต้โลกกว้างซียืนหมั้นหมื่นอสงข์ ไผบ่ตั้งเที่ยงหมั้นในแห่ง
> คองธรรมบ่รักษาศีลแห่งคองคุณแก้ว มันนั้นจักมรณาเมี้ยน
> อายุวัยถ้านต่ำโรคพยาธิฮ้ายในเนื่อเล่าเมียนจักอายุสั้นมรณา
> ตายไป โภยภัยเข็ญบาปเวรตำต้องอันว่าคองคุณแก้วพุทโธ
> สอนสั่งไผได้ดั่งเที่ยงหมั้นศีลแก้วพ่ำเพ็วบุญจักนำชูขึ้นบารมี
> เอืองฮุ่งแสนจักทุกข์ยากไฮ้ไปหน้าหากมั่งมี บ่มีทุกข์ยากแท้
> เฮืองฮุ่งเมืองคนมีแต่ทงความสุขอยู่เย็นหายฮ้อน คองเฮือน
> สร้างนา สวนฮั้วไฮ่ ก็จักมูลมากล้นเทียมเจ้าเศรษฐี แท้แล้ว [90]

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปเรื่องศีล...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษได้ว่า ศีลเป็นความปกติ ความเยือกเย็น ความงดเว้นหรือข้อห้าม หมายถึงศีลที่มีอยู่ในจิตใจของคนทุกคน จะต่างกันเพียงแต่ว่าใครจะมีศีลมากหรือว่าน้อยเพียงใดเท่านั้น อีกประการหนึ่ง บุคคลผู้สิ้นกิเลสทั้งปวงอันมีพระอริยบุคคลเท่านั้น จึงเป็นผู้มีศีลอันบริสุทธิ์ กล่าวคือ มีการรักษาศีลอันบริสุทธิ์ที่เต็มเปี่ยมไม่มีด่างพร้อม ศีลเป็นประมุข เป็นประธานแห่งธรรมทั้งหลาย อานิสงส์ของผู้รักษาเบญจศีลมี 4 ประการคือ (1) บุคคลในโลกนี้มีศีลบริบูรณ์ ย่อมประสบโภคทรัพย์เป็นอันมากเพราะความไม่ประมาท (2) บุคคลในโลกนี้รักษาศีลให้สมบูรณ์ มีชื่อเสียงอันหอมย่อมฟุ้งขจรไปในทิศทั้ง 4 (3) จะเข้าไปในสมาคมใด ๆ ก็ตามย่อมมองอาจกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน (4) เป็นผู้ไม่หลงตาย คือตายอย่างมีสติ (5) เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

---

[90]พระอริยานุวัตร, *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 228-229.

4.6 ปัญญาพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ

4.6.1 ความหมายของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท ความหมายของปัญญาได้มีความหมายโดยทั่วไป ความหมายตามอภิธรรมปิฎก ดังนี้

1) ความหมายของปัญญาโดยทั่วไป (ปัญญา" แปลว่าความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง[91]

ปัญญาเป็นสิ่งที่รู้ชัดรู้แจ้งรู้ถูกรู้ผิด ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ จะสร้างปัญญาให้ถูกต้องให้มีความเจริญสู่ตัวหรือไม่ หากเราสร้างปัญญาไปในทางที่ผิด คนหรือว่าสังคมก็จะประณามแก่ตัวเราได้ หากการสร้างปัญญาไปในทางที่ถูกต้องคนก็จะสรรเสริญ ด้วยเหตุนี้เองถึงชี้ว่าขึ้นอยู่กับตัวบุคคลที่จะแสวงหาความเจริญ ความสุขที่แท้จริงหรือไม่ ปัญญา ความรู้ทั่วหรือความรู้ชัด คือ "รู้ทั่วถึงความเป็นจริงตรงตามความเป็นจริง เช่น รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทันสังขาร รู้เหตุปัจจัย รู้องค์ประกอบ รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของทั้งหลาย รู้ตามความเป็นจริง รู้เข้าใจถ่องแท้ รู้เข้าใจสภาวธรรมต่าง ๆ รู้พินิจพิจารณา รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดแจงจัดการหรือดำเนินการอย่างไร ๆ"[92]

2) ความหมายของปัญญาตาอภิธรรมปิฎก "ปัญญา" ปัญญาเมื่อเกิดขึ้นย่อมรู้ทั่วซึ่งธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่ควรเสพและไม่ควรเสพ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว และที่เข้ากันได้และเข้ากันไม่ได้ อีกนัยหนึ่ง ปัญญามีการแทงตลอดสภาวะเป็นลักษณะหรือการแทงตลอด ไม่ผิดพลาด มีการส่องให้เห็นอารมณ์เป็นรสดุจประทีป มีการไม่หลงไหลเป็นปัจจุปัฏฐาน[93] อภิธัมมัตถสังคหฎีกาว่า "ธรรมชาติที่ชื่อ ปัญญา ด้วยอรรคว่าย่อมรู้โยประการ คือ รู้ชัดด้วยอำนาจอนิจจลักษณะ เป็นต้น[94]

ดังนั้น ในพุทธปรัชญาเถรวาท ปัญญา แปลว่าความรอบรู้ ความรู้ทั่ว หมายถึง ความรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งอริยสัจ 4 มีทุกขอริยสัจ ไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะ หมายเอา ปัญญาญาณที่เป็นความรู้เกิดจากการเจริญสมถะวิปัสสนาจึงถือว่าเป็นปัญญาที่แท้จริงเพราะสามารถที่บรรลุอริยสุจธรรมเข้าถึงความจริงอันสูงสุด ดังนั้น ปัญญาในพุทธปรัชญาจึงมีความหมาย วิปัสสนาญาณที่ประกอบด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา

---

[91]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 164.

[92]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 22.

[93]อภิ.สฺ. 75/16/333.

[94]มหามกุฏราชวิทยาลัย, *อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย,* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 95.

4.6.2 องค์ประกอบของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท องค์ประกอบแห่งธรรมที่ทำให้เปิดปัญญา เป็นการอาศัยซึ่งกันและกันโดยเฉพาะองค์ประกอบไตรสิกขา

องค์ประกอบทางไตรสิกขา องค์ประกอบทางไตรสิกขา 3 หรือว่าทางธรรม ก็คือ “มีศีลเป็นพื้นฐานมีสมาธิเป็นกำลังมีการเห็นแจ้งแทงตลอด (วิปัสสนา) เป็นตัวกระทำที่ไม่อาจจะแยกกันได้”[95] และตัวปัญญาต้องอาศัยธรรมเหล่านี้ ทำงานร่วมกันสัมพันธ์กันไปตามลำดับ จึงจะได้ปัญญาที่ถูกต้องเป็นจริง พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุว่า “อย่างนี้ศีล อย่างนี้สมาธิ อย่างนี้ปัญญา สมาธิอันศีลอบรมแล้วย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะฯ”[96]

ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นสิ่งควรที่คนเรานำไปปฏิบัติเพราะปัญญานั้นเป็นประธานเข้าถึงความดี ทำให้คุณธรรมข้ออื่น ๆ เป็นต้น มีหิริ โอตตัปปะ เกิดตามมา เมื่อบุคคลมีวิชชาก็ทำให้มีความเห็นถูกต้อง ทำให้มีคุณงามความดีพร้อมคุณธรรมเกิดขึ้นตามมา ทำให้การพัฒนาชีวิตมีความเจริญงอกงามสมประสงค์ ปัญญาเป็นประธานการเข้าถึงหรือการบรรลุคุณธรรมความดีทั้งหลาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องวิชชาเป็นหัวหน้าการเข้าถึงคุณธรรมและความดีต่าง ๆ จนเกิดมีคุณธรรมอื่น ๆ ตามมาและว่าบุคคลผู้มีวิชชานั้นมีความเห็นชอบจนเกิดกระบวนการดำเนินในทางที่ชอบตามมาเหมือนพระองค์ท่านเพราะเหตุแห่งการเข้าถึงเข้าใจในหลักปฏิบัติของพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีมาอย่างยาวนาน

4.6.3 ประเภทของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท มีประเภทที่แบ่งตามญาณ ปัญญาที่แบ่งตามธาตุต่าง ๆ ปัญญาที่รู้แจ้งอริยสัจ ปัญญาที่เกี่ยวกับปฏิสัมภิทา ดังนี้

1) ประเภทของปัญญา ที่แบ่งตามญาณ ปัญญาในพุทปรัชญาเถรวาทแบ่งตามญาณ มี 4 ประเภท[97] คือ

(1) กัมมสกญาณ อันเป็นสัมสัมมาทิฏฐิ คือมีความเห็นชอบเกี่ยวกับกถาวัตถุ 10 คือ เรื่องที่ควรพูด 10 อย่าง 1. เรื่องความมักน้อย 2. เรื่องความสันโดษ 3. เรื่องความสงัด 4. เรื่องควาไม่คลุกคลีด้วยหมู่ 5. เรื่องปรารถนาความเพียร 6. เรื่องศีล 7. เรื่องสมาธิ 8. เรื่องปัญญา 9. เรื่องวิมุตติ 10. เรื่องความรู้เห็นในวิมุตติ[98]

(2) สัจจานุโลมิกญาณ อันเป็นความรู้คล้อยตามความเป็นจริงว่าขันธ์ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา

(3) มัคคสมังคิญาณ อันเป็นความรู้เกี่ยวกับมรรค 4 โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรคคและอรหันตมรรค

---

[95]พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมโฆษณ์อรรถานุกรม เล่ม 1,* (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์ จำกัด, 2533), หน้า 129.

[96]ที.ม. 13/111/292.

[97]อภิ.วิ. 78/822/588-589.

[98]ม.อุ. 23/351/21-22.

(4) ผลสมังคิญาณ ความรู้เกี่ยวกับผลคือ โสดาปัตติผล สกทาคมมิผล อานาคามิผล และอรหันตผล

ปัญญาเมื่อเกิดขึ้นย่อมกำจัดความมืดคือ อวิชชา ทำความสว่างคือ วิชชาให้เกิด ส่งแสงคือญาณทำอริยสัจทั้งหลายให้ปรากฏแต่นั้น พระโยคาวจร (คือพระผู้ปฏิบัติสมถะและวิปัสสนา) ย่อมเห็นด้วยปัญญาอันชอบว่าสิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้ไม่ใช่ตัวตน เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นให้เจริญความรู้ขึ้นได้อย่างชัดเจน อย่างนี้เรียกว่าปัญญาและปัญญาทำให้เข้าถึงคุณงามความดีทั้งหลายทั้งปวงที่จะทำให้คนเรานั้นมีความผาสุก

2) ประเภท “ปัญญา” ที่แบ่งตามธาตุต่าง ๆ ปัญญาในอภิธรรมปิฎก วิภังค์ ได้กล่าวถึงปัญญาที่เกี่ยวกับธาตุต่าง ๆ มี 4 ประเภท คือ

(1) กามาวจรปัญญา ได้แก่ กุศลปัญญาเกี่ยวกับกามาวจรธาตุเป็นอัพยากฤตและไม่เป็นอัพยากฤต

(2) รูปาวจรปัญญา ได้แก่ กุศลปัญญาเกี่ยวเนื่องด้วยรูปาวจรธาตุ เป็นอัพยากฤตและไม่เป็นอัพยากฤต

(3) อรูปาวจรปัญญา ได้แก่ กุศลปัญญาเกี่ยวเนื่องอรูปาวจรธาตุ เป็นอัพยาวจรกฤตและไม่เป็นอัพยาวจรกฤต

(4) อปริปันนปัญญา ได้แก่ กุศลปัญญาเกี่ยวเนื่องกับมรรค 4 ผล 4[99]

ปัญญาเป็นกุศลอันเกี่ยวเนื่องเป็นความรู้ที่ลึกมากในการปฏิบัติ ทั้งนี้ก็เพื่อความเจริญของจิตใจมนุษย์ พระพุทธองค์ท่านทรงค้นพบและนำมาเผยแพร่อบรมได้สั่งสอนมาจวบจนถึงปัจจุบันอันจะทำให้เกิดปัญญาสร้างความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและสังคม เป็นรูปร่างแบบแผนที่ดีมีในการปฏิบัติต่อตัวเองและบุคคลอื่น

3) ประเภท “ปัญญา”ที่รู้แจ้งอริยสัจปัญญาตามนัยอภิธรรมปิฎกวิภังค์ เป็นปัญญาที่ให้รู้แจ้งในอริยสัจ 4

(1) ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่ใช่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้งอภิญญาและความรู้แจ้งในอริยสัจ 4

(2) ปัญญาที่เป็นไปเพื่อความรู้แจ้ง ไม่ใช่เพื่อความเบื่อหน่าย เนื่องจากมีความรู้แจ้งในอภิญญา

(3) ปัญญาที่เป็นไปทั้งเพื่อความเบื่อหน่ายและความรู้แจ้งคือ ปัญญามรรค 4

(4) ปัญญาที่เป็นไปทั้งเพื่อความเบื่อหน่ายและความรู้แจ้งอันเป็นปัญญาประเภทอื่นจากที่ได้กล่าวมาแล้ว[100]

---

[99]อภิ.วิ. 38/824/589.

[100]อภิ.วิ 78/777/514.

ปัญญาที่เป็นไปทั้งความเบื่อหน่ายและไม่เบื่อหน่ายทั้งหลาย อันเกิดจากการที่คนเราเห็นชอบตามความเป็นจริงของการเจริญปัญญาซึ่งจะนำพาให้ผู้ปฏิบัติพบกับความสุขในการดำเนินชีวิต เพราะเหตุแห่งการเข้าถึง เข้าใจในหลักปฏิบัติทางพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีมาอย่างยาวนานของพระพุทธศาสนา

4) ประเภทของ“ปัญญา”ที่เกี่ยวกับปฏิสัมภิทาในอภิธรรมปิฎก วิภังค์ใช้คำว่า “ปฏิสัมภิทา”แทนคำว่า “ปัญญา”มี 4 ประการ คือ 1. อัตถปฏิสัมภิทา 2. ธัมมาปฏิสัมภิทา 3. นิรุกติปฏิสัมภิทา 4. ปฏิภาณปฏิสัมภิทาปัญญาในแต่ละประเภทนั้นมีความหมายที่แตกต่างกัน ดังนี้

(1) อัตถปฏิสัมภิทา หมายถึง ปัญญาที่รู้แจ้งในผลอันเนื่องมาจากเหตุ

(2) ธัมมาปฏิสัมภิทา หมายถึง ความรู้ในเหตุหรือความรู้ในธรรม

(3) นิรุกติปฏิสัมภิทา หมายถึง ความรู้ในการแปลความหมายทางนิรุกติศาสตร์

(4) ปฏิภาณปฏิสัมภิทา หมายถึง ปัญญาหรือความรู้ในเรื่องญาณ[101]

ปัญญาเป็นความรู้ในเหตุหรือความรู้ในธรรม เป็นหัวหน้าแห่งกระบวนการพัฒนาปัญญาและทำความดีต่าง ๆเป็นการแสดงให้เห็นว่าเมื่อบุคคลมีความเห็นชอบในเหตุเป็นนิมิตเบื้องต้นเกิดขึ้นก่อนก็สามารถปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งในผลอันเนื่องมาจากเหตุ ที่นำไปสู่ความสุขแท้จริงในการดำรงชีวิตและความเจริญของสังคม

4.6.4 ลักษณะของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท ลักษณะของ “ปัญญา” ที่เป็นการรู้ตามความเป็นจริง ปัญญามีลักษณะการรู้ตามความเป็นจริง หมายถึง ปัญญารู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดความดับ คุณ โทษและอุบายเป็นเครื่องออกไปแห่งผัสสายตนะทั้ง 6 เหล่านั้นและรู่ชัดเหตุเกิด ความดับ คุณ โทษและอุบายเครื่องสลัดออกแห่งอุปาทานขันธ์ 5 ตามความเป็นจริงและบุคคลผู้ได้ปัญญาเป็นผู้ที่ได้รับความสุขความเจริญแห่งตนแล้ว โดยลำดับมีกิเลสเครื่องประกอบไว้ในภพสิ้นไปรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ[102]

ปัญญาเป็นประธานการเข้าถึงหรือการบรรลุคุณธรรมความดีทั้งหลาย พระพุทธองค์เจ้าได้ตรัสเรื่องวิชชาเป็นหัวหน้าการเข้าถึงคุณธรรมและความดีต่าง ๆจนเกิดมีคุณธรรมอื่น ๆตามมาและว่าบุคคลผู้มีวิชชานั้นมีความเห็นชอบจนเกิดกระบวนการดำเนินในทางที่ชอบตามมาเหมือนพระองค์ท่านที่ทรงค้นพบด้วยปัญญาที่รู้แจ้งในผลอันเนื่องมาจากเหตุแล้วนมาอบรมสั่งสอน ให้เกิดความรู้ที่เป็นไปในทิศทางธรรม เพื่อการรู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 รู้ตามความเป็นจริงซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษและอุบายทั้งปวงและวิธีดับทุกข์

---

[101]อภิ.วิ 78/777/514.

[102]สำ.ข. 27/297/371.

4.6.5 อานิสงส์ของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท ในวิมุตติมรรคได้กล่าวถึงอานิสงส์ของปัญญาไว้โดยสรุป มี 14 ประการ คือ

1) ความดีทั้งปวงสุกสว่างขึ้นมาได้เพราะปัญญา

2) ปัญญา 2 ชนิด คือ โลกิยปัญญา อันเป็นปัญญาประกอบด้วยอาสวะ สังโยชน์ คันถะ เป็นโยคะ นิวรณ์ ผัสสะ สังสารวัฏและกิเลสกับโลกุตรปัญญา อันเป็นปัญญาสัมปยุตด้วยอริยมรรค อริยผล ปัญญาที่ปราศจากอาสวะไม่มีสังโยชน์ ไม่มีคันถะ ไม่มีโอฆะ ไม่มีนิวรณ์ ไม่มีสังสารวัฏและไม่มีกิเลสนำไปสู่ฌานชั้นสูงได้

3) บุคคลดำเนินไปสู่อริยมรรคเห็นอริยผล คืออรหัตได้ด้วยปัญญา

4) ปัญญาเป็นธรรมอันยอดเยี่ยม เป็นดวงตาของทุกสิ่ง

5) ความเสื่อมแห่งปัญญาคือ ความไม่บริสุทธิ์ ในทางตรงกันข้ามความเจริญแห่งปัญญาคือความบริสุทธิ์

6) ความเจริญแห่งปัญญาไม่มีอะไรเทียบได้

7) บุคคลทำลายมิจฉาทิฏฐิทั้งปวงได้เพราะปัญญา

8) คนพาลทำความชั่วเพราะขาดปัญญา

9) คนมีปัญญาไม่ถูกตัณหาลากไป

10) การดำรงชีวิตโยชอบและชี้ประโยชน์ 2 อย่าง คือ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้าเพราะปัญญา

11) มนุษย์เป็นอยู่อย่างอิสระและเข้มแข็ง

12) ปัญญาเป็นสัจธรรม เป็นแหล่งของคนดี

13) บุคคลบรรลุธรรมอันเลิศได้เพราะปัญญา

14) บุคคลถอนรากเหว้าของความชั่ว คือ โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งไม่มีใครถอนได้มาก่อนเพราะปัญญา[103]

คนที่มีปัญญาจะทำให้เกิดกุศลธรรมงอกงามให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ ขจัดความทุกข์ความเศร้าหมอง การเจริญพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตให้เป็นอิสระทำตนให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วย ปัญญา ปัญญาเป็นธรรมอันยอดเยี่ยมเป็นดวงตาของทุกสิ่ง ความเสื่อมแห่งปัญญา คือ ความไม่บริสุทธิ์ในจิตใจของคนเรา บุคคลถอนรากเหว้าของความชั่ว คือ โลภะ โทสะ โมหะ ความเกิด ความตายและความชั่วอื่น ๆ ซึ่งไม่มีใครถอนได้มาก่อนเพราะปัญญา ความเจริญแห่งปัญญาคือความบริสุทธิ์

---

[103]พระอุปติสสะเถระ, *วิมุตติมรรค,* (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 21.

ปัญญา คือ การรู้ทั้งสภาพหยั่งรู้ถึงเหตุผล รู้ทั่วเห็นจริงในสิ่งเป็นกุศล อกุศลและยังรู้ถึงสัจธรรม องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ศีลและสมาธิ ประเภทของปัญญาโดยสรุปมี 2 คือ โลกิยปัญญาและโลกุตตรปัญญา ลักษณะของปัญญา คือ รู้สัจธรรม ธรรมชาติภาวะและคุณธรรมสำคัญในการบรรลุโลกุตตรธรรม อานิสงส์ของปัญญา คือ สามารถรู้แจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ ทำจิตใจให้อิสระบริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาและสามารถบรรลุวิมุตติได้

เมื่อพญากุมภณฑ์ลักนางมาลีจันทร์ไปจากท้าวกาฬะเกษ นางได้อธิษฐานขอให้พระอินทร์มาช่วยคุ้มครองให้ปลอดภัย พระอินทร์จึงลงมาแปลงนางเป็นพวงมาลัยห้อยท้ายรถพญากุมภณฑ์ไว้ไม่มีผู้ใดหาพบเลย กวีผู้แต่งได้ยกไว้เป็นตัวอย่างว่า การที่พญากุมภณฑ์ได้นางไปนั้นเป็นเรื่องที่ไม่คู่ควรกัน ทั้งสองไม่เคยสร้างบุญร่วมกันมาก่อนจึงยากที่จะได้ครองกันทั้งได้ให้ความเปรียบเทียบไว้อย่างไพเราะลึกซึ่งด้วยว่าเหมือนกับสร้างฝายกั้นแม่น้ำก็จะพังกลางคัน คนทอดแหไม่เป็น ไปทอดแหหาปลากี่ผืนก็ไม้ได้ปลา รังแต่จะมีภาชนะว่างเปล่าทุกชนิด เปรียบได้กับนาขาดน้ำต่อให้ทดน้ำจากเหมืองมาเข้าใส่ ก็จะเป็นเหมือนกับสูบน้ำขึ้นจอมปลวก ย่อมเป็นไปได้ยาก หรือเปรียบกับคนที่ใจอคติ ส่องกระจกไม่เห็นเงาตนเองตามที่เป็นจริง ตีฆ้องก็ไม้รู้สึกดังไพเราะ เป็นต้น นับเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนว่า ถ้าไม่เคยอยู่ร่วมกันมาก่อนแล้วย่อมมีช่องทางให้อยู่ร่วมกันได้โดยตลอดเลย

> โยติกากลอนบั้นกุมภณฑ์ทั่วระเทศ มันได้แก้วมิ่งเหง้า
> นางน้อยพรากเพา นางยิ่งแก้วเว้นพากพอยไกล เทวีนาง
> พระยอดเนาเมืองนี้ บุญบ่ดอมกันสร้างแสนซิปองก็ยินยาก
> แสนจักปั้นแม่น้ำฝายต้อนหากขาดกลาง ปลาบ่หมาน
> แสนซิเอาแหหว่าน ข้องโป้ฮ้องฮ่ำไห้ หาต้อนต่งปลา
> นาเขินน้ำจักแปงเหมืองเข้าใส่ น้ำบ่ไหลท่อก้อยคือ เอาน้ำ
> ขึ้นสู่โพนใจบ่ใสต่อแก้วแยงเงาก็บ่ส่อง ใจบ่ใสต่อข้อง ตีได้กะบ่ดัง
> นั้นแล้ว อันนี้แปงถวายไว้โลกาคิดหยั่ง ดูเทอญ[104]

บุคคลผู้ปรารถนาจะได้พบพานกันอีกในชาติต่อ ๆ ไป จึงต้องประกอบกรรมดี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในปัจจุบันด้วยเป็นตัวอย่างความประพฤติที่สอนให้มีเมตตา เอื้อเฟื้อต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งวรรณคดีนิทานของอีสานเน้นความสำคัญมาก[105]

พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสาน เป็นหลักความจริงของพุทธปรัชญาที่เน้นหนักความจริงในการปฏิบัติ เอาเฉพาะแต่สิ่งที่จะเป็นประโยชน์ทั้งประโยชน์ในโลกนี้ ทั้งประโยชน์ในโลกหน้า และประโยชน์อย่างยอดเยี่ยมคือ คุณธรรมชั้นสูงได้แก่ มรรค ผล นิพพาน ซึ่งมี

---

[104]พระอริยานุวัตร. *กาฬะเกษ,* อ้างแล้ว, หน้า 166.

[105]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมอีสาน,* อ้างแล้ว, หน้า 454.

ความเชื่อมโยงกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษ มีบุญคือความดีของมนุษย์ ทานคือการเสียสละ ศีลจะช่วยให้สังคมสงบสุข ภาวนาเป็นการอบรมจิตใจให้เกิดความสงบสุขและเกิดปัญญา ปัญญาคือการรู้แจ้งเห็นจริง หลักธรรมทั้ง 5 ประการ ได้กล่าวถึง ความหมาย ประเภท ลักษณะและอานิสงส์ของหลักธรรมนั้น ๆ มาประกอบเพื่อให้ได้ความชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะเป็นกุศลของผู้ปฏิบัติและประโยชน์สุขของสังคม

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปเรื่องปัญญา...พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในกาฬะเกษได้ว่า ปัญญาแปลว่าความรอบรู้ ความรู้ทั่ว หมายถึง ความรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งอริยสัจ 4 มีทุกขอริยสัจ ไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะ เป็นต้น หมายเอาปัญญาญาณที่เป็นความรู้เกิดจากการเจริญสมถะวิปัสสนาจึงถือว่าเป็นปัญญาที่แท้จริงเพราะสามารถที่บรรลุอริยสุจธรรมเข้าถึงความจริงอันสูงสุด ดังนั้น ปัญญาในพุทธปรัชญาจึงมีความหมายเป็นวิปัสสนาญาณที่ประกอบด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา ลักษณะของ “ปัญญา” ที่เป็นการรู้ตามความเป็นจริง ปัญญามีลักษณะการรู้ตามความเป็นจริง โดยปัญญามีอานิสงส์หลายประการ เช่น ความดีทั้งปวงสุกสว่างขึ้นมาได้เพราะปัญญา บุคคลดำเนินไปสู่อริยมรรคเห็นอริยผล คืออรหัตได้ด้วยปัญญา ปัญญาเป็นธรรมอันยอดเยี่ยม เป็นดวงตาของทุกสิ่งความเสื่อมแห่งปัญญาคือความไม่บริสุทธิ์ ในทางตรงกันข้ามความเจริญแห่งปัญญาคือความบริสุทธิ์) ความเจริญแห่งปัญญาไม่มีอะไรเทียบได้ บุคคลทำลายมิจฉาทิฏฐิทั้งปวงได้เพราะปัญญา คนพาลทำความชั่วเพราะขาดปัญญา คนมีปัญญาไม่ถูกตัณหาลากไป การดำรงชีวิตโยชอบและชี้ประโยชน์ 2 อย่าง คือ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้าเพราะปัญญาเป็นอยู่อย่างอิสระและเข้มแข็ง ปัญญาเป็นสัจธรรม เป็นแหล่งของคนดี

4.7 สรุป

พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ถึงความเป็นความเป็นจริงแล้วนำมาสั่งสอน ให้พุทธบริษัทรับรู้ เข้าใจ และนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน หรือพุทธปรัชญาเป็นปรัชญาที่ค้นพบโดยพระพุทธเจ้า เป็นปรัชญาที่หนักในความจริงที่เรียกว่า “สัจจนิยม” อันเป็นกฎธรรมชาติซึ่งมีอยู่ในโลกไม่มีสิ่งใดมาบันดาลให้เป็นไปจึงเรียกว่า “ธรรมชาตินิยม” ปรัชญาพุทธถือกำเนิดโดยเจ้าชาสิทธัตถะ พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายาหรือพระนางพิมพา เมื่อตอนทรงพระเยาว์ ได้รับการศึกษาเล่าเรียนจากฤษีวิศวามิตรคือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ใน 3 วรรณะแรกเป็นชาวผิวขาวเผ่าอารยันผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นชนชั้นสูง ส่วนศูรทเป็นวรรณะของชาวพื้นเมืองเผ่ามิลัก สังคมอินเดียในขณะนั้น จึงประกอบไปด้วยชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำ ส่วนชนชั้นกลางหรือผู้ที่อยู่ในวรรณะแพศย์มีจำนวนน้อย อันได้แก่ พ่อค้าที่ติดต่อแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า

กรรม เป็นเรื่องสำคัญในพระพุทธปรัชญาเถรวาทที่มนุษย์ทุกคนต่างมีการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมือนกัน การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละวันล้วนแต่เป็นกรรมที่ก่อไว้ในอดีต ปัจจุบันและจะส่งผลต่อไปสู่อนาคต กรรมที่เกิดขึ้นจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วล้วนเกิดจากแสดงออก 3 ทาง คือ ทางกาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์กระทำกรรมทั้ง 3 ทาง ด้วยเจตนาก็ดีหรือไม่เจตนาก็ดีก็จะส่งผลให้มนุษย์นั้นดำเนินชีวิตไปตามวิถีแห่งกรรม ประกอบด้วย 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายไม่ดีเรียกว่า ทุจริต ฝ่ายดีเรียกว่า สุจริต ในทางมโนกรรมถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการทำกรรมทางกายและวาจา ในพระพุทธปรัชญาจึงจัดว่ามโนกรรมนั้นสำคัญที่สุด มโนกรรมที่มีโทษให้ทุกข์ มากที่สุด คือ การเป็นมิจฉาทิฏฐิ มีประโยชน์ให้ความสุขมากที่สุด คือ เป็นสมฺมาทิฏฐิ ดังได้อธิบายมาข้างต้น

คำว่า“บุญ”ตามพจนานุกรม คำว่า“บุญ”ตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ บุญ เป็นได้ทั้งคำกริยาและคุณศัพท์ บุญ ถ้าเป็นคำนามหมายถึง ความดี วิธีทำความดี ความสุข ผลของความดี ความเจริญ เครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ผ่องแผ้ว บุญ เป็นคำกริยาหมายถึง การกระทำความดี บุญ เป็นคำคุณศัพท์หมายถึง ผู้มีความดี ผู้มีความสุข ประเภทของบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ คือ (1) ทานมัย หมายถึงบุญที่สำเร็จด้วยการให้ทาน การให้ทานมีวัตถุประสงค์เพื่อขจัดความตระหรี่ ความโลภในจิตใจมนุษย์และยังเพื่อบูชาคุณ เพื่อสงเคราะห์ เพื่ออนุเคราะห์เพื่อทำคุณ (2) สีลมัย หมายถึง บุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล เพื่อให้มนุษย์รักษาและถือเป็นหลักปฏิบัติ เป็นการป้องกันตนเองไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่ว เช่น อบายภูมิ เป็นต้น การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย คือ เว้นข้อที่พระพุทธองค์ห้ามทำตามข้อที่พระพุทธองค์อนุญาต เช่น การรักษาศีล 5 หรือศีล 8 หรืออุโบสถศีลของคฤหัสถ์ก็ดี รักษาศีล 10 ของสามเณร รักษาศีล 227 พร้อมทั้งอาจารและโคจรของภิกษุก็ดี ชื่อ ศีลมัย (3) ภาวนามัย หมายถึง บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

ศีลเป็นความปกติ ความเยือกเย็น ความงดเว้นหรือข้อห้าม หมายถึงศีลที่มีอยู่ในจิตใจของคนทุกคน จะต่างกันเพียงแต่ว่าใครจะมีศีลมากหรือว่าน้อยเพียงใดเท่านั้น อีกประการหนึ่ง บุคคลผู้สิ้นกิเลสทั้งปวงอันมีพระอริยบุคคลเท่านั้น จึงเป็นผู้มีศีลอันบริสุทธิ์ กล่าวคือ มีการรักษาศีลอันบริสุทธิ์ที่เต็มเปี่ยมไม่มีด่างพร้อม ศีลเป็นประมุข เป็นประธานแห่งธรรมทั้งหลาย อานิสงส์ของผู้รักษาเบญจศีลมี 4 ประการคือ (1) บุคคลในโลกนี้มีศีลบริบูรณ์ ย่อมประสบโภคทรัพย์เป็นอันมากเพราะความไม่ประมาท (2) บุคคลในโลกนี้รักษาศีลให้สมบูรณ์ มีชื่อเสียงอันหอมย่อมฟุ้งขจรไปในทิศทั้ง 4 (3) จะเข้าไปในสมาคมใด ๆ ก็ตามย่อมองอาจกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน (4) เป็นผู้ไม่หลงตาย คือตายอย่างมีสติ (5) เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ปัญญาคือความรอบรู้ ความรู้ทั่ว หมายถึง ความรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งอริยสัจ 4 มีทุกขอริยสัจ ไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะ เป็นต้น หมายเอาปัญญาญาณที่เป็นความรู้เกิดจากการเจริญสมถะวิปัสสนาจึงถือว่าเป็นปัญญาที่แท้จริงเพราะสามารถที่บรรลุอริยสัจธรรมเข้าถึงความจริงอันสูงสุด ดังนั้น ปัญญาในพุทธปรัชญาจึงมีความหมาย วิปัสสนาญาณที่ประกอบด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา

ลักษณะของ “ปัญญา” ที่เป็นการรู้ตามความเป็นจริง ปัญญามีลักษณะการรู้ตามความเป็นจริง โดยปัญญามีอานิสงส์หลายประการ เช่น ความดีทั้งปวงสุกสว่างขึ้นมาได้เพราะปัญญา บุคคลดำเนินไปสู่อริยมรรคเห็นอริยผล คืออรหัตได้ด้วยปัญญา ปัญญาเป็นธรรมอันยอดเยี่ยม เป็นดวงตาของทุกสิ่ง ความเสื่อมแห่งปัญญาคือ ความไม่บริสุทธิ์ ในทางตรงกันข้ามความเจริญแห่งปัญญาคือความบริสุทธิ์ ความเจริญแห่งปัญญาไม่มีอะไรเทียบได้ บุคคลทำลายมิจฉาทิฏฐิทั้งปวงได้เพราะปัญญา คนพาลทำความชั่วเพราะขาดปัญญา คนมีปัญญาไม่ถูกตัณหาลากไป การดำรงชีวิตโยชอบและชี้ประโยชน์ 2 อย่าง คือ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้าเพราะปัญญา มนุษย์เป็นอยู่อย่างอิสระและเข้มแข็ง ปัญญาเป็นสัจธรรม เป็นแหล่งของคนดี

บทที่ 5
บทสรุป และข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

การศึกษาวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุธปรัชญาเถรวาท มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ 3) เพื่อวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งนี้เพื่อสรุปรวมเรื่องพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ โดยสามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังนี้

5.1.1 วรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ สรุปความได้ว่า วรรณกรรมพื้นบ้านถือว่าเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการใช้ภาษาโดยการพูดและการเขียนของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่น เช่น วรรณกรรมพื้นบ้านภาคเหนือ วรรณกรรมพื้นบ้านภาคอีสาน วรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้ ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็จะใช้ภาษาพื้นบ้านถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์ วรรณกรรมที่สื่อเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น จารีตประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ทัศนคติ ค่านิยม ตลอดจนความเชื่อต่างๆของบรรพบุรุษ อันเป็นพื้นฐานของความคิดและพฤติกรรมของคนในปัจจุบัน วรรณกรรมพื้นบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากมุขปาฐะ คือ เป็นการเล่าสืบต่อกันมาจากปากต่อปากและแพร่หลายกันอยู่ในกลุ่มชนท้องถิ่น เป็นแหล่งข้อมูลที่บันทึกข้อมูลด้านขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนท้องถิ่น อันเป็นแบบฉบับให้คนยุคต่อมาเชื่อถือและปฏิบัติตาม มักไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง เพราะเป็นเรื่องที่บอกเล่าสืบต่อกันมาจากปากต่อปาก มีการใช้ภาษาท้องถิ่นลักษณะถ้อยคำเป็นคำง่ายๆ สื่อความหมายตรงไปตรงมา สนองความต้องการของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น เช่น เพื่อความบันเทิง เพื่ออธิบายสิ่งที่คนในสมัย

วรรณกรรมอีสานมีรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมภาคกลาง กล่าวคือ วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมชาวบ้านอย่างแท้จริง ชาวบ้านเป็นเจ้าของสิทธิเป็นผู้ใช้ในการศึกษาเป็นผู้อ่าน และเป็นผู้สร้างวรรณกรรมเหล่านั้น โดยที่วัดเป็นสถาบันกลางเป็นสถานที่เก็บรักษาเพื่อเผยแพร่และเป็นแหล่งอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านั้น ส่วนวรรณกรรมภาคกลางมีลักษณะเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูงและราชสำนัก มากกว่าวรรณกรรมชาวบ้าน คือ ชาวบ้านมีสิทธิมีส่วนในวรรณกรรมเหล่านั้นน้อยและยังมีการกีดกันไม่ให้ มีสิทธิ์มีส่วนเท่าที่ควร ฉะนั้นวรรณกรรมภาคกลางจึงเจริญอยู่ ในกลุ่มชั้นสูงนักปราชญ์และราชสำนัก จริงอยู่มีวรรณกรรมภาคกลางบางเรื่องเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผนและนิทานจักร ๆ วงศ์ๆ ที่นิยมเล่นละครนอกในสมัยก่อน แต่ก็มีวรรณกรรม

ชาวบ้านภาคกลางหลายเรื่องที่นักปราชญ ราชกวีได้นำไปปรับปรุงให้ประณีตด้วยศิลปะและอุดมไปด้วยคำศัพท์ และกลายเป็นวรรณกรรมที่เจริญอยู่ในราชสำนัก เช่น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน บทละครเรื่องไกรทอง และกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ เป็นต้น

วรรณกรรมเรื่องการะเกษว่าน่าจะเป็นนิยายต่างแดนที่แพร่เข้ามากรุงศรีอยุธยา เข้าใจว่าจะมาจากราชอาณาจักรลาวโดยตรง คนไทยเห็นว่าเป็นเรื่องแปลก ผิดกับนิยายที่เคยมีอยู่ จึงหลุดเข้าไปในคำกล่อมเด็ก ในสมัยนั้นคงจะมีฝรั่งรักษาป้อมกำแพงวัง ด้วยมีภาพเขียนสมัยอยุธยาตอนปลายปรากฏที่ผนังอุโบสถวัดไชยพิศ เขียนทหารปืนใหญ่ประจำป้อมเป็นฝรั่ง แม้ภาพเขียนบนตู้พระไตรปิฎกวัดอนงคาราม ธนบุรี อันเป็นเมืองของสมัยอยุธยาตอนปลาย ก็เขียนรูปทหารฝรั่งประจำปืนใหญ่กำลังยิงปืนและอยู่ประจำป้อม การที่มีฝรั่งประจำป้อมปืนนี้ คงจะมีคนไทยหมั่นไส้อยู่มาก พอมีวีรบุรุษจากนิยายใหม่เอยม คือ การะเกด แพร่เข้ามาจากลาว จึงผูกเรื่องให้ “การะเกดขี่ม้าเทศถือดาบด้ามแดงว่าจะแทงฝรั่ง” เป็นตัวแทนของผู้คนที่ไม่ชอบความยะโสของฝรั่ง แต่งเป็นเพลงกล่อมเด็กให้การะเกดไปแทงฝรั่ง

วรรณกรรมเรื่องกาฬะเกษ เป็นร้อยกรองประเภทกลอนอ่านของชาวอีสานอาจจะเรียกว่าโครงสาร[1] หรือกลอน อ่านอักษรสังวาส [2] ก็ได้ กลอนอ่านเช่นนี้นิยมอ่านฟังกันเพื่อความบันเทิง เมื่อว่างจากการงาน หรืองานมหรสพ เทศกาลต่าง ๆ เช่น งันเฮือนดี (งานสวดศพ) งันเข้ากรรม (การอยู่ไฟของสตรีเมื่อคลอดบุตร) เทศกาลนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ นอกจากจะอ่านเพื่อความเพลิดเพลินแล้ว ยังมุ่งจะสั่งสอนหลักศีลธรรมต่าง ๆ ด้วย การอ่านวรรณคดีประเภทนี้ ต้องให้ความเคารพนับถือตามสมควร เพราะถือว่าแม้แต่เพียงได้ฟังก็เป็นบุญส่วนหนึ่งแล้ว จะนำมาอ่านเล่นไม่ได้เลย มีกล่าวไว้ในเรื่องกาฬะเกษ ว่าต้อง “ยอขึ้นใส่หัว คันจักฟังเที่ยงแท้ให้ตั้งแต่งบูชา แท้เนอ มาลาหอมธูปเทียนบูชาไหว้ มีในห้องโพธิญาณสอนโลก ไผบ่เคารพอ่านเหล้นเป็นฮ้ายบาปมีเจ้าเอย”

วรรณกรรมเรื่องกาฬะเกษมีลักษณะเป็นนิทาน มีการบรรยายสั้น ๆ พยายามให้ความคิดในรูปนามธรรม เช่น เรื่องของความดี ความซื่อ ความฉลาด ความโง่ ได้เปลี่ยนรูปออกมาเป็นเชิงของรูปธรรมก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน เข้าใจง่ายและประทับใจอยู่ในความทรงจำได้นาน ตัวละครต้องมีลักษณะเหมือนกับที่เราต้องการเท่านั้น และแสดงหน้าที่สำคัญแต่เพียงด้านเดียว[3] ฉะนั้นลักษณะตัวละครในเรื่องกาฬะเกษ จึงเป็นรูปแบบ (Type character) เป็นบุคคลในอุดมการณ์เพื่อให้เป็นตัวอย่างตามคำสอนในนิทานธรรมเท่านั้น ท้าวกาฬะเกษต้องใช้กรรมทุกข์ยากแสนสาหัส แต่เป็นพระโพธิสัตว์

---

[1]จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน,* (กาฬสินธุ์ : จิตภัณฑ์การพิมพ์, 2522), หน้า 18.

[2]ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมอีสาน,* (พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2522), หน้า 52–53.

[3]ลัดดา ปานุทัย, “การวิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย”, ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), 2520, หน้า 11.

มีบุญญาธิการมาก จึงได้รับความคุ้มครองอำนายพรอยู่เสมอ และไม่มีลักษณะที่ควรจะตำหนิปรากฏให้เห็นเลย นางมาลีจันทร์ก็เป็นนางในนิทานทรงเครื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป และเด่นเป็นพิเศษที่ว่าเป็นผู้ประพฤติธรรมเคร่งครัดเหาะสมที่เป็นนางเอกในนิทานธรรม

5.1.2 หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องกาฬะเกษ สรุปความได้ว่า กรรมหนักที่พรากโจรจากลูกเมียในชาติก่อน ซึ่งเป็นผลให้ท้าวกาฬะเกษต้องถือกำเนิดในโลกมนุษย์ เป็นแกนสำคัญในการดำเนินเรื่อง คือ ต้องพลัดพรากทุกสิ่งอันเป็นที่รักเป็นการชดใช้กรรมนั้นแล้ว ยังกล่าวอ้างความเชื่อเรื่องกรรมในลักษณะต่างๆ ตามหลักธรรม ในกรณีนางมาลีจันทร์คร่ำครวญเมื่อท้าวกาฬะเกษสั่งลา อ้างความเชื่อที่ว่า เป็นเพราะกรรมเก่ามีผลให้ได้รับความทุกข์ในชาตินี้นั้น บางครั้งก็ทำให้เกิดความรู้สึกเหลือจะทนทานได้ ที่กรรมนั้นคอยติดตามไปทุกเมื่อ ไม่มีเว้นว่าง ชวนให้สงสัยนักว่าจะมีรูปลักษณะอย่างไร จึงทรงมหิทธานุภาพเพียงนั้น ครั้งนั้นท้าวกาฬะเกษกลับมาคืนดี ยอมสมาลาโทษ อีกนัยหนึ่ง การประกอบกรรมชั่วในชาติปัจจุบัน จะมีผลสืบเนื่องให้ต้องชดใช้กรรมในชาติต่อไปเป็นวัฏจักร การประพฤติผิดทางกามเป็นบาปชนิดหนึ่งเช่นกัน เมื่อครั้งที่กินรีพี่น้อง 3 นางธิดา เลี้ยงพระฤาษี ลักพาตัวท้าวกาฬะเกษไปครองนั้น เมื่อได้ชื่นชมแล้ว ต่างก็สำนึกในความผิดว่า การแย่งสามีผู้อื่นพรากคู่เขานั้นเป็นบาป จะพลอยส่งให้ทรมานอยู่ในนรกที่ร้อนแรง

บุญในเรื่องกาฬะเกษเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนแสวงหา เป็นความดีที่เน้นคุณธรรม ประเภทของบุญส่วนมากจะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 10 เพราะจะทำให้ตนเองนั้นเป็นคนดี หลักการทำบุญ บางคนให้เพราะหวังจะได้ตอบแทนหรือให้ทานเพราะ โลภ โกรธ หลง อานิสงส์ของบุญ คือ มีอายุยืนยาวและผ่องใส มีความสุขกายสบายจิตบริสุทธิ์สงบบุญ เป็นคำแสดงถึงความดี วิธีทำความดี ความสุขผลของความดีความเจริญ เครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ผ่องแผ้ว บุญ เป็นคำกิริยาที่หมายถึงการกระทำความดี บุญเป็นคำคุณศัพท์ที่หมายถึง ผู้มีความดี ผู้มีความสุข บุญ ความหมายตามนัยแห่งพระไตรปิฎก มุ่งเอาผลคือ ความสุขความเจริญทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันจะก่อให้เกิดความผ่องแผ้วเกิดความพอใจที่จะกระทำความดีให้สูงยิ่งขึ้น

ทาน คือ การให้และการให้นั้นจะต้องมีเจตนาอันปราศจากโลภะ ทานยังหมายถึงการให้สิ่งของต่าง ๆ ที่ควรแก่การให้และให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้รับ สละให้สิ่งของต่าง ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น การให้ทานเป็นความดีของมนุษย์ที่มีเจตนาบริสุทธิ์เพราะทาน แปลว่า ตัด หมายถึง ตัดความตระหนี่หรือชำระความตระหนี่ออกจากขันธสันดานของตน ตัดความโลภ ชำระความโลภออกจากขันธสันดานของตน การให้ทานของกาฬะเกษซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องในกาฬะเกษนั้น จะยังผลในการเป็นผู้นำให้เกิดบุญกุศลมิได้ขาด ทำให้คนอื่น ๆ หรือคนที่อยู่ภายใต้การปกครองมีความเคารพ ยำเกรง เลื่อมใส ศรัทธา การให้ทานเป็นพื้นฐานความดีของมนุษย์ชาติและเป็นที่ขาดเสียมิได้ในการจรรโลงสันติสุข ดังเช่น กาฬะเกษผู้ซึ่งได้รับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดีมีความกตัญญูมาแต่เด็ก ประชาชนคนทั่วไปจึงต้องชื่นชม ยกย่องสรรเสริญ

ศีลเป็นเจตนาแห่งการงดเว้น หมายถึงเจตสิก คือ เจตนางดเว้นหรือควรงดเว้น ที่บังเกิดขึ้นในใจ ความสำรวมระวัง ไม่ละเมิด ความตั้งกายธรรมเป็นต้นไว้ด้วยดี ทรงกุศลธรรมทั้งหลาย โดยเป็นที่ตั้งของกุศลธรรมทั้งหลาย ศีลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำความดี ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบ ศีลเป็นหลักประพฤติปฏิบัติแห่งคุณงามความดีเป็นสิ่งควบคุม กาย วาจา ใจ มิให้ทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหลายทั้งปวง เมื่อท้าวกาฬะเกษปราบยักษ์โขโนจนได้ชุบชีวิตคืนให้นั้น ได้สั่งสอนศีลธรรมความประพฤติทั้งหลายไว้อย่างละเอียด ให้ตั้งตนอยู่ในศีล 5 ระบุไว้ว่า ผู้ประพฤติตามคำสอนดังกล่าวมีความสุขอยู่ชั่วอสงไชย ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติตามนั้น จักสิ้นชีวิตในวัยเยาว์ มีโรคไข้เจ็บเบียดเบียน ได้รับความทุกข์ยากสาหัส ผู้ที่กระทำตามคำสอนของพระพุทธองค์เคร่งครัดแม้จะยากจนเข็ญใจ ผลบุญจะพาให้มั่งคั่งร่ำรวย

ปัญญาคือความรู้ทั่วหรือความรู้ชัด รู้ทั่วถึงความเป็นจริงหรือตรงตามความเป็นจริง รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ องค์ประกอบแห่งธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาเป็นการอาศัยซึ่งกันและกันโดยเฉพาะองค์ประกอบไตรสิกขา 3 หรือว่าทางธรรม ก็คือ มีศีลเป็นพื้นฐาน มีสมาธิเป็นกำลัง มีการเห็นแจ้งแทงตลอด (วิปัสสนา) เป็นตัวกระทำที่ไม่อาจแยกกันได้ การพัฒนาปัญญาต้องอาศัยธรรมเหล่านี้ ทำงานร่วมกันสัมพันธ์กันไปตามลดับ จึงจะได้ปัญญาที่ถูกต้องเป็นจริง วรรณกรรมอีสานเป็นวรรณกรรมที่สร้างแนวทางแห่งความคิด นำไปสู่การปฏิบัติให้บุคคลผู้สนใจได้เกิดปัญญา เพราะปัญญาเป็นอาวุธชั้นยอด ปัญญาเป็นเครื่องนำทางเพราะเกิดความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด คนโง่เป็นคนไม่มีปัญญาจะถูกหลอกได้ง่าย

5.1.3 วิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาฬะเกษเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปความได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือสาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ถึงความเป็นความเป็นจริงแล้วนำมาสั่งสอน ให้พุทธบริษัทรับรู้ เข้าใจ และนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน หรือพุทธปรัชญาเป็นปรัชญาที่ค้นพบโดยพระพุทธเจ้า เป็นปรัชญาที่หนักในความจริงที่เรียกว่า “สัจจนิยม” อันเป็นกฎธรรมชาติซึ่งมีอยู่ในโลกไม่มีสิ่งใดมาบันดาลให้เป็นไปจึงเรียกว่า “ธรรมชาตินิยม” ปรัชญาพุทธถือกำเนิดโดยเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อตอนทรงพระเยาว์ ได้รับการศึกษาเล่าเรียนจากฤษีวิศวามิตรคือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ใน 3 วรรณะแรกเป็นชาวผิวขาวเผ่าอารยันผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นชนชั้นสูง ส่วนศูรทเป็นวรรณะของชาวพื้นเมืองเผ่ามิลัก สังคมอินเดียในขณะนั้น จึงประกอบไปด้วยชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำ ส่วนชนชั้นกลางหรือผู้ที่อยู่ในวรรณะแพศย์มีจำนวนน้อย อันได้แก่ พ่อค้าที่ติดต่อแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า

กรรม เป็นเรื่องสำคัญในพระพุทธปรัชญาเถรวาทที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมือนกัน การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละวันนั้นล้วนแต่เป็นกรรมที่ก่อไว้ในอดีต ปัจจุบันและจะส่งผลยังอนาคต กรรมที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตามล้วนเกิดจากแสดงออกสามทาง คือ ทางกาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์กระทำกรรมทั้งสามทางด้วยเจตนา ก็จะ

ส่งผลให้มนุษย์นั้นดำเนินชีวิตไปตามวิถีแห่งกรรม กรรมแบ่งตามทางที่กระทำอยู่ 3 อย่างคือ ทางกาย ทางวาจาและทางใจ อันประกอบด้วย 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายไม่ดีเรียกว่า ทุจริต ฝ่ายดีเรียกว่า สุจริต ในทางมโนกรรมถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการทำกรรมทางกายและวาจา ในพระพุทธปรัชญาจึงจัดว่ามโนกรรมนั้นสำคัญที่สุด มโนกรรมที่มีโทษให้ทุกข์ มากที่สุด คือ การเป็นมิจฉาทิฏฐิ มีประโยชน์ให้ความสุขมากที่สุด คือ เป็นสัมมาทิฏฐิดังได้อธิบายมาข้างต้น

คำว่า“บุญ”ตามพจนานุกรม คำว่า“บุญ”ตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ บุญ เป็นได้ทั้งคำกริยาและคุณศัพท์ บุญ ถ้าเป็นคำนามหมายถึง ความดี วิธีทำความดี ความสุข ผลของความดี ความเจริญ เครื่องชำระสันดานของสัตว์ให้ผ่องแผ้ว คำว่าบุญเป็นคำกริยาหมายถึง การกระทำความดี คำว่าบุญเป็นคำคุณศัพท์หมายถึงผู้มีความดี ผู้มีความสุข ประเภทของบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ คือ (1) ทานมัย หมายถึงบุญที่สำเร็จด้วยการให้ทาน การให้ทานมีวัตถุประสงค์เพื่อขจัดความตระหรี่ความโลภในจิตใจมนุษย์และยังเพื่อบูชาคุณ เพื่อสงเคราะห์ เพื่ออนุเคราะห์เพื่อทำคุณ (2) สีลมัย หมายถึง บุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล เพื่อให้มนุษย์รักษาและถือเป็นหลักปฏิบัติ เป็นการป้องกันตนเองไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่ว เช่น อบายภูมิ เป็นต้น การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย คือ เว้นข้อที่พระพุทธองค์ห้ามทำตามข้อที่พระพุทธองค์อนุญาต เช่น การรักษาศีล 5 หรือศีล 8 หรืออุโบสถศีลของคฤหัสถ์ รักษาศีล 10 ของสามเณร รักษาศีล 227 ของภิกษุก็ดี ชื่อ ศีลมัย (3) ภาวนามัย หมายถึง บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

ศีลเป็นความปกติ ความเยือกเย็น ความงดเว้นหรือข้อห้าม หมายถึงศีลที่มีอยู่ในจิตใจของคนทุกคน จะต่างกันเพียงแต่ว่าใครจะมีศีลมากหรือว่าน้อยเพียงใดเท่านั้น อีกประการหนึ่ง บุคคลผู้สิ้นกิเลสทั้งปวงอันมีพระอริยบุคคลเท่านั้น จึงเป็นผู้มีศีลอันบริสุทธิ์ กล่าวคือ มีการรักษาศีลอันบริสุทธิ์ที่เต็มเปี่ยมไม่มีด่างพร้อย ศีลเป็นประมุข เป็นประธานแห่งธรรมทั้งหลาย อานิสงส์ของผู้รักษาเบญจศีลมี 4 ประการคือ (1) บุคคลในโลกนี้มีศีลบริบูรณ์ ย่อมประสบโภคทรัพย์เป็นอันมากเพราะความไม่ประมาท (2) บุคคลในโลกนี้รักษาศีลให้สมบูรณ์ มีชื่อเสียงอันหอมย่อมฟุ้งขจรไปในทิศทั้ง 4 (3) จะเข้าไปในสมาคมใดก็ตามย่อมมองอาจกล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน (4) เป็นผู้ไม่หลงตาย คือตายอย่างมีสติ (5) เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ปัญญาคือความรอบรู้ ความรู้ทั่ว หมายถึง ความรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งอริยสัจ 4 มีทุกขอริยสัจ ไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะ เป็นต้น หมายเอาปัญญาญาณที่เป็นความรู้เกิดจากการเจริญสมถะวิปัสสนาจึงถือว่าเป็นปัญญาที่แท้จริงเพราะสามารถที่บรรลุอริยสุจธรรมเข้าถึงความจริงอันสูงสุด ดังนั้น ปัญญาในพุทธปรัชญาจึงมีความหมาย วิปัสสนาญาณที่ประกอบด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา ลักษณะของ “ปัญญา” ที่เป็นการรู้ตามความเป็นจริง ปัญญามีลักษณะการรู้ตามความเป็นจริง โดยปัญญามีอานิสงส์หลายประการ เช่น ความดีทั้งปวงสุกสว่างขึ้นมาได้เพราะปัญญา บุคคลดำเนินไปสู่อริยมรรคเห็นอริยผล คืออรหัตได้ด้วยปัญญา ปัญญาเป็นธรรมอันยอดเยี่ยม เป็นดวงตาของทุกสิ่ง

ความเสื่อมแห่งปัญญาคือ ความไม่บริสุทธิ์ ในทางตรงกันข้ามความเจริญแห่งปัญญาคือความบริสุทธิ์ ความเจริญแห่งปัญญาไม่มีอะไรเทียบได้ บุคคลทำลายมิจฉาทิฏฐิทั้งปวงได้เพราะปัญญา คนพาลทำความชั่วเพราะขาดปัญญา คนมีปัญญาไม่ถูกตัณหาลากไป การดำรงชีวิตโยชอบและชี้ประโยชน์ 2 อย่าง คือ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้าเพราะปัญญา มนุษย์เป็นอยู่อย่างอิสระและเข้มแข็ง ปัญญาเป็นสัจธรรม เป็นแหล่งของคนดี

5.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาพะเกษเชิงพุธปรัชญาเถรวาท การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกาพะเกษ นี้มีข้อเสนอแนะ 2 ประการ คือ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ผู้นำทุกระดับตั้งแต่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล จนถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการต่างประเทศ ควรให้ความสำคัญและมีนโยบายส่งเสริมศึกษาและอนุรักษ์วรรณกรรมให้ควงอยู่เป็นคู่กับสังคมและประเทศชาติสืบไป

2) กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ ควรตั้งศูนย์การศึกษาวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นแล้วจัดให้เป็นระบบรวบรวมเรียบเรียงสำนวนบางตอนเสียใหม่ ให้เหมาะสมและสามารถนำมาใช้ได้ในปัจจุบัน

3) กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการต่างประเทศ ควรให้การศึกษาค้นคว้าให้เข้าใจ แล้วนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริง จึงนำไปเผยแพร่ เพื่อให้ผู้อื่นและสังคมอื่นได้เห็นคุณค่าแล้วนำไปใช้

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

จากการศึกษาวิเคราะห์สารัตถะเรื่องกาพะเกษเชิงพุธปรัชญาเถรวาทนั้น ผู้วิจัยเห็นว่ามีเรื่องอื่นที่ควรจะทำการศึกษาวิจัย เพื่อให้เป็นคุณประโยชน์แพร่หลายออกไป เนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาและสติปัญญาของผู้วิจัย ผู้วิจัยขอเสนอแนะสำหรับผู้ที่จะทำการวิจัยในครั้งต่อไป 3 ประเด็น คือ

1) ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสาน เรื่อง กาพะเกษ

2) ศึกษาเปรียบเทียบความกตัญญูที่ปรากฏในวรรณกรรมกาพะเกษของภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย

3) ศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับผู้นำที่ยึดคุณธรรมในวรรณกรรมอีสาน

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ก. เอกสารปฐมภูมิ

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบรอบ 200 ปี (91 เล่ม), แห่งราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย.

ข. เอกสารทุติยภูมิ

1) หนังสือ

กรมพระยาจันทบุรีนฤนาท. (2538). *ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

กิ่งแก้ว อัตถากร. (2525). *คติชนวิทยา. เอกสารทางการศึกษา ฉบับที่ 184.* กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2518). *วรรณกรรมไทย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2528). *ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดี.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ขุนวิจิตรมาตรา. (2521). *สิ่งที่คิดเห็นในใบคาวี.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เยนทองวัฒนา.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง. (2535). *ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2 สอบนักธรรมชั้นโท.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง. (2538). *นวโกวาท* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง. (2538). *เบญจศีล เบญจธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง.

จิตรลดา สุวัตถิกุล. (2526). *วรรณกรรมไทยร่วมสมัย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เจือ สตเวทิน. (2545). *วรรณคดีวิจารณ์.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ สุทธิสารการพิมพ์.

ฉันทนา อุตสาหลักษณ์. (2545). *พุทธปัญญา.* กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสารจำกัด.

ดนัย ไชยโยธา. (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสน์.* กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ธวัช ปุณโณทก. (2522). *วรรณกรรมท้องถิ่น.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ธวัช ปุณโณทก. (2543). *วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

บรรจบ บรรณรุจิ. (2538). *ปฏิจจสมุปบาท* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: พรบุญการพิมพ์.

บุญมี แก่นแก้ว และคณะ. (2544). *ปรัชญาเบื้องต้น.* กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ประจักษ์ ประภาพิทยากร. (2522). *ความรู้พื้นฐานทางวรรณคดีและวรรณกรรมเอกของไทย.* กรุงเทพฯ: ชินอักษรการพิมพ์.

ปรีชา พิณทอง. (2528). *ไขภาษิตโบราณอีสาน.* อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ ศิริธรรม.

ปิ่น มุทุกัณ์, พ.อ.. (2522). *ประมวลศัพท์ศาสนา.* กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์.

ปิ่น มุทุกันต์. (2535). *พุทธศาสตร์ ภาค 2.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ผ่องพันธ์ มณีรัตน์. (2521). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พรทิพย์ ซังธาดา. (2545). *วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน.* กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

พระเทพสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). (2540). *โทษของกาม.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์.

พระเทพสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). (2545). *อนุปุพพิกถาทีปนี.* กรุงเทพฯ: บริษัท เซเว่นพริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2545). *ภาษาธรรม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียง.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2529). *พุทธธรรม.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *เชื่อกรรม รู้กรรม แก้กรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สหธรรมิกจำกัด.

พระพจนา ปภาโส. (2545). *ศีลบารมี.* กรุงเทพฯ: ส่องสยาม.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) . (2545). *กรรมทีปนี เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). *พุทธศาสนากับปรัชญา.* กรุงเทพฯ: อัมรันทร์พรินติ้ง.

พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. (2543). *มงคลชีวิตฉบับทางก้าวหน้า.* กรุงเทพฯ: ฐานการพิมพ์.

พระสิริมังคลาจารย์. (2536). *มงคลตฺถปีนี ทุติโย ภาโค.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระสิริมังคลาจารย์. (2539). *อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฏีกา ฉบับแปลเป็นไทย.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระอรรถวสิฐสุธี (เชย อิสรภักดี). (2523). *คำทำนายฝัน.* ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี). (2519). *วรรณคดีอีสาน : เรื่อง กาฬะเกษ.* อุบลราชธานี: สำนักงานค้นคว้าฟื้นฟูและรวบรวมวรรณคดีอีสาน.

พระอุปติสสะเถระ. (2538). *วิมุตติมรรค.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2533). *ธรรมโฆษณ์อรรถานุกรม เล่ม 1.* กรุงเทพฯ: หจก.ภาพพิมพ์ จำกัด.

พุทธทาสภิกขุ. (2543). *บุญยิ่งกว่าบุญ.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2543). *บุญและอานิสงส์ของบุญ.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *มงคลตฺถทีปนีแปล เล่ม 3* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม พ.ศ. 2542.* กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

รำเพย ไชยสินธุ์. (2537). *วรรณศิลป์อีสาน.* เลย: รุ่งแสงธุระกิจการพิมพ์.

วศิน อินทสระ. (2549). *พุทธจริยศาสตร์.* กรุงเทพฯ: เม็ดทราย.

วศิน อินทสระ. (2546). *หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด.* กรุงเทพฯ: เรือนธรรม.

วัชระ งามจิตรเจริญ. (2550). *พุทธศาสนาเถรวาท.* กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์. วิทยาลัย.

วิภา กงกะนันท์. (2523). *วรรณศึกษา.* กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพาณิชย์.

วิสุทธิมรรค (บาลี-ไทย). (2537). *ภาค 1 ฉบับภูมิพโลภิกขุ.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภูมิพโลภิกขุ.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2546). *วิธีสร้างบุญบารมี.* กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองวิริยะพัฒนา.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2549). *ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.* นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. (2549). *ศีลในพระพุทธศาสนา.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราช

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). (2546). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร). (2539). *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2539). *สารานุกรมพระพุทธศาสนา.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2544). *ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 1* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระสังฆราช เจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์. (2530). *ทศพิธราชธรรมในประมวลสารคดีธรรม.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

สมปราชย์ อัมมะพันธุ์. (ม.ป.ป.). *ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สมัคร บุราวาส. (2544). *พุทธปรัชญา : มองพุทธศาสนาด้วยทัศนะทางวิทยาศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: นักพิมพ์ศยาม.

สวิง บุญเจิม. (2539). *มรดกอีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน.

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (2550). *ธรรมศึกษาชั้นโท.* นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สิทธา พินิจภูวดล และคณะ. (2515). *ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุชีพ ปัญญานุภาพ. (2535). *พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2524). *วรรณคดีวิเคราะห์.* สงขลา: โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์.

สุนทร ณ รังสี. (2550). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก* (พิมพ์ครั้งที่ 3 ฉบับพิมพ์เพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพรรณี วราทร. (2519). *ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย.* กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.

สุวรรณ เพชรนิล. (2527). *พุทธปรัชญาเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: กิ่งจันทร์การพิมพ์.

สุวัฒน์ จันทร์จำนง. (2540). *ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา.* กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

อำนาจ บัวศิริ และคณะ. (2546). *อานิสงส์การสมาทานศีล 5.* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

2) ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ และ/หรือสารนิพนธ์

นิพนธ์ อินสิน. (2520). *ความขัดแย้งในวรรณกรรมสมเรื่องของสุนทรภู่.* วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ปัจรี ศรีโชค. (2550). *การศึกษาวิเคราะห์กลวิธีสอนเรื่องขะลำ เข็ดขวางในวรรณกรรมอีสานเรื่องสร้อยสายคำ.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ผกา ปรีชาญาณ. (2535). *จำปาสี่ต้น : การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาไทย อีสานและลาว.* วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระกัณหา กนฺตสีโล (อุนอัน). (2549). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์คติความเชื่อเรื่องบุญ-บาปที่มีต่อวิถีชีวิตชาวอีสาน : ศึกษาฉพาะกรณีอำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม.* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระผจญ อาภากโร. (2556). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสาน.* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหายรรงยง สุรปญฺโญ (ลันลอด). (2535). *พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในสุภาษิตผญาอีสาน.* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาเศกสิทธิ์ รตนโมลี (แก้วมหาวงศ์). (2541). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องทานบารมีในเวสสันดรชาดก.* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาสังคม ชยานนฺโท (ช่างเหล็ก) . (2548). การศึกษาเชิงวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้) . (2548). *การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีต่อสังคมไทย.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสุดสาคร ญาณวีโร. (2561). *ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องปู่สอนหลาน.* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

อรพรรณ ห้อยสังวาล. (2538). *สรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสานเรื่องจำปาสี่ต้น.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ สกุล : นายชินวรา สุทธิประภา

วัน เดือน ปีเกิด : 17 เมษายน 2531

ชาติภูมิ : จังหวัดร้อยเอ็ด

ที่อยู่ปัจจุบัน : 3 ถนนลำห้วยเหนือ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

การศึกษา : หลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ.) สาขาวิชาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หน้าที่การงานปัจจุบัน : เทศบาลเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด